

Szegedi Tudományegyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola
Modernkor Doktori Program

Ellenzéki pozícióba szorult magyar konzervatívok a neoabszolútizmus első éveitől 1849–1852

Doktori (PhD) értekezés

Készítette

Krizsán Bálint

Témavezető: Prof. Dr. Deák Ágnes

Szeged
2024

Tartalom	
Bevezetés	3
Historiográfiai áttekintés	7
Csoportprofil	35
A konzervativizmus mint eszme – rövid áttekintés	37
I. A birodalmi alkotmánytól Karl Geringer báró császári biztos kinevezéséig	41
<i>Birodalmi politikai körkép</i>	41
I./1. A konzervatívok és az 1848. évi áprilisi törvények.....	45
I./2. A konzervatívok és a Windisch-Grätz herceg vezette ideiglenes közigazgatás	51
I./3. A birodalmi alkotmány fogadtatása	56
I./4. A konzervatívokhoz köthető sajtótermékek propagandája	64
I./5. A hadseregbiztosok és Dessewffy Emil gróf memorandumai, 1849. május–június	70
I./6. A bécsi politikai elit és a magyar konzervatívok kapcsolata	78
II. 1849 nyarától az 1850. áprilisi memorandumig	80
<i>Birodalmi politikai körkép</i>	80
II./1. A konzervatívok és a Haynau-féle közigazgatás	81
II./2. A konzervatívok magatartása – lemondások a hivatali posztokról	84
II./3. A hivatali alkalmazás dilemmája 1849 végén	99
II./4. A konzervatívok és a magyarországi sajtó	104
II./5. A konzervatívok és a hivatalvállalás 1850 tavaszán	115
III. Az 1850-es közös konzervatív memorandum	119
III./1. Az aláírók	119
III./2. A keletkezés	121
III./3. A szakirodalom a memorandumról	125
III./4. A memorandum tartalma.....	128
III./5. A korabeli sajtó és a memorandum	139
III./6. A birodalmi vezetés és a memorandum	148
III./7. Kitekintés – egyház	150
IV. Az 1850-es memorandumtól a birodalmi alkotmány visszavonásáig	153
<i>Birodalmi politikai körkép</i>	153
IV./1. A konzervatívok tevékenysége 1850 tavaszán	155
IV./2. A Pesti Napló és a konzervatívok	160
IV./3. Konzervatív szellemiségű röpiratok 1850–1851	162
IV./4. Bach offenzívája és a konzervatívok válasza 1851 nyarán.....	174

V. Apponyi és a konzervatívok 1852-es memoranduma.....	180
<i>Birodalmi politikai körkép .....</i>	180
V./1. Szakirodalom.....	181
V./2. A bizottság.....	182
V./3. A memorandum.....	186
V./4. Hatás.....	194
V./5. A bizottság egyéb magyar tagjai	196
Összegzés	198
Irodalomjegyzék.....	204
Függelék	217
Vezető konzervatív politikusok.....	217
További konzervatívok ellenzéki pozícióban.....	221
Ellenzéki pozícióba szorult konzervatívok tevékenysége a neoabszolutizmus első évei alatt – összefoglaló táblázat	230

Bevezetés

A modern magyar konzervativizmus első generációjának politikai pályafutása az 1830-as évektől az 1880-as évekig datálható. A nemzedék története a magyar történelem olyan korszakait – a reformkort, az 1848/49-es forradalom és szabadságharcot és a dualizmus időszakának első felét – foglalja magában, melyek hazai szakirodalma fölöttébb gazdag. Ezzel szemben az 1850–1860-as évekkel foglalkozó történeti irodalom már korántsem bőséges. Ennek elsődleges oka az, hogy a dualizmus idején ez az időszak képezte a negatív hivatkozási pontot, a dualizmus elitje ezzel szemben határozta meg magát. Trianon után némileg megélénkült az érdeklődés az 1850-es és 1860-as évek első fele iránt, ez megmutatkozott Berzeviczy Albert nagyívű összefoglalójában; 1945 után viszont a marxista történetírás érdeklődésének előterében nem ez a korszak állt. Néhány évtizede a nemzetközi szintén megélénkültek az ezt a periódust érintő kutatások, ami Magyarországon is érezte hatását.

Ennek az időszaknak az elhanyagoltsága hatványozottan igaz a magyarországi konzervatív mozgalom történetére, hiszen annak a 19–21. századi magyar történetírásban eddig méltatlanul kevés szerephez jutott. Míg a liberális ellenzék reformkori és emigrációs történetéről számos összefoglaló munka és részelemzés született, hiszen kétségtelenül a liberális tábor határozta meg ennek az időszaknak a történetét, a konzervatívok tevékenységéről döntően csak résztanulmányok készültek, azok sem nagy számban. A konzervatívok első generációjának megítélése a magyar történetírásban, ha nem is negatív, de nem kellően objektív. Napjainkban azonban fellendülni látszik a konzervatív mozgalom iránti tudományos érdeklődés, melynek egyik célja lehet bemutatni a konzervatívok szerepét az 1867-es kiegyezéshez vezető úton.

A reformkori magyar konzervatív mozgalom, habár egyedi jellegzetességekkel bírt, politikai alapelvei a hagyományos konzervativizmus jegyeit viselték magukon. Az 1830-as évek végén színre lépett új generációjuk magukat fontolva haladóknak, újkonzervatívoknak, reformkonzervatívoknak nevezte, fő céljuk pedig az volt, hogy a rendi kiváltságrendszert alapjaiban sértetlenül hagyva továbbra is biztosítsák az arisztokrácia magyarországi gazdasági és politikai vezető szerepét. Ennek érdekében igyekeztek megbontani a szintén ekkoriban új lendületet vett liberális tábor egységét, és olyan mérsékelt, de kétségtelenül színtemelő reformokat támogattak, mint a jobbagység fokozatos önkéntes örökváltsága, az egyéni érdemekre alapozott jogkiterjesztés vagy a közvetett nemesi adózás. Céljaik megvalósításáért szövetkeztek a Bécsből irányított magyarországi kormányzattal, ami következtében egyre távolabb kerültek a liberális reformellenzék által képviselni vélt hazai közvéleménytől. 1846

őszén ők azok, akik megalapították az első modern értelemben vett magyarországi politikai pártot, a Konzervatív Pártot. A forradalom és szabadságharc bukása után kapták az „ókonzervatív” elnevezést, mely gúnynévvel első ízben a bécsi kormány, azon belül is Alexander Bach belügyminiszter illette őket 1849 májusától kezdve. Az elnevezést mind a korabeli sajtó, mind a későbbi történeti munkák átvették, pedig saját maguk elutasították a negatív konnotációval rendelkező titulust, miközben a konzervatív megjelölést 1849 után is vállalták. A szakirodalom döntően a konzervatív, néhol az ókonzervatív jelzőt használja velük kapcsolatban az 1849 utáni időszakra vonatkozóan. Jelen dolgozatban maradunk a konzervatív jelzőnél, elfogadva saját definíciójukat. Ugyanakkor az 1840-es évekre vonatkozólag a fontolva haladó, reformkonzervatív és újkonzervatív elnevezést már a kortársak is használták rájuk, amit a szakirodalom is átvett. Ezeket a fogalmakat így mi is használjuk velük kapcsolatban, amennyiben az 1840-es évekről van szó.

Fontos kiemelni, hogy 1848 márciusa után nem beszélhetünk sem egységes magyarországi konzervatív párról, sem egységes konzervatív mozgalomról. Ezt indokolja egyrészt a pártstruktúra és a pártszervezet teljes hiánya, másrészt egy közös, egyöntetű program és elképzelés hiánya is. Mivel a konzervatívok a bécsi kormányzat által elismert egyedüli legitim – azaz a forradalmat elutasító – politikai erőként léteztek a szabadságharc utáni Magyarországon, nem is voltak rászorulva a konkrét programhirdetésre; hagyományos politizálásra ráadásul a korábbi politikai intézményrendszer megszűntetése miatt nem is volt lehetőségük. A dolgozatban kizárólag a magyar konzervatívok azon 1848 előtt egyértelműen vezető szerepet betöltő csoportjával foglalkozunk, akik 1849-től kezdődően ellenzéki szerepbe szorultak a birodalmi vezetés ellenében, fő céljuknak pedig alapvetően az 1848 előtti magyarországi intézményrendszernek és saját vezető szerepüknek az új viszonyoknak megfelelő változtatásokkal történő helyreállítását tekintették. Az 1848 tavasza előtti konzervatív tábor tagjainak tekintélyes része beépült a kialakult neoabszolút kormányzatba, őket részletesen nem vizsgáljuk. Ugyanakkor nehéz meghatározni, ki tartozott az ellenzéki konzervatív táborhoz. Az 1848 előtti időszakot tekintve könnyű válaszolni arra a kérdésre, ki tekinthető aktív konzervatívnak: az, aki a Konzervatív Párt támogatója. 1848 márciusától azonban, miután a párt felbomlott, nem ilyen egyszerű a kérdésre válaszolni. Habár már nem állt mögöttük pártszervezet. Az azután külön kérdés, hogy ki tekinthető az ellenzékbe szorult konzervatív csoport tagjának. Természetesen vannak, akikről egyértelműen meghatározható, hogy ide tartoztak. A szakirodalom, illetve az egyes érintettek visszaemlékezései és levelezései alapján el lehet különíteni egy úgynevezett első vonalat, akik egymással konzultálva alakították saját kapcsolatukat Béccsel, fogalmazták meg memorandumaikat vagy újságcikkeiket. Ezek az

elsővonalbeli konzervatívok, akiket régre visszanyúló szoros baráti, alkalmanként rokoni szálak is összefűztek: Andrássy György gróf, Apponyi György gróf, Barkóczy János gróf, Dessewffy Emil gróf, Jósika Samu báró, ifj. Mailáth György, Sennyey Pál báró, Szécsen Antal gróf, Szentiványi Vince, Szőgyény László, Ürményi József, Zichy Ferenc gróf. Közülük is kiemelkedik Apponyi György, Dessewffy Emil és Szőgyény László. Ők hárman közvetlen kapcsolatban álltak a bécsi politikai elittel, másrészt a konzervatív csoport 1849–1852 közötti hullámzó pályafutása során ők kerültek a politikai centrumhoz a legközelebb a politika színpadán: Szőgyény László 1849. január és június között a magyarországi Ideiglenes Polgári Igazgatás vezetője volt, 1851-től pedig a birodalmi tanács, a császár tanácsadó testületének tagja; Apponyi Györgyöt 1849 februárjában és 1852 januárjában is meghívták a Magyarországgal foglalkozó bizottságba; Dessewffy Emil folyamatosan memorandumokkal bombázta a bécsi vezetést, illetve ő szövegezte az 1850-es konzervatív emlékiratot.

A konzervatív tábor tagjainak körülhatárolása kapcsán több probléma is felmerül. Mivel nem beszélhetünk klasszikus pártról, a szó szoros értelmében vett pártprogramról sem szólhatunk. A tábor vezető tagjainak megnyilatkozásait alapul véve megnevezhetünk alapelveket, melyek jellemezték a mozgalmat, azonban a konkrét program hiánya egyben az egységes helyzetértékelés és program hiányát is eredményezte. Habár voltak törekvések az egység megteremtésére (például az 1850-es közös memorandum), azonban ezek nem érték el céljukat 1852-ig. Az elvi sokféleségben a cél mégis közös volt: visszaállítani Magyarország törvényeit és hagyományait, valamint biztosítani az 1848–1849 folyamán a magukat a bécsi politikai vezetés szempontjából nem kompromittált konzervatívok vezető szerepét az ország hagyományos állami intézményrendszerének minél teljesebb helyreállításában – a forradalmi vívmányok egy részének megtartása mellett. Az eszközök vonatkozásában ugyanakkor hatalmas eltérések lehettek az egyes személyek elképzelései között. Az 1849 utáni konzervatív mozgalom tagjainak meghatározásánál alapvető kérdés lehet, hogy az adott személy tagja volt-e a Konzervatív Pártnak 1848 előtt (részt vett-e a konzervatív értekezleteken); 1848-ban teljesen forradalomellenes álláspontra helyezkedett-e, hivatalt vállalt-e 1849-ben a magyar kormány ellenében, megtartotta-e hivatalát, vagy hivatalt vállalt-e 1849 és 1850 folyamán, avagy segédkezet nyújtott-e a birodalmi kormányzatnak a provizórium alatt; felemelte-e hangját a Magyarország történelmi jogait háttérbe szorító birodalmi politika ellen; részt vett-e valamilyen formában a konzervatív szervezkedésben, a Schwarzenberg-kormányzat a konzervatív táborba sorolta-e. Az ezek alapján körülhatárolható egyének összességét értjük a dolgozatban az általunk vizsgált konzervatív tábor vagy csoport megjelölés alatt. A problémát a mozgalom holdudvarát képező, a programalkotási kísérletekben személyesen részt nem vevő, bécsi

kapcsolatokkal nem rendelkező egyének konkrét beazonosítása jelenti. A nevek felsorolásától itt eltekintünk, azonban a dolgozat végén található függelékben rövid összefoglalót adunk minden általunk számba vett személyről.

A dolgozat alapvetően az 1849 és 1852 közötti időszakot tekinti át és elemzi. Ennek ellenére a munka az áprilisi törvények és a konzervatívok kapcsolatának taglalásával indul, mivel a forradalom és szabadságharc utáni éveket tekintve ennek ismerete elengedhetetlen a konzervatívok későbbi magatartását vizsgálva.

Az értekezés öt nagy fejezetre tagolódik: az első rész 1849 februárjától Karl Geringer báró császári biztossá történő kinevezéséig, a második rész 1849 nyaratól 1850 áprilisáig tekinti át a konzervatív tábor tevékenységét, míg a harmadik rész a konzervatívok közös, 1850. áprilisi memorandumára fordít figyelmet; a negyedik rész a memorandum kiadása és a birodalmi alkotmány visszavonása közötti időszakokkal foglalkozik, míg az ötödik és egyben utolsó rész Apponyi György gróf 1852-es memorandumát tárgyalja. Ebben az időszakban összesen négy olyan dokumentum ismert, amely a konzervatív vezetők elképzeléseit és helyzetértékelését tükrözi, így azok egyben a tábor kollektív véleményét tükröző programoknak is tekinthetők. Ezek az Apponyi György vezette titkos magyar bizottság 1849. tavaszi memoranduma, Dessewffy Emil gróf 1849. májusi (és júniusi) memoranduma, a konzervatívok 1850. áprilisi közös memoranduma, illetve Apponyi 1852-es memoranduma. Apponyi két emlékirata ilyen értelemben keretbe foglalja a dolgozat témáját, azonban, amint látni fogjuk, azok nem tekinthetők egyedül Apponyi szellemi termékének. A munka törzsét tehát az 1849 tavaszától, a birodalmi alkotmány kiadásától 1852 márciusáig, a definitív rendezést előre jelző bizottsági munkálatokig tartó időintervallumnak a vizsgálata képezi. A kezdeti pont kiválasztása, tehát 1849. február–március – a már említetteken kívül – azzal magyarázható, hogy az 1848-as forradalommal szembeforduló és a birodalmi kormányhoz közeledni próbáló konzervatívok a március 4-i alkotmány következtében szembesültek először a két tűz – a nemzet és a dinasztia – közé kerülés érzésével, és vált politikai pozíciójuk és programjuk birodalmi szempontból többé-kevésbé ellenzékivé. Ez természetesen nem jelentette a birodalmi politikai elittel kiépített kapcsolatok megszakítását, továbbra is igyekeztek a tűz közelében, azaz Bécshez közel maradni. A dolgozat végpontjául szolgáló dátum azért 1852. március, mert Apponyi memoranduma után hosszú ideig tartózkodtak a konzervatívok a nyílt véleménynyilvánítástól, és éveken keresztül – 1857-ig – a politikai térről a társadalmi-kulturális életre helyezték át tevékenységük súlypontját. Több kudarc után vélhetően ekkor ismerték fel véglegesen, hogy az állami intézményrendszer ideiglenes állapot utáni újjászervezése Magyarországon az ő részvételük nélkül fog végbemenni.

Historiográfiai áttekintés

A történeti irodalom érdeklődésében eddig a konzervatívok kapcsán elsősorban vagy az 1848 előtti időszak vagy az 1859–1867 közötti időszak állt, így 1850-es évekbeli tevékenységük vizsgálata háttérbe szorult. A dualizmus időszakában több forrásközlés is napvilágot látott, melyek szorosán köthetők a konzervatív tábor vezető személyiségeihez. Fiáth Ferenc „Életem és élményeim” című visszaemlékezése¹ a szerző életútját mutatja be, ám röviden az 1815 és 1877 közötti időszak viszonyaira is kitékint. Wirkner Lajos „Élményeim” című² munkája a szerző 1825 és 1852 közötti naplófeljegyzéseit tartalmazza. A munka – szintén Wirkner által írt – bevezetése a magyar alkotmány arisztokratikus jellegére hívja fel az olvasó figyelmét. A Lévy József bevezetésével ellátott, „Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből” című³ munka részletes képet fest Vay Miklós báró politikai pályafutásáról. A mű értékes forrásokat közreadva tartalmazza a báró 1823 és 1852 közötti naplóbejegyzéseit, illetve 1860–1861-es magánlevelezését. Wertheimer Ede 1898-ban kivonatolva tette közzé Ambrózy Lajos báró 1873-ban megírt, ám nem publikált visszaemlékezéseit.⁴ A tanulmány fontos adalékokkal szolgál Ambrózy 1848–1849-es tevékenységéhez. Szógyény László naplószerű visszaemlékezései három kötetben jelentek meg a 20. század elején.⁵ A visszaemlékezések időintervalluma 1836-tól 1861-ig terjed. Részletessége és Szógyény László birodalmi tanácsosi posztja folytán a kiadvány az egyik legfontosabb primer forrás a konzervatívok 1850-es és 1860-as évekbeli mozgalmát tekintve.

Kónyi Manó első kiadásban 1882 és 1886 között megjelent (2. bővített kiadás: 1903), „Deák Ferencz beszédei” című, hatkötetes, szerzői jegyzetekkel ellátott forráskiadása elengedhetetlen az 1867-es kiegyezés előtörténetét vizsgálva. A munka egyfajta válasz lehetett az egyre erősödő Kossuth-kultuszra, így a kompromisszumokra épülő deáki álláspontot képviselte, de számos korabeli vitát és konfliktust megörökítve a kiegyezést ellenzők véleményét is tartalmazza.⁶ Kónyi kiterjedt forráskutatást folytatott, a történelmi események még élő szereplőitől hatalmas forrásanyagot gyűjtött össze, másolt le és tett közzé

---

¹ Fiáth Ferenc: Életem és élményeim I.-II. Budapest, Tettey Nándor Nyomdája, 1878.

² Wirkner Lajos: Élményeim: néhány lap 1825-től 1852-ig terjedő, nyilvános pályám naplójegyzeteiből. Pozsony, Stampfel, 1879.

³ Lévy József (szerk.): Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből. Budapest, Franklin Társulat, 1899.

⁴ Wertheimer Ede: Báró Ambrózy Lajos kiadatlan emlékirataiból. Budapesti Szemle. 1898. 95. (259-261) 1-46. o.

⁵ Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1836-1848. I. kötet. Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny. 1903.; Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1849-1859. II. kötet. Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny. 1918.; Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1860-1861. III. kötet. Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny. 1917.

⁶ Cieger András: Deák Ferenc írásban és képben: miként ábrázolható a kiegyezés? Századok, 2017. 151. évf. 6. sz. (1247-1268.)

kiadványában. A sorozat második kötete az 1843 és 1861 közötti időszakra vonatkozóan a konzervatívok története kapcsán is felhasználható, fontos forrásokat tartalmaz.⁷ Közli például Deák Ferenc Szógyény Lászlóhoz címzett két levelét az 1850-es évek első feléből; másrészt számos forrást a konzervatívok 1859-es tevékenysége kapcsán: így Dessewffy Emil gróf memorandumát, Johann Bernhard Rechberg gróf külügyminiszterhez írt levelét, a magyar sajtó (Pester Lloyd, Pesti Napló) konzervatívokkal foglalkozó cikkeit; illetve az októberi diplomát és az ahhoz kapcsolódó kéziratokat és rendelkezéseket, konzervatív vezető személyek magánleveleit, például Apponyi György gróf 1863 eleji kiegyezés tervét. A szerző a konzervatív mozgalom 1850-es és 1860-as évekbeli aktivitását az alkotmányosságért való küzdelemként definiálja, határozott elvekkel bír, ám szűk réteggként jellemezve őket. Vezetőjüként Dessewffy Emilt nevezi meg, aki véleménye szerint a birodalom felvirágoztatását tartotta fő céljának. Kónyi meglehetősen részletesen mutatja be a konzervatív tábor 1859-es és 1860-as szerepét, de az októberi diplomát nem veszi pártfogásába.

A forrásközlésekkel együtt, sőt még azokat megelőzően persze megkezdődött a konzervatívok tevékenységének értékelése is. Habár a dolgozat témája az 1850-es évek első felét foglalja magában, historiográfiai összefoglalóban döntően a konzervatívok új generációjának színre lépésétől, az 1840-es évektől az 1860–1861-es konzervatív közjogi kísérlet közötti időszakra vonatkozó irodalmat tekintem át.

Kecskeméthy Aurél 1862-ben született, „Vázlatok egy év történetéből” című munkája, habár nem klasszikus értelemben vett történeti munka, ám arra vállalkozik, hogy bemutassa az októberi diploma időszakát. A szerző konzervatív látószögből vizsgálja az 1860. október és 1861. október közötti periódust, megszellőztetve olyan részleteket, amelyek a mű megjelenésekor még nem voltak széles körben ismertek. A diploma születésének hátterében a konzervatívokat azonosítja, akik szerinte csekély jutalomban részesültek fáradozásaikért. Habár meglátása szerint a diploma nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a dokumentum kiadását így is pozitívan, az abszolutizmussal való szakításként értékeli. A kedvezőtlen fogadtatásért és így az októberi diploma kudarcáért nem a konzervatívokat teszi felelőssé, hanem az újjászervezett önkormányzati megyéket, melyek Kecskeméthy szerint a kormányzókkal szembeni ellenséges magatartása előre meghatározta a sikertelenül lezajló 1861-es országgyűlés irányát. Mulasztásnak tartja, hogy 1860-ban nem jött létre egységes, a nemzet és a birodalmi vezetés álláspontja között közvetítő politikai párt, mely összefogta volna a konzervatív elemeket; e mulasztásért már a konzervatív mozgalmat teszi felelőssé. A politikai

---

⁷ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei: 1842-1861. 2. kiad. Budapest, Franklin Társulat, 1903.

alapnak Széchenyi István tanait ajánlja mint a reálpolitika és mérséklet irányzatát. Kecskeméthy tehát a konzervatívoknak az 1860-as októberi diploma születésében játszott szerepét hangsúlyozza, és irányt igyekszik mutatni számukra a jövőre nézve.⁸

Horváth Mihály 1864-ben megjelent, „Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig” című kétkötetes munkája⁹ szintén nem tekinthető klasszikus értelemben vett szakmunkának, hiszen a szerző kortársként, a liberális reformmozgalom egykori támogatójaként ír a reformkorról, mégis a korszak első történeti összefoglalásának nevezhető. A mű több mint ezer oldalas terjedelméből mindössze néhány alfejezet foglalkozik a magyarországi konzervatív mozgalommal. Az 1840-es évekre megváltozott metternichi politikát a magyarországi „haladási szellem”¹⁰ elfojtását célzó törekvésnek tekinti, mely fordulatot a magyar konzervatívok fellépése is ösztönözte. Az új, a korábbi konzervatív csoportosulásoktól eltérően a fejlődést pártoló fontolva haladó pártot élesen megkülönbözteti a bécsi kormányzattól. Az 1839–1840-ben szerveződő párt Horváth szerint „önálló elvek szerint működött”¹¹ – nem pedig a kormányzattól kapott utasítások alapján, és reformkészsége őszinte volt – ellentétben az új birodalmi politika képviselőivel. Horváth Mihály dicsérő szavakkal illeti „az új conservatív párt néhány tagjának kitűnő egyéniségét”,¹² akik nem tették magukévá a kormányzat céljait. 1846 őszén meghirdetett programjukkal kapcsolatban hosszasan idézi Szécsen Antalnak a párt alakuló ülésén tartott beszédét, melyben a magyarországi kormányzat (a kormányzatot a konzervatív személyiségek által vezetett Magyar Udvari Kancelláriával azonosítja, és érezhetően a kormányzék Béctől való függetlenségét sugallja) reformkészségének, illetve a kormánypárttá alakulás kívánalmának első bizonyítékát látja.

Horváth Mihály nyilvánvalóan nem ismerte Dessewffy Aurél 1839-es emlékiratát és a Karl Ernst Jarcke birodalmi tanácsos által 1841-ben papírra vetett memorandumot, így a konzervatív párt 1846-as alapító okiratát tekinti a megváltozott kormányzati politika első hivatalos dokumentációjának. A konzervatívok vezetőinek jóakarátában nem kételkedett, azonban éleslátásukat már megkérdőjelezte, és legnagyobb hibájuknak a bécsi abszolút rendszerrel való összefogásukat tartotta. A liberális ellenzék és a konzervatívok programjának egymástól való különbözősét hangsúlyozta, és rávilágított a konzervatív platform hiányosságaira. A konzervatívoknak felrótta, hogy nem az alkotmány, hanem a kormányzat

---

⁸ Kecskeméthy Aurél: Vázlatok egy év történetéből: 1860 october huszadikától 1861 octoberig. Pest, Emich Gusztáv, 1862.

⁹ Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. I-II. kötet. Genf, Puky Ny., 1864.

¹⁰ Horváth 1864/I. 543.

¹¹ Horváth 1864/I. 562.

¹² Horváth 1864/I. 564.

erősítése volt a céljuk, reformjavaslataik nem terjedtek ki a „teljes nemzeti életre”¹³, ráadásul csak olyan reformokat támogattak, amelyek saját hatalmi befolyásukat növelhették. Hiányosságuk volt továbbá a szerző szerint, hogy Magyarország birodalmon belüli közjogi állását – habár az pontosításra szorult – nem érintették. 1848-as tevékenységüket Horváth Mihály már nem tárgyalta, a márciusi napok utáni háttérbe húzódásuk után nem ejt szót a konzervatívokról. „Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben”¹⁴ című munkájában azonban a konzervatívokra is kitér. Érdekes, hogy az konzervatívokat már 1848 nyaratól kezdve ókonzervatívnak nevezi, akik az áprilisi törvények következtében kiszorultak a politikai életből. Többségük passzivitásba vonult, egy részük azonban Ausztria kiszolgálójává és a bécsi érdekek képviselőjévé vált. „Kitérni akartak az átvonuló vihar elől, melynek szele más sűrű porfelleget hajtott fel a láthatárra”¹⁵ – véli Horváth. 1848 végén két pártot különböztet meg: a háborúpártiakat, illetve a háborút ellenzőket; ez utóbbihoz tartozónak vélte a konzervatívokat.

A fent említett művektől eltérő hangnemet képvisel Asbóth János első ízben 1875-ben megjelent, „Magyar conservativ politika” című munkája.¹⁶ Asbóth János egyfelől szintén kortársa volt a konzervatívok szóban forgó generációjának, noha évtizedekkel fiatalabb volt, másfelől kritika nélkül, egyértelműen pozitívan értékelte 1849 és 1860 közötti ténykedésüket. Asbóth abból indul ki, hogy a szabadságharc bukása a magyarság nagy katasztrófája volt, melyet a liberalizmusnak köszönhetett az ország. Emellett kritikával illeti a neoabszolutizmus rendszerét is, mely ellen véleménye szerint egyedül a konzervatívok léptek fel aktívan. Kiemeli a konzervatívok 1849 előtti „szeplőtlen múltját és magatartását”.¹⁷ Habár elismeri megosztottságukat 1849 után (a hivatalt viselőket és az azt visszautasítókat különbözteti meg), mégis egységes pártként tekint rájuk. Ám tetteiket egyéni meggyőződés, nem pedig egy központilag elfogadott pártprogram részeként értelmezi. Az októberi diploma megalkotóinak nem a konzervatívokat tartja, nézete szerint annak alapjaiba nem, csak részleteibe volt beleszólásuk. Adott viszonyok között a diplomát tekintette a legtöbbnek, melyet el lehetett érni, így a konzervatívok törekvését itt is eredményesnek értékeli. Az 1848-as törvényeket Asbóth legitimnek minősítette, akárcsak azok módosítását. Összességében a konzervatívokat a „végzetes balirány”, az „örült bódulattal”¹⁸ szemben magasabb értelmű, de számra csekély

---

¹³ Horváth 1864/II. 452.

¹⁴ Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben I-III. kötet. Baráth Mór, Pest, 1872.

¹⁵ Uo. II. kötet 13.

¹⁶ Asbóth János: Magyar conservativ politika. Budapest, Légrédy Testvérek, 1875.

¹⁷ Asbóth 1875. 59.

¹⁸ Asbóth 1875. 10.

csoportként jellemzi. Őket tartja a „legmagyarabb pártnak”, politikájukat pedig a „magyar és hazafias, hű és törvényes, igaz és bátor, tiszta és becsületes” jelzőkkel illeti.¹⁹ Ez volt az első kísérlet arra, hogy az alapvetően liberális elveket valló közvélemény ellenében a konzervatív csoportosulás történelmi érdemeit kiemeljék.

A liberális publicista, Beksics Gusztáv 1883-ban megjelent, Kemény Zsigmond, „A forradalom s a kiegyezés” című munkájában röviden, de kitér a konzervatívok 1849 utáni álláspontjára.²⁰ Akárcsak későbbi, még tárgyalásra kerülő munkájában, ebben a könyvben is bírálatot fogalmaz meg a konzervatív mozgalom céljaival kapcsolatban. Mindenekelőtt a ’47-es állapotok visszaállításának szándékát és kompromisszumkészségük hiányát rója fel nekik. Politikájuk ráadásul, fejtegeti, nem volt következetes, hiszen 1848-at elutasították, Ferenc József uralkodását ellenben elfogadták.

Mindenféle pozitívum nélkül jellemezte a konzervatívokat, illetve a konzervatívok 1848 utáni aktivitását piedesztálra emelőket, például Asbóth Jánost vagy Beksics Gusztávot Mikszáth Kálmán.²¹ Visszautasította, hogy Kossuthék a felelősök egyedül a forradalomért, s hogy a forradalom nélkül is végbe mehetett volna az 1867-es kiegyezés. A konzervatívok szerepét felnagyítottnak minősítette Asbóth munkájában.

A Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent, „A magyar nemzet története” című sorozat utolsó, 1898-ban megjelent tizedik kötete foglalkozik az 1848 utáni magyar történelemmel. A modern Magyarország címet viselő kötet első felét, az 1848–1849-es időszakot leíró fejezetet Márki Sándor, míg második felét, az 1849–1896 közötti periódust ismertető részt Beksics Gusztáv írta.²² Márki Sándor alig egy bekezdésnyi szövegben tért ki a konzervatívok 1848-as szerepére, az áprilisi törvények konzervatívok általi hallgatóságos elfogadását kiemelve. Fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a konzervatívokat már 1848-ban sem lehetett az udvarral azonosítani, hiszen sohasem tartozott céljaik közé Magyarország akkori közjogi különállásának a megszüntetése. Márki láthatólag igyekezett 1848–1849-es szerepüket némileg kedvezőbb színben feltüntetni.

Márkival ellentétben Beksics Gusztáv hosszasan értékeli a konzervatív csoport 1850-es és 1860-as évekbeli politikai magatartását. A szabadságharc kapcsán a forradalom reakciós

---

¹⁹ Asbóth 1875. 60.

²⁰ Beksics Gusztáv: Kemény Zsigmond: forradalom s a kiegyezés. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1883.

²¹ Mikszáth Kálmán: Cikkék és karcolatok. Magyar Néplap, 1875. február 26. 9. sz. A konzervatívokról. In: Mikszáth összes műve 52. kötet.

²² Márki Sándor: Az 1848-49-ik évi szabadságharc története. In: Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története X. kötet. A modern Magyarország. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1894. 1-331.; Beksics Gusztáv: I. Ferenc József és kora. In: Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története X. kötet. A modern Magyarország. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1894. 332-865.

csoporthaként jellemzi őket, azonban részletesen kitér 1849-es szerepvállalásukra. A birodalmi beolvasztó politika ellenzőiként, „nagy részben mágnásokból álló” táborként ismerteti őket, „kiknek fölfogása nem egyezett meg a márciusi alkotmánnyal”.²³ Hazafiságukat nem tagadja, a körülményeket fel nem ismerő politikájukat Alfred zu Windisch-Grätz herceg és köre megtévesztő hatásának tulajdonítja. Az 1849. februári titkos magyar bizottság felállítására és összetételére is kitér, azonban elkészült programjukat nem ismerteti. A szerző a Szőgyény László vezette ideiglenes polgári közigazgatás (1849. tavasz), majd a Julius von Haynau tábornoszernagy nevével fémjelzett igazgatási időszakot is bemutatja, a konzervatívoknak a birodalmi vezetés kegyeit kereső törekvéseit viszont „hiábavaló munkának”²⁴ nevezi. Ennek kapcsán megkérdőjelezi a konzervatívok politikai éleslátását, hiszen véleménye szerint az önkényuralom alatt Bécs semmilyen engedményre nem volt hajlandó – ezt pedig nekik is fel kellett volna ismerniük. 1850-es évekbeli programjukat a ’47-es alapokhoz való visszatérés kívánalma vezérelte, aminek érdekében – a hatalom kegyeit keresve – a nemzeti szempontot feláldozták a monarchia érdekének oltárán, állítja. Azonban nemcsak a nemzettől fordultak el teljesen, fejtegeti, hanem tévesen informálták az udvart a magyarországi helyzetről, ami Beksics szerint a kiegyezést megelőző egyezkedések jelentős elhúzóódásához vezetett.

Habár Beksics néhány konzervatív személyiséget (Somssich Pált, Dessewffy Emilt, Jósika Samut) dicsérő szavakkal illet, politikai tévedésüket helyrehozhatatlan hibának minősíti. Stratégiájukat egyébként helyesnek, ám eredménytelennek bélyegzi, aminek köszönhetően akaratlanul, de ártottak a hazának. Elsősorban Dessewffy Emil tevékenysége kapcsán vizsgálja a konzervatívok 1859-es és 1860-as szerepét, főként Kónyi Manó munkájára és az általa kiadott forrásokra alapozva. Az októberi diplomát negatívan értékeli, véleménye szerint kibocsátásához a konzervatívok hozzájárultak, azonban mindössze erkölcsi sikert arattak, hiszen a ’47-es alapot nem sikerült teljes egészében helyreállítaniuk. Beksics Gusztáv összességében a konzervatívok hazafiságát nem vonja kétségbe, azonban politikájuk káros következményeit hangsúlyozza, szerinte csupán hatalmi pozícióikat akarták konzerválni. A *pragmatica sanctio*t helytelenül értelmezték, és a nemzeti autonómia kedvéért lemondtak a nemzeti állam eszméjéről. Az októberi diploma tanulságai kapcsán kijelenti, „a nemzet hálát adhat, hogy a conservatívek politikája nem diadalmaskodott”.²⁵

Wertheimer Ede volt az első professzionális történész, aki 20. század elején megjelent munkáiban fő kutatási témaként a konzervatívok 1849 és 1851 közötti tevékenységét vizsgálta,

---

²³ Beksics 1894. 423.

²⁴ Beksics 1894. 425.

²⁵ Beksics 1894. 465.

s bécsi levéltári kutatásai nyomán jelentős mértékben bővítette a rendelkezésre álló források körét. Az elsők egyike volt, aki használhatta a bécsi udvari levéltár (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) forrásait. Rövid bevezetővel ellátott forráskiadásai Dessewffy Emil 1849-es memorandumait, illetve a konzervatívok 1850–1851-es magánlevelezéseit közlik.²⁶ Wertheimer Ede távlati célja láthatólag az volt, hogy megírja a konzervatívok 1849 és 1867 közötti történetét, azonban csak a rendkívül gazdag forrásanyag egy kis hányadának feltárásáig jutott. Munkája így is jelentős hozzájárulás a konzervatív tábor 1850-es évekbeli történetének megismeréséhez. A szerző az 1843–44-es országgyűléshez köti a konzervatívok első országos fellépést, illetve a „konzervatív párt” elnevezést is. Kossuth Lajos ellenében és a birodalmi egység mellett állva határozza meg csoportjukat, és rámutat, hogy álláspontjuk ellenére 1849 után mégis ellenzékbe szorultak; bemutatja a konzervatívok céljait és saját magukról alkotott képét. Kitér a konzervatívok és a birodalmi vezetés közötti viszonyra is, rámutatva a két fél elképzelései közt feszülő ellentétekre. Wertheimer Ede szerint „minden lépésüket tiszta, igaz hazafiság vezette”, ám hiányzott belőlük az érzék „az új idők követelményinek felismerésére”, olyan intézményeket akartak fenntartani, „amiből már kiszáradt a belső erő”.²⁷ Az 1848 előtti alkotmányon csak közigazgatási és gazdasági szempontból akartak változtatni, nem vették tekintetbe a nemzet politikai szükségleteit. A későbbi szerzőkkel szemben Wertheimer Ede tehát a konzervatívok 1850-es években folytatott politikai irányvonalát nem önös érdekeik követéből és a közvélemény megtévesztésének szándékából vezeti le. Általuk is hangoztatott hazafias törekvéseiket nem kérdőjelezi meg, viszont céljaikat elavultnak tekinti.

Az „Andrássy élete és kora” című munkájában a konzervatívok szerepére részletesebben tér ki.²⁸ A szerző érdeklődését tekintve ez nem lehet meglepő. Az 1848-as forradalmat megelőzően a konzervatív, míg a forradalmat követően az ó-konzervatív jelzõt használja e csoportra. Az 1850-es éveket tekintve elsősorban pozitív megvilágításban ír a konzervatívokról, akik bátran, nyíltan és őszintén léptek fel elveik mellett az uralkodó előtt, azonban Wertheimer kiemeli: elsődleges és legfőbb ellenségük Alexander Bach belügyminiszter volt. Nem tagadja, hogy céljuk a ’47-es állapotok visszaállítása volt; azonban hozzáteszi, az 1850-es évek elején az adott helyzetben a lakosság döntő része azt elfogadta

---

²⁶ Wertheimer Ede: Zur Geschichte der ungarische Altkonservativen I. Ungarische Rundschau, 1913. Bd. 3. Nr. 4. 737-756.; Wertheimer Ede: Zur Geschichte der ungarische Altkonservativen II. Ungarische Rundschau, 1914. Bd. 4. Nr. 1. 52-78.; Wertheimer Ede: Neue Beiträge zur Geschichte der ungarischen Altkonservativen I. Ungarische Rundschau, 1915. Bd. 4. Nr. 3-4. 848-870.; Wertheimer Ede: Neue Beiträge zur Geschichte der ungarischen Altkonservativen II. Ungarische Rundschau, 1916-17. Bd. 5. Nr. 1. 107-129.

²⁷ Wertheimer 1915. 546.

²⁸ Wertheimer Ede: Gróf Andrássy Gyula élete és kora I.-III. kötet. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1910-1913.

volna kiindulópontul. Azt sem hallgatja el, hogy a konzervatívok elutasították a forradalom és az áprilisi törvények politikai eredményeit, azonban kiemeli, hogy a társadalmi vívmányokat elismerték. Legnagyobb hibájuknak ugyanakkor épp azt véli, hogy az áprilisi törvények elutasítása, habár kiindulópont lehetett egy, az uralkodóval kötendő szövetség esetén, teljesen elidegenített őket a magyarországi közvéleménytől.

Berzeviczy Albertnek az 1920-as és 1930-as években megjelent (1922, 1925, 1932, 1937) négykötetes, „Az absolutismus kora Magyarországon” című munkája²⁹ 1849 és 1865 között vizsgálja és mutatja be nagyvonalakban a neoabszolutizmus történetét. A kötetek arányait tekintve nem hosszan és nem teljes részletességgel, azonban az esetek többségében tárgyilagosan ír a konzervatívok szerepéről. Maga a szerző is állást foglal a neoabszolutizmus önkényuralmi rendszere kapcsán: elutasítja Magyarország alkotmányának semmibe vételét, a hivatalos bécsi álláspontot és a jogeljárás elméletét. Az 1848-as törvényeket és eseményeket nem tekinti forradalminak, a szabadságharcot a megbékélésre hajlamos magyarok elleni bécsi machinációkra adott válasznak tulajdonítja. Berzeviczy Albert visszaemlékezésében a konzervatívokról 1864 vonatkozásában a következőképp nyilatkozik: „nemsokára az országos kormányzat élére is oly emberek léptek, kiket ó-conservativoknak ismert ugyan mindenki, de senki se tartott hazaárulóknak.”³⁰ Tehát az ókonzervatív megnevezést ezek szerint már az 1860-es években sem feltétlenül negatív konnotációban használták.

A konzervatívokat a forradalommal szembenálló csoportosulásnak, egyben az 1849 utáni bécsi politika áldozatainak tekinti. Nem vonja kétségbe önzetlen, hazafias törekvéseiket, 1850-es évekbeli fellépéseiket pozitívan értékeli. Ellenben kritikával illeti, hogy az áprilisi törvényeket figyelmen kívül hagyva az 1847-es állapotok bizonyos mértékű visszaállítását szorgalmazták. Többször utal a velük szembeni kormányzati támadásokra, s úgy véli, nem önös érdekből, hanem az ország kibékítése céljából adtak Bécsben tanácsokat a birodalmi vezetésnek 1860–1861-ben. Az októberi diploma készítőiként tartja számon a konzervatív tábor tagjait, magát a dokumentumot a kiegyezési tárgyalások első lépésének vallja. Ebből a szempontból a konzervatívok erőfeszítéseit dicsérettel illeti, mint akik „magukat feláldozva, úttörőivé lettek a kiegyezésnek”.³¹

---

²⁹ Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon: 1849-1865. I. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1922.; Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon: 1849-1865. II. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1925.; Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon: 1849-1865. III. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1932.; Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon: 1849-1865. IV. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1937.

³⁰ Berzeviczy Albert: Régi emlékek 1853-1870. Budapest, Révai testvérek irodalmi intézet. 83.

³¹ Berzeviczy 1932. 123.

Szekfű Gyula közismert – először 1920-ban megjelent, de több kiadást is megélt – „Három nemzedék” című munkájában,³² habár a nyugati eszmék kritikátlan átvételében látja az első világháborút követő összeomlás okát, a liberalizmus ellenpárjaként értelmezett konzervatív irányzattal keveset, illetve csak Széchenyi István gróf – aki se nem konzervatív, se nem liberális – relációjában foglalkozik. Az 1840-es éveket tekintve hasonlóságokat vél felfedezni Széchenyi és a „második konzervatív generáció”³³ álláspontja között: véleménye szerint mindannyian a történeti jog és a hagyományos viszonyok konzerválásának és a fokozatos, lépcsőzetes haladáshoz kötődő organikus fejlődésnek a szükségességét vallották. Első konzervatív generáció alatt a szerző valószínűleg a Desseffy Aurélt és körét megelőző, hagyományos rendi-sérelmi politikát folytató csoportosulást érti. Az új, 1839-ben színre lépő, „második” konzervatív generációt azzal különbözteti meg a korábbi nemzedékektől, hogy ők a reform útjára tértek, azonban ők sem „léptek túl a napi politikán”.³⁴ A reformkészséget a birodalmi kormányzatban is felleli Szekfű. Egyenesen azt állítja, hogy az Államkonferencia magyarbarát politikát folytatott az 1840-es években. A kormányzati fordulat okát egyedül Metternich kancellár megváltozott álláspontjában látja, ami mögött nem fedez föl birodalmi egységesítési törekvést.

Szekfű nemcsak Metternich és a konzervatívok céljai, hanem a liberális ellenzék és a konzervatívok programja között is hasonlóságokat talál. Sőt, a két programot elveiket tekintve sem találja különbözőnek, amivel elsősorban a konzervatívok reformhajlandóságát és a liberálisok – szerinte létező – politikai tekintetben kirekesztő felfogását akarja hangsúlyozni. Az 1850-es évekkel kapcsolatban főként Mocsáry Lajos, Eötvös József és Kemény Zsigmond nevét említi; az utóbbit mindenekelőtt azért, mert Kemény Széchenyi tanaihoz nyúlt vissza. A szerző Széchenyi felfogásának igazolását ismeri fel a neoabszolutizmus negatívan értékelt rendszerében, mely a forradalom ellenhatásaként jött létre. A konzervatívokat sem az 1850-es évek vonatkozásában, sem a kiegyezés előkészítőiként nem említi; igaz, a kiegyezés előtörténetével nem is foglalkozik.

Érdemes megemlíteni Angyal Dávid forráskiadványát, melynek bevezető tanulmánya részletesen bemutatja az 1850-es évek sajtótermékeit, köztük a konzervatív szellemiségű lapokat.³⁵ A bevezetőben Angyal kronológiai rendben tárgyalja az 1849 és 1860 közötti politikai hírlapok történetét, és elsősorban az abszolutizmus sajtópolitikájának árnyoldalaira

---

³² Szekfű Gyula: Három nemzedék: egy hanyatló kor története. Budapest, Élet Kiadó, 1920.

³³ Szekfű 1920. 53.

³⁴ Szekfű 1920. 50.

³⁵ Angyal Dávid (szerk.): Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Budapest, Pesti Lloyd Társulat, 1925.

igyekszik rávilágítani. Nagy hangsúlyt fektet arra, hogy bemutassa, milyen mértékben üldözték a lapokat és szerkesztőiket: melyek azok a cikkek és témák, amelyek rendőrségi vagy kormányzati vizsgálatot vontak maguk után, milyen témák említését nem tolerálta a magyarországi helytartóság. Tehát mindenekelőtt a lapok, köztük a konzervatív lapok ellenzéki szerepét igyekszik bemutatni.

Angyal részletesen összefoglalja a konzervatívok 1849-es szócsövének számító Figyelmező című napilap rövid történetét. A sajtóviszonyok tárgyalásán keresztül utal arra, hogy a birodalmi kormányzat és a konzervatívok álláspontja lényegi pontokon eltért egymástól, így az utóbbiak célja, a '47-es állapotok helyreállítása pusztán illúzió volt. A konzervatív hivatalnok, például Szentiványi Vince szerepére rávilágítva ismerteti a Magyar Hírlap megalapításának történetét, s meglehetősen részletesen ismerteti a konzervatív lapok álláspontját és programját.

A Hóman Bálint és Szekfű Gyula által írt és szerkesztett, 1928 és 1933 között megjelent „Magyar Történet” című sorozat VII. kötete foglalkozik a tizenkilencedik és a huszadik századdal, Szekfű Gyula tollából.³⁶ Akárcsak a Három nemzedék, ez a munka sem említi az 1840-es éveket tekintve a megváltozott kormánypolitika okait, azonban, ha nem is részletesen, de kitér a fiatal konzervatívok generációjára, akik a „kormányval együttműködő konzervatív reformpolitikát”³⁷ folytattak. Ebben a kötetben már szó sem esik Metternich és az Államkonferencia állítólagos magyarbarát politikájáról, a munka a kormányzat és a konzervatívok közötti kapcsolatfelvétel okaként a reformok halaszthatatlanságának felismerését nevezi meg. 1848 és 1849 kapcsán nem kerülnek szóba a konzervatívok, viszont az 1850-es évekbeli célkitűzéseik már helyet kapnak Szekfű összefoglalójában. Csoportjukat a jogfolytonosság híveinek nevezi, akik a '47-es alapokat akarták visszaállítani, azonban a már életbe lépett korszerű társadalmi változások megtartásával. Magyar érzelmű, de rossz politikusoknak minősíti őket, akik a kormányzati körökben a maguk iránt keltett ellenszenvvel csak ártottak a hazának. Az októberi diplomát a szerző szerint ők „adatták ki”³⁸ Ferenc Józseffel, azonban az közel sem felelt meg a magyarság kívánalmainak. Habár társadalmi téren vezető pozíciókba kerültek (a munka az Akadémia Dessewffy Emil által betöltött elnöki posztját említi példaként), politikájuk sokáig nem volt időszerű; s amikor az aktuálissá vált, a konzervatívok elhomályosultak Deák Ferenc nagysága árnyékában.

---

³⁶ Szekfű Gyula: A tizenkilencedik és a huszadik század. In: Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet VII. kötet. Budapest, Kir. M. Egyet. Ny., 1932.

³⁷ Hóman–Szekfű 1933. 162.

³⁸ Hóman–Szekfű 1933. 287.

Károlyi Árpád „Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt” című, 1936-ban megjelent munkája az 1848-as törvényjavaslatok tárgyalásának háttérét mutatja be, elsősorban Bécs szempontjából.³⁹ A szerző érezhetően a liberális ellenzék, a későbbi magyar kormány álláspontját támogatja, azonban a konzervatívok véleményét is kiemeli, illetve dicséri, amennyiben azok támogattak egy-egy törvényjavaslatot vagy reformelképzelést. A konzervatívok közé sorol minden olyan magyar politikai személyiséget, akik kitartottak az udvar mellett, és tanácsaikkal látták el a birodalmi vezetést. Ilyen szempontból csoportjukat nem differenciálja, viszont hangsúlyozza hazafiságukat és kompromisszumkésztségüket. Károlyi Árpád a pozsonyi törvényjavaslatokat megtárgyaló úgynevezett dietális bizottság jegyzőkönyvein, illetve az Állami Konferencia (Staatskonferenz) üléseinek iratanyagán keresztül rekonstruálja az udvar áprilisi törvényekkel kapcsolatos álláspontját. Az említett bizottságban prominens konzervatív személyek, úgymint Szőgyény László alkancellár és Zsedényi Ede, illetve az Állami Konferenciában például Jósika Samu erdélyi kancellár, foglaltak helyet, így a munka jelentős adalékokkal szolgál a konzervatívok Bécsben tevékenykedő csoportjának működésére és álláspontjára nézve – habár a bécsi döntéseket 1848 tavaszán jórészt nem az elvek, hanem az erőviszonyok határozták meg.

Az 1945 utáni történetírás számára a konzervatívok egyértelműen negatív szereplők voltak, a reformok akadályozói, a bécsi kormányzat elvtelen kiszolgálói. A fókuszba a parasztság és a független Magyarországért küzdő vezetők kerültek, szemben a nagybirtokosság és a főpapság által támogatott Habsburgokkal. Az 1950-es években kezdetét vette a magyar történelem nemzeti kommunista interpretációjának kanonizálása.⁴⁰ Ebbe az áramlatba illeszkedik Andics Erzsébet forrásközlése: „A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-1849-ben” című, második sorszámú ellátott, időben azonban először, 1951-ben megjelent kötete.⁴¹ A kötetekben Andics elsősorban a királyi biztosokhoz és hadseregbirosokhoz köthető forrásokat publikált a budapesti, bécsi, prágai és moszkvai levéltárak anyagából.

Több összefoglaló jellegű munka készült az 1950-es években, melyek, noha rendkívül sematikus, egysíkúan és röviden, de kitérnek a konzervatívok 1848 utáni szerepére. Mód Aladár „400 év küzdelem az önálló Magyarországért”⁴² című, első kiadásban 1943-ban, utolsó,

---

³⁹ Károlyi Árpád: Az 1848-diki törvénycikkek az udvar előtt. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1936.

⁴⁰ Romsics Ignác: Clio bővületében: magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. 386.

⁴¹ Andics Erzsébet: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-1849-ben. II. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952.

⁴² Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Budapest, Szikra Kiadó, 1954.

hetedik kiadásban pedig 1954-ben megjelent kötete is ezen sorba illeszkedik. A könyv a konzervatívok új generációjának első politikai megjelenését 1846-hoz, a párt megalapításához köti. Fellépésük a szerző szerint mindössze a reakció, azaz a kormányzat egyik eszköze volt az ellenzék elleni küzdelemben. Az 1849 és 1860 közötti időszakot illetően Mód a konzervatívok céljának pusztán hatalmuk megőrzését minősíti, melynek érdekében jelentős részük kiszolgálta és minden egyes tagjuk legalább elvben támogatta az önkényuralom rendszerét. Mód Aladár szerint a „hazaáruló aulikus főnemesség”⁴³ és a kormányzat megegyezése eredményeként jött létre az októberi diploma, mely jogosan váltotta ki a lakosság aktív ellenállását.

Az 1950-es években újonnan megjelent középiskolai tankönyvekre épülő, 1951-ben Heckenast Gusztáv, Karácsonyi Béla, Lukács Lajos és Spira György közreműködésével készült „A magyar nép története – rövid áttekintés” című munka elsősorban az 1850-es évekbeli függetlenségi mozgalmakat állítja középpontba a neoabszolutizmus korszaka kapcsán.⁴⁴ A Lukács Lajos által írt VIII. fejezet⁴⁵ Mód Aladárhoz hasonlóan az önkényuralom hű kiszolgálóinak nevezi az arisztokráciát és a főpapságot, kiemelve hazaáruló szerepüket. Noha az egyház ellenforradalmisága kapja a fő hangsúlyt, a szerző szerint „a magyar arisztokrácia, az ú. n. ó-konzervatívok sem maradtak el hazaárulásban a főpapság mellett”.⁴⁶ Az 1850-es években hivatalt vállalókat a hatalom kiszolgálóinak, az októberi diplomát pedig a forradalomtól való félelem termékének véli.

Az összefoglaló munka kibővített, több részben megjelent változatának harmadik kötetét szintén Lukács Lajos írta.⁴⁷ Az 1952-ben megjelent munka már utal a konzervatívok és a bécsi kormányzat közötti nézetkülönbségekre, ám szerinte „a lényeges dolgokban [a monarchia fenntartásában és a forradalmi mozgalmak elnyomásában] már egyetértettek”.⁴⁸

Az 1956-os forradalmat követően kezdődött meg a magyar történetírásán belül a korábbi dogmatikus elvek óvatos felülvizsgálata. Ennek köszönhetően lényeges pontokon megváltozott a 19. század közepéről alkotott történeti kép, ugyanakkor a konzervatívok tevékenysége továbbra is a történeti érdeklődés perifériáján maradt. A felülvizsgálatban a fő szerepet a 19. század közepére vonatkozóan Hanák Péter és Szabad György játszotta.

---

⁴³ Mód 1954. 262.

⁴⁴ Romsics Ignác: Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest, 2011. 390.

⁴⁵ Lukács Lajos: Az abszolutizmus kora és a kiegyezés (1849-1867). In: Heckenast Gusztáv, Karácsonyi Béla, Lukács Lajos és Spira György (szerk.): A magyar nép története – rövid áttekintés. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1951. 280-304.

⁴⁶ Lukács 1951. 283.

⁴⁷ Lukács Lajos: A magyar nép története. III. rész (1849-től napjainkig). Budapest, Tankönyvkiadó, 1952.

⁴⁸ Lukács 1952. 9.

Pach Zsigmond Pál és Hanák Péter szerkesztésében jelent meg egy egyetemi könyvsorozat az 1950-es évek végén, illetve az 1960-as évek elején. A neoabszolutizmus időszakával foglalkozó részt⁴⁹ itt is Lukács Lajos írta, és noha részletesebben foglalkozott a konzervatívok 1850-es évekbeli szerepével, fogalomhasználatában nem figyelhető meg lényeges eltérés az 1950-es években megjelent munkáihoz viszonyítva. Az önkényuralmi rendszert bíráló részek célkeresztjében a konzervatívok és az egyház mellett Ferenc József személye is megjelent. Az 1950-es évek elején napvilágot látott munkákkal ellentétben a konzervatívok 1849-es tevékenysége nagyobb teret kapott itt; emellett említésre kerültek a konzervatívokhoz köthető memorandumok (1849, 1850, 1857), részletes vizsgálatuk azonban elmaradt. A konzervatívokat – a „konzervatívok” fogalom még mindig az „arisztokrácia” fogalom szinonímájaként jelent meg – a szerző már két csoportra osztotta. Egyrészt a hatalmat kiszolgálókra, azaz a hivatalos vállalkozókra, másrészt az ellenzékbe szorulóakra. Lukács ez utóbbiakra használja az ókonzervatív elnevezést, s kifejti, ők ellenzéki szerepük ellenére a „szabadságharcunkat eláruló arisztokraták” soraiból kerültek ki, és váltak a „leglojálisabb ellenzékké”.⁵⁰ Megemlíti a központosítás és a németesítés elleni küzdelmüket, ám ennek ellenére céljukat a hatalom megtartásával azonosítja, nemzeti jelszavaikat pusztán manővernek bélyegezve.

Szabad György 1967-ben megjelent, „Forradalom és kiegyezés válaszfűtjén” című monográfiájában⁵¹, habár egyértelműen függetlenségi, „kossuthiánus” álláspontot foglal el – ami a konzervatívok állásfoglalásával teljesen ellentétes –, ha mélységeiben nem is vizsgálja, de érintőlegesen kitér a konzervatívok szerepére az 1860–1861-es események kapcsán. A munka egy adatokkal teli, rendkívül részletes, narratív kötet (amely például Dessewffy Emil levelezéshagyatékának részbeni hasznosításával jelentősen hozzájárult a konzervatívok tevékenységét megvilágító forrásanyag gazdagításához), melynek mondanivalója az, hogy 1860–1861-ben a magyar politikai elitnek volt választása a forradalom, illetve a Habsburg hatalommal való egyezkedés között. A szerző szerint a konzervatívok az utóbbi irányzathoz tartoztak. Szabad György a csoport 1850-es évekbeli céljának vezető szerepük szélesebb körben való elismertetését véli, aminek érdekében felhasználták a társadalmi egyesületeken keresztül, melyekben elnökségi pozíciókat töltöttek be, megnövekedett közéleti szerepüket. Az alkotmányosság helyreállítását az uralkodótól, nem pedig az országgyűléstől várták, ezért minél

---

⁴⁹ Lukács Lajos: Magyarország története az abszolutizmus és a dualizmus korában 1849-1918. I. füzet. Budapest, Tankönyvkiadó, 1957.

⁵⁰ Lukács 1957. 60.

⁵¹ Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszfűtjén (1860-61). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

szorosabbra kívánták fűzni Béccsel való kapcsolatukat. Szabad véleménye szerint „látszatra nemzeti, valójában a maguk uralmi törekvéseit szolgáló, illúziókat ébresztő politikát folytattak”.⁵² Törekvéseik közé tartozott véleménye szerint a föderalista restaurációs elképzelések megvalósítása, a legitim – azaz a Pragmatica Sanctio értelmében elérhető – magyar célok érvényre juttatása a monarchia erősítése érdekében, valamint az 1848 előtti megerendszer hatáskörének és a választójognak a szűkítése, továbbá egy az 1847-es állapotokhoz képest szűkebb jogkörű országgyűlés; ezen felül biztosítani akarták a földbirtokosság döntő befolyását mind politikai, mind gazdasági téren.⁵³ Szabad György összességében negatív képet fest a konzervatívokról, akik szerinte mind a Bach belügyminiszter vezette birodalmi nagypolgári szármnyal, mind a forradalmat támogató magyar politikai emigrációval szembenálltak, ráadásul 1860-as fellépésük kiváltotta a magyarországi nem magyar nemzeti mozgalmak ellenállását is. Az októberi diploma kapcsán úgy jellemzi őket, mint az egyedüli csoportot, amely elégedett volt a dokumentummal. Minden tettüket, mely akár pozitív színben tüntethetné fel őket, a szerző csupán a hatalommegtartás eszközének minősíti. Ilyen értelemben az „arisztokráciát” és a „konzervatívok” fogalmát olykor ő is összemosza, a konzervatívok vélt vagy valós célját az arisztokrácia törekvéseivel azonosítja. Noha a konzervatív táborra mint egységes mozgalomra tekint, megkülönböztet úgynevezett „független konzervatívokat” (például Somssich Pált, Vay Miklóst), de a fogalmat nem definiálja. A konzervatívokra legfeljebb a történelem statisztáiként tekint, és noha jelentős forrásfeltárást végzett, tevékenységüket érezhetően nem ítéli részletesebb elemzésre érdemesnek.

Szabad György az 1987-ben megjelent tízkötetes, „Magyarország története” című sorozat hatodik kötetében is hasonlóan nyilatkozik a konzervatívok szerepéről.⁵⁴ „Az önkényuralom kora” című fejezetben szintén nem hosszan, egy alfejezetben, de – a szintézis műfajából adódóan – kevésbé szubjektíven értékeli azt. Politikájuk indítékaként itt is a hatalom megragadására és befolyásuk megtartására való törekvést nevezi meg. Az 1849 utáni időszakot illetően elsősorban társadalmi gyökértelenségüket és a nemzeti érdekeket mellőző kompromisszumkészségüket, az 1850-es évek második felét tekintve pedig „pontatlan helyzetfelmérésüket” és „illúziókeltő törekvéseiket”⁵⁵ hangsúlyozza. Összességében tehát úgy véli, a konzervatívok politikáját önös érdekek vezérelték.

---

⁵² Szabad 1967. 47.

⁵³ Deák Ágnes: „Számon tartó és példává emelő ítélkezés” – forradalom és kiegyezés metszéspontján. In: Kitérés a kánonból. Szabad György történetírói munkássága. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Ráció, Budapest, 2018. 57-81. 65.

⁵⁴ Szabad György: Az önkényuralom kora. In.: Magyarország története 6/1-2. 1848-1890. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. 435-767.

⁵⁵ Szabad 1987. 494.

Dessewffy Aurél 1839-es, bécsi kormányzatnak címzett memorandumát tekinti a megváltozott kormánypolitika forrásának Andics Erzsébet 1975-ben megjelent, „Metternich és Magyarország” című könyvében. Európai és gazdasági kontextusba helyezve vizsgálja és értékeli az 1830-as években megváltozott kormányzati politikát, illetve Metternich Magyarországgal kapcsolatos terveit. A konzervatívokat egyértelműen negatív színben tünteti fel, politikájukat a hatalom-átmentés és a privilégiumrendszer megőrzésének eszközeként mutatja be. Ez a „zseniálisan megtévesztő taktika” Andics szerint Metternichre is hatással lehetett, tehát véleménye szerint a konzervatívok és Metternich kölcsönösen befolyást gyakoroltak egymás szemléletére. Az új kormánypolitika, a fentről jövő reformok elve és a konzervatívok által óhajtott kompromisszum Andics szerint az általa negatívan értékelt 1867-es kiegyezésben öltött testet, és lett a dualizmus alapja. A kormánypolitika és a konzervatívok álláspontjának összefonódása kapcsán azonban kiemeli, hogy a két elképzelés között döntő különbséget jelentett, hogy a konzervatívok szigorúan alkotmányos keretek között képzeltek el mindenféle változást.

Andics Erzsébet forráskiadása folytatódott a harmadik (1965), illetve az első kötettel (1981), annak egésze gazdag forrásanyaggal látta el a szakmát, azonban annak reprezentatív jellege ma már megkérdőjelezhető. A munka 1. kötete számára 1980 körül elkészíthetett bevezető tanulmány a konzervatívok 1848–1849-es szerepét és tevékenységét vizsgálja. A szerző a konzervatív tábor – a konzervatívokat és az „egyházi és világi nagybirtok” fogalmakat következetesen egymás szinonímájaként használva – „hazaárulónak”, a forradalom és szabadságharc „elkeseredett, mindenre elszánt ellenfelének” tartja, akik egyetlen célja a magyarországi forradalom ellehetetlenítése és a birodalmi vezetés politikai kiszolgálása volt – természetesen saját hatalmuk biztosítása végett. Kiemeli a konzervatívok kétszínűségét, a magyar minisztériumhoz való viszonyuk ugyanis Andics véleménye szerint a váltakozó sikerű szabadságharchoz hasonlóan hullámszerű. 1849 utáni ellenzéki szerepüket a szerző nem vitatja, ám rávilágít 1847-es álláspontjuk tarthatatlanságára. Andics elsősorban a konzervatívok rendi privilégiumrendszerhez való viszonyát vizsgálja, a Magyarország közjogi helyzetéről alkotott elképzelésük már kisebb szerepet kap a bevezetésben. Habár a felhasznált források tükrében a konzervatívok 1848–1849-es tevékenysége jól nyomon követhető e tanulmányban, az egyoldalú elemzés és véleményalkotás folytán a munka ma már egyértelműen elavultnak tekinthető.

Andics taglalt munkái közül a legkorábban, 1949-ben jelent meg „Az egyházi reakció 1849–49-ben” című könyve, melyben, habár különbséget tesz az alsópapság és a főpapság között, elsősorban az utóbbiaknak a forradalmi vívmányokat elutasító magatartását emeli ki. A

papi tized eltörlése kapcsán is a főpapok kényszerhelyzetét hangsúlyozza, ugyanis szerinte „a magyar katolikus főpapok nagy része hierarchikus érdekeit ingadozás nélkül a nemzet nagy életérdekei fölé helyezte”.⁵⁶ A katolikus egyház negatív színben való megjelenítését fokozza, hogy „keresztes háborúnak” nevezi a magyar kormány elleni tevékenységüket. Andics néhány püspök álláspontját ugyanúgy kivetíti a teljes magyar főpapságra, ahogyan „ellenforradalminak” nevezi a teljes magyar arisztokráciát már említett háromkötetes munkájában. Sőt igyekszik a főpapságot összemosni a nagybirtokos arisztokráciával: Andrassy György grófot például „konzervatív párti klerikális főúrnak” nevezi.⁵⁷

Sashegyi Oszkár volt az első, aki az 1960-as, 1970-es, 1980-as években megjelent munkáiban elkezdte az 1849–1867 közötti időszak negatív értékelésének felülvizsgálatát.⁵⁸ Sashegyi a neoabszolutizmust elsősorban közigazgatási szempontból elemzi, és azzal kapcsolatban tér ki a konzervatívok szerepére. Magatartásukat illetően nem foglal állást, azt objektív módon ismerteti. A „Magyarország beolvasztása az Ausztriai Császárságba” című tanulmányában több konzervatív csoportot különít el aszerint, mennyiben azonosultak 1848–1849-ben a Schwarzenberg-kormány politikai elképzeléseivel. Elhatárol egy „legreakciósabb” szárnyat, illetve a Dessewffy által képviselt, az alkotmányossághoz minél hamarabb visszatérni kívánó, a bécsi kormány politikájával nem teljesen egyetértő csoportot. A Sashegyi által szerkesztett „Az abszolutizmuskori levéltár” című levéltári segédlet és annak általa írt bevezetője hasznos adatokat szolgáltat a hivatalt vállalt, illetve a hivatalról lemondó konzervatív királyi biztosokkal, majd kerületi főbiztosokkal és miniszteri biztosokkal kapcsolatban. Német nyelvű munkája elsősorban a neoabszolutizmus alatti magyarországi közigazgatást mutatja be, azonban fontos adalékokkal szolgál a konzervatívok tevékenységét illetően is, elsősorban a polgári adminisztráció és a konzervatívok kapcsolatáról, így a hivatalviselések tárgyában.

Andics munkáihoz hasonlóan Varga János is Dessewffy Aurél memorandumát tekinti az új kormánypolitika megalapozásának az 1840-es évek elején.⁵⁹ Az alapvetően a magyar nemzeti mozgalomra fókuszáló, 1982-ben megjelent, „Helyét kereső Magyarország” című munkájában az új kormánypolitikát birodalmi és európai összefüggésekbe helyezve elsősorban

---

⁵⁶ Andics Erzsébet: Az egyházi reakció 1848–49-ben. Budapest, Szikra Kiadó, 1949. 16.

⁵⁷ Andics 1949. 53.

⁵⁸ Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmuskori levéltár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.; Sashegyi Oszkár: Magyarország beolvasztása az ausztriai császárságba. Levéltári Közlemények, 1968.; Sashegyi Oszkár: Ungarns Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860. Graz, 1979.; Sashegyi Oszkár: A magyarországi polgári államrendszerek. Szerk. Pölöskei Ferenc–Ránki György. Bp., 1981. 81-139.

⁵⁹ Varga János: Helyét kereső Magyarország: politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 14-24.; 185-194.

gazdasági indíttatásúnak véli, az „újkonzervatívokat” pedig az abszolutizmus kiszélesítése első szószólóinak tartja. Andics munkájához képest Varga nagyobb hangsúlyt fektet Metternich – Varga által centralistának és ultrakonzervatívnek nevezett – kormányzati reformja és a konzervatívok álláspontja közötti különbségekre. A legfőbb eltérést abban véli felfedezni, hogy a konzervatívok, habár óvatos, de a társadalmat érintő reformokat is támogattak. A szerző részletesen, több oldalon keresztül foglalkozik a konzervatívok Magyarország és Ausztria közjogi viszonyáról alkotott felfogásával is: a szigorúan a Pragmatica Sanctióból kiinduló, de a miniszteriális kormányzást elutasító, a két birodalomrész közötti szoros államszövetség elképzeléséről.

Szintén a reformkor történetével foglalkozik Dobszay Tamás „A rendi országgyűlés utolsó évtizedei 1790-1849” című munkája. Ebben a munkában a szerző „újkonzervatív fiatal mágnásoknak” nevezi az 1839-ben színre lépő konzervatívokat, akik szerinte offenzív politikát folytattak, céljuk az volt, hogy átvegyék a kezdeményezést a liberálisok csoportjától a király pozícióinak és a fennálló társadalmi rendnek a megőrzése, alkalomadtán erősítése jegyében.⁶⁰

Somogyi Éva 1981-ben megjelent, „Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867” című munkája, habár alig szól a konzervatívokról, határozott megállapításokat tesz velük kapcsolatban. Az 1850-es éveket tekintve ellenzékinnek nevezi őket, ugyanakkor ellenzékiességüket ’47-es mivoltukban véli felfedezni: azaz Somogyi szerint teljes egészében helyre kívánták állítani az 1848 előtti intézményrendszert – annak ellenére, hogy a szerző elismeri, a társadalmi vívmányokat a konzervatívok is elfogadták. Kiemeli, mivel 1848 folyamán nem kompromittálódtak, nem voltak teljesen elszigetelve Béctől, ahol kapcsolatban maradtak Bach politikai ellenfeleivel. A két konzervatív memorandum kapcsán azok sikertelenségét emeli ki, egyedül Szőgyény Lászlót említi név szerint, akit „hivalkodó hazaszeretethangoztatás” jellemzett.⁶¹

Buzinkay Géza sajtótörténeti összefoglaló munkái⁶² Angyal Dávid 1925-ös tanulmányához viszonyítva igyekeznek pozitív oldalról is megvizsgálni az 1849 és 1860 közötti magyarországi sajtó történetét. Mondanivalójának lényege az, hogy az elnyomatás ellenére az 1850-es évek a magyarországi sajtó felvirágzását hozták magukkal, köszönhetően az általános tendenciák érvényesülésén kívül annak, hogy a birodalom vezetésének elképzelése és a

---

⁶⁰ Dobszay Tamás: A rendi országgyűlés utolsó évtizedei 1790–1848. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2019.

⁶¹ Somogyi Éva: Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867. Gondolat Kiadó, Budapest 1981. 69-89.

⁶² Buzinkay Géza: Az abszolutizmus első szakaszának sajtója 1849-1859. In: Szabolcsi Miklós (főszerk.): A magyar sajtó története II/1. 1848-1867. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 291-510.

korszükség találkoztak – azaz enyhítettek a cenzúrán. 2016-ban megjelent munkájában⁶³ a hírlapviszonyokat, az olvasóközönséget, az útviszonyokat, az újságírói szakma korabeli sajátosságait és az érvényben lévő sajtórendelkezéseket is részletesen ismerteti a szerző. A konzervatív lapokat a munka külön tárgyalja. Ismerteti a konzervatív lapok kormánylappá válásának folyamatát, s tárgyilagosan bemutatja és értékeli a lapok programját.

A politikai palettán az 1839-1840-es rendi országgyűlésen megjelenő, magukat fontolva haladóknak nevező, döntően fiatal arisztokratákból álló csoport reformkori tevékenységével foglalkozó, úttörő munka Dénes Iván Zoltán 1989-ben „Közüggé emelt kiváltságörzés”⁶⁴ címmel megjelent monográfiája, mely a konzervatívok 1840-es évekbeli aktivitását kronologikusan, a kiemelkedő konzervatív személyiségek tevékenységén keresztül mutatja be. A munka „Liberális kihívásra adott konzervatív válasz” címmel⁶⁵ átdolgozott formában 2008-ban jelent meg, észrevehető különbséget a jegyzetekben lehet felfedezni a két munka között, ám tartalmát és mondanivalóját tekintve lényegi módosításra nem került sor. Dénes Iván Zoltán a „reformkonzervatívok” 1840-es évekbeli szerepvállalását a liberális–konzervatív ellentét kontextusában értelmezi. Kiemeli és bemutatja a magyar konzervatív mozgalom Európában elfoglalt egyedi helyzetét, valamint a hagyományos magyarországi konzervativizmus súlypontváltozásait, melyeket a liberális kihívásra adott válaszként értelmez. A konzervatív tábor céljaként a kiváltságrendszer és az abszolutizmus megőrzését nevezi meg, s szorosan összekapcsolja a birodalmi kormányzat politikájával. Elsősorban a rendi privilégiumokat érintő kérdésekre koncentrálna, a konzervatívok azokkal kapcsolatos álláspontját tartalmi szempontból elemzi. A „konzervatív reformerek”-nek a Magyarország és Ausztria közötti közjogi viszonyról vallott álláspontját kevésbé részletesen vizsgálja. Az ellenzéki párt 1847-es és a konzervatív párt 1846-os programját összehasonlítva arra a megállapításra jut, hogy a két program alapjaiban különbözik egymástól. Érvelésében a konzervatívok programja a birodalmi, agrárius, abszolutisztikus, míg a liberálisoké a nemzeti, ipari és kereskedelmi fejlesztést pártoló, alkotmányos fogalmakat testesít meg. A végtelen szembeállítások érezhetően az előbbieket állítják negatív megvilágításba. Dessewffy Aurél 1839. január 1-jei, a kormányzat számára készített memorandumát ő is úgy értékeli, mint az 1840-es években megváltozott kormányzati politika kiindulópontját.

---

⁶³ Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2016. 143-176.

⁶⁴ Dénes Iván Zoltán: Az önrendelkezés érvényessége. Budapest, Magvető Kiadó, 1988.; Dénes Iván Zoltán: Közüggé emelt kiváltságörzés: a magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

⁶⁵ Dénes Iván Zoltán: Liberális kihívásra adott konzervatív válasz. Budapest, Argumentum Kiadó, 2008.

Tulajdonképpen Dénes Iván Zoltán volt Wertheimer Ede, majd Andics Erzsébet mellett a harmadik történész, aki nemcsak mellékesen, nagyobb összefoglaló munka részeként foglalkozott a konzervatívok tevékenységével, hanem történeti elemzése fő tárgyává tette őket. Folytatója még nagyon sokáig nem akadt. Mindazonáltal részkérdéseket illetően természetesen születtek további historiográfiai eredmények.

Az 1867-es kiegyezés előzményeit vizsgálva Hanák Péter is foglalkozott a konzervatívok 1859 és 1861 közötti szerepével. Az „1867 európai térben is időben” című, 2001-ben megjelent posztumusz kötet európai összefüggésekbe helyezve vizsgálja az 1867-es kiegyezést és annak előzményeit.⁶⁶ A szerző a kiegyezés folyamatát a polgári–nemzeti átalakulás keretein belül értelmezi; véleménye szerint a folyamathoz az alkotmányosság követelése is hozzárendelődött, melynek határait a liberalizmus és a konzervativizmus kompromisszuma határozta meg. Hanák Péter a konzervatív mozgalom 1859-es politikai súlyát csekélynek véli, azonban az októberi diploma kibocsátását megelőzően a birodalmi vezetéssel folytatott tárgyalásaikat részletesen ismerteti, amelyeken véleménye szerint „ügyes taktikával készítették elő a megegyezést”. Az októberi diploma létrejötte így egyrészt a konzervatívokat dicséri, másrészt a diploma szülte „félalkotmányosság” véleménye szerint életidegen volt, létrehozói pedig „politikailag dilettánsok”.⁶⁷ Hanák egyrészt méltatja a konzervatívok szerepét, azonban kiemeli azt is, hogy társadalmi bázist nem tudtak maguknak kiépíteni Magyarországon. Megjegyzi, hogy a konzervatívok ismerték fel először, hogy az 1860-as évek legmegfelelőbb közjogi bázisa a *pragmatica sanctio*. Ennek oka az, hogy az 1848-as törvényeket kezdettől elutasították, céljuk a rendi alkotmány közjogi elemeinek helyreállítása volt, és be akarták bizonyítani, hogy a birodalmi egység és a történeti jogok megférnek egymás mellett; a *pragmatica sanctio*t tehát a birodalmi egység alapokmányaként kezelték. Hanák emellett nagy szerepet tulajdonít Apponyi György 1862-es memorandumának, mely szerinte a kiegyezés államjogi előzményeinek nevezetes dokumentuma.

Hanák Péter a konzervatívokat „viszonylag szervezett és mozgékony csoportnak” tartja, és habár elgondolása szerint az 1850-es években nem léteztek pártok és pártprogramok, mégis egységes táborként kezeli őket. Fő mondanivalója az, hogy a kiegyezés pozitív esemény volt 1867-ben, az ahhoz vezető utat pedig külpolitikai tényezők és a birodalom belső helyzete együtt alakították. A konzervatívokról objektív képet alkot, nem hallgatja el eredményeiket, de azokat érdemben nem értékeli. Ezt az objektivitást azonban olykor egy-egy negatív megjegyzés

---

⁶⁶ Hanák Péter: 1867 európai térben is időben (S. a. r. Somogyi Éva). Budapest, História Kiadó, 2001.

⁶⁷ Hanák 2001 100.

(„dilettáns tervekjavítás”, „konzervatív klikk”⁶⁸) mintha zárójelbe tenné. A konzervatívok táborát nem differenciálja, és habár nem írja le, de a sorok közül kiolvasható: a konzervatívoknak nélkülözhetetlen szerepe volt a kiegyezés létrejöttében.

Fazekas Csaba egyháztörténeti tanulmányai érintik a konzervatívok reformkori szerepét és pártjuk belső erőviszonyait.⁶⁹ Az 1998-ban megjelent, „Katolikus egyháziak „platformja” a Konzervatív Pártban: Adalékok a partalakulás kezdeteihez a reformkori Magyarországon” című tanulmányában rámutat a konzervatívokkal foglalkozó publikációk alulreprezentáltságára. Kiemeli, a kiváltságőrzés programjának egyik legnagyobb támasza a katolikus egyház volt, mely az 1840-es években igyekezett önálló arculatú politikai csoportosulást kialakítani a konzervatívizmus berkein belül. Tanulmányában arra a kérdésre keresi a választ, milyen kapcsolat állt fenn a politizáló katolikus egyháziak és a konzervatív párt között. Dessewffy Aurél memorandumát tekinti ő is az „újkonzervatívok” fellépése nyitányának, fellépésük okát, az aulikus álláspont háttérbe szorítását pedig a papság megyei passzivitására vezeti vissza – akárcsak részben maga az emlékirat szerzője is. Fazekas szerint ahogyan a fontolva haladók, az egyháziak is felismerték a reformok szükségességét, és aktívan csatlakoztak a konzervatívok pártszervezést előkészítő munkálataihoz. Azonban rámutat arra is, hogy a források tanúbizonysága szerint a konzervatívok számára nem volt elsődleges szempont az egyházi érdekek érvényesítése, például a káptalanok országgyűlési szavazatának rendezése, céljaikat szigorúan politikai elvek alapján fogalmazták meg.

A 2003-ban megjelent, „A Konzervatív Párt 1847. március 15-i értekezlete” című forráskiadása bevezetőjében Fazekas Csaba úgy véli, Dessewffy Emil 1847. márciusi körlevele – habár a sorok közül bizonytalanság érződik a párt önmeghatározásával kapcsolatban – azt mutatja, hogy a párt fő irányvonala és tevékenysége nem változott 1846-hoz képest, és a megkezdett úton haladtak tovább. Fazekas „Egy katolikus közíró a 19. században: Körmöczy Imre” című tanulmánya pedig az egyházi konzervatívizmus egy képviselőjének politikai és publicisztikai pályáját hivatott bemutatni. Fazekas kifejti, hogy bár az újkonzervatívok megjelenése is színre lépésre sarkallta Körmöczyt, valójában tőlük függetlenül próbált választ adni a magyar liberalizmus kihívásaira, és vált a konzervatív eszmék hirdetőjévé. Ettől

---

⁶⁸ Hanák 2001 124.

⁶⁹ Fazekas Csaba: Katolikus egyháziak „platformja” a Konzervatív Pártban: Adalékok a partalakulás kezdeteihez a reformkori Magyarországon. In: Molnár András (szerk.) Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak. Zalaegerszeg, Zalaegerszegi Szabadelvű Kör, 1998. 73-112.;

Fazekas Csaba: A Konzervatív Párt 1847. március 15-i értekezlete. Levéltári Közlemények, 2003. 74. évf. 257-268.; Fazekas Csaba: Egy katolikus közíró a 19. században: Körmöczy Imre. Irodalomtörténeti Közlemények, 2012. 116. évf. 640-675.

függetlenül nemcsak egyházi, hanem politikai kérdésekben is támogatta a konzervatív mozgalmat a konzervatív párt egyik alapító tagjaként.⁷⁰

Meg kell említeni a konzervatívokra vonatkozó historiográfiai irodalom kapcsán a Békés Márton és Majoros István szerkesztésében a kétezres évek elején megjelent kis köteteket, melyek a magyarországi és európai konzervativizmus történetéből közölnek tanulmányokat.⁷¹ „A hagyomány elmélete – Tanulmányok a konzervativizmus tárgyköréből” című kötet összesen kilenc szerzőtől közöl tanulmányt, melyek között található 19. és 20. századdal foglalkozó munka is. Érdekes kiemelni Szávay István „Felsőbüki Nagy Pál: konzervativizmus vagy opportunizmus?” című dolgozatát, mely a hagyományos rendi konzervativizmus egy magyarországi képviselőjének életpályáján keresztül mutatja be az 1830-as években bekövetkezett politikai paradigmaváltást és az arra adott reakcióit. A konklúzió az, hogy Felsőbüki Nagy Pál 1830 után sem változtatott politikai állásfoglalásán, és nem csatlakozott a reformelképzelések támogatóihoz. „A hagyomány politikája – Fejezetek a konzervativizmus történetéből” című kötet tíz szerző dolgozatát közli, melyek témájukat tekintve szintén széles skálán mozognak. A magyar mellett a brit, német, orosz és francia konzervativizmusról is olvashatunk benne, érintve a 19. és a 20. századot is. Dombovári Ádám „Egy alternatíva kibontakozási lehetőség nélkül. Dessewffy Aurél politikai önarcképe” című tanulmánya külön említést érdemel. A munka az 1830-as évek végén tovább polarizálódó politikai élet sokszínűségét hangsúlyozza, mely ideális körülményeket teremtett az „ifjúkonzervatív” mozgalom kibontakozásához. A szerző tartalmas összefoglalását és elemzését adja a Dessewffy Auréllal foglalkozó szakmunkáknak, többek között Dénes Iván Zoltán munkáinak is. Ez utóbbiakkal kapcsolatban felhívja a figyelmet a szerző negatív elfogultságaira. Dombovári megállapítja: Dessewffy Aurél és a fontolva haladók konzervativizmusa túlmutat a szó sztereotip jelentésén, az nem pusztán a rendi privilégiumrendszer konzerválási szándékát, hanem valódi reformkészséget jelentett.

2009-ben jelent meg Adriányi Gábor „A Bach-korszak egyházpolitikája” című monográfiája, mely – ahogy a cím is mutatja – a Bach nevével fémjelzett időszak egyházpolitikáját mutatja be. A munka kiemeli, hogy az 1848-as forradalmak felkészületlenül érték az egyházakat, majd a forradalom után a püspöki székek betöltése okozott gondot a felkelésekben részt vevő papok mellőzése miatt. Adriányi bemutatja az egyház 1850-es évek

---

⁷⁰ Fazekas Csaba: A Konzervatív Párt 1847. március 15-i értekezlete. Levéltári Közlemények, 2003. 74. évf. 257-268.

⁷¹ Békés Márton, Majoros István (szerk.): A hagyomány elmélete: Tanulmányok a konzervativizmus tárgyköréből. Budapest, ELTE Művelődéstörténeti Tanszék, 2005.; Békés Márton, Majoros István (szerk.): A hagyomány politikája: Fejezetek a konzervativizmus történetéből. Budapest, ELTE BTK Történeti Intézet, 2006.

eleji, a bécsi kormány és az udvar közötti, kudarcba fulladt közvetítési kísérletét. Ezen felül kitér az egyház azon álláspontjára, miszerint a vallás a monarchia legfontosabb összetartó ereje.⁷²

Mindemellett megkezdődött egyes konzervatív személyiségek életútjának alaposabb vizsgálata. Korábban részben nem szakmabeliek által írt életrajzi összefoglalók láttak csak napvilágot, jórészt még a 19. század végén vagy a 20. század első felében.

Kecskeméthy Aurél, Kákay Aranyos álnéven írt, 1861-es munkája az 1861-es országgyűlés tagjairól ad rövid jellemzést.⁷³ Az 1849 utáni konzervatív táborhoz köthető személyeket (pl. Barkóczy János, Fiáth Ferenc) nem sorolja a felsőtábla tagjai közül az „óconservatívok” közé, egyedül Majláth Kálmán grófot – ám őt is vélhetően még reformkori múltja miatt. Az 1861-es országgyűlés képviselői közül Somssich Pált dicsérő szavakkal illeti elvhűsége és szónoki képességei miatt. 1878-as munkájában⁷⁴ azonban már negatív szavakkal illeti a konzervatívokat és Sennyey Pált – ám elsősorban az 1867 után követett politikájuk miatt. Ebben a könyvben már Somssich Pál is „a veszített hatalmat sirató, s újra uralkodni vágyó egyéniség”-ként jelenik meg.⁷⁵

Asbóth János 1884-es művében⁷⁶ a kiegyezés időszakára koncentrálva Sennyey Pál és Apponyi György 1848 utáni politikai elveit és pályafutását kíséri végig, korábbi műveihez hasonlóan piedesztálra emelve a konzervatív mozgalom tagjait. Munkája végén az akkori politikai helyzetre és a konzervatív tábor jövőbeli feladataira is kitér.

Elismerően ír Sennyey Pálról Halász Imre is „Egy letűnt nemzedék” című művében.⁷⁷ Sennyeyt így jellemzi: „Sennyey személyisége típusa volt egy oly politikai erénynek, melyet a magyar génusz legjobban nélkülöz: az állami rend és tekintély eszméjének.”⁷⁸ Kiemeli, Sennyey konzervatív reformer volt, és visszautasítja a reakciós mivoltát firtató vádakot. Ugyanakkor az 1848-ig kormányzó konzervatív rezsimet maradinak tartja Halász a szó negatív értelmében; Sennyeyt azonban, aki akkor még nem volt döntési pozícióban, erről leválasztja. 1848–1849-et tekintve kijelenti, hogy a konzervatívok sohasem mutatták egy egységes párt képét, így a forradalom után is eltérő viselkedésformákat képviseltek a csoportosulás egyes tagjai. Halász elkülöníti a visszavonulókat (pl. Babarczy Antal), a birodalom számára tanácsokat adókat (pl. Jósika Samu), az új helyzetet elfogadókat (pl. Apponyi György) és a

---

⁷² Adriányi Gábor: A Bach-korszak egyházpolitikája. Budapest, Kairosz Könyvkiadó Kft., 2009.

⁷³ Kákay Aranyos: Országgyűlési árny- és fényképek. Emich Gusztáv, magyar akadémiai nyomdász, Pest, 1861.

⁷⁴ Kákay Aranyos: A politika svindlerei. Fény és árnyképek. Budapest, Grimm és Horovicz, 1878.

⁷⁵ Uo. 43.

⁷⁶ Asbóth János (névtelen közlés): Báró Sennyey Pál és gróf Apponyi Albert. Budapest, Révai Kiadó, 1884.

⁷⁷ Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. Budapest, 1910. 465-503.

⁷⁸ Uo. 466.

magyar kormány ellen szót emelőket (pl. Sennyey Pál). A konzervatívok forradalom utáni tevékenységéből azt hiányolja, hogy nem álltak '48-as alapra, és visszavonultak az aktív magyarországi politizálástól. 1849-es szerepük kapcsán azt is kiemeli, hogy „tévedtek, mikor azt remélték, hogy az udvar, mely halálra ítélte Magyarországot, megkegyelmez ennek az ő szép szemeikért”.⁷⁹ Azonban azt is hangsúlyozza, hogy a konzervatívok is magyarok voltak, és végső soron az ország és a nemzet érdekeit tartották szem előtt.

Thallóczy Lajos 1901-ben Gróf Szécsen Antal címmel jelentetett meg munkát, melyben Szécsen közéleti pályáját és publicisztikai tevékenységét követi végig a reformkortól az 1880-as évekig, politikai szerepét azonban csak felületesen érintve. A mű a gróf több, 1867 után elmondott beszédét is tartalmazza.⁸⁰ Somssich Pál életéről a két világháború között több, a tudományos módszereket nélkülöző munka jelent meg. Egyrészt leszármazottai gyűjtötték össze beszédeit és foglalták keretbe politikai szereplését⁸¹, másrészt Ujváry Jolán írt rövid, jegyzetek nélküli ismertetőt Somssich Pálról.⁸²

A meghatározó konzervatív személyek vizsgálata a 21. században ismét előtérbe került. Czinege Szilvia 2013-ban megvédett doktori értekezése Apponyi György reformkori pályafutását kíséri végig első, 1839-es politikai fellépésétől a kancellári pozícióról történő 1848. tavaszi lemondásáig.⁸³ Hosszabban foglalkozik a szerző a hagyományos európai és a 19. század eleji rendi konzervativizmussal. Az újkonzervatívok nyitányaként ő is megemlíti Dessewffy Aurél 1839-es memorandumát, annak hatását valószínűsíti a kormányzati politikára, azonban a megváltozott kormánypolitikát már 1836-tól datálja. Az 1846-ban megalakult Konzervatív Pártot csak egy újabb eszköznek véli a kormányzat kezében, hogy az a párt segítségével saját reformpolitikájának befogadó közeget biztosítson. Lépésről lépésre bemutatja a pártalakítás előtörténetét, s Dessewffy Emil 1847. márciusi körlevelét, Fazekas

---

⁷⁹ Uo. 468.

⁸⁰ Thallóczy Lajos: Gróf Szécsen Antal. Budapest, Atheneum 1901.

⁸¹ Somssich Miklós: Somssich Pál beszédei 1843-1844. Budapest, Vajna és Bokor, 1942.; Véssey Lajosné Somssich Agatha: Somssich Pál élete. Budapest, 1944.

⁸² Ujváry Jolán: Saárdy Somssich Pál: 1811-1888. Kaposvár, Szabó L. Könyvny., 1936.

⁸³ A szerző témában megjelent fontosabb, a doktori értekezésben is megtalálható tanulmányai:

Czinege Szilvia: Apponyi György a reformkori országgyűléseken. In: Dobszay–H. Németh–Pap–Szójártó–M. István (szerk): Rendi országgyűlés – polgári parlament: Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig. Eger, Eszterházy Károly Egyetem, 2020. 297-322; Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György a kortársak szemével. Történelmi Szemle, 2018. 9. évf. 4. sz. 611-624.; Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György, a „fontolva haladó” kancellár. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2013. 69-79.; Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok – kancellár és kancellária a reformkor végén. Századok, 2012. 146. évf. 3. sz. 609-662. Disszertációját lásd: Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/169673/CzinegeTezis-magyar-t.pdf?sequence=5&isAllowed=y> Utolsó letöltés: 2023. január 19.

Csabával ellentétben, a konzervatív program elvi módosításának dokumentációjaként értékeli, mely változást hozott az ellenzéki javaslatokhoz való viszonyulásban.

Deák Ágnes az utóbbi időben elsősorban a magyar konzervatív mozgalom 1860-as évekbeli tevékenységével foglalkozott, ám Szőgyény Lászlóval kapcsolatban egy forráskiadása is megjelent.⁸⁴ A szerző itt felvázolja a későbbi birodalmi tanácsos 1848–1849-es szerepét, illetve közli Szőgyénynek egy 1853-as rendőrségi átvilágítás során előkerült levelét, mely alapján a Szőgyényről alkotott kép árnyalásának szükségességére hívja fel a figyelmet. Ezen túlmenően két tanulmányában (Vonzások és taszítások: Dessewffy Emil konziliáriusi szerepben, 1859-1860; Dessewffy Emil újfajta közvetítő szerepben – 1860-1861) Dessewffy Emil 1859 és 1861 közötti szerepvállalását vizsgálja.⁸⁵ Ezek egyike Dessewffynek konzervatívok és liberálisok közötti közvetítő kísérletébe enged bepillantást, illetve a gróf felismerésébe, hogy a '48-as alapból a közvélemény nem fog engedni. Emellett Dessewffynek 1861 őszén a nagypolitikától történő ideiglenes visszavonulásának részleteit fed fel.⁸⁶

A Századok 2017-ben megjelent egyik számában Dessewffy Emil pályafutásával és szerepével foglalkozó több tanulmány is helyet kapott Dessewffy halálának százötvenedik évfordulója kapcsán. Vaderna Gábor Dessewffy József, Aurél és Emil politikai elvein keresztül mutatja be a konzervativizmus három különböző, mégis összekapcsolódó útját; Völgyesi Orsolya Dessewffy Emil 1843–1844-es országgyűlésen játszott szerepét vázolja fel; Velkey Ferenc Dessewffy Emil és Széchenyi István kapcsolatát vizsgálja; míg Szilágyi Márton Dessewffy Emilt mint a Magyar Tudományos Akadémia elnökét vizsgálja, és a Vörösmarty Mihály temetése kapcsán játszott szerepét idézi fel.⁸⁷

Angelovics Helga Vay Miklós báró reformkori pályakezdetét mutatja be 2019-ben megjelent tanulmányaiban.⁸⁸ A szerző a konzervatív politikus későbbi politikai pályafutása kapcsán kulcsfontosságúnak értékeli az 1825 és 1830 közötti időszakot. Habár az újkonzervatívok színre lépése a vizsgált időintervallumon kívül esik, Angelovics az országos

---

⁸⁴ Deák Ágnes: „Az alattomos ellenforradalmi ellenállás szürke eminenciása”? Szőgyény László 1848 őszén. *Acta Historica*, 2011. 133. évf. 12-13.

⁸⁵ Deák Ágnes: Vonzások és taszítások: Dessewffy Emil konziliáriusi szerepben, 1859-1860. *Levéltári közlemények*, 2017. 88. évf. 1-2. sz. 241-259.

⁸⁶ Deák Ágnes: Dessewffy Emil újfajta közvetítő szerepben – 1860-1861. *Századok*, 2017. 151. évf. 3. sz. 549-574.

⁸⁷ Vaderna Gábor: Dessewffyek. A konzervativizmus három útja. *Századok*, 2017. 151. évf. 3. sz. 461-498.; Völgyesi Orsolya: Gróf Dessewffy Emil az 1843-44. évi országgyűlésen. *Századok*, 2017. 151. évf. 3. sz. 499-512.; Velkey Ferenc: Egy reformkori baráti-politikai szövetség és próbája: Széchenyi István és Dessewffy Emil. *Századok*, 2017. 151. évf. 3. sz. 513-536.; Szilágyi Márton: Egy nemzeti ügy: Vörösmarty temetése. *Századok*, 2017. 151. évf. 3. sz. 537-548.

⁸⁸ Angelovics Helga: Vay Miklós Zemplén megyei követi működése az 1830. évi országgyűlésen. *Történelmi Szemle*, 2019. 61. évf. 3. sz. 433-450.; Angelovics Helga: Vay Miklós Zemplén megyei közéleti pályakezdése (1825-1831). *Aetas*, 2019. 34. évf. 2. sz. 37-53.

politikai paradigmaváltás jeleit véli felfedezni Vay Miklós 1830-as szerepvállalásában; Vay ugyanis az 1830-as rendi országgyűlésen a kapott követutasítással ellentétesen szavazott, és kezdett a kormányzat felé orientálódni, ezzel együtt kilépve a megyei politizálás kereteiből.

Születtek azonban természetesen olyan tanulmányok is, amelyek nem egyes személyiségekkel foglalkoznak, hanem a konzervatívok tábora egészének tevékenységét tárgyalják egy meghatározott időszakban, vagy a konzervatívok valamely csoportjának egy-egy akcióját elemzik.

Hermann Róbert „Az együttműködés útjai, tévútjai, zsákutcája 1848–1849-ben – Magyar konzervatívok a túloldalon”⁸⁹ című tanulmánya a konzervatívok és az 1848–1849 folyamán többször is változó közigazgatási rendszer kapcsolatát vizsgálja. Bemutatja, hogy az 1848 márciusában hivatalba lépők többsége a forradalom előtt is hivatalnok volt, a dikasztériális kormányzati rendszer tisztségviselői pedig semmiféle retorzióban nem részesültek hivatali múltjuk miatt. Emellett kiemeli, hogy volt egy réteg, amely, habár látszatra hűséges volt a magyar kormányhoz, a hatalmi viszonyok megváltozása esetén az 1847-es állapotok helyreállításában volt érdekelt. A tanulmány hangsúlyozza, hogy az 1849 nyarán ismét hivatalt vállaló konzervatívok nem feltétlenül szolgálták ki mindenáron a hatalmat, bár ennek ellenére „névtelen karrieristák csoportjaként”⁹⁰ utal rájuk. Ilyen értelemben megkülönbözteti a Windisch-Grätz herceg főparancsnoksága alatt hivatalt vállalókat (őket másodvonalbeli konzervatívoknak nevezi) és az 1849 nyarán tisztséget vállalókat (ők a „névtelen karrieristák”). A szerző megemlíti a konzervatívok egy részének kerületi főispáni pozícióról történő lemondását, azonban ezt időben nem differenciálja. A konzervatívokkal foglalkozó szakirodalom kapcsán élesen bírálja Andics Erzsébet háromkötetes forráskiadását, mivel az tévesen azonosítja a konzervatívokat az arisztokráciával. Az 1867 és az 1920 utáni magyar történetírást azonban ezzel szemben a konzervatívok negatív szerepének relativizálásával gyanúsítja.

Zakar Péter egyháztörténeti munkái szintén kitérnek a konzervatív klérus elsősorban 1848–1849-es szerepére. 2014-ben megjelent tanulmánya⁹¹ a katolikus egyház és a birodalmi kormányzat 1848–1849-es kapcsolatát mutatja be. Rávilágít arra, hogy az egyháziak nem támogatták feltétlenül a magyar kormányt, és elsősorban saját érdekeiket tartották szem előtt. Az üres püspöki székek betöltésének sürgetése és az állam egyház feletti felügyeleti joga elleni

---

⁸⁹ Hermann Róbert: Az együttműködés útjai, tévútjai, zsákutcája 1848-1849-ben – Magyar konzervatívok a túloldalon. Korunk, 2014. 25. évf. 11. sz. 31-41.

⁹⁰ Hermann 2014. 237.

⁹¹ Zakar Péter: Egyház és (ellen)forradalom. Korunk, 2014. 25. évf. 11. sz. 42-50.

tiltakozások következtében az egyháziak több választóközvetben a konzervatív jelöltet támogatták az első népképviselési választások során. Az 1849 elejétől a birodalmi kormányzathoz közeledő klérus azonban nem volt egységes, a megtorlások pedig a papságot is érintették. A jozefinista egyházpolitikával való szakítással és a katolikus egyház helyzetének megszilárdulásával Ferenc József a szerző szerint hozzájárult a Bach-rendszer bukásához, az ugyanis „a konzervatívokon szenvedett hajótörést”.⁹²

Deák Ágnes elmúlt években megjelent munkái a konzervatívok 1860-as évek közepi politikai elképzelését mutatják be. 2019-ben, a Századok hasábjain megjelent, „Konzervatív kiegyezési kísérlet 1863 tavaszán” című közleménye témája – habár kívül esik az itt tárgyalt időkereten – a konzervatív tábor két irányzatának – az Apponyi György vezette „miniszteriális” szárny és a Forgách Antal és Szentiványi Vince nevével fémjelzett „municipalista” szárny – 1863-as programját, illetve az életbe nem lépő „kormányprogram” születését rekonstruálja Szentiványi Vince feljegyzései alapján.⁹³ 2021-es, a Történelmi Szemlében megjelent tanulmánya⁹⁴ egy mindaddig ismeretlen, konzervatív kiegyezéstervezetet mutat be, mely az 1863-as program alapján készült, amely Szentiványi szerint „Öfelsége által helyesléssel fogadtatott”⁹⁵. Szintén 2021-ben megjelent⁹⁶, „Politikusok a színpalak előtt és mögött, 1849–1850” című tanulmánya az előző két értekezéssel ellentétben a neoabszolutizmus első éveibe kalauzol. Betekintést nyújt a bécsi vezetés (Alexander Bach és Karl Geringer báró) nem hivatalos levelezésébe, amelynek segítségével fény derül a birodalmi politikai vezetés magyar konzervatívokról alkotott véleményére és velük kapcsolatos intrikáira is a jelzett időintervallumban.

A különböző korszakok történetírását, illetve a kortárs politikai publicisztikát megvizsgálva kijelenthető, hogy a konzervatívokról alkotott kép folyamatosan változott. A konzervatívok első modern generációjával kortárs, az 1860-as években, majd a dualizmus időszakában alkotó szerzők vagy nemzeti függetlenségi állásponton álltak és kevés szót ejtettek a konzervatívokról (Horváth Mihály, Kónyi Manó), vagy a konzervatívok pártját fogva emlékeztek meg az 1840-es és 1850-es évekről (Asbóth János, Kecskeméthy Aurél); hibáikat

---

⁹² Zakar 2014 49.

⁹³ Deák Ágnes: Konzervatív kiegyezési kísérlet 1863 tavaszán. Századok, 2019. 153. évf. 6. szám 1236-1247.

⁹⁴ Deák Ágnes: Ismeretlen konzervatív kiegyezéstervezet – 1864. Történelmi Szemle, 63. évf. 2021. 2. sz. 241-258.

⁹⁵ Uo. 242.

⁹⁶ Deák Ágnes: Politikusok a színpalak előtt és mögött, 1849–1850. In: Szabad nemzet szabad hazában. Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára. Szerk. Varga Zsuzsanna és Melkovics Tamás. L'Harmattan, Budapest, 2021. 265-274.

kiemelték, ám éles kritikával egyikőjük sem illette a konzervatív tábor akkor még jobbára élő tagjait. Az előbbieket az októberi diplomát jellemzően elutasították, míg az utóbbiak pozitívan értékelték. A konzervatívokkal kapcsolatban megütött hangnem harmadik típusát Beksics Gusztáv képviselte a dualizmus időszakában. A szerző műveiben jórészt a Kónyi Manó által közölt forrásokra hivatkozva a konzervatívok hibás politikai döntését hangsúlyozta, mellyel véleménye szerint helyrehozhatatlan károkat okoztak Magyarországnak. Hazafiságukat nem vonta kétségbe, rossz döntéseik hátterében a birodalmi kormányzat megtévesztő politikáját vélte felfedezni. A konzervatív tábor nem megfelelő helyzetfelmérését hangsúlyozta a dualizmus utolsó éveiben publikált tanulmányaiban Wertheimer Ede is, aki szintén elismerően szólt hazafiságukról és önzetlen céljaikról.

A két világháború közötti történetírásban az újkonzervatívok a korábbinál is kisebb szerepet kaptak a szakmunkákban. Az 1867-es kiegyezés előtörténetét vázlatosan megíró Berzeviczy Albert nem állította középpontba a konzervatívok 1850-es évekbeli szerepét, azonban hangvétele tárgyilagos. Törekvéseik önzetlenségét nem kérdőjelezte meg, az októberi diplomát pozitív politikai aktusnak tekintette. Köteteiben Wertheimer Ede, Beksics Gusztáv és Kónyi Manó munkáira hivatkozott a konzervatív mozgalom kapcsán. A korszak fő ideológiai művének tekintett „Három nemzedék” című munkában Szekfü Gyula alig érintette a konzervatívok szerepét, a Hóman Bálinttal közösen írt szintézis elsősorban a konzervatívok nem megfelelő politikai érzékét emelte ki.

Az 1945 utáni marxista történetírásban jelentős fordulat állt be a magyarországi konzervatívok szerepének és tevékenységének megítélésében. Andics Erzsébet nyomán a korszakban alkotó szerzők mindegyike ismerte már Dessewffy Aurél 1839-es memorandumát, amelyet egységesen a fontolva haladó, reformkonzervatív politika kiindulópontjának tekintettek. A korábbiaktól eltérően Andics úgy vélte, a konzervatívok törekvései hátsó szándékot rejtettek magukban, és a közvélemény megtévesztését célozták. Károkozásuk tehát nemcsak rossz politikai helyzetértékelésből, hanem önző érdekekből fakadt. Andics munkáiban egyenesen hazaárulókként, míg az 1956 utáni óvatos felülvizsgálat fontos képviselőjénél, Szabad Györgynél mindössze mellékszereplőkként jelentek meg a konzervatívok. Míg Beksics a konzervatívok politikáját eredménytelennek vélte, Andics azt az 1867-es kiegyezés alapjának tekintette – természetesen negatív felhanggal. Andics Erzsébet koncepciójával Varga János is ellentétbe állítható, aki, habár az abszolutizmus elsőszámú hazai szószólójának minősíti a konzervatívokat, a kormányzat és a konzervatívok politikai célkitűzését elkülönítette egymástól. Hanák Péter posztumusz kötete az ortodox marxista felfogástól

eltérően pozitívan értékelték az 1867-es kiegyezést. Emellett a konzervatívokat is objektívan jellemezte, és 1860-ban játszott szerepük jelentőségét hangsúlyozta.

Dénes Iván Zoltán úttörő munkája gyakorlatilag az egyetlen monográfia, mely csak és kizárólag a konzervatív táborral és annak mozgalmával foglalkozik. Munkáiban Varga Jánostól eltérően nem választja szét a kormányzat és a konzervatívok politikáját, azonban Szekfü Gyulával szemben – aki nem talál különbséget a két program között – bizonyítja a liberális és a konzervatív program közt feszülő elvi különbségeket az 1840-es években, s több ponton egyértelmű negatív értékítéletet fogalmaz meg a konzervatívok álláspontjával kapcsolatban.

A történeti irodalom érdeklődésében tehát eddig a konzervatívok kapcsán elsősorban vagy az 1848 előtti időszak, vagy az 1859-1867 közötti időszak állt, így 1850-es évekbeli tevékenységük vizsgálata háttérbe szorult. Összességében úgy tűnhet, hangvétele tekintve a dualizmus kori történetírás nevezhető a legkevésbé szubjektívnek a vizsgált historiográfiai korszakokat számba véve a konzervatívok értékelését illetően – jónéhányuk majd csak a századfordulóhoz közelítve távozott az élők sorából, így ebben ez is szerepet játszhatott. Ugyanakkor ezekben a munkákban csak marginális szerepet kaptak a konzervatívok, ami önmagában is minősítheti a róluk akkor alkotott véleményeket.

Egy korszak politika- és eseménytörténetét tekintve viszont elengedhetetlen az összes politikai csoport és tényező minél részletesebb elemzése és vizsgálata. Bármennyire is a liberális tábor dominálta a 19. század közepét és második felét, a magyar történetírás fontos feladata hol politikai ellenfeleik, hol politikai szövetségeseik vizsgálata is. A múlt század során kialakult egyoldalúan negatív kép árnyalásához további kutatásokra, kiterjedt forrásfeltárássra van szükség, ami lehetővé teszi a tábor törekvéseinek és céljainak a korábbiaknál objektívabb megítélését.

Csoportprofil

A címben megjelölt, ellenzékiek nevezett konzervatívok alatt tehát azt a csoportot értjük, akik 1849 és 1852 között valamilyen formában – egyénileg vagy kollektívan – ellenvéleményt fogalmaztak meg a birodalmi vezetés magyarországi politikájával kapcsolatban, és nem viseltek tartósan hivatalt a neoabszolutizmus ideje alatt. A továbbiakban a tábor magját képező tizenkét személy (Andrássy György gróf, Apponyi György gróf, Barkóczy János gróf, Dessewffy Emil gróf, Jósika Samu báró, ifj. Mailáth György, Sennyey Pál báró, Szécsen Antal gróf, Szentiványi Vince, Szógyény László, Ürményi József, Zichy Ferenc gróf) alkotta vezető réteg csoportprofilja olvasható.⁹⁷ A törzsgárda tizenkét tagja közül mindannyian a nemességhez tartoztak, nyolcan főnemesi címmel rendelkeztek, hat személy gróf, két személy pedig báró volt.

A törzsgárdán belül is elkülöníthető egy szűk mag (Apponyi György, Dessewffy Emil, Jósika Samu, ifj. Mailáth György, Szécsen Antal) akik ifjú koruk óta baráti kapcsolatot ápoltak egymással, Mailáth kivételével mind főnemesek. Habár a magyar főnemesi réteg egyébként is szövevényes rokoni kapcsolatban állt egymással, érdemes egy pillantást vetni e szűk réteg családi összeköttetéseire. Dessewffy Emil egyik unokatestvére (Sztáray Mária) például Zichy Ferenc testvérének menyje volt, míg egy másik unokatestvére (Sztáray Júlia) Apponyi Györgyhez ment feleségül. Egy harmadik unokatestvére (Dessewffy Egyed) viszont Ürményi József lányát, Ágotát vette feleségül; sőt egy negyedik unokatestvérének a fia (Dessewffy Gyula) Sennyey Pál testvérével, Annával kötött házasságot. Tehát a vezető konzervatív politikusok elsősorban házasságok – azon belül is főként a Dessewffy rokonságához köthető házasságok – révén kerültek egymással rokoni kapcsolatba.

Életkorukat tekintve döntően ugyanazt a generációt képviselték. Közülük a legidősebb az 1797-ben született Andrássy György, a legfiatalabb pedig az 1822-ben született Sennyey Pál volt. Átlagéletkoruk 1849-ben harminckilenc év.

Vallásukat tekintve mindannyian római katolikusok voltak.

A szóban forgó nemesi családok birtokközpontjairól nem festhető földrajzilag egységes kép, azonban a legtöbben Észak-Magyarországot hívhatták otthonuknak. Szentiványi és Sennyey Zemplénben, Dessewffy Szabolcsban, illetve 1849-től Pozsonyban, míg Andrássy Abaújban tartotta székhelyét. Apponyi és Zichy pozsonyi, Szécsen pedig mosoni volt. Ürményi és Szógyény Fejér, Barkóczy Vas, Mailáth ugyanakkor Baranya megyéből származott; Jósika

---

⁹⁷ A csoportprofil megalkotásának szempontrendszeréhez felhasználtam: Melkovics Tamás: A reformkori főrendi ellenzék 1839–40-es zászlóbontása. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020.

Samu pedig egyedülként erdélyi volt. Azaz heten Észak-, illetve Északnyugat-Magyarország határmenti megyéiben, négyen pedig a Dél-Dunántúlon tartották birtokközpontjaikat; az egyedüli kivétel a kolozsvári Jósika volt. Ugyanakkor az 1850-es évek elején Bécsben élt Jósika és Szécsen, valamint Szőgyény.

E réteg 1848-ig terjedő politikai pályája döntően az 1830-as években vette kezdetét. A törzsgárda tizenkét tagja közül hárman voltak főispánok (Andrássy, Mailáth, Ürményi), szintén hárman kamarások (Apponyi, Barkóczy, Sennyey), hatan voltak a Magyar Udvari Kancellária (Apponyi, Jósika, Sennyey, Szécsen, Szőgyény, ürményi), hárman pedig a Helytartótanács (Sennyey, Szentiványi, Zichy) hivatalnokai. Országos méltóságot viselt Apponyi (kancellár), Jósika (erdélyi kancellár), Szőgyény (alkancellár), Zichy (a Helytartótanács alelnöke) és Ürményi (alnádor).

Pályájuk kezdetén kollegiális kapcsolat alakulhatott ki a Magyar Udvari Kancellárián Apponyi (1829), Jósika (1831), Szőgyény (1832), Zichy Ferenc (1830-as évek közepe) Szécsen (1840) között. A Helytartótanácsban pedig Szentiványi (1835), Sennyey (1842) és Zichy Ferenc (1847) között. Zárójelben az évszám azt mutatja, mikor kerültek az egyes kormányzésekhez.

1848 tavaszán, rögtön a bécsi forradalom kitörése után lemondott és visszavonult a magyarországi politikától Apponyi, míg az áprilisi törvények szentesítése után Jósika, Szécsen, Szentiványi és Szőgyény. Főispánságát 1848 májusában tette le Ürményi, míg 1848 nyarán vonult vissza Andrássy és Barkóczy. 1848 őszen mondott lépett le a magyarországi politika színpadáról Mailáth, Sennyey és Zichy. Nem viselt politikai tisztséget 1848 előtt sem a tábor fő teoretikusának számító Dessewffy, aki a Budapesti Híradó szerkesztője volt.

Mindezekből látszik, hogy a vezető konzervatív személyiségek az 1830-as és 1840-es években országos tisztségeket töltöttek be, illetve a baráti és esetleges rokoni kapcsolaton túl kollegiális viszonyban is álltak a Magyar Udvari Kancellária vagy a Helytartótanács keretein belül. Utóbbinak köszönhetően részt vettek az 1848 előtti magyarországi politikai vezetésben, így nem meglepő, hogy saját politikai vezetőszerkezetük helyreállítására törekedtek a forradalom és szabadságharc leverése után.

Habár találkozóikat elsősorban Bécsben és a császárváros környékén tartották, birtokközpontjaik közelsége miatt erre Észak-Magyarországon is lehetőségük nyílt – így 1850 tavaszától joggal sejthette a birodalmi vezetés, hogy a magyar konzervatívok tábora Zemplénben szervezkedik, ha nyilvánvalóan túlbecsülték is találkozóik politikai színezetét.

A konzervativizmus mint eszme – rövid áttekintés

Mindenekelőtt szükséges körvonalazni, hogy az általunk konzervatívnak nevezett mozgalom tagjai milyen elvek mentén és keretek között tevékenykedtek, milyen volt a világról alkotott képük. A konzervatív mozgalom kialakulása körülményeinek ismerete és az alábbi konzervatív fogalmak interpretálása hozzájárulhat a magyarországi konzervatívok elveinek megértéséhez.

A modern politikai konzervativizmus megjelenését Edmund Burke 18. század végi munkájához, a „Töprengések a francia forradalomról” című művéhez szokás kötni. Annak ellenére, hogy ’konzervativizmus’ fogalom első ízben 1816-ban, Burke halála után két évtizeddel bukkant fel a brit sajtóban, politikai pártra pedig először 1830-ban – szintén Nagy-Britanniában – használták először az elnevezést, a szemantikai kezdeteket például Kontler László az 1810-es évek végéhez, a francia „Le Conservateur” című lap megjelenéséhez köti. A modern konzervativizmus ugyanis maga Burke-öt tekintette mércéjének.⁹⁸

A konzervativizmus mint politikai mozgalom meghatározása azonban nem egyszerű, ennél fogva megjelenésével kapcsolatban több elmélet is kialakult. Abban ugyanakkor viszonylagos egyetértés uralkodik, hogy a 19. századi politikai konzervativizmus első teoretikusai a felvilágosodás filozófiájának vallási és politikai következményeinek leküzdését, a „megbomlott rend” helyreállítását tartották fő céljuknak. Noha Burke mozgalomteremtőnek tekintett munkája alapján a konzervatív gondolkodás egyik legfontosabb eleme a hagyományelvűség, mely a legfontosabb összetartó erő a szabadság, a tulajdon, a tekintély, az előítélet, a vallás és az erkölcs között, Mannheim Károly „A konzervativizmus” című munkájában elkülöníti egymástól a változásokat csak kelletlenül elfogadó tradicionalizmust, illetve a konzervativizmust. Az utóbbi szerinte nem lélektani tényállást, hanem egzakt cselekvésmódot takar. Ugyanakkor kiemeli, a konzervativizmus államonként eltérő lehet, éppen ezért csak az adott ország konzervatív mozgalmának sajátosságait figyelembe véve határozható meg.⁹⁹

Mannheim leszögezi, a konzervatív átélésmód a „konkrétba”, a meglévőbe kapaszkodást jelenti, ennek megfelelően a konzervatív gondolkodás elutasítja a leghatékosabb és a spekulációt, ellentétbe állítva a „konkrétat” az „elvonttal”. Mivel a konzervativizmus

---

⁹⁸ Kontler László (szerk.): Konzervativizmus 1593–1872. Szöveggyűjtemény. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 574., 598.

⁹⁹ Mannheim Károly: A konzervativizmus. Cserépfalvi, Budapest 1994. Fordította és az utószót írta: Kiss Endre. 52-53.; Kontler 2000. 597-598.; Zakar Péter – Kozári József: A „hosszú” 19. század (1789-1914). In: Salamon Konrád (főszerk.): Világtörténet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. 741-743.

cselekvésre irányul, rendszerben csak akkor gondolkozik, ha „reaktív” válik, és be kell avatkoznia annak érdekében, hogy „visszafelé forgassa a történelmi folyamat kerekét”.¹⁰⁰

Ezt a gondolatmenetet folytatva a konzervativizmus szabadságfogalma szerint az emberek között, azok adottságainak megfelelően, természetesen vannak egyenlőtlenségek, ám ezen adottságok keretein belül mindenki szabadon bontakoztathatja ki képességeit. Ezt a szabadságot azonban a konzervativizmus az egyén helyett a rendekre értelmezte, így a rendi szabadság a rendiség korszakában értelemszerűen a privilégiumokban öltött testet. Ezek a jogok ráadásul a tulajdonnal járnak, ennél fogva sérthetetlenek.¹⁰¹ Azaz az egyenlőség nem fér össze a szabadság fogalmával, a szabadság legfőbb célja a tulajdon védelme, az egyenlőség elve éppen ezért a „rátermettebbek” elleni támadásként is értelmezhető. A hatalomból való részesedés tehát nem alapvető jog, a politikai jogok egyenlőtlenül oszlanak meg az emberek között; arra mindenkinek joga van, hogy az állam megvédje, de arra már nem, hogy beleszóljon az állam irányításába.¹⁰²

A modern konzervativizmus természetéből fakadóan forradalomellenes. A „barbár” forradalmárokat és a fejlődést visszavetítő revolúciót ellentétbe állítja a fennálló, felvilágosult és progresszív rendszerrel. A 19. századi forradalmi megmozdulásokat európai kulturális keretbe helyezve a szektássággal, az anarchiával és zsarnoksággal azonosítja, szembeállítva a katolicizmussal, stabilitással és az ésszerű fejlődéssel.¹⁰³

A 19. századi konzervatívok a modern forradalmak kitörését és a fennálló európai rend hanyatlásának kezdetét az abszolutizmushoz kötötték. Nézőpontjuk szerint az abszolutizmus egyet jelentett a bürokráciával, a közigazgatás központosításával és egységesítésével, valamint a hagyományos közvetítő hatalmak (például a nemesség) visszaszorításával.¹⁰⁴ Így nem véletlen, hogy a magyar konzervatívok elutasították az abszolúti uralkodói hatalomra épülő kormányzati formát.

A konzervatívok szóbeszédében az abszolutizmussal, a centralizációval, a nacionalista, liberális és szocialista eszmékkel szemben, a keresztény-konzervatív, legitimista erők mellé állítva tűnik fel a föderalizmus fogalma. Felfogásukban a föderáció olyan szövetségi államot jelent, amelyben a tagok, tartományok hatalma és belső önállósága megmarad, és a szövetség leginkább csak a külföldi hatalmak irányába mutat egységet. Egy ilyen államok közötti

---

¹⁰⁰ Mannheim 1994. 69.

¹⁰¹ Mannheim 1994. 70.

¹⁰² Edmund Burke: Töprengések a francia forradalomról. Atlantisz Kiadó, Budapest 1990. 189.; Kontler 2000. 597.

¹⁰³ Kontler 2000. 599-603.

¹⁰⁴ Hans-Christof Kraus: Absolutismus. In: Schrenck-Notzing, von Caspar (szerk.): Lexikon des Konservativismus. Leopold-Stocker Verlag, Graz-Stuttgart 1996. 13.

szövetségben csak azokat a hatásköröket kell magasabb hatóság hatáskörébe vonni, melyek alacsonyabb közigazgatási szinten nem szabályozhatók, és a közjót szolgálják.¹⁰⁵ Ez egybeesik a magyar konzervatívok Pragmatica Sanctio értelmezésével: azt vallották, hogy a Pragmatica Sanctio egy államközösséget teremtett – ez utóbbit a liberálisok határozottan cáfolták, szerintük a Pragmatica Sanctio pusztán csak az uralkodó közösségét rögzítette. A szövetségi állam egy olyan állam, amelyben az államélet meghatározott területeit az államot alkotó tartományok/országok autonóm módon egymástól függetlenül intézik. Ennek tekintették a konzervatívok a Habsburg Moanrchiát.

A konzervatív gondolkodásban a 'közjó' azon célok összessége, amelyek lehetővé teszik ugyan az egyén számára a minél teljesebb kiteljesedést, ugyanakkor az egyéni vagy kisebb csoportcélok csak abban az esetben érvényesülhetnek, amennyiben hozzájárulnak a magasabb cél, a közjó megvalósításához. A közjó tehát a kulturális, anyagi, politikai és társadalmi célok összességét jelenti, amelyek együttesen olyan rendet alkotnak, mely végső soron a legfőbb jóhoz, Istenhez vezet. A közjó meghatározása a politikai vezetés és az autoritás feladata, mivel nagyfokú bölcsességet és átlátást igényel.¹⁰⁶ Ez az elv alátámaszthatja az arisztokrácia politikai vezető szerepének hangsúlyozását.

Az 'autoritás' a konzervatívok szerint a szellemi felsőbbiségből fakadó vezetői hatalmat jelenti, mely egyben jellemzi a vezető és az alattvaló közötti kapcsolat természetét is. Ebben a kapcsolatban az alattvaló elfogadja az autoritás hordozójának felsőbbiségét, akinek fő feladata a közjó előre mozdítása, és mint ilyen, nélkülözhetetlen a társadalom és annak intézményeinek fejlődése szempontjából. Az autoritásnak kijáró tisztelet biztosítása tartja fenn a társadalom békéjét, harmóniáját és rendjét. A forradalmak háttérében véleményük szerint gyakran éppen az autoritás érvényesítésének kudarca áll.¹⁰⁷

Habár a 19. század előtt a 'legitimitás' fogalma általában mindig valamilyen isteni-vallási eredetre való visszautalást jelentett, a modern konzervativizmus már nem a hagyományos isteni rendhez köti a legitimitás forradalomellenes felfogását, hanem a rend, béke, biztonság és jólét helyreállításának jogosnak vélt igényével kapcsolja össze. Egy államberendezkedés akkor legitim, ha hagyományokra épít és folytonos.¹⁰⁸ Ebben a relációban a 'hagyomány' a legerősebb legitimációs forrás, egyben minden kultúra jellemzője és a

---

¹⁰⁵ Heinz-Siegfried Strelow: Föderalismus. In: Schrenck-Notzing, von Caspar 2000. 170-172.

¹⁰⁶ Friedrich Romig: Geheimwohl. In: Schrenck-Notzing, von Caspar 2000. 199-200.

¹⁰⁷ Friedrich Romig: Autorität. In: Schrenck-Notzing, von Caspar 2000. 42-45.

¹⁰⁸ Hans-Christof Kraus: Legitimität. In: Schrenck-Notzing, von Caspar 2000. 349-351.

szocializáció feltétele. A hagyomány átadása azonban nem a tapasztalatok kritikátlan, mechanikus és passzív átadását jelenti.¹⁰⁹

A tökéletes társadalom mintája maga az egyház. Természeténél fogva konzervatív intézmény, a konzervativizmus szempontjából így kiemelt jelentőséggel bír. Az egyház kapocs az „ég” és a „föld”, azaz Isten és az ember között, az állam jóléte pedig az egyházi értékrendek tiszteletben tartásától függ.¹¹⁰

Akárcsak az egyházat, minden közösséget, élőt és élettelenet a hierarchia tart össze, amely minden rend építő elve. Legfontosabb funkciója az, hogy lehetővé teszi a differenciálást az egyének sokasága között, illetve az egyes részeket az „egészhez” kapcsolja. A konzervatív politika legfontosabb feladata a helyes hierarchia felállítása és védelme.¹¹¹

Egyedi a konzervativizmus alkotmánnyal kapcsolatos fogalomhasználata. 'Alkotmány' alatt elsősorban nem írott, az állam és polgár szerepkörét és feladatait összefoglaló, modern kartális alkotmányt ért. Az alkotmány a forradalmak előtti Európában a társadalom politikai intézményeinek és jogrendszerének struktúráját, valamint szűkebb értelemben a különböző hatalmak között kötött szerződést jelentett, mely elhatárolja egymástól az egyik fél hatalmát és a másik fél szabadságjogait. Azaz ilyen szerződések összességéként értelmezhető az alkotmány.¹¹² Ez alapján nem véletlen – mint látni fogjuk –, hogy a konzervatívok elutasították a felülről jövő birodalmi alkotmányt, és elutasították a jogeljárás elméletet.

---

¹⁰⁹ Klaus Motschmann: Tradition. In: Schrenck-Notzing, von Caspar 2000. 367-368.

¹¹⁰ Friedrich Romig: Kirche. In: Schrenck-Notzing, von Caspar 2000. 305-307.

¹¹¹ Friedrich Romig: Hierarchie. In: Schrenck-Notzing, von Caspar 2000.248-249.

¹¹² Hans-Christof Kraus: Verfassung. In: Schrenck-Notzing, von Caspar 2000. 372-374.

I. A birodalmi alkotmánytól Karl Geringer báró császári biztos kinevezéséig

Birodalmi politikai körkép

Az 1848-as márciusi forradalom után változás következett be a politikai vezetésben a birodalmi centrumban is, az állam egységének jegyében a forradalmi polgárság szövetséget kötött a hagyományos birodalmi elittel. Ezzel véget ért a feudális rétegek kizárólagos politikai hatalma, és megnyílt az út a polgárság és a középosztály előtt a politikai döntéshozatalban való részvétel felé. 1848 tavaszának végén, egy kormányválság után, megalakult a Wessenberg-Doblhoff-kormány. Anton von Doblhoff-Dier báró és Johann von Wessenberg-Ampringen báró is a korábbi rendi arisztokrata ellenzékét képviselték, míg ekkoriban került a kormányba a polgári ellenzék köreiből érkező Alexander Bach igazságügyminiszter.¹¹³

Az 1848. októberi bécsi forradalom után a hivatalban lévő Wessenberg-kormány széthullott. Október 10-én – ekkor már egyébként a császár és udvara sem tartózkodott a császárvárosban, hiszen néhány nappal korábban katonai kísérettel Olmützbe költöztek – a kormányfő elmenekült a városból, Bach lemondott, egyedül Philipp Krauss pénzügyminiszter maradt a kabinet tagjaként a birodalmi fővárosban, hogy a kincstárat megőrizze. Habár a birodalmi gyűlés, a Reichstag egy bizottságot bízott meg a végrehajtó hatalom ideiglenes vitelével, nyilvánvaló volt, hogy szükség van új minisztérium felállítására, ahogyan ezt Wessenberg is szorgalmazta. V. Ferdinánd felszólította a Reichstag tagjait is, hogy hagyják el a forradalmi fővárost, s az Olmütz melletti Kremsierben (Kroměříž) folytassák az alkotmányozó munkát. Karl Friedrich von Kübeck báró azonban – aki 1848 márciusát megelőzően a bécsi Udvari Kamara elnöke volt, majd 1848 tavaszán pénzügyminiszterként működött az első forradalmi bécsi kormányban, ám áprilisban betegsége hivatkozva lemondott, és visszavonult a politikától – Alfred zu Windisch-Grätz herceg – aki ekkor már az Itálián kívül állomásozó császári sereg főparancsnoka volt – diktátorrá történő kinevezését javasolta.¹¹⁴

Felix zu Schwarzenberg herceg, aki Helmut Rumpler szerint a liberálisoknak túl konzervatív, a konzervatívoknak túl liberális volt, és saját példáját alapul véve elutasította azt

---

¹¹³ Thomas Kletečka: Einleitung. In: ÖMR Abteilung I: Die Ministerien des Revolutionsjahres 1848. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Utolsó letöltés: 2024. január 12.

¹¹⁴ Rumpler 1997. 307; Thomas Kletečka: Einleitung. In: ÖMR Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Utolsó letöltés: 2024. január 12.; Seiderer, Georg: Österreichs Neugestaltung: Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849-1859. Bécs, ÖAW 2015. 91-98

az álláspontot, miszerint a nemesség nem támogatta a haladást, csehországi főnemesként az 1820-as években katonai pályára lépett, majd diplomataként szolgált Európa nagyvárosaiban. Londonban nagy hatással volt rá a toryk reformpolitikája, és arra a felismerésre jutott, hogy a hagyományos keretek között is lehetséges gyökeres reformokat végrehajtani. 1830-ban Párizsban testközelből tapasztalta meg a júliusi forradalmon keresztül a barikádharcokat. Az 1830-as évek második felében már Itáliában szolgált, ahol a nagykövet utáni legmagasabb tisztséget töltötte be. A forradalmi mozgalmakra hajlamos Nápolyban 1847 és 1848 folyamán végig kitartott Ausztria és a birodalom mellett. A forradalom után kérte katonai reaktiválását, és Joseph Wenzel Radetzky gróf hadseregéhez került az észak-itáliai frontra, azonban egy harctéri sérülés következtében a harcokban 1848 májusától nem vett részt. Ekkor Radetzky az Innsbruckba menekült udvarhoz küldte, hogy a kormányt rávegye az itáliai háború folytatására. Sikeres küldetése után visszatért Itáliába, és részt vett a Piemonttal folytatott fegyverszüneti tárgyalásokon, majd Milánó katonai és polgári kormányzójaként a közigazgatásban is tapasztalatot szerzett. A Wessenberg-kormánnyal folytatott, a háború folytatása mellett kiálló tárgyalásai során a belpolitikával is megismerkedett. 1848. szeptember 23-án titokban Bécsbe érkezett, ahol elutasította sógora, Windisch-Grätz felkérését, hogy csatlakozzon egy esetlegesen általa megalakítandó kormányhoz. A birodalom konzervatív erői láthatólag már a bécsi októberi forradalom előtt alapvető politikai kurzusváltásra készültek. Az októberi forradalom Schwarzenberg alatt felajánlotta szolgálatait Bécs város hadparancsnokának, Karl Auersperg grófnak. Amikor október 8-án az udvar Olmützbe hívta, maga helyett Alexander von Hübner bárót, titkárát küldte el. Október 14-én maga is megérkezett a morvaországi városba.¹¹⁵

A meghatározó konzervatív politikusok közé tartozott rajtuk kívül még a már említett Kübeck báró., Céljuk az volt, hogy feloszlassák a Reichstagot és ostromállapotot vezessenek be. Ugyanakkor a birodalmi konzervatívok közötti ellentéteket mutatja, hogy Schwarzenberg ezt a megoldást nem támogatta. V. Ferdinánd végül 1848. október 19-én bízta meg az ekkor már Olmützben tartózkodó Schwarzenberget az új kormány megalakításával. A herceg a kezdetektől fogva önálló politikát folytatott, a birodalmi gyűlés egyes tagjaival folytatott tárgyalásairól senkit sem tájékoztatott. Az októberi bécsi eseményeket elítélő elit szerint egy a liberálisokat ellensúlyozó, konzervatív kormányra volt szükség. Ugyanakkor Schwarzenberg felismerte a március előtti rendszer gyengeségeit, és olyan személyeket kért fel az új kabinet tagjaiként, akik megfelelő szakértelemmel rendelkeztek. Így a kiválasztásnál a politikai

---

¹¹⁵ Buchmann, Bertrand Michael: Felix Fürst zu Schwarzenberg – Eine Karriere in der „Ersten Gesellschaft“. In: Zellenberg, Ulrich E. (szerk.): Konservative Profile. Ideen & Praxis in der Politik zwischen FM Radetzky, Karl Kraus und Alois Mock. Graz-Stuttgart, Leopold Stocker Verlag 2003. 68.

hovatarozás mint szempont háttérbe szorult; Schwarzenberg azt remélte, az egyes miniszterek majd támogatni fogják elképzeléseit, amint megismerik politikai célját, ami a következő volt: társadalmi konszolidáció és az állam egységének biztosítása.¹¹⁶

Habár Alexander Bach kinevezését Windisch-Grätz eleinte ellenezte, a belügyminiszternek kiszemelt forradalmár végül az igazságügyi tárcát kapta meg. Miniszter lett a mérsékelt liberális eszméktől el nem zárkozó konzervatív Franz Stadion gróf belügyminiszterként, a liberális Karl Ludwig Bruck kereskedelmi miniszterként, a régi típusú arisztokrata konzervatív politikus, Franjo Kulmer báró horvát ügyekkel foglalkozó tárca nélküli miniszter lett; illetve a konzervatív beállítottságú Philipp Krauss maradt a pénzügyminiszter, mivel Kübeck kinevezését Stadion megakadályozta. Kübeck ezután betegsége hivatkozva ismét visszavonult egy időre a politikától. Azaz gyakorlatilag egy koalíciós, reformer konzervatívokból, konzervatív liberálisokból és centralista bürokrátákból álló kormány jött létre.¹¹⁷

A miniszterelnök fő célja az volt, hogy az autokratikus elv feladása nélkül erősítse és megszilárdítsa a birodalmat, ehhez azonban elengedhetetlenek voltak a reformok. Schwarzenberg felismerte a március előtti rendszer tarthatatlanságát, és határozottan kiállt olyan modernizációs reformok mellett, mint a politika megnyitása a polgári elemek előtt vagy a rendiség eltörlése. A kabinet koalíciós jellegét magyarázhatja ezenkívül, hogy Schwarzenberg igyekezett egyelőre együttműködni a liberális többségű Reichstaggal, illetve függetleníteni törekedett magát a Bécs katonai ostroma és elfoglalása után a birodalom legbefolyásosabb emberévé váló sógorától, Windisch-Grätzről, aki mindenáron igyekezett befolyását érvényesíteni a politikai döntésekben, hogy minél többet megőrizzen a március előtti nemesség kiváltságaiból. 1848 végén a kormányalakítás, a bécsi forradalom leverése és a magyarországi helyzet eszkalálódása ürügyet szolgáltatott egy már 1847 vége óta napirenden lévő aktusra: a trónváltásra. 1848. december 2-án V. Ferdinánd lemondása után I. Ferenc József került a monarchia élére. Olyan uralkodóra volt szükség, akit mentes volt a forradalmi engedmények kötöttségeitől, így gyakorlatilag tiszta lappal kezdetett neki uralkodásának, s aki személyes tulajdonságait tekintve is sokkal inkább alkalmas volt a válságban lévő birodalom újjászervezésére.¹¹⁸

---

¹¹⁶ ÖMR Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. Szerző?? Einleitung. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Utolsó letöltés: 2024. január 12.; Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie. In: Wolfram, Herwig (szerk.): Österreichische Geschichte 1804-1914. Bécs, Ueberreuter 1997. 305

¹¹⁷ Rumpler 1997. 305.

¹¹⁸ Thomas Kletečka: Einleitung. In: ÖMR Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Utolsó letöltés: 2024. január 12.; Seiderer 2015. 91-95.; Rumpler 1997.

Habár Schwarzenberg és Ferenc József is hitet tettek az alkotmányos monarchia mellett 1848 végén, miközben a Reichstag folyamatosan tárgyalt az új alkotmányról, az azzal kapcsolatos nézetek eltérőek voltak. Nézeteltérés elsősorban a kabinet és a birodalmi gyűlés között alakult ki. Bach például azon állásponton volt, hogy Magyarország meghódításáig ne is foglalkozzanak az alkotmánnyal, hiszen a magyarországi képviselők nélkül aligha nevezhető a gyűlés birodalminak, míg Schwarzenberg összeegyeztethetetlennek vélte az alaptörvény tervezetét a monarchia jogi státuszával – tudniillik az alkotmányterv a népszuverenitás elvét nyilvánította alapelvnek, míg Schwarzenberg és az ifjú uralkodó is határozottan vallotta: a hatalom nem a néptől, hanem az uralkodótól ered, aki isteni akaratra vezette vissza szuverenitását. A miniszterelnök állásfoglalásával szemben 178 képviselő is felszólalt, a törés a kormány és a parlament között pedig egyértelművé vált. Ugyanakkor ennél is fontosabb volt Schwarzenberg számára a föderáció és a centralizáció hívei között húzódozó konfliktus. 1849. január 20-án a minisztertanácson végül szigorú titoktartás mellett döntés született a kremsieri alkotmánytervezet elutasításáról és a birodalmi gyűlés feloszlatásáról. Schwarzenberg ez utóbbi megfelelő időpontját Magyarország katonai meghódításához kötötte, s 1849 februárjában úgy tűnt, elérkezett ez az alkalom. Habár Windisch-Grätz a kápolnai csatában nem tudta egyelőre megnyerni a Magyarország elleni háborút, 1849. március 4-én az uralkodó – decemberi ígéreteivel ellentétben, tudniillik, hogy a birodalmi gyűlésre bízta az alaptörvény kidolgozását, noha a szentesítési jogot már akkor is magának tartotta fenn – alkotmányt hirdetett a birodalomnak, majd feloszlatta a birodalmi gyűlést.¹¹⁹

A márciusi alkotmányról, melyet Stadion dolgozott ki, egyébként még a kibocsátás előtt vita alakult ki a kabinet és Windisch-Grätz között, mivel a herceg szerint az nem biztosította a régi birtokrendszer kiváltságait; végül sikerült a kormánynak rávennie őt a beleegyezésre azzal, hogy az alkotmányt ideiglenesnek, taktikai jellegűnek nevezték. Az alkotmány biztosított több egyéni szabadságjogot, illetve a nemzeti egyenjogúságot. Májusban Stadion súlyos idegösszeomlást kapott, ezért először csak ideiglenesen, majd véglegesen Bach vette át a belügyi tárcát, míg az igazságügyminiszter Anton von Schmerling lovag lett, aki szintén a mérsékelt liberális tábor hívének számított.¹²⁰

306-321.; Somogyi Éva: Ferenc József. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 14.; Barany, George: Ungarns Verwaltung: 1848-1918. In: Wandruszka, Adam és Urbanitsch, Peter (szerk.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band II. Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Bécs, 1975. 339.

¹¹⁹ Thomas Kletečka Einleitung. In: ÖMR Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Utolsó letöltés: 2024. január 12.; Seiderer 2015. 99-110.; Rumpler 1997. 313-315.

¹²⁰ Thomas Kletečka: Einleitung. In: ÖMR Abteilung II.; Rumpler 1997.321.

Windisch-Grätz a birodalmi alkotmány kiadása után is konfliktusba került a kabinettel, nevezetesen Krauss pénzügyminiszterrel; ám leváltására tett kísérlete – hogy Kübeckot nevezzék ki helyette, mivel Windisch-Grätz mellett Kübeck is az 1847-es állapotok visszaállítása mellett állt, és támogatta elképzeléseit – sikertelennek bizonyult. Az 1847-es állapotokhoz való valamelyes visszatérés azonban nem jelentette a magyar alkotmány automatikus megtartását, ahogyan a márciusi alkotmány sem jelentette annak azonnali eltörlését, hiszen maga a birodalmi vezetés sem volt határozott véleményen annak sorsáról. Ezt mutatja, hogy már a birodalmi alkotmány kiadásának eldöntése után, 1849 februárjában Schwarzenberg javaslatára összehívtak egy titkos magyar bizottságot, amelyet viszont egyáltalán nem avattak be az oktroj terveibe; azaz a kormány még maga is bizonytalan volt a magyar alkotmány jövőjét illetően. Május 14-re azonban már megszilárdulni látszott a kabinet véleménye: Bach kijelentette a minisztertanácsban, hogy drasztikusan korlátozni kell az ország autonóm jogait, Magyarországot koronatartományként be kell olvasztani a birodalomba, mindezt a magyar konzervatívok segítségével – a véleménynyilvánításban kétségkívül szerepet játszott a debreceni magyar országgyűlés Habsburgokat trónfosztó nyilatkozata is.¹²¹ A kormányban a pénzügyek körül is vita alakult ki: a birodalom katasztrofális pénzügyi helyzete megkövetelte volna Krauss szerint a hadi kiadások csökkentését, a hadügyminisztérium azonban sikeresen ellenállt.¹²²

I./1. A konzervatívok és az 1848. évi áprilisi törvények

A konzervatívok áprilisi törvényekhez fűződő kapcsolatát fontos megvizsgálni, mert csak így érthetjük meg a forradalomról és a forradalmi vívmányokról alkotott véleményüket. A törvények megalkotásában ők maguk is részt vettek – noha nem a pozsonyi diétán, hanem a bécsi dietális bizottság keretein belül. A törvényjavaslatokat végül nagyrészt módosítások nélkül fogadták el, nem elvből, hanem a forradalom további radikalizálódásától tartva. Ettől függetlenül legitimnek ismerték el azokat, lévén maga az uralkodó, a magyar király szentesítette őket. Ez a későbbiekben sem változott, és a törvényekben megfogalmazott – elsősorban – társadalmi reformokat a forradalom után sem kérdőjelezték meg. Mivel csoportjuk nem volt egységes, természetesen voltak egyedi kivételek – például Szécsen Antal –, de közös fellépéseikkor fel sem merült a jobbagyfelszabadítás vagy a jogkiterjesztés legitimitásának

---

¹²¹ Thomas Kletečka: Einleitung. In: ÖMR Abteilung II.; Seiderer 107.

¹²² Thomas Kletečka: Einleitung. In: ÖMR Abteilung II.

megkérdőjelezése. Ennek megfelelően többségük, mint látni fogjuk, az 1848 őszi tartó időszakot törvényesnek tekintette.

Ismert, hogy a konzervatívok 1848. március 15-től kezdve elítélték a forradalmat, s már napokkal a forradalom előtt, március 9-én „nagy hévvel ajánlották” az országgyűlés feloszlását.¹²³ A későbbi forradalmi eseménysor elindítója Kossuth Lajos március 3-i felirati beszéde volt, melyben a gazdasági problémákból kiindulva az ellenzék országgyűlési vezére ajánlotta az akkori kormányrendszer felszámolását, a köztelhelyviselés bevezetését, az úrbéri viszonyok felszámolását, a szabad királyi városok helyzetének és a katonai élelmezés ügyének rendezését, egy valódi képviselői rendszer kialakítását és egy felelős magyar minisztériumot, az örökös tartományoknak pedig saját alkotmányt.¹²⁴ Az ezután Bécsben március 9-re összehívott értekezleten Apponyi György kancellár, Szőgyény László alkancellár, Szécsen Antal kamarai elnök, Zarka János személynök, Zsedényi Ede, az országgyűlés legfőbb bécsi szakértője és Széchenyi István vettek részt, akik egy „dorgáló leiratban” egyeztek meg.¹²⁵ Amikor Pozsonyból Bécsbe elindult egy országgyűlési küldöttség, hogy a Kossuth március 3-i felirati javaslatában megfogalmazott reformtörekvéseknek érvényt szerezzen, a bécsi kormányzat a magyar konzervatívokhoz fordult. A nádor, István főherceg március 16-án felkérte Szőgyény László alkancellárt, hogy közvetítsen az Államkonferencián az udvar és a magyar álláspont között¹²⁶, majd az említett Államkonferencia szükségesnek látta a magyar kancellária országgyűlési (diétális) bizottságának ülését összehívni, melyen Szőgyény mellett Bartal György udvaritanácsos és Zsedényi Ede is ott voltak.¹²⁷ A konzervatívok tehát az udvar megbízásából részt vettek az áprilisban szentesített törvények megszületésében. Szőgyény ekképpen emlékezett vissza a bizottságra, visszaemlékezésében ugyanakkor egyben el is határolódott a bizottságtól és annak tevékenységétől: „Eleintén mindig megvolt a szándék a túlságosoknak látszó kívánatok megtagadására, a messzemenő követelések visszautasítására, de erély és szilárd kitartás hiányában azután megadták mindazt, a mit a megfélemlítés, fenyegetődzés vagy az erőszak kicsikart.”¹²⁸

---

¹²³ Gróf Széchenyi István naplója alapján, Károlyi Árpád: Az 1848-diki törvénycikkek az udvar előtt. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1936. 5.

¹²⁴ Barta István (s.a.r. és szerk.): Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951. 55.

¹²⁵ Gergely András: Áruló vagy áldozat? Helikon Kiadó, Budapest, 1989. 46.

¹²⁶ Károlyi 1936. 17.

¹²⁷ A diétális bizottság tagjai: Szőgyény László, Bartal György jogász, Torkos Mihály udvari tanácsos, Zsedényi Ede udvari tanácsos.

¹²⁸ Idős Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1836-1848. I. kötet. Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny. 1903. 59.

A tanácskozáson résztvevők nem tartották szükségesnek egy felelős magyar kormány felállítását, ám a békét megőrzendő nem zárkoztak el attól teljesen; továbbá azt javasolták, hogy a bevezetendő reformokról a nádor és „néhány általa megnevezett férfiú” tegyen javaslatot, természetesen a Pragmatica Sanctióval szentesített közjogi viszony figyelembevételével. A dietális bizottság nem miniszterekről, hanem „felelős orgánumokról” szólt javaslatában.¹²⁹

A benyújtott reformtörvényjavaslatok tehát előzetesen a dietális bizottsághoz kerültek, amelynek elnöke Szögyény László volt. Az első reformtörvényjavaslatokról már március 22-én elkészítette véleményét a bizottság. A közteherviselés kapcsán nem emelt kifogást, a múltból vett példákkal azt igyekezett bebizonyítani, hogy a nemesi adózás létező gyakorlat volt már korábban is Magyarország történelme folyamán. Az úrbéri szolgáltatások eltörlésével kapcsolatban a kártérítés módját nehezményezték, illetve nem akarták, hogy a szolgáltatások eltörlése azonnal életbe lépjen. Hasonló véleményen volt az Államkonferencia, mely Jósika Samu erdélyi kancellárral és Szögyénnyel kiegészülve úgy tartotta, a jobbágyság megnyerése prioritást élvez, illetve a jobbágyfelszabadítás Ausztriában már úgylis megtörtént, ezzel pedig csak nőne a birodalom két fele közötti hasonlóság. Az Államkonferencia is fontosnak vélte egy megfelelő kártalanítási törvény meghozatalát. A papi tized eltörlése kapcsán a törvényjavaslat elfogadását ajánlotta a bizottság, ugyanakkor igényelte az alsópapság kártalanítását.¹³⁰ A bizottság továbbá elfogadta az úriszék megszüntetését, akárcsak a legelő elkülönözéséről és a faizásról szóló törvényjavaslatot, illetve támogatta egy hitelintézet felállítását is, akárcsak az ősiség eltörlését.¹³¹

Az úrbéri szolgáltatások eltörlésével kapcsolatban egyébként 1848. március 23-án Tarnóczy Kázmér, konzervatív Nyitra megyei követ módosító javaslatot nyújtott be az országgyűlésen. A beadvány a kármentesítés pontos meghatározását óhajtotta, míg a főrendi ház tagja, Andrássy György egy külön törvény megalkotását javasolta a faizás ügyében. Babarczy Antal, Csongrád megye konzervatív követe pedig a már korábban megkötött örökváltsági szerződések érvényének fenntartását javasolta. Tarnóczyt végül megbízták a törvényjavaslatok kidolgozásával, javaslatát azonban széleskörű nemtetszés fogadta, azt Kossuth is bírálta, az ülésen elnöklő Széchenyi István pedig ketté is tépte azt. Mindezekből látszik, hogy a diéta konzervatív beállítottságú résztvevői március közepén csupán az

---

¹²⁹ Károlyi 1936. 20-22.

¹³⁰ Károlyi 1936. 50.

¹³¹ Károlyi 1936. 52.

események további radikalizálódásától tartva fogadták el a törvényjavaslatot, és amikor a helyzet csillapodni látszott, megpróbálták saját meglátásuk szerint alakítani azt.¹³²

A felelős magyar minisztérium felállításáról szóló törvényjavaslat kapcsán a bizottság azt javasolta, kevés módosítást hajtsanak végre azon, nehogy felkorbácsolják az indulatokat. Kifogásként említették, hogy a törvényjavaslat nem tartalmazta a királyi felségjogok felsorolását, illetve hiteles hely mivoltára hivatkozva fenn akarták tartani a kancelláriát. A felelős kormány intézményét mint végrehajtó hatalmat elfogadták, arra hivatkoztak, az véleményük szerint nem érinti Bécs fennhatóságát. Hasonlóan elfogadták a honvédelmi minisztérium¹³³ felállítását is, kifogást egyedül az önálló pénzügyminisztériummal szemben emeltek. A törvényjavaslat kapcsán annyi kibővítést akartak, hogy a minisztereket a király Bécsbe hívhassa, a főispánokat a király nevezze ki, a miniszteri fizetéseket a nádor csak előterjeszthesse.¹³⁴

Március 26-án az Államkonferencia – melynek ülésén Szőgyény és Jósika mellett id. Mailáth György gróf és Somssich Pongrác¹³⁵ is részt vett magyar oldalról – azon az állásponton volt, hogy az országgyűlést lehetőleg oszlassák föl. Az országos mozgalomtól egyébként ekkor még a liberálisok is tartottak, Batthyány Lajos gróf például egy aggodalommal teli levélben fordult a nádorhoz. E levelet István főherceg Szőgyénynek is megmutatta, majd úgy döntöttek, egy emlékiratban fordulnak az uralkodóhoz a „zavaros állapotok” megoldása céljából. E memorandum vagy az országgyűlés katonaság általi feloszlását vagy az országgyűléssel való gyors megegyezést ajánlotta. Szőgyény maga a megegyezés és az engedmények pártján állt, ezt pedig igyekezett az Államkonferenciával is elfogadtatni a törvényjavaslatok értelmetlenségének bizonygatásával. A békés megoldást végül az is elősegíthette, hogy nem volt sem elég idő, sem elég pénz arra, hogy csapatokat vonjanak össze Pozsonynál.¹³⁶

Szőgyénynek nagy szerepe volt abban is, hogy kimondták Magyarország részesedését a birodalmi kiadásokból, azaz „Magyarország hozzájárult az udvartartás költségeihez és a központi állami kiadásokhoz”¹³⁷. Továbbá leszögezték a közös vám- és kereskedelemügy szükségességét, illetve az államadósság tekintetében csak tőke-, nem pedig kamatrészesedést határoztak meg.¹³⁸

---

¹³² Spira György: Tarnóczy Kázmér kísérlete az 1848-i jobbágyfelszabadítás megszorítására. In: Agrártörténeti Szemle, 1962, 4. évf., 1-2. sz. 267-270.

¹³³ A honvédelmi és hadügyi minisztérium elnevezést szinonimaként használták a konzervatívok is.

¹³⁴ Károlyi 1936. 60-61.

¹³⁵ Id. Mailáth György országbíró, Somssich Pongrác pedig korábban törvényszéki elnök, 1839-től az Államkonferencia tanácsosa volt.

¹³⁶ Károlyi 1936. 64., 67.

¹³⁷ Károlyi 1936. 73.

¹³⁸ Károlyi 1936. 67.

A március 28-i királyi leiratban meghatározott négy feltétel – csak István nádorra terjedjen ki a nádori teljhatalom, tartsák meg a kancelláriát, a vám- és kereskedelemügy közösségét ismerjék el, és csak a király rendelkezzen a haderővel – heves ellenállást váltott ki Pozsonyban. Láthatjuk, hogy a négyből az első három feltétel Szőgyény és a konzervatívok véleményét tükrözte, így nem véletlen, hogy Kossuth kikelt ellenük – elsősorban Apponyi és Jósika ellen – a március 29-i kerületi ülésben.¹³⁹ Kossuth ebben a beszédében kijelentette, amennyiben a legkisebb módosítást is végrehajtják a királyi ígérethez képest, „gróf Apponyinak, báró Jósikának s némely egyéneknek mint hazaárulóknak proscribáltatását fogom kívánni”.¹⁴⁰

Az elutasítás miatt március 30-án Bécsbe hívták tárgyalni Batthyányt, Deákot, Eötvöst és Széchenyit, s a tárgyalásokon Szőgyény, Bartal és Jósika is részt vett. A bécsi kormányzat részéről Franz von Pillersdorf báró, míg az udvar részéről Ferenc Károly és Lajos főhercegek vettek részt a tárgyaláson. A lázadástól való félelem árnyékában végül módosították a március 28-i leiratot. Szőgyény kardoskodása ellenére elejtették a kancellária megtartását, s beleegyeztek a nádori hatalom kiterjesztésébe, amellet, hogy a király kegyelmezési, katonatiszti és főpapi kinevezési és adományozási kizárólagos jogát meghagyták. A kompromisszum része lehetett, hogy Kossuth a kevésbé veszélyesnek ítélt pénzügyi tárcát kapja meg, amit a konzervatívok is elfogadtak. A miniszterek névsorát Kossuth jelölésének kivételével Szőgyény is támogatta.¹⁴¹

Április elején a dietális bizottság elé került az évenkénti pesti országgyűlést tartalmazó törvényjavaslat. Ezzel szemben egy kifogást emelt a bizottság, azt, hogy a helyszín meghatározása a továbbiakban is királyi felségjog legyen.¹⁴² A népképviselői országgyűléssel kapcsolatban a bizottság támogatta, hogy az eddig is szavazati joggal bírók megtarthassák ezen jogukat, amivel céljuk az arisztokratikus elv biztosítása volt. A tervezett választójogi cenzust túl alacsonynak találták¹⁴³, a képviselők számát viszont akceptálták. Egyedül az erdélyi megyék képviselőit elleneztek, de végül ebbe is belenyugodtak.¹⁴⁴ A Határőrvidék képviselői jogát illetően mindenekelőtt a Szent Korona országainak integritását tartották szem előtt, Szőgyény

---

¹³⁹ Károlyi 1936. 83.

¹⁴⁰ Barta 1951. 702.

¹⁴¹ Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Magverő Könyvkiadó, Budapest, 1986. 116-117.

¹⁴² Károlyi 1936. 101.

¹⁴³ Negyedjobbágytelekről féljobbágytelekre emelték volna a volt jobbágyságra vonatkozó választójogi cenzust, míg a nem jobbágyoknál 400 forintnyi vagyont határoztak volna meg 300 forint helyett, vagy évi 200 forint tiszta jövedelmet a törvényjavaslat 100 forintos jövedelemhatárával szemben. Károlyi 1936. 108.

¹⁴⁴ Károlyi 1936. 108.

Magyarország részeként tekintett a területre. A megoldást az jelentette, hogy az udvar engedett, ám a katonai szervezetet a törvényjavaslat nem érintette.¹⁴⁵

A nemzetőrségről szóló törvényjavaslatban az Államkonferencia kifogásolta a fegyverek kiosztási módját, mivel tartottak a nemzetőrök esetleges felkelésétől, ám végül változtatás nélkül fogadták el ezt a javaslatot is. A dietális bizottság a sajtótörvény vonatkozásában eleinte az esküdtszéki tagság vagyoni cenzushoz kötését javasolta, ám végül azt is módosítás nélkül fogadták el.¹⁴⁶

A Partium bekebelezését a konzervatívok többsége támogatta (erről egyébként már 1836-ban törvény intézkedett, melyet azonban az uralkodó nem hajtott végre), így a dietális bizottság ezt javasolta elfogadásra, azonban az Államkonferencia ülésén, miután az szintén helybenhagyta a törvényjavaslatot, Jósika tüntetőleg elhagyta az üléstermet. Az erdélyi és a magyarországi konzervatívok tehát eltérő véleményt foglaltak el ebben a kérdésben.¹⁴⁷

Így volt ez az erdélyi uniót illetően is. A dietális bizottság feleslegesnek tartotta a törvényjavaslat tárgyalását, hiszen úgy vélte, azt először az erdélyi országgyűlésnek kell elfogadnia. Szógyény azt gondolta, noha veszélyes visszautasítani a törvényjavaslatot, az Erdélyben úgyis el fog bukni.¹⁴⁸ Károlyi Árpád szerint egyedül Somssich Pongrác támogatta meggyőződésből a javaslatot. Április 10-én Jósika Samu éppen emiatt a törvényjavaslat miatt nyújtotta be lemondását.¹⁴⁹ A Magyar Udvari Kancellária feloszlatása (1848. április 12.) után egyébként Szógyény László sem vett részt az Államkonferencia ülésein.¹⁵⁰

A konzervatívok tehát március közepétől kezdve részt vettek az áprilisi törvényeket előkészítő bécsi tárgyalásokon, hiszen a bécsi udvar számított rájuk, mint maga magyarországi bizalmasai. Több esetben az ő javaslatuk és véleményük tükröződött az udvar törvényjavaslatokra adott válaszában, ami mutatja, a bécsi birodalmi vezetés megbízott a konzervatívokban – noha a forradalmak okozta szorult helyzete miatt nem is nagyon lehetett más választása. A forradalmi hevületben végül a konzervatívok véleménye nem érvényesülhetett a pozsonyi országgyűlés többségi véleményével szemben, de szorult helyzetükből adódóan ők sem gördítettek nagy akadályokat a törvényjavaslatok elé. Tették ezt elsősorban a kedélyek megnyugtató céljából, hiszen tartottak attól – amint az végül be is következett –, hogy az események újabb, még radikálisabb fordulatot vesznek. Ugyanakkor az

---

¹⁴⁵ Károlyi 1936. 118.

¹⁴⁶ Károlyi 1936. 105-124.

¹⁴⁷ Károlyi 1936. 151-152.

¹⁴⁸ Károlyi 1936. 159.

¹⁴⁹ Károlyi 1936. 163.

¹⁵⁰ Károlyi 1936. 171.

áprilisi törvények előkészítő tárgyalásain csak néhány Bécsben tartózkodó, hivatalban levő konzervatív vett részt (Szógyény, Jósika, Bartal, Somssich, Zsedényi), a betegeskedő, március 15-én a kancellárságról lemondó Apponyi György nem, illetve majd az 1850-es évekbeli konzervatív programok megfogalmazója, Dessewffy Emil sem. Így ők később nem érezhették kötelezve magukat e törvények legitimitásának elismerésére.

Ugyanakkor Bécsben és Pozsonyban is érezték, hogy az áprilisi törvények csak keretet adtak a jövőre nézve, azt a magyar kormány azonban az elejétől fogva érezte, hogy a magyar – birodalmon belüli – önállósodási törekvések ellen mind a bécsi udvar, mint az osztrák kormány fellép.¹⁵¹

A forradalom és az áprilisi törvények, illetve pártjuk felbomlása után a Konzervatív Párt korábbi vezetői vagy Bécs felé vették az irányt, hogy minél közelebb legyenek a birodalmi politikai centrumhoz, vagy saját birtokaikra vonultak vissza, és csupán külső szemlélői lettek az eseményeknek. A korábban hivatalt betöltők, illetve a párt vezetéséből kimaradók jórészt Magyarországon maradtak, sőt hivatali alkalmazásukat sem veszítették el. A forradalom előtt hivatali posztokat viselők jó részét ugyanis továbbra is alkalmazták az újonnan megalakuló minisztériumok 1848-ban, de fizetésüket egyelőre azok is megtarthatták, akik nem kaptak állást.¹⁵² A konzervatívoknak volt egy olyan rétege is, akik, habár támogatásukról biztosították az új magyar kormányt, alapvetően a forradalmi eredmények felszámolásában voltak érdekeltek. Ez a réteg volt az, amely majd az 1848 végén meginduló császári offenzíva következtében elfoglalt területeken megszervezte az ideiglenes császári és királyi közigazgatást.

I./2. A konzervatívok és a Windisch-Grätz herceg vezette ideiglenes közigazgatás

1848. október 3-a¹⁵³ után a konzervatívok immár teljes mértékben szembefordultak a forradalommal és a magyarországi végrehajtó hatalommal, és néhányan terveket is készítettek Magyarország fegyveres megszállására és a belpolitikai élet konszolidálására. A korábbi párt vezető személyiségei kapcsolatban álltak ugyan egymással, kiépült pártstruktúráról ugyanakkor

---

¹⁵¹ Urbán 1986. 301.

¹⁵² Hermann Róbert: Az együttműködés útjai, tévútjai, zsákutcája 1848-1849-ben – Magyar konzervatívok a túloldalon. Korunk, 2014. 25. évf. 11. sz. 34.

Az 1848. október 3-i uralkodói manifesztum feloszlatta a magyar országgyűlést, törvénytelennek minősítette az uralkodó által nem szentesített törvényeket, az ország élére pedig Josip Jelačić horvát bánt, császári királyi altábornagyot nevezte ki.

¹⁵³ 1848. október 3-án V. Ferdinánd feloszlatta a magyar országgyűlést, de az országgyűlés ennek nem engedelmeskedett.

vagy egységes elvekről, így egy egységes konzervatív mozgalomról nem beszélhetünk –ám a volt Konzervatív Párt tagjai abban mindenképpen egyetértettek, hogy a magyarországi forradalmat és szabadságharcot el kell fojtani.

A császári csapatok 1848. decemberi támadásától kezdődően egészen 1849 nyaráig több beadvány is érkezett a bécsi kormányhoz, amely a Magyarországon követendő birodalmi politikára tett javaslatokat.¹⁵⁴ Ugyanis az 1848 novemberében megalakult új birodalmi kormány Felix zu Schwarzenberg herceg miniszterelnök és Franz von Stadion gróf belügyminiszter vezetésével már 1848 decemberében tárgyalni kezdett olyan személyekkel, akik jól ismerték a magyarországi viszonyokat.¹⁵⁵

A tervezetek egy része, így Mailáth János gróf¹⁵⁶ vagy Karl Rosenfeld¹⁵⁷ beadványa Magyarország etnikai alapú felosztása mellett foglalt állást. Karl Kübeck von Kübau báró vezetésével egy bizottság is alakult, mely szintén Magyarország felosztását szorgalmazta, és ezt a koncepciót vallotta Stadion belügyminiszter is.¹⁵⁸ Ellenkező véleményen volt azonban Alfred zu Windisch-Grätz herceg, aki – magyarországi földbirtokos lévén, jó kapcsolatokkal rendelkezve a magyar arisztokrácia soraiban – a történelmi hagyományok fenntartásával képzelte el az ország jövőjét.¹⁵⁹ Habár az 1848. december 27-i minisztertanácsi ülésen Alexander Bach igazságügyminiszter megjegyezte, hogy a kormány magyarországi tárgyalópartnereinek álláspontja túlságosan hasonlít a március előtti állapotokhoz, amelyek adott körülmények között nem helyreállíthatók, 1849 januárjára Schwarzenberg álláspontja is megváltozott. A miniszterelnök a cseh, illetve német agitáció miatt attól tartva, hogy a nemzetiségek túlzottan megerősödhetnek és felbátorodhatnak a birodalmon belül, elvetette Magyarország etnikai alapú felosztásának tervét. A Schwarzenberg-kormány így 1849. január 6-án elhatározta, hogy tárgyalásokat kezd a magyar konzervatívokkal Magyarország helyzetéről és jövőjéről.¹⁶⁰

A konzervatívok, elsősorban Dessewffy Emil gróf, már 1848 októberétől arra törekedtek, hogy befolyást szerezzenek a Magyarországgal kapcsolatos döntésekre. 1849 januárjában, amikor felmerült a konzervatívokkal való tárgyalás a birodalmi kormány részéről,

---

¹⁵⁴ Sashegyi Oszkár: A magyarországi polgári államrendszerek. Szerk. Pölöskei Ferenc–Ránki György. Bp., 1981. 71-73.

¹⁵⁵ Sashegyi 1968. 65.

¹⁵⁶ Mailáth János gróf (1786-1855): aulikus beállítottságú író és publicista.

¹⁵⁷ Karl Rosenfeld (1804-1869): erdélyi szász származású udvari tanácsos.

¹⁵⁸ Sashegyi 1981. 68.

¹⁵⁹ Friedjung, Heinrich: Österreich von 1848 bis 1860. Band I. J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, Stuttgart und Berlin, 1908. 143.; Hidas I. Péter: Pacifikálás. Ferenc József hadserege Magyarországon 1849–1859. Történelmi Szemle, 35. évf. 1993. 3–4. sz. 245.

¹⁶⁰ Uo.

Windisch-Grätz személyi javaslatokat is tett egy felállítandó bizottságra: Apponyi Györgyöt, Dessewffy Emilt, Járy Györgyöt, Jósika Samut, Franz Kulmer bárót¹⁶¹, Wirkner Lajost és Zichy Ferenc grófot, azaz jórészt a konzervatívok első vonalát ajánlotta tagoknak. Schwarzenberg Apponyit, Barkóczy János grófot, Dessewffyt, Jósikát és Ürményi Józsefet ajánlotta ugyanilyen célból. A kapcsolatfelvételre végül január közepén került sor, február 12-én pedig arról is döntés született, hogy felállítanak egy külön magyar bizottságot, és egy magyar miniszter kinevezése is szóba került. Ez a titkos februári magyar bizottság Schwarzenberg személyi javaslatait tükrözte, kiegészülve Szentiványi Vincével és Wirkner Lajossal.¹⁶²

A februári bizottság tanácsadó jelleggel bírt. Feladata az volt, hogy újra gondolja Magyarország alkotmányát, és tegyen javaslatokat a magyarországi hadjárat sikeres befejezése utáni politikai-közigazgatási rendezés alapelveire. A bizottság javaslata végül elfogadta a nemesi adózást és a földbirtokosok kárpótlásával történő jobbágyfelszabadítást, valamint az állampolgári jogegyenlőséget, de a közjogi viszonyokat illetően alapvetően az 1848 előtti politikai állapotokat szándékozta visszaállítani, a népképviselő elvének korlátozott érvényesítésével. A bizottság elaborátuma vagyonegységet tanácsolt a forradalom vezetőire nézve, míg a „jóérműeket” kártalanította volna a harcok során ért veszteségeikért. Bővítették volna az ideiglenes polgári közigazgatás hatáskörét, emellett óhajtották a bécsi birodalmi minisztérium mellett egy magyar osztály létrehozását. A megyéket átszervezték volna, szűkítve a megyei autonómiát, szétválasztva az igazságszolgáltatást és a közigazgatást, valamint megtisztítva a közigazgatási szerveket a forradalomban kompromittált elemektől. A legfontosabb megoldandó kérdésnek a földbirtokosok kártalanítását tartották mind politikai, mind jogi értelemben. Bevezették volna a közvetett adókat Magyarországon is, a földbirtokosok kíméletes adóztatásának előtérbe helyezését szorgalmazták – azaz valamilyen, pontosan körül nem határolt formában támogatták a közteherviselést is.¹⁶³ A testület azonban az alkotmányos képviselői rendszert tartalmazó, azt viszont a nyugalom helyreállításáig felfüggesztő olasz alkotmány kihirdetése után súlytalanná vált.¹⁶⁴

Ennek ellenére a Schwarzenberg-kormány továbbra sem szakította meg a kapcsolatot a konzervatívokkal, sőt, a minisztertanácsi üléseken az is szóba került, hogy az egyik miniszteri széket, elsősorban az oktatási tárcát egy magyar konzervatívnak juttatják. Elsősorban Apponyi

---

¹⁶¹ Franz Kulmer báró (1806-1853): császári királyi kamarás, az utolsó rendi országgyűlés egyik konzervatív szónoka. A horvát ügyek tárca nélküli minisztere a Schwarzenberg-kormányban.

¹⁶² ÖMR II/1. 1849. február 12./II.

¹⁶³ Andics Erzsébet: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-1849-ben. I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.

103.

¹⁶⁴ Uo. 70.

neve merült fel ezzel kapcsolatban, ő azonban egészségi állapota miatt egyelőre nem jöhetett szóba. Apponyi Dessewffy-t ajánlotta maga helyett, ami ellen kifogás nem érkezett, egyedül Bach jegyezte meg, hogy a jövődöbéli oktatási miniszter nagy ellenállással nézhet szembe, amit csak fokozna, ha azt egy magyar nemzetiségű személy töltené be.¹⁶⁵

Ezzel párhuzamosan, a Magyarország elleni hadművelet megindulásával egyidőben kezdetét vette egy új, ideiglenes közigazgatási rendszer kialakítása a császári hadsereg által már elfoglalt területeken. A Windisch-Grätz vezette császári hadsereg nyomában az Itálián kívül állomásozó cs. kir. hadsereg főparancsnoka által kinevezett úgynevezett királyi biztosok voltak hivatottak a polgári igazgatást megszervezni.¹⁶⁶ A királyi biztosok nagy önállóságot kaptak a polgári ügyek intézésében, a katonai parancsnokot csak politikai kérdésekről kellett tájékoztatniuk. Utasítást még a bécsi minisztérium hivatalnokaitól sem, csak a hadsereg főparancsnokától fogadhattak el.¹⁶⁷ Feladataik közé tartozott többek között a helyi közigazgatási apparátusok megtisztítása a forradalomban kompromittált személyektől, a sajtó és a posta ellenőrzése, valamint a komoly nehézségekbe ütköző adóbehajtás.¹⁶⁸ A királyi biztosok közvetlenül a hadsereg főparancsnoka alá tartoztak, a törvényhatóságok rajtuk keresztül érintkeztek az Ideiglenes Polgári Közigazgatással.¹⁶⁹ A volt Helytartótanács mintájára sor került egy központi szerv, az úgynevezett Ideiglenes Polgári Közigazgatás felállítására Szögyény László volt alkancellár vezetésével, aki 1849. január 20-án, a Windisch-Grätz-től kapott biztosítékok nyomán foglalta el hivatalát. E biztosítékok között Szögyény visszaemlékezésének tanúbizonysága szerint a következők szerepeltek: tartsák tiszteletben az ország integritását, az ország alkotmányos intézményeit, illetve a magyar nemzetnek az országon belüli hegemoniáját.¹⁷⁰ A honvéd hadsereg előre nyomulása következtében azonban az ideiglenes közigazgatás áprilisban elhagyni kényszerült székhelyét, Budát, és Sopronba szorult vissza. Onnantól kezdve a fennhatósága alá tartozó terület folyamatos zsugorodása következtében szerepe szimbolikussá vált, Szögyény azonban június elejéig hivatalban maradt.¹⁷¹

Nem véletlen, hogy Windisch-Grätz a magyar konzervatívokhoz fordult, és első körben közülük nevezték ki az ideiglenes közigazgatás hivatalnokait. A kormány célja az volt, hogy ne

---

¹⁶⁵ ÖMR II/1.1849. március 9./IV.

¹⁶⁶ Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon: 1849-1865. I. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1922. 75-76.

¹⁶⁷ Andics 1981. 79.

¹⁶⁸ Uo. 78.

¹⁶⁹ Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmuskori levéltár. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965. 168.

¹⁷⁰ Deák Ágnes: „Az alattomos ellenforradalmi ellenállás szürke eminenciása”? Szögyény László 1848 őszén. *Acta Historica*, 2011. 133. évf. 9.; Szögyény emlékiratai II. 4.

¹⁷¹ Deák 2011. 10.

csak „jóérlmú”, hanem az átszervezésekkel kapcsolatos elképzeléseket teljes mértékben megértő és azokkal azonosulni képes személyek kerüljenek a magyarországi közigazgatás egyes pozícióiba.¹⁷² Mivel a magyar konzervatívok 1848-ban a magyarországi politikától visszavonultak, nem voltak politikailag kompromittálva, így az egyetlen magyarországi legitim politikai erőnek számítottak, ráadásul ismerték a magyarországi viszonyokat, és megfelelő hivatali múlttal is rendelkeztek.

Láttuk, habár felmerült, hogy egy magyar konzervatívot nevezzenek ki oktatási miniszternek a Schwarzenberg-kormányba, erre végül nem került sor. A döntéshez az is hozzájárulhatott, hogy a Szógyény vezette közigazgatással Bécsben nem feltétlen voltak megelégedve, hiszen március elején felmerült, sőt a miniszterek sürgették, hogy Windisch-Grätz mellé kerüljön egy a polgári ügyekkel foglalkozó, Bécsből oda küldött személy.¹⁷³

Az ideiglenes közigazgatás a hadseregparancsnokság egyik osztályának volt alárendelve, személyzete magyar konzervatívokból állt, az új hatóságot pedig gyakorlatilag a volt Helytartótanács mintájára rendezték be. A Windisch-Grätz magyarországi főparancsnok nevével fémjelzett új közigazgatást a Konzervatív Párt egykori hívei így pozitívan fogadták; szinte kivétel nélkül vállalták a számukra felkínált pozíciókat – a lakosság velük szembeni bizalmatlansága ellenére –, mivel Windisch-Grätz és a konzervatívok elvei nagy vonalakban megegyeztek: elítélték a forradalmat, a jövőre nézve az arisztokrácia gazdasági és politikai vezető szerepét helyezték kilátásba, és az 1848 előtti állami intézményeknek a körülményekhez mért, minél teljesebb visszaállítására törekedtek.¹⁷⁴ A magyarországi közjogi formák egyelőre részben megmaradtak, ezt mutatja a biztosok elnevezésében a „királyi” jelző is.¹⁷⁵ A konzervatívok és a főparancsnok is szembenállt tehát a Schwarzenberg-kormány centralisztikus törekvéseivel.¹⁷⁶

A rendelkezésre álló adatok szerint Windisch-Grätz huszonkilenc személyt nevezett ki királyi biztosnak.¹⁷⁷ Őket tanácsadói ajánlották a tábornagynak, többségüket személyesen nem ismerte, a nehézkes érintkezés következtében többször előfordultak lemondások és

---

¹⁷² Uo.

¹⁷³ ÖMR II/1. 1849. március 10./III.

¹⁷⁴ Sashegyi 1968.

¹⁷⁵ Sashegyi 1965. 163.

¹⁷⁶ Sashegyi 1981. 88.

¹⁷⁷ Berzeviczy I. 75-76., 82.; Királyi biztosok: Andrássy József, Babarczy Antal, Czindery László, Dóry Gábor báró, Fiáth Ferenc báró, Forgách Antal gróf, Gaál Eduárd, Gyertyánffy Dávid, Havas József, Hedry Ernő, Károlyi Lajos gróf, Luka Sándor, id. Majthényi László báró, ifj. Majthényi László gróf, ifj. Mailáth György gróf, Osztrólczy Miklós, Péchy Imre, Pongrácz Gáspár, Révay György, Rohonczy Ignác báró, Roskoványi Gábor, Sennyey Pál báró, Simunich, Tomcsányi József, Ürményi József, Vietorisz József, Vietorisz László, Zichy Félix gróf, Zichy Ferenc gróf.

leváltások.¹⁷⁸ Ketten voltak, akik azonnal visszautasították a számukra felajánlott pozíciót (Ürményi József és Sennyey Pál báró, a visszautasítások oka azonban egyelőre ismeretlen), míg legalább egy személy később mondott le, avagy váltották le (id. Majthényi László báró). A kinevezettek majdnem egytől egyig magyarok voltak, a kivételt Balthasar Simunich jelentette, aki horvátként került a Muraköz élére. A megkeresett személyek mindannyian viseltek országos vagy megyei hivatalt 1848 előtt, avagy kamarások¹⁷⁹ voltak; mintegy felük, azaz tizennégy személy (Babarczy Antal, Czindery László, Döry Gábor, Fiáth Ferenc, Forgách Antal gróf, Gaál Eduárd, Gyertyánffy Dávid, Hedry Ernő, Luka Sándor, ifj. Majthényi László báró, ifj. Mailáth György gróf, Rohonczy Ignác, Ürményi József) fellelhető a Konzervatív Párt 1846-os alapítótagjai között. A személyi folytonosság tehát egyértelműen szempont volt az ideiglenes közigazgatás megszervezése során. Akadtak azonban olyanok is, akik a Batthyány-kormány vagy a Honvédelmi Bizottmány alatt is hivatalt viseltek, Károlyi Lajos gróf és Tomcsányi József ugyanis 1848-ban is megtartották főispáni hivatalukat. Azok a királyi biztosok, akik 1848 előtt megyei vezetők voltak, egytől egyig vagy a korábbi megyéjükben töltötték be a királyi biztosi pozíciót, vagy egy azzal szomszédos megyében; azaz 1849 elején még nem volt gyakorlatban a nemesség saját megyéjén kívül történő hivatali alkalmazása.

I./3.A birodalmi alkotmány fogadtatása

Az 1849. március 4-i alkotmány nyilvánvalóvá tette, hogy nincs lehetőség az 1848 előtti közjogi intézmények helyreállítására. Az alkotmány Magyarországot – Horvátországhoz, Erdélyhez és a Szerb Vajdasághoz hasonló, de azoktól különálló – koronatartományként említette; és habár nem minősítette hatályon kívül helyezettnek meg a magyar alkotmányt, leszögezte, hogy abból csak az maradhat meg, ami nem ellenkezik az oktrojált alkotmány elveivel.¹⁸⁰ A magyar konzervatívok így válaszút elé kerültek: vagy továbbra is együttműködnek a császári kormánnyal, és feladják elveiket annak reményében, hogy az ország katonai meghódítása után lehetőség adódik az alkotmány módosítására (az alkotmány ugyanis azt ígérte, a majd összeülő birodalmi gyűlés tehet majd javaslatokat annak

---

¹⁷⁸ Berzeviczy I. 76.

¹⁷⁹A kamarási tisztség udvari méltóság volt, tagja a belső udvartartásnak, amely rangot a király adományozta nemesi származású férfiaknak. A cím megszerzéséért fizetni kellett, csak főnemes kaphatta meg, és bizonyos számú nemesi őst kellett hozzá igazolni. A munkában érintett korszakban a tisztséggel különös feladatok – alkalmi udvari szolgálaton kívül – nem jártak, jelentősége abban állt, hogy elnyerése mintegy megpecsételte a birodalmi nemesi vezető réteghez tartozás tényét.

¹⁸⁰ Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. 1849. 47-65.

módosítására), vagy pedig nem vállalják a további együttműködést a bécsi kormánnyal, és visszavonulnak. Erre a dilemmára a Konzervatív Párt egykori tagjai és hívei különböző válaszokat adtak. Voltak, akik továbbra is támogatásukról biztosították a bécsi kormányzatot, voltak, akik teljesen visszavonultak a politikától, míg megint mások ugyan nem szakították meg a kapcsolatot a birodalom vezetésével, de hangot adtak elégedetlenségüknek.

A birodalmi vezetés a konzervatívoktól eltérő módon viszonyult a nemzetiségi kérdéshez. Kiindulópontjuk a március 4-i alkotmány volt, mely a nemzetiségek egyenjogúsítását, érdekeik figyelembevételét hangsúlyozta. A császári erők oldalán harcoló nemzetiségek – a horvátok, a románok, a szerbek vagy az erdélyi szászok – jutalomra, érdekeik Bécsből történő figyelembevételére számíthattak. A horvátok egy petíció formájában már 1849 májusában benyújtották a számlát az uralkodónak, melyben belső autonómiát, az 1848-as horvát tartományi gyűlés határozatainak elfogadását, a Katonai Határőrvidék, Dalmácia, a Muraköz és a papíron már létező Szerb Vajdaság bekebelezését, valamint a horvát nyelv hivatalossá tételét kérték. A beadványt tárgyaló minisztertanács a belső autonómiára és a határőrvidékre vonatkozó kérelmeket elfogadta, a horvát nyelv és a Vajdaság hovatartozásának kérdésében azonban kitérő választ adott.¹⁸¹ Ez utóbbiból egyértelmű, hogy a Vajdaság megalakításának pontos módjáról 1849 májusában még nem született végleges döntés, noha azt Josip Rajačić szerb pátriárka is kérte, s a szerbek kiábrándultságával – tudniillik, hogy már megbánták a magyarok elleni harcot – érvelt. A minisztertanács válaszában lefektette, hogy habár pénzeszközökkel továbbra is támogatják a szerb mozgalmat és Rajačićot, a Vajdaság létrehozása csak Magyarország „megbékélése” után jöhet szóba.¹⁸² Sőt, a Vajdaság elnevezést Bach tanácsára egyelőre nem is használta a birodalmi vezetés.¹⁸³ A Vajdaság felállítása nem élvezett osztatlan támogatást az érintett lakosság köreiben – legalábbis Jellačić minisztertanácsnak írt levele szerint.¹⁸⁴ A minisztertanács értesülései szerint az új koronataromány felállítását csak a „jobbak és műveltebbek”, de a szerbek kisebbsége támogatta.¹⁸⁵

A szerbek, románok és a szlovákok nemzeti törekvéseit Dessewffy Emil is bírálta. Egy Bachnak 1849 őszén írt levelében arra kérte az akkori belügyminisztert, hogy ne tulajdonítson semmilyen jelentőséget törekvéseiknek, hiszen azok csak egy hangos kisebbség törekvései, a

---

¹⁸¹ ÖMR II/1. 1849. május 15./IX.

¹⁸² ÖMR II/1. 1849. május 22./X.

¹⁸³ ÖMR II/1. 1849. július 8./IV.

¹⁸⁴ ÖMR II/1. 1849. július 1./I.

¹⁸⁵ ÖMR II/1. 1849. július 6./VI.

nemzetiségek többsége nem is hallott még a hangadókról. Nem új koronatartományra, hanem biztos megélhetésre van szükségük.¹⁸⁶

Bécsben szóba került az erdélyi Szászföld különálló koronatartományá szervezése is, amire az előző év decemberében Ferenc József ígéretet tett, azonban adminisztrációs nehézségekre utalva ez végül lekerült a minisztertanácsok napirendjéről. Egy erdélyi román kerület szervezése is felmerült, ám a tanács úgy vélte, az elnevezésből fakadóan az csak újabb táptalaja lenne a nemzetiségi konfliktusoknak, így a románok „amúgy is túlzó igényeit” nem elégtették ki, a kerületek szervezését pedig nem etnikai, hanem stratégiai szempontok alapján határozták el. A „nyers és erőszakos” székelyekkel kapcsolatban Székelyföld szigorú katonai irányítás alá rendelését helyezték kilátásba.¹⁸⁷ A szászoknak a külön koronatartomány követelésének elvetése ellenére előre nem részletezett kiváltságokat biztosítottak – amit a magyarok és székelyek elleni harcokkal, illetve a románoknál magasabb műveltségi fokukkal érdemelték ki.¹⁸⁸ Mindezekből látszik, hogy habár a birodalmi vezetés nem feledkezett meg a forradalom és szabadságharc alatt egyes magyarországi nemzetiségi mozgalmaknak a bécsi kormányzat számára nyújtott katonai segítségéről, a nemzetiségek egyenjogúsításához inkább praktikus, semmint politikai meggyőződés vezette őket. Ez nem meglepő, hiszen az 1848 decemberében kinevezett és kinevezése után egyből offenzívába lendülő Schwarzenberg-kormány első hónapjai a magyarokkal szembeni szövetségkereséssel teltek. Tehát az egyes nemzetiségeknek tett ígérek és engedmények hajtóereje nem a nemzeti egyenjogúság elve, hanem az összpolitikai érdekek voltak.¹⁸⁹

A konzervatívok első vonalához tartozók egyöntetűen elutasították és károsnak vélték a birodalomra és benne Magyarországra erőszakolt alkotmányt. Ez az állásfoglalás tetten érhető mind a februári titkos magyar bizottság munkálatait összefoglaló, Apponyi által készített

---

¹⁸⁶ ÖStA AVA, Birefe, Nachlass Bach. Dessewffy Emil levele Bachhoz. 1849. október 4., Szentmihály.

¹⁸⁷ ÖMR II/1. 1849. július 18./I.

¹⁸⁸ ÖMR II/1. 1849. július 20./XII.

¹⁸⁹ Deák 2000. 36-37.

márciusi dokumentumban¹⁹⁰, mind Jósika és Szógyény 1849. tavaszi naplóbejegyzéseiben. Az előbbit Steier Lajos¹⁹¹, míg az utóbbiakat Wertheimer Ede¹⁹² és Szógyény fiai¹⁹³ publikálták.

Apponyi először egy Szógyénynek címzett levelében fejtette ki az alkotmányról alkotott véleményét.¹⁹⁴ A jelentőségét vesztett februári bizottság elnöke ebben a levélben a birodalmi alkotmány váratlanságáról, „villámcsapásszerű” hatásáról írt. Habár az örökös tartományok számára indokoltnak vélte egy alkotmány kiadását, Magyarország részekre osztását óriási hibának tartotta. A lépést egyenesen „törvénysértésnek” nevezte, mely nemcsak újabb lökést adhat a magyarországi forradalmi mozgalomnak, hanem a „jóérzésűeket” is elidegenítheti. Ezen kívül Apponyi azt is kifogásolta, hogy a birodalmi döntés a konzervatívok háta mögött, véleményük kikérése nélkül született meg, ráadásul az egy olyan döntés, amelyet ők, a konzervatívok sohasem támogattak volna.

Ugyanígy vélekedett az oktrojált alkotmányról Jósika Samu, aki szintén tagja volt a bizottságnak, és testközelből követhette a bécsi és olmützi események menetét. Ennek ellenére a birodalmi döntésekbe nem volt beleszólása, elmondása szerint a konzervatívokat 1849 márciusában nem kezelték bizalmi emberekként, sőt a többi párt lenézte őket Olmützben.¹⁹⁵ Naplóbejegyzéseiben úgy nyilatkozott az új alkotmányról, mint amely Magyarország számára „egy új forradalom kiindulópontját” jelentheti.¹⁹⁶ Elsősorban az alkotmány kiadásának idejét és a megalkotás módját kifogásolta, azaz hogy az oktrojált módon született – vélhetően szintén a magyar országgyűlés mellőzését sérelmezte –, és értelemszerűen nem tartotta azt időszerűnek sem Magyarország szempontjából; ugyanakkor remélte, az örökös tartományokban a forradalmat ezzel végérvényesen lezárták. Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a bizottság munkálatait összefoglaló emlékirat is.

A Steier Lajos által közzé tett, Apponyi által fogalmazott februári memorandum bevezetőjében nemcsak az olmützi alkotmányról, hanem magáról a forradalmi helyzetben lévő

---

¹⁹⁰ MNL OL D 284 Tárcanéklküli magyar miniszter. G doboz III. Emlékiratok (Apponyi György: Die Lage Ungarns); MNL OL P 90 Acta publica 5. tétel Dessewffy Emil politikai iratai, a áltétel Általános jellegű iratok, fogalmazványok.

Habár a memorandum alatt Apponyi neve olvasható, a levéltári iratok rávilágítanak arra, hogy az emlékirat tisztázata Dessewffy Emil javításait is tartalmazza. Ez mutatja, hogy a konzervatívok elsővonalbeli tagjai szorosan együttműködtek egymással.

¹⁹¹ Steier Lajos: I. A magyar konzervatív párt Magyarország átszervezésére vonatkozó memorandumának bevezető fejezete. In: Uő.: A tót nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben II. Okmánytár. 314-326. [eredeti nyelvű közlés] Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937. 314-326.

¹⁹² Wertheimer Ede: Ungedruckte Tagebuchblätter des Hofkanzlers Baron Samuel Jósika. In: Österreichische Rundschau XIX. kötet, 1913.3. füzet 190-205.

¹⁹³ Szógyény II. 197-202.

¹⁹⁴ Apponyi György grófnak Szógyényhez intézett levele az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány tárgyában. In: Szógyény II. 197-199. Keltezés nélküli levél.

¹⁹⁵ Wertheimer 1909. 198-199.

¹⁹⁶ Wertheimer 1909. 197-198.

Magyarországról is szó esik. A beadvány részletesen megemlékezik a magyarországi forradalom konzervatívok által vélt okairól, a „forradalmi rémkormány” által okozott pusztításról, a császári csapatok győzelme – amihez a konzervatívok szerint kétség sem férhetett – utáni teendőkről, a magyarországi nemzetiségi mozgalmakról, illetve Magyarország történelmi alkotmányának nélkülözhetetlenségéről.¹⁹⁷ A „rémkormány” kifejezés egyébként összecseng a bécsi vezetés ekkortájt kialakuló, Kossuthot főbűnösnek beállító narratívájával. Kossuth ugyanis 1848. október 3. után került a Bécs fő ellenségének szerepébe, s a „pártütő”, „hazaáruló”, „zsarnok” szavakat kezdték rá használni.¹⁹⁸

A forradalom okait több tényező együttes hatásában véli felfedezni a dokumentum. Bírálóban részesíti a „külföldi liberalizmust”, mely mintegy a magyarországi és európai mozgalmak kiindulópontját adta. Ennek ellenére a súlypontot nem külföldi tényezőkre, hanem az 1848-ban regnáló birodalmi kormányzat, az „osztrák kormány” határozatlanságára és gyengeségére helyezi – hiszen hosszú évek és politikai visszaélések vezettek a forradalmi megmozdulásokhoz, fogalmaz az irat. Ez következetlen birodalmi politikai irányvonalhoz, az pedig a birodalmi vezetés és az uralkodó iránti bizalmatlanság jelentős megnövekedéséhez vezetett. Ezt kihasználva a „nemesség” – a munka nem használ bármiféle értelmező vagy szűkítő jelzőt a „nemesség” előtt – a „haza és a protestantizmus zászlaja alatt” összefogott, és függetlenségi, valamint a magyarság felsőbbbségét célzó agitációba kezdett, amivel szemben a kormányzat nem lépett fel kellő eréllyel. A konzervatívok felelősségét is megemlíti e tekintetben az irat, ugyanis a „jóérzelműek” is közömbösek maradtak a kérdést illetően, de alacsony számuk nem is tette számukra lehetővé a határozottabb fellépést.¹⁹⁹

A forradalom okaként említi az összefoglaló az alacsonyabb társadalmi állású tömegek tudatlanságát, műveletlenségét is, melynek köszönhetően a Kossuth-pártiakkal azonosított, „eredetileg kis frakció” nagy társadalmi bázisra tett szert, és agitációjuk megtévesztette a lakosság döntő részét. Itt is kifejtik azt a konzervatív álláspontot, amely a későbbiekben, a szabadságharc vereségét követően is meghatározó lesz a megtorlást illetően: határozottan vallják, hogy csak a forradalom főbűnöseit, annak vezetőit kell megbüntetni, a lakosság szélesebb tömegei ugyanis szándékos megtévesztés áldozataivá váltak, nem állt szándékukban a monarchikus elv és a törvények ellen cselekedni.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Stejer 1937. 314-327.; MNL OL P 90 Acta publica 5. tétel Dessewffy Emil politikai iratai, a altétel Általános jellegű iratok, fogalmazványok. Die Lage Ungarns.

¹⁹⁸ Hermann Róbert: Kossuth, az ördög. In: Aetas, 24. évf. 4. sz. 64.

¹⁹⁹ Uo.

²⁰⁰ Uo.

A forradalmat véleményük szerint kevesen akarták és sejtették: ennek ellenére a helyzet gyorsan eszkalálódott, amiben a birodalmi vezetésnek ismételt komoly szerepe volt. A dokumentum ugyanis az áprilisi törvények szentesítését a kormányzat ingadozó politikájának számlájára írja, amely tovább mélyítette a válságos helyzetet – ezzel szemben, mint tudjuk, a konzervatívok aktívan részt vettek az áprilisi törvények bécsi előkészítő tárgyalásaiban, és azok legitimálásában. A törvénycikkek törvényességét nem kérdőjelezi meg a bizottság összefoglalója, azonban úgy véli, azok legalizálták a forradalmi párt szeparatiztikus törekvéseit, és ami legalább annyira lényeges: ezek „a trónról túl könnyen megadott engedmények” tovább rombolták a királyi tekintélyt az országban.²⁰¹

Az áprilisi törvények vívmányaival szemben is fogalmaz meg kritikát Apponyi beadványa: eszerint a jobbágyfelszabadítás csökkentette az ország termelőerejét, hitelhiányt idézett elő, míg a magyar pénzügyminisztérium nyomán bevezetett „törvénytelen pénz”, a Kossuth bankó is rontott az ország és a lakosság gazdasági állapotán; a helyzet, teszi hozzá a dokumentum, ott különösen rossz, „ahol a protestantizmus dominál”. Az egyházi–vallási szál is megjelenik tehát a munkában, a protestantizmust a felkelőkkel, a szeparatizmussal, míg a rend őreit, a legitim erőket kimondatlanul is a katolicizmussal azonosítja Apponyi szövege. Azonban a katolikus egyház egyes vezetőit is negatívan értékeli, mivel azok egy része szerinte „szomorú bizonyítékát adta elzüllöttségének”, merthogy gyávaságból, rosszindulatból vagy pusztán rövidlátásából támogatásáról biztosította a forradalmi kormányt.²⁰²

A lázadás bázisát a magyarokban véli felfedezni a dokumentum, akiknek „felsőbbbségi” törekvése felszította a nem magyar nemzetiségek magyarellenességét. Tehát a reformkori magyar nemzetiségi politikát is a forradalmat követő polgárháború egyik okának nevezi. Ennek ellenére a nem magyar nemzetiségi mozgalmak követeléseik mögött nemcsak ezt, hanem külföldi agitációt is lát, a követeléseiket magukat pedig szükségtelennek és a nemzetiségi lakosság érdekeit meghaladónak tartja. A nemzetiségek közül a horvátok kivételes helyzetét elfogadja, azonban a többi, a magyarországi államkeretből való elszakadást is kilátásba helyező nemzetiségi mozgalmat elítéli. Apponyi ugyanis úgy véli, követeléseik „teljes felfordulás nélkül nem hajthatók végre”, ami alatt Magyarország, hosszabb távon pedig a monarchia területének feldarabolását érti. Ugyanakkor a lakosság nagy része a memorandum írója szerint ragaszkodik az ország nyolcszáz éves alkotmányához, intézményeihez és hagyományaihoz. Azt elismeri, hogy szükség van néhány változtatásra, de azok nem érinthetik a monarchia egységét

---

²⁰¹ Uo.

²⁰² Uo.

– a birodalom egysége egyébként a legfontosabb eleme, mintegy kiindulópontja a memorandum és általában véve a konzervatívok korabeli álláspontjának.²⁰³

A memorandum ugyanakkor kitér a szabadságharc utáni magyarországi teendőkre is: a fő cél Magyarország „megbékítése” kell, hogy legyen. A forradalom főbűnöseit meg kell büntetni, az országot hosszabb időre katonai kormányzat alá helyezni és helyreállítani a királyi hatalom tekintélyét, továbbá Magyarországot mind politikai, mind gazdasági értelemben a legszorosabban vissza kell csatolni a birodalomhoz.

Az 1849. március 4-i olmützi alkotmány kibocsátását egyértelműen hibás lépésnek minősítette Apponyi és a februári titkos magyar bizottság: „...az alkotmány alapvető rendelkezéseinek bármilyen radikális megváltoztatása Magyarország autonóm törvényhozásának hozzájárulása nélkül mindig erőszaktételnek fog minősülni” – vélték. Azaz elsősorban a magyar országgyűlés figyelmen kívül hagyását nehezményezték, ebből adódóan korainak gondolták, még ha Bécsből nézve nélkülözhetetlennek látszott is, a birodalom és Magyarország viszonyának rendezését. Magyarország szempontjából „soha nem lehetett volna megtenni” ezt, azaz egy ilyen alkotmányt kiadni, hiszen, hangsúlyozzák, a magyar alkotmány éppen a monarchikus elvet védte; annak felfüggesztése így épp az elsődleges célt, a királyi tekintély helyreállítását és Magyarország pacifikálását nem segítheti elő. Az olmützi alkotmány Magyarország területét tartományokra osztó paragrafusait a már említett okok miatt elutasították: az új tartományok keletkezéséhez fog vezetni, felszámolja a legszorosabb kapcsolatot a tartományok között, nevezetesen a közös múltból fakadó jelenlegi viszonyok, illetve a dinasztia közösségét. Ez pedig hosszabb távon a birodalom széteséséhez fog vezetni. Egy ország megbékítését amúgy sem lehet hódításra alapozni – vélik; az ország történelmi intézményeit pedig éppolyan veszélyes felszámolni. Külön kitér a memorandum a létrehozandó Szerb Vajdaságra. Az emlékirat szerint ennek kilátásba helyezése nem veszi figyelembe a nemzeti egyenjogúsítás elvét, az olmützi alkotmány egyik alaptételét, hiszen a szerbek nem képeznek többséget az említett területen, így hiba kizárólag a szerb nemzetiség érdekeit szem előtt tartva létrehozni egy új koronatarományt.

A dokumentum tehát Magyarország történelmi hagyományainak a megsértését látta az új birodalmi alkotmányban, valamint az ország megnyugtatasának újabb gátját.

A birodalmi vezetés Apponyit felkérte egy a birodalmi alkotmány mellé szánt magyarázó szöveg elkészítésére, melynek az lett volna a célja, hogy szimpátiát ébresszen a magyarországi lakosság körében az új alkotmány iránt. Fenntartásai ellenére Apponyi ezt

---

²⁰³ Uo.

elkészítette, azonban a hadi események miatt közzétételére már nem kerülhetett sor.²⁰⁴ A megnyugtató nyilatkozatnak szánt dokumentum²⁰⁵ – műfajából adódva értelemszerűen – nem tartalmazta a magyar konzervatívok fenntartásait a birodalmi alkotmányt illetően, egyedül annak pozitív oldalait igyekezett feltüntetni. Úgy tűnik, a konzervatívoknak ekkor még fontosabb volt a birodalmi vezetés közelében maradni, mint hogy valós állásfoglalásukat közzétegyék, ezzel azt kockáztatva, hogy teljesen kiszoruljanak a bécsi elit köreiből. A még folyó szabadságharc közepette nem is szólalhattak volna meg a nyilvánosság előtt, amennyiben nem akarták erősíteni a magyar kormányzat pozícióit. Egymás közötti levelezésükből az derül ki, hogy elsősorban Magyarország – általuk gondolt – érdekeit tartották szem előtt, amelyet úgy vélték a leginkább képviselhetni, ha hallgatólagosan beleegyeznek az elveikkel egyébként ellentétben álló politikai lépésekbe. Természetesen azt is gondolhatták, hogy a szabadságharc leverése után a bécsi kormányzat Magyarországon úgyis rájuk szorul, s majd lehetőségük adódhat az országot érintő kérdésekbe beleszólni. Ezt az álláspontot erősíthette, hogy a konzervatívokkal jó kapcsolatot ápoló és a birodalmi piedesztálon előkelő helyet elfoglaló Windisch-Grätz sem rokonszenvezett a március 4-i alkotmánnyal.

A magyarzó nyilatkozat tehát igyekszik az oktrojált alkotmány Magyarországot is érintő pozitív rendelkezéseit kiemelni: a jobbágyfelszabadítás és a törvény előtti egyenlőség megerősítését, a földbirtokosok kártalanításának elvét, a szabad hivatalviselést, a közteherviselést, a sajtó- és vallásszabadság biztosítását, valamint a községi autonómia ígérését. Emellett megemlíti az országhatárok és nemzeti egyenjogúsítás biztosítását. Hangsúlyozza, hogy Magyarország „lényeges ősi intézetei”, amelyek „még teljes életerővel bírnak”, fennmaradnak olyan mértékben, amilyen mértékben ezt a birodalmi egység elve lehetővé teszi. Megvetően szól a szöveg a „forradalmi párt ábrándos tervezetei” és a „lázítók csábító bilincsei” által káoszba torkollott háborúról. Az alkotmánnyal kapcsolatosan nem utal az erőszakolt vagy oktrojált mivolta, azt mint az uralkodó „ajándékát”, „nagylelkű és világraszóló intézkedését” említi.²⁰⁶

Az alkotmányról alkotott negatív vélemények ellenére a konzervatív tábor, s a későbbiekben ellenzéki pozícióba kerülő csoport tagjai is, nagyrészt megmaradnak még a kormányzat aktív támogatóinak táborában, megmaradnak posztjukon, illetve tömegesen

---

²⁰⁴ Szógyény II. 13.

²⁰⁵ Bécsből küldött megnyugtató nyilatkozat, mellyel az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány Magyarországon kihirdetendő lett volna. In: Szógyény II. 199-202.

²⁰⁶ Szógyény II. 199-202.

vállaltak továbbra is helyi és megyei, kerületi vezető posztokat – vélhetően abból kiindulva, hogy a katonai helyzet konszolidációja után lehetőség lesz majd a politikai irány módosítására.

I./4. A konzervatívokhoz köthető sajtótermékek propagandája

A Der Lloyd – 1848 decemberéig Journal des Österreichischen Lloyd – 1848 szeptemberétől Bécsben megjelenő konzervatív irányultságú lap volt, mindenekelőtt a birodalmi egységet propagálta.²⁰⁷ A Der Lloyd magyar konzervatívokhoz fűződő kapcsolata pontosan még nem ismert, de tény, hogy a lap lehetőséget biztosított nézeteik publikálására mind 1849, mind 1850 folyamán. Az 1850 elején, még a konzervatívok közös memorandumát megelőzően Dessewffy Emil ebben a lapban fejtette ki nézeteit²⁰⁸, de a lap korábban is közölt időről időre cikkeket akár a magyar konzervatív táborhoz tartozó személyektől, akár magáról a mozgalomról és annak tagjainak tevékenységéről és álláspontjáról. Az egymásra találást magyarázhatja az, hogy mindkét fél – a lap és a konzervatívok is – a birodalmi egység mellett foglalt állást, s a szerkesztőség azt hirdette magáról, hogy „szabadszellemű konzervatív” beállítottsága ellenére, habár azonosulni tudott a birodalmi kormány nézeteivel, nem állt a minisztérium kézivezérlése alatt. Ugyanakkor Manhercz Orsolya kutatásai rámutatnak arra, hogy a Der Lloyd 1849 és 1851 között egészen biztosan kormányzati szubvencióban részesült – ami megkérdőjelezi a lap kormánytól való függetlenségét.²⁰⁹

1849-ben összesen hat vezércikk jelent meg az újságban, mely a magyar konzervatívokkal foglalkozott. Ezek közül öt magyar konzervatív tollából született, egy pedig a konzervatívok pártjáról értekezett.²¹⁰

Az első két cikk még a március 4-i alkotmány kiadása előtt, februárban jelent meg a lapban. A kétrészes cikk első részében a szerző – „egy március előtti konzervatív magyar” – azt boncolgatja, mennyi esély van a március előtti magyarországi ellenzék és a konzervatívok összefogására, és arra jut, hogy annyira eltérnek a két politikai irányzat elvei, hogy az nincs kilátásban; a megegyezés legnagyobb gátjának az áprilisi törvényeket tartja. Ugyanis az áprilisi törvényeket a konzervatívok a kezdetektől fogva elutasították, hiszen szerintük – helyesen –

---

²⁰⁷ Rózsa Mária: Karl Beck mint a Journal des Österreichischen Lloyd tárcarovatának szerkesztője. Irodalomtörténeti Közlemények 2019. évfolyam 4. sz. 533.

²⁰⁸ Dessewffy Sándor: A Dessewffy nemzetség közéleti szerepe a Habsburg korszakban. Budapest, Kele, 1941. 25.

²⁰⁹ Der Lloyd 1849. július 7. Abend-Ausgabe. Wien, 7. Juli.; Manhercz Orsolya: Bécsi sajtópolitika a forradalom után (1849-1852). In: In Medias Res: Folyóirat a sajtószabadságról és a médiaszabályozásról, 4. évf. 1. sz. 2015. 114.

²¹⁰ Habár a cikkek névtelenül jelentek meg, úgy tűnik, két szerző különíthető el az aláírások alapján. Három cikket M betűvel, kettőt pedig egy egyedi szimbólummal szignóztak.

ezek a törvények nem alkalmasak az Ausztria és Magyarország közötti „szövetséges” kapcsolat fenntartására; de ezen véleményüknek nem mertek nyilvánosan hangot adni. Itt a nevet nem vállaló szerző valószínűleg a felelős kormány felállítására, illetve az önálló magyar pénzügyre és hadügyre gondolt, amelyek tovább erősítették Magyarország birodalmon belüli különállását. Az írás lefekteti a konzervatívok elveit: elutasítják a demokráciát, támogatják a birodalmi egységet, és támogatják a nemzetiségek egyenjogúsítását – ez utóbbit viszont csak olyan mértékben, amely az ország magyar nemzeti jellegét fenntartja, hiszen ellenkező esetben a magyar lakosság teljesen elidegenedne a birodalomtól. A nemzeti jelleg fenntartása alatt a cikk írója Magyarországon a magyar hivatali nyelv fenntartását, a régi magyar alkotmány „körvonalainak” megtartását, tehát elsősorban az ország belső autonómiájának biztosítását, valamint Ferenc József magyar királlyá koronázását értette. Emellett elutasította a felelős kormányzás elvét mint a magyar hagyományokkal ellentétes intézményt.²¹¹

A cikk második része konkrét javaslatokat fogalmaz meg arra vonatkozóan, a felelős kormány helyett hogyan nézzen ki a magyarországi végrehajtó hatalom. A szerző a Helytartótanács átalakításában látja a megoldást – tehát az 1848 tavasza előtti intézményrendszerhez nyúlna vissza. Megtartaná a nádori tisztséget is, a nádor továbbra is egyben a Helytartótanács elnöke is lenne, annyi változtatással, hogy nem az országgyűlés választaná a király jelöltjei közül, hanem a király nevezné ki, és felelős lenne a Helytartótanács tevékenységéért, amely a bécsi kormányzati szervektől teljesen függetlenül működne. A nádor írná alá a kormányzói hivatal rendeleteit, és viselné ezért a felelősséget. A Helytartótanács tagjaiul olyan embereket ajánl, akik „élvezik az országgyűlés bizalmát”, és csak a törvényhozó hatalom vonhatná őket felelősségre, kinevezni az uralkodó nevezné ki őket. Ez összességében jelentős változást jelentett volna az 1848 előtti viszonyokhoz képest. Emellett egy birodalmi gyűlés létrehozását is fontosnak minősíti a szerző, melynek magyarországi tagjait a magyar országgyűlés választaná meg. Ennek létszámául összesen 120-150 főt ajánl. Nem módosítaná Magyarország 1848 előtti közigazgatási felosztását. A megyei autonómiát fenntartandónak ítéli. A forradalom előtthöz képest azonban korlátozná a magyar országgyűlés jogkörét: az újoncmegajánlás jogát a birodalmi gyűlésnek adná, ám a „nemzetőrségi szolgálatról” a magyar országgyűlés döntene. Eszerint a belső rendfenntartásra létrehozott fegyveres erőt, de nem haderőt, elfogadhatónak tartja. Részletesen ír a nemzeti egyenjogúsításról. Amellett érvel, hogy az egyes tartományok hivatalos nyelve a többségi csoport nyelve, jelen esetben a magyar legyen, mivel azt egyfajta összekötő nyelvként használták eddig is. Járási szinten ugyanakkor

---

²¹¹ Der Lloyd 1849. február 14. Morgenblatt. Ungarn (Von einem vormärzlichen Conservativen Ungarns.)

engedélyezné a nemzetiségek számára az anyanyelvhasználatot ott, ahol a magyar valóban kisebbségi nyelv – ám csak a helyi többségi nemzetiség számára; azaz saját nyelvükön fordulhassanak a lakosok az adott járási hivatalhoz. A birodalmi gyűlés hivatalos nyelveként a német nyelvet jelöli meg. Véleménye szerint Magyarország közigazgatásának etnikai alapú felosztása olyan káoszhoz vezetne, amely komolyan veszélyeztetné a birodalmi egységet.²¹²

Az ismeretlen szerző tehát a konzervatívok azon ágának a képviselője, akik minél többet meg kívántak tartani az 1848 előtti intézményrendszerből. A társadalmi reformokról érdekes módon nem ejtett szót, feltehetően azokat visszafordíthatatlannak gondolta, azonban a végrehajtó és a törvényhozó hatalommal kapcsolatban részletesen kifejtette véleményét. Az is egyértelmű, hogy habár Magyarország számára minél nagyobb belső autonómiát igényelt, kiindulópontja a birodalmi egység volt, akárcsak a nemzetiségi kérdés kapcsán. A szerző véleményét nem ismerjük a márciusban kiadott birodalmi alkotmányról, de feltételezhetően annak elutasítói között foglalhatott helyet 1849 márciusától.

A lapban megjelent egy a március 4-i alkotmánnyal kapcsolatos írás is. A cikk szerzőjének személye nem ismert, azonban, mint kívülálló szól a magyar konzervatívokról.²¹³ A korábban ismertetett konzervatív véleményektől eltérően a cikk szerzője pozitív hangnemben írt a március 4-i alkotmányról. A birodalmi alkotmány ellenzőit döntően a magyar kormány támogatóival azonosította, ám kiemelte, hogy a konzervatívok között is vannak, akik sérelmezik az oktrojált alkotmányt. A konzervatívok ezen része a szerző szerint azért nem elégedett, mert ők vagy az 1848. március előtti állapotokat akarják visszaállítani és elérni Magyarország birodalmon belüli függetlenségét, vagy pedig az alkotmány oktrojált jellegét kifogásolják. Ennek ellenére ő maga üdvözölte az uralkodói döntést, mondván, az alkotmány nem csorbítja Magyarország politikai jogait és nemzeti jellegét, ráadásul az ország anyagi jólétét is elősegíti. Pozitívként említette a birodalmi alaptörvény szellemiségét, a centralizáció és föderáció közötti egyensúlyt és az alkotmányosságot. Elismerte, hogy Magyarország birodalmon belüli különállása gyengül, de úgy vélte, hogy ezzel „visszaáll a megfelelő szintre”. A nemzeti egyenjogúsítást is hasonlóképpen támogatta, aminek következtében a magyarság befolyása és országon belüli vezető szerepe „méltányos mértékben csökken”. Ennek kapcsán a reformkori nemzetiségi politika bírálata is megjelent az írásban, mivel a magyar szupremáciát nevezi meg a polgárháború és a „jelenlegi zűrzavar” okaként. A nemzetiségi kérdés megoldását kardinálisnak minősítette, mivel szerinte attól függött a békés

---

²¹² Der Lloyd 1849. február 14. Abend-Ausgabe. Ungarn (Von einem vormärzlichen Conservativen Ungarns.) II.

²¹³ Der Lloyd 1849. március 31. Morgenblatt. Bemerkungen eines Conservativen Ungarns über die Reichsverfassung, besonders über den 71. Paragraph derselben. A cikk „M.” szignóval jelent meg.

állapotok helyreállítása az országban. Ugyanakkor, fejtegette, a magyar országgyűlés sohasem volt igazságos a nem magyar nyelvű lakosokkal szemben, így a kérdés megoldását nem is lehet a magyar törvényhozástól várni: tehát a birodalmi alkotmány ezért sem támadható. Egyenesen a választójog átalakítását követelte a szerző, azt állítva, hogy a mandátumok elosztása a magyar lakta területeket részesítette előnyben. Így az is valószínű, hogy a szerzőt leginkább valamely Magyarországon élő nem magyar nemzetiséghez tartozó volt hivatalnokban kereshetjük.

Ugyanez a szerző a magyarországi pártokról értekezett 1849 áprilisában, és véleménye e tekintetben is alapvető ellentétben állt az előbb tárgyalt cikkek írójának álláspontjával. A vezércikk egy új konzervatív párt megalakításának szükségességét hangsúlyozza, és ötleteket ad arra vonatkozóan, milyen elveket valljon ez a megalakítandó párt. A szerző úgy vélte, a birodalmi alkotmány „bölcös és szükséges” kiadásának következtében Magyarországon megváltozott a politikai pártok helyzete. Minden bizonnyal érzékelt a konzervatív párt többségének alkotmányt elutasító álláspontját, így egy új, jelentős átalakuláson szükségképpen áteső konzervatív párt megalakítása mellett érvelt. A cikk kritikával illette a konzervatívok 1848-ban tanúsított magatartását: felrótta nekik a passzivitásba vonulásukat, és hogy meg sem próbáltak alkalmazkodni az új helyzethez – ennek pedig az ország látta kárát. Mivel a mindenkori konzervatív pártot a mindenkori kormány szövetségeseinek tartja a szerző, nem lát más módot, mint a konzervatív párt új alapra helyezését és teljes elfordulást az 1847-es alapoktól, hiszen a jelen helyzetben – olvashatjuk – „a konzervatív párt halott”. Az új párt (az akkoriban pejoratívvá vált „ókonzervatív” [altconservativ] jelző helyett a javasolt új pártot illetően a szerző az „újkonzervatív” [neuconservativ] kifejezést használja, ezzel is utalva az 1848 előtti állapothoz való ragaszkodás tarthatatlanságára) elsősorban osztrák legyen (!) és csak az után magyar, hiszen a tartományok érdekei csak másodlagosak az összbirodalmi érdekekhez képest – sugallja a cikk. A szerző egyfajta „nagyosztrák” nemzettudat kialakítását sugallja [als Großösterreicher – brüderlich zu vereinen], ami egyrészt nemzetek feletti kontextusba helyezi a birodalmi egység szükségességét, másrészt azonban végtelenül leegyszerűsíti a konzervatívokat az 1850-es évek elején jellemző identitásválság lehetséges megoldását, és egyértelműen az uralkodó és a birodalom mellett teszi le a voksát Magyarország és a magyar nemzet helyett. Emellett felhívja az összes magyarországi politikai irányzatot, hogy csatlakozzon ehhez az új párthoz mint a birodalmi egység egyetlen garanciájához. Mindemellett a szerző maga is tisztában volt azzal, hogy javaslata nehezen kivitelezhető.²¹⁴

---

²¹⁴ 1849. április 7. Morgenblatt. Über die künftige Stellung der Parteien in Ungarn (Von einem Conservativen Ungar)

A bécsi Lloyd mellett egy másik lap is szorosan köthető a konzervatívokhoz. A nyíltan konzervatív irányultságú Figyelmező című napilap közvetlen elődjének a Budapesti Híradó tekinthető, melynek 1848. március 18-tól a Szenvey Józsefet váltó Vida Károly személyében új szerkesztője lett. A magyar kormánnyal szemben tartózkodó hangot megütő lap 1848. július 17-én átalakult, és immár Figyelmező néven jelent meg, ám továbbra is Vida szerkesztésében. Ekkoriban ez volt az egyetlen kormányt bíráló, monarchikus érzelmű, ellenzéki hangvételű újság az országban.²¹⁵ Első betiltására 1848. december 10-én került sor egy mondvacsinált indokkal, noha a valódi ok a lap ellenzéki magatartása volt. 1849. január 21-től, miután a császári csapatok bevonultak Pestre, ismét megjelenhetett, ám Buda sikeres, május 21-én sikeresen lezárult ostroma után Vida Pozsonyba költözött, ahol július 2-től folytatódott a lap megjelenése, azonban mindössze egy hónapig, augusztus elejéig.²¹⁶

A lap megjelenésének e második szakaszában – vélhetően éppen azért, mert kormányzati támogatásban részesült – üdvözölte a március 4-i alkotmányt: „Azon nagy elhatározás, mellyel ő felsége a f. hó 4-én birodalmának népeit megörvendeztette, minket is a legtisztább örömmel töltene el”; „a szép austriai birodalom alkotmányműve”; „Hisszük is hogy az egész birodalom népei egyesült lelkesüléssel fogadják az alkotmányt, melly mindnyájokat kebeléhez szorítja”; „Mi magyarok csak nyerhetünk az ő felsége által ajándékozott gyönyörű alkotmány által”²¹⁷ – olvasható a lap hasábjain. Pozitívként emelte ki az egyenlőséget, a nemzetiségek egyenjogúsítását, illetve a belső autonómia saját szabályozásának biztosítását is. Ugyanakkor úgy tűnik, ezeket a dicsérő cikkeket nem önszántából közölte a lap. A vezércikkekhez Vida Károly²¹⁸ lábjegyzet formájában több alkalommal is kommentárt fűzött, amelyekben nem értett egyet a magyar alkotmány felszámolásával és a központosítási törekvésekkel sem.²¹⁹ Ezek a szerkesztői kommentárok erőteljes bírálatban részesítették az új birodalmi alkotmányt is. Vida nem értett egyet a magyar alkotmány arisztokratikus megbélyegzésével és degradálásával, a nemzetiségek egyenjogúsításával. Egyenesen azt írta, „a magyarországi megyéknek több joguk volt, mint illy országgyűlésnek lesz!”, „megye nélkül

---

²¹⁵ Buzinkay Géza, A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Bp., Wolters Kluwer, 2016. 132.

²¹⁶ Buzinkay 2016. 133.

²¹⁷ Figyelmező 1849. március 11. 43. sz. Budapest, martius 10. Austria.

²¹⁸ Vida Károly (1819-1862): 1845-től a Dessewffy Emil szerkesztette konzervatív Budapesti Híradó munkatársa, 1848-tól a Figyelmező szerkesztője.

²¹⁹ Figyelmező 1849. március 20. Austriai birodalmi alkotmány. Aláírás: □ Falk Miksa által használt szignó. Falk Miksa (1828-1908): Újságíró, dolgozott a bécsi Wanderernél, és az abszolutizmust bíráló cikkei jelentek meg a Pesti Naplóban és a Budapesti Hirlapban is.

itt szabadság nem megoldható”.²²⁰ A magyarországi nem magyar nemzetiségekről úgy vélte, azok nem elég fejltettek és műveltek, és éppen ez elégedetlenségük oka.

A Figyelmező harmadik szakaszában, 1849 nyarán, a március 4-i alkotmánnyal kapcsolatos fenntartások eltűntek, a célkeresztbe a forradalom és annak kritikája került. Az egy és oszthatatlan birodalom mellett foglalt állást a lap, így elutasította a Függetlenségi Nyilatkozatot. Emellett dicséretben részesítette a bécsi kormány működését, mely „minden ágában az igazgatásnak, oly munkásságot fejt ki, mellynek sikerére csak örvendetes várakozással tekinthet minden polgára a nagy birodalomnak.”²²¹ A forradalom további radikalizálódása után a lap óva intette a lakosságot a harcok folytatásától, próbálta meggyőzni a birodalomhoz való csatlakozásról és igyekezett meggyőzni, a harcok lezárulta után nem lesz félnivalója. Ausztria nem fogja leigázottként kezelni Magyarországot, egy független Magyarország ugyanakkor nem is tudna olyan szabadságjogokat biztosítani lakosainak, mint a birodalmi alkotmány.²²² Azt állította, a szabadságharc után, habár katonai igazgatás fog következni Magyarországon, de még az is jobb a forradalomnál, de egyébként is, „revolutiókat nem lehet rózsavízzel lecsillapítani”.²²³

Ugyanakkor a megtorlás ellenében foglalt állást, csak a forradalom vezetőinek megbüntetését szorgalmazta, és a forradalmi hullámot egy európai párt tevékenységének tudta be, hiszen véleménye szerint „a romboló párt mindenhol egy és ugyanaz”.²²⁴ A forradalomnak egy európai párt összeesküvése nyomán kirobbant megmozdulási hullámként való értelmezése egyébként megegyezett a bécsi kabinet álláspontjával is.²²⁵ Az cikk azt tanácsolta, hogy büntessék meg azokat, akik 1848. október 3-a után is részt vettek a magyar törvényhozás munkájában, de ne végezzék ki őket. A katolikus egyházzal kapcsolatban is hasonló következtetésekre jutott, ugyanis a lap szerint nem lehet az egyháznak felelni, hogy nem szegült azonnal szembe a forradalommal, mivel a mozgalmak elején nem lehetett tudni, mi lesz annak vége. Csak azokat az egyháziakat kell elítélni, akik valójában támogatták a forradalmat, szerinte ők „dekatonizálódtak”, a magyar kormány pedig nem a megfelelő embereket nevezte ki püspöknek; a katolikus egyház tekintélye egyébként is jelentősen csökkent az utóbbi évtizedekben a protestantizmus térnyerése következtében.²²⁶

---

²²⁰ Figyelmező 1849. március 20. 50. sz. Ausztriai birodalmi alkotmány

²²¹ Figyelmező 1849. július 4. 80. sz. Pozsony, jul. 4.

²²² Figyelmező 1849. július 6. 82. sz. A magyar zendülés és legközelebbi következményei II.

²²³ Figyelmező 1849. július 9. 83. sz. A magyar zendülés és legközelebbi következményei III.

²²⁴ Figyelmező 1849. július 12. 85. sz. Az európai harc

²²⁵ ÖMR II/1. 1849. április 3./II.

²²⁶ Figyelmező 1849. augusztus 1. 101. sz. Danielik János: A katolikus egyház Magyarországon.

I./5.A hadseregbiztosok és Dessewffy Emil gróf memorandumai, 1849. május–június

1848-tól kezdődően a konzervatívok elsősorban a memorandumok műfajához nyúltak – mint láttuk azt a februári titkos magyar bizottság kapcsán is. Tették ezt egyrészt kényszerből, hiszen a bécsi politikai centrumból egyre inkább kiszorultak, és véleményüknek csak ekképpen tudtak hangot adni. A memorandumokat elsősorban az uralkodónak vagy a bécsi politikai elit egyes tagjainak címezték, tehát nem nagyobb publikumnak szánták. Egyedüli kivétel az 1850-es memorandum, melyet utóbb a sajtó útján nyilvánosságra hoztak. Ezek a dokumentumok politikai jellegűek voltak, és vagy a magyarországi intézkedésekre és az országban követendő politikára tettek javaslatokat, vagy pedig – például az 1850-es közös emlékiratot esetében – javaslattétel nélkül sorolták fel a politikai sérelmeket. A memorandumok terjedelme változó, azonban jellemzően – a röpiratokhoz viszonyítva mindenképp – lényegre törők és így tömörebbek voltak. A legtöbb memorandum Dessewffy Emil nevéhez köthető, aki egyébként a konzervatívok közös véleménynyilvánításait is szövegezte – ugyanakkor, mint látni fogjuk, a vezető konzervatívok véleményét mindig kikérte, és ez a többiekre is igaz volt.

Habár a március 4-i birodalmi alkotmányt a konzervatívok elutasították, nem szakítottak meg minden kapcsolatot a birodalmi kormánnyal, és továbbra is javaslatokkal fordultak a birodalmi vezetés tagjai felé annak ellenére, hogy Windisch-Grätz magyarországi hadparancsnoki tisztről történő 1849. áprilisi leváltásával elveszítették egyik legerősebb támaszukat.²²⁷ Jósika Samut a herceg utódja, Ludwig von Welden báró, császári királyi táborszernagy kérésére mellé helyezték, hogy a polgári kormányzat vezetésében tanácsaival támogassa Weldent, de az új hadseregbiztosok hatásköre jelentősen szűkült a királyi biztosokéhoz képest.²²⁸ Már csak korlátozott közigazgatási funkciókat láttak el, fő feladatuk a karhatalmi parancsok végrehajtása és a hadsereg élelmezésének biztosítása volt. Egyfajta folytonosság mégis megfigyelhető a királyi biztosok és a hadseregbiztosok között, mivel az utóbbi pozíciót olyanok is vállalták, akik Windisch-Grätz alatt is szolgáltak. Ám ők már nem a főparancsnoknak, hanem közvetlenül a bécsi minisztériumnak voltak alárendelve.²²⁹ A főparancsnokváltás tehát nem egyszerű személycsere volt, hanem a bécsi minisztertanács magyarországi befolyásának számottevő növekedését hozta magával.

---

²²⁷ Sashegyi Oszkár: *Ungarns Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860*. Institut für Geschichte der Universität Graz, 1979. 5.

²²⁸ ÖMR II/1. 1849. április 12./I.; Berzeviczy I. 97.

²²⁹ Andics 1981. 90–93.

Ismereteink szerint összesen kilenc hadseregbiztos (Babarczy Antal, Cziráky János, Gaál Eduárd, Kapy Ede, ifj. Majthényi László, Máriássy Ádám, Péchy Imre, Tallián Sándor, Zichy Ferenc) kinevezésére került sor²³⁰, akik kivétel nélkül elfogadták a számukra felkínált pozíciót. Közülük öten (Babarczy Antal, Gaál Eduárd, ifj. Majthényi László, Péchy Imre, Zichy Ferenc) királyi biztosi pozíciót is betöltöttek a megelőző hónapokban, s mindannyian viseltek országos vagy megyei hivatalt 1848 előtt, vagy császári királyi kamarási címmel bírtak. A személyi folytonosság tehát a konzervatív hivatalviselők tekintetében a királyi biztosi poszt megszűntével is fennmaradt, és rendre konzervatív magyarok töltöttek be a hadbiztosi vagy hadseregbiztosi tisztséget. Ezt támasztja alá, hogy a kilenc hadseregbiztos közül hatan (Babarczy Antal, Cziráky János, Gaál Eduárd, ifj. Majthényi László, Tallián Sándor, Zichy Ferenc) is aláírták a Konzervatív Párt 1846-os alapító okiratát.

A birodalmi kormányzat igyekezett a beosztott hivatali posztokat is megbízható és a helyi viszonyokat ismerő, így döntően konzervatív személyekkel feltölteni. A szabadságharc alatt a császáriak által már elfoglalt területeken komoly gondot okozott a hivatalnokoknak feladatuk ellátása, például a lakosság pacifikálása és a rend fenntartása. Mivel fegyveres erő nem mindig állt rendelkezésükre, gyakoriak voltak a kormányzatnak írt, katonákat vagy rendőrség megszervezését kérelmező levelek.²³¹ Zökkenőmentes működésük érdekében igyekeztek megtorló intézkedéseket végrehajtani: leváltották a magyar kormányt kiszolgáló hivatalnokokat, a „gyanús elemeket”,²³² elrendelték a „felforgatók” vagyonának zárolását,²³³ begyűjtötték a Kossuth-bankókat,²³⁴ sőt előfordult, hogy még a nemzeti jellegű viseletet is tiltották.²³⁵ Külön problémát jelentett a hivatalt vállalók számára a császári és cári csapatok élelmezése, mely a hadseregbiztosok feladatai közé tartozott.²³⁶ Az orosz intervenció kezdetekor Péchy Imre főhadseregbiztos például lemondását is kilátásba helyezte az ellátási nehézségek miatt.²³⁷ A megszálló csapatok ellátását ugyanis Magyarországnak kellett

---

²³⁰ Berzeviczy I. 112.

²³¹ Vö. Andics III. 467. sz. irat. Szécsen Antal Metternichhez, 1849. április 30., Bécs és 518. sz. irat. Andreánszki Sándor Geringerhez, 1849. augusztus 5., Pest; Andics I. Kiegészítő 45. Haynau Geringerhez, 1849. szeptember 4., Pest, 49. Szentiványi Vince Haynauhoz, 1849. október 6., Pest, 50. Jósa Péter Geringerhez, 1849. október 10., Váradolaszi, 55. sz. Uray Bálint Debrecen polgármesteréhez, 1849. november 7., Debrecen

²³² Andics III. 501. sz. irat. Gaál Ede Haynauhoz, 1849. július 10., Tata

²³³ Andics III. 494. sz. irat Forgách Antal Geringerhez, 1849. július 6., Nagyszombat

²³⁴ Andics III. 517. sz. irat Cziráky János Haynauhoz, 1849. augusztus 3., Szeged

²³⁵ Andics III. 545. sz. irat Jósa Péter hirdetője, 1849. szeptember 16., Váradolaszi

²³⁶ Zichy Ferenc grófot 1849. június 3-án nevezték ki császári főhadseregbiztosnak. Elődje, Babarczy Antal egészségügyi okok miatt nem tudta a pozíciót elfoglalni, így ő el sem kezdte működését. Lásd: ÖMR II/1. 1849. május 31./V.

A főhadseregbiztos az orosz hadsereg mellé kinevezett tisztségviselő volt, feladata pedig az orosz csapatok ellátása volt. A hadseregbiztosi és a főhadseregbiztosi (avagy főhadbiztosi) pozíció tehát nem ugyanaz.

²³⁷ Andics III. 473. sz. irat Péchy Imre a Schwarzenberg-kormányhoz, 1849. június 8., Varsó

biztosítania, mivel a bécsi kormányzat az országot tette felelőssé a háborúért.²³⁸ A korábban királyi biztosként szolgáló Péchy Imre neve már május elején felmerült a minisztertanácsi üléseken, Franz Kulmer báró javaslatára Bécsbe hívták, hogy javaslatokat tegyen az orosz csapatok mellé kirendelendő megbízható kormánybiztosok személyére.²³⁹ Május 14-én már főhadsergebiztosként merült fel a neve az aznapi minisztertanácsi ülésen, tehát a bécsi kormányzat – elsősorban Kulmer – kétségtelenül az egyik legmegbízhatóbb személynek vélte Péchyt.²⁴⁰ A minisztertanácsi jegyzőkönyvekből az is kiderül, hogy Péchy nemcsak kilátásba helyezte, hanem be is nyújtotta lemondását, ám végül maradásra bírták.²⁴¹

A hadsergebiztosok feladatának nehézségét mutatja Dessewffy Emil egy Bach belügyminiszterhez címzett levele 1849. június 6-ról, amelyben a honvédsereg tavaszi előre nyomulása következtében a hivatalukat hátra hagyni kényszerülő császári biztosok anyagi támogatását kérte, arra hivatkozva, hogy lakhelyükre csak életük kockáztatása árán térhettek volna vissza.²⁴² Jól mutatja ezt az a Fejér megyei Bizottmány által kiadott hirdetemény, mely a Székesfehérváron tevékenykedő császári biztosra, Gaál Eduárdra vérdíjat tűzött ki a „védtelen népet” sanyargató tettei miatt 1849. július 30-án.²⁴³ A későbbi szegedi kerületi főbiztos Gaál Eduárd egyébként ezt megelőzően kifogásolta székesfehérvári áthelyezését, mert azt a hadsergebiztosságnál alacsonyabb jelentőségű pozíciónak vélte.²⁴⁴

Mégis megérhette a császári oldalt szolgálni, hiszen anyagi támogatást, a földtehermentesítés állami kárpótlásából előleget kaphattak a bécsi minisztertanács 1849. augusztus 5-i döntése értelmében egyes, korábban hivatalt betöltő vagy nyugdíjazásukat kérelmező személyek. Ilyen szempontból tehát előnyt jelentett a birodalmi kormányzat 1848-1849-es támogatása, hiszen politikailag kompromittált személyek nem részesülhettek ilyen kormányzati segélyben, sőt a lázadásban résztvevők vagyonát akár zár alá is helyezhették.²⁴⁵

A konzervatívok elveivel és elképzeléseivel ellentétes birodalmi politika ellenére egy Dessewffy Emil által szerkesztett emlékirat következtében még 1849 májusában is felcsillanhatott a konzervatívok elsővonala számára a remény, hogy szerephez jutnak majd a szabadságharc utáni rendezés során.

---

²³⁸ Andics III. 506. sz. irat Bach Zichy Ferenchez, 1849. július 20., Bécs

²³⁹ ÖMR II/1. 1849. május 7./VI.

²⁴⁰ ÖMR II/1. 1849. május 14./V. Péchyt végül május 17-én nevezték ki főhadsergebiztosnak.

²⁴¹ ÖMR II/1. 1849. június 5./I.

²⁴² Andics III. 469. sz. irat Dessewffy Emil Bachhoz, 1849. június 6., Bécs

²⁴³ Andics III. 513. sz. irat Fejér megye Bizottmányának hirdetése, 1849. július 31.

²⁴⁴ Andics III. 503. sz. irat Gaál Ede Haynauhoz, 1849. július 17., Pest

²⁴⁵ ÖMR II/1. 1849. augusztus 5./V.; 1849. május 15./XI.

Dessewffy ugyanis 1849. május 24-én egy Bachnak, akkor már ideiglenes belügyminiszternek címzett memorandumában a magyar konzervatívok informális bevonását szorgalmazta a Magyarországgal kapcsolatos döntések meghozatalába, valamint javaslatokat tett a hadműveletek alatt és az azt követően alkalmazandó magyarországi intézkedésekre. Így javasolta, hogy Szécsen Antalt, Szentiványi Vincét és Babarczy Antalt nevezzék ki mellé mint polgári ügyekben felelős tanácsadókat. Emellett tanácsokat adott a magyarországi zavargások mielőbbi elfojtására: úgymint egy propaganda célú sajtótermék kiadására vagy éppen a lázadás résztvevőinek kategóriák szerinti megbüntetésére.²⁴⁶ A konzervatívok támogatták az orosz intervenciót is. 1849 júniusában „lenyűgöző látványként” említette Dessewffy az orosz hadsereget egy Jósikához írt levelében – az orosz beavatkozást tehát szükségesnek és megnyugtatónak vélte az ország szempontjából.²⁴⁷ Ugyanakkor Szőgyény László emlékiratában úgy fogalmazott, az orosz segítség „bámulatom tárgyául soha nem szolgált”.²⁴⁸ Dessewffy májusi emlékirata alapján megállapítható, hogy mindvégig támogatta az ő szemszögéből lázadásnak tekintett forradalom és szabadságharc mielőbbi leverését és a felelősök kíméletlen elszámoltatását.

Dessewffy beadványa felkeltette Bach érdeklődését, ezt mutatja az, hogy elfogadta Dessewffy felkínált szolgálatait. Biztosította őt, hogy meg van győződve a dinasztia iránti hű ragaszkodásáról és a birodalmi egységet támogató álláspontjáról. Továbbá helyiségeket kívánt a rendelkezésére bocsátani, valamint további munkatársak bevonásának lehetőségét is fenntartotta.²⁴⁹ Nem tudjuk, Bach pontosan mit is tervezett, s Dessewffynek mi lett volna a feladata. Egy 1859-es Rechbergnek grófnak címzett Dessewffy levél azonban segít a kérdés megválaszolásában: Dessewffy eszerint néhány elvtársával együtt kérte a belügyminisztert, hogy a magyar ügyekről beszámolhassanak neki. Habár erre eleinte hajlott Bach, végül a próbálkozás kudarcba fulladt.²⁵⁰

1849. május elején ugyanakkor felmerült a minisztertanácsi üléseken, hogy alakítsanak a Belügyminisztériumon belül egy „magyar osztályt”. Ezt éppen Bach támogatta, akivel a május 14-i ülésen résztvevő Jósika is egyetértett, ám ebből a tervből sem lett végül semmi.²⁵¹

A kudarc oka ismeretlen, noha tény, hogy ezzel szinte párhuzamosan, a május 26-i minisztertanácsi ülésen Bach leszögezte, a Függetlenségi Nyilatkozat kiadásával Magyarország

---

²⁴⁶ Andics III. 452. sz. irat Dessewffy Emil memorandumuma Bachhoz, 1849. május 24., Bécs

²⁴⁷ MNL OL P 90 Dessewffy-hagyaték, 5. tétel, e altétel, 3. altétel. Dessewffy Jósikához, Pozsony, 1849. június 25.

²⁴⁸ Szőgyény II. 11.

²⁴⁹ MNL OL P 90 Dessewffy-hagyaték, 5. tétel, e altétel, 3. altétel. Bach levele Dessewffynek 1849. május 26.

²⁵⁰ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei 1842-1861. 2. kötet. Budapest, Franklin-Társulat 1903. 418-419.

²⁵¹ ÖMR II/1. 1849. május 14./V.

eljátszotta politikai jogait, s kijelentette, hogy az ókonzervatívok²⁵² nem tudnak hasznos támogatást nyújtani a kormányzat számára. Bach véleménye szerint ennek a pártnak nem volt bátorsága, energiája, és nem volt elkötelezett a „jó ügy” iránt; ennek ellenére fontosnak tartotta, hogy a belügyminisztériumon belül hozzanak létre egy magyar osztályt.²⁵³ Feltehetőleg ennek előkészítését, illetve szervezését kívánta Dessewffyre bízni. Az ő bármiféle hivatali kinevezésére azonban végül nem került sor. Jósika Samu – Metternich herceghez címzett 1849. júliusi levelében – sajnálatát fejezte ki a terv megghiúsulása miatt. A levél szerint Dessewffy ilyen jellegű kinevezését Jósika szorgalmazta, ám szerinte félő volt, hogy ha egy formális magyar osztályt felállítanak, az hasonló követeléseket ébresztett volna a többi nemzetiség részéről is.²⁵⁴

Mindezekkel párhuzamosan a magyarországi polgári és katonai igazgatás szétválasztásának előkészítése már 1849 májusában megkezdődött Bécsben, ám a személyek tekintetében még nem volt egyetértés a minisztertanács tagjai között. Ekkor még az is lehetségesnek tűnt, hogy valamelyik konzervatív vezető legyen a polgári ügyek irányításával megbízott személy.²⁵⁵ Sőt, a minisztertanács tagjai még május közepén is azzal számoltak, hogy Jósika Samu lesz a katonai főparancsnok mellé rendelt császári biztos.²⁵⁶ Ám május 24-én Alexander Bach már Karl von Geringer bárót, a belügyminisztérium erdélyi szász születésű beosztott hivatalnokát ajánlotta erre a pozícióra, akit végül június 4-én ki is nevezett Ferenc József a tisztségre. A konzervatívokba vetett látszólagos bizalmat – helyismeretük és tapasztalatuk valószínűleg nagyobb súllyal esett latba, mint politikai állásfoglalásuk – ugyanakkor mutatja, hogy Babarczy Antal, Szécsen Antal vagy de la Motte Antal gróf neve is felvetődött mint Geringer mellé kinevezendő személyek, akik a napi ügyek intézésében segítettek volna a császári biztost. Geringer kinevezése ugyanakkor újabb sérelem volt a konzervatívok számára, hiszen Jósika mellőzését jelentette.²⁵⁷ Jósika háttérbe szorulásának az lehetett az oka, hogy ő határozottan az 1848 tavasza előtti viszonyokat alapul véve képzelte el Magyarország újjászervezését, s a többieket rugalmasabbnak tekinthették, noha Bach, még szintén májusban, sürgette az Apponyi vezette titkos bizottság operátumainak feldolgozását.²⁵⁸ A magyar bizalmi emberek álláspontja azonban fokozatosan háttérbe szorult, Geringer előtérbe

---

²⁵² Ez az első nyoma, hogy ókonzervatívoknak nevezték a magyar konzervatívokat.

²⁵³ ÖMR II/1. 1849. 05. 26./II.

²⁵⁴ Andics III. 488. sz. irat Jósika Samu Metternichhez 1849. július 2., Bécs

²⁵⁵ ÖMR II/1. 1849. május 9./IV.

²⁵⁶ ÖMR II/1. 1849. május 13./IX.

²⁵⁷ Erről azonban a konzervatívok nem feltétlen tudtak, hiszen maga Jósika Dessewffy Emil mellőzését kifogásolta Metternichnek címzett egyik levelében. Sashegyi 1965.30., MRP II/1. 1849. május 13./IX.

²⁵⁸ ÖMR II/1. 1849. május 19./V.

kerülését pedig az a tény is elősegíthette, hogy Bécsben olyan hírek terjedtek, miszerint egy „magyar frakció” befolyása alá kívánja vonni Welden tábornokot.²⁵⁹ Az irányváltásban szerepe lehetett Stadion belügyminiszter betegeskedésének is, akit 1849. június 28-tól váltott véglegesen Bach a belügyminiszteri székben.

1849 nyarán már egyértelmű katonai előnybe került a császári és cári hadsereg a honvédséggel szemben, és nyilvánvalóvá vált, győzelmük csak idő kérdése. Több magyar konzervatív²⁶⁰ összegyűlt Johann Kempen von Fichtenstamm altábornagy, pozsonyi katonai kerületi parancsnok elnökletével még május 27-én Pozsonyban, és elhatározták, hogy egy őrsereget szerveznek a gerillák támadásainak elhárítására.²⁶¹ Kempen már az 1848-ban szerzett magyarországi tapasztalatokat: Jelačić mellett részt vett az 1848 őszi harcokban. Ezután Windisch-Grätz parancsnoksága alatt Bécs októberi ostroma következett, majd decemberben táborszernaggyá léptették elő, és a pozsonyi katonai kerület parancsnoka lett. Windisch-Grätz, Welden és Haynau ideje alatt is betöltötte ezt a pozíciót, míg 1849 júliusában elhagyta Pozsonyt. Ezután a budai katonai kerület parancsnoka lett, ezután ajánlotta őt Haynau 1849 szeptemberében az újonnan felállított csendőrség vezetőjének. Novemberben a birodalmi csendőrség főfelügyelője lett és Bécs katonai parancsnoka lett, így mind a hadügyminiszternek, mind a belügyminiszternek jelentenie kellett. Mivel politikai ügyekben Bachnak volt alárendelve, gyakran konfliktus alakult ki közöttük, a miniszter határozottan politikai ellenfelét látta Kempenben.²⁶²

Szógyény emlékiratainak függelékében található egy Zichy Ferenc gróftól származó, 1849. május 22-i keltezésű levél, mely Welden tábornok kérését tolmácsolva Bécsbe hívja Szógyényt és „minden a jó ügy iránt elkötelezett személyt”, hogy tárgyaljanak arról, hogyan lehet a császári hadsereg háttérében a rendet és békét fenntartani.²⁶³ Az értekezlet – melyen nem tudjuk, végül hányan és kik vettek részt – egyik eredményének tekinthető, hogy a június 5-i minisztertanácsi ülésen a találkozóval kapcsolatban ismét felmerült és végső lökést kaphatott a csendőrség megalakításának ügye. Bach tanácsára végül Ferenc József június 10-

---

²⁵⁹ ÖMR II/1. 1849. május 25./IV.

²⁶⁰ Résztvevők: Pálffy herceg, Pálffy Lipót gróf, Almásy Móric gróf, Andrássy György gróf, Babarczy Antal, Cziráky János gróf, Károlyi Lajos gróf, Szécsen Antal gróf, Sennyey Pál báró, Ürményi József, Waldstein János gróf, Zichy Ferenc gróf, Pálffy Móric gróf, Batthyány János gróf, Zichy József gróf. A névsort egy korabeli jelentésből ismerjük.

²⁶¹ Andics III. 465. sz. irat Kempen jelentése Haynauhoz 1849. június 2., Pozsony

²⁶² Mayr, Joseph Karl: Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859. Wien und Leipzig, Österreichischer Bundesverlag, 1931. 19-30.

²⁶³ Zichy Ferenc gróf Szógyényhez intézett hivatalos levele egy Pozsonyban tartandó értekezlet tárgyában. In: Szógyény II. 204-205.

én rábólintott az állami csendőrség felállítására.²⁶⁴ A csendőrség szervezeti elveit végül 1850. január 8-án hagyta jóvá az uralkodó.²⁶⁵

Amint láttuk, a konzervatívok két vezető személyisége, Jósika és Dessewffy pozitívan fogadta az orosz hadak magyarországi megjelenését, azoktól várva az „európai anarchia” felszámolását.²⁶⁶ A lázadásban aktívan résztvevők vagyonának elkobzását is támogatták, és egy Dessewffy Emiltől Jósikának írt levélből tudjuk, hogy az ezzel kapcsolatban felálló bizottságnak Szögyény László is a tagja volt.²⁶⁷ Erről a bizottságról azonban Szögyény nem tett említést emlékiratában, s további információk a bizottság működéséről nem állnak rendelkezésre.

Nem sokkal a májusi beadvány után Dessewffy újabb emlékirattal fordult Bachhoz. Június 5-i memoranduma a szabadságharc leverése utáni teendőkre tett javaslatokat, de érintette a konzervatívok 1848-as szerepét és magát a magyarországi forradalmi eseményeket is.²⁶⁸ Legfontosabbnak a monarchia egységének megőrzését tekintette, melyet Dessewffy véleménye szerint csak az orosz hadsereg tudott szavatolni. Elítélte a nemzetiségi mozgalmakat, mert azok nem tudtak kellő erővel fellépni a magyar kormány szeparatiztikus törekvései ellen, ezzel pedig a birodalom területi integritását tették kockára. Azaz úgy tűnik, Dessewffy a nemzetiségi mozgalmakat egyértelműen a magyar kormány elleni fellépés eszközeinek tekintette, fegyveres mozgalmak sikertelensége azonban csalódást okozott számára. A nem magyar nemzetiségek kapcsán – a horvátok Magyarországon belüli különállásának kivételével – elutasította a számukra adandó kollektív politikai jogokat és területi autonómiát, abban a későbbi elszakadási törekvések csíráját és a monarchia szétesését látta; azonban egyéni állampolgári jogokat természetesen biztosított volna a nem magyar nemzetiségi csoportok tagjai számára is.

Dessewffy célja egy egységes, erős birodalom megalkotása volt. A teendők közé tartozott szerinte egy – etnikai és vallási különbség nélkül – konzervatív elemekre támaszkodó, erélyes kormányzat megteremtése; a rend helyreálltáig katonai igazgatás megvalósítása Magyarországon; illetve a március 4-i alkotmány fokozatos bevezetése. Ez utóbbival kapcsolatban azonban megjegyezte, hogy a Magyarország és az örökös tartományok közötti, az alkotmányban megjelölt kapcsolat formája még tisztázásra szorul. Tehát az oktrojált alkotmány szellemiségét igen, azonban Magyarország birodalmon belüli alárendeltségét nem fogadta el. A nyugalom megteremtését a nemzetiségeknek tett – a birodalom érdekeinek alárendelt –

---

²⁶⁴ ÖMR II/1. 1849. június 5./III.

²⁶⁵ Deák Ágnes 2015. 34-35.

²⁶⁶ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil levele Jósika Samuhoz 1849. június 25.

²⁶⁷ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil levele Jósika Samuhoz 1849. július 4.

²⁶⁸ A memorandumot közli Andics I. Kiegészítő iratok 42. irat Dessewffy Emil Bachhoz, 1849. június 5., Bécs

engedményektől, a kornak megfelelő alkotmányos rendszer bevezetésétől, a személy- és vagyonbiztonság biztosításától, illetve a lázadók megbüntetésétől és a hűségesek megjutalmazásától várta. Ám mindaddig, amíg a rend helyreállítása megtörténik, katonai igazgatás bevezetését javasolta. Úgy vélte, a „gyógyítási idő tartamát előre nem lehet megállapítani”, ám a „katonai kormány igazságos szigora” hozzá fog járulni a magyarországi helyzet normalizálódásához. Dessewffy Emil megtartotta volna a magyarság szupremáciáját az országon belül, a nem magyar nemzetiségeknek adandó engedményekkel kapcsolatban úgy fogalmazott, „a nemzetiségeknek mindent meg kell adni, ami csak a monarchia fennállásával és a kormányhatalom célszerű működésével összeegyeztethető, de ezen túlmenő bármiféle követelmény elé átléphetetlen erős határt kell vonni.”²⁶⁹

Dessewffy egy európai párt felforgató tevékenységeként értelmezte az 1848-as forradalmakat, aminek köszönhetően véleménye szerint a magyar mozgalom nem képviselt külön szint az európai események között, tehát nem volt előzetes és az abban résztvevők által deklarált cél Magyarország elszakítása a Habsburg Birodalomtól. Szerinte egyedül a lázadás vezetőit terhelte a felelősség, nekik azonban – Kossuthnak és társainak – mindig is Magyarország függetlenedése és a köztársaság kikiáltása volt a célkitűzésük. Azt is hangsúlyozta, a mozgalomban és a harcokban nemcsak magyarok vettek részt, így is próbált enyhíteni a magyarokat célzó kollektív megtorló intézkedéseken. A forradalom kirobbanásáért annak vezetőin túl az 1848. márciusi bécsi kormányzatot is bírálóban részesítette. A magyarországi események eszkalálódásáért, a felelős magyar kormány kinevezéséért és az áprilisi törvények elfogadásáért az erélytelen bécsi kabinetet is felelőssé tette.

Felrótta a bécsi kormányzatnak az 1846-ban alakult Konzervatív Párt megszűnését is, ugyanis azt állította, a megszűnéséhez az is hozzájárult, hogy a bécsi kormányzat cserbenhagyta a pártot. A kormányzat legnagyobb hibájának pedig az önálló magyar had- és pénzügyminisztérium felállításának engedélyezését minősítette. A konzervatívokról mint jövőbeni kormánypártól és Magyarország egyetlen dinasztikus érzelmű csoportosulásáról írt. Véleménye szerint ők – elnevezésükkel ellentétben – korábban is a haladást képviselték, és elfogadták a március 4-i alkotmány szellemiségét is; viszont annak végrehajtása és bevezetése szerinte időbe telik majd. Kiemelte, a politikai befolyással bíró konzervatívok nem vállaltak hivatalt 1848-ban, és mindig a birodalmi álláspontot támogatták. Az emlékirat konzervatívokról szóló része megpróbálta őket a birodalmi vezetés figyelmébe ajánlani, ugyanakkor fel is szólította a kormányzatot, hogy bízson a bennük.

---

²⁶⁹ Andics I. 427.

Dessewffy júniusi emlékirata már körvonalazta a konzervatívok későbbi, 1850-es közös állásfoglalásának főbb pontjait és csoportjuk főbb politikai céljait, azonban társadalmi kérdéseket csak érintőlegesen fejtegetett.

A dolgozatban eddig tárgyalt lapok és a konzervatívok véleménye tehát megegyezett a megtorlással kapcsolatban: csak a forradalom vezetőinek megbüntetését szorgalmazták, a kollektív büntetés elvét elutasították. Ezzel szemben a birodalmi gyakorlat mást mutatott. A birodalmi vezetés a megtorlást illetően egészen 1849 nyarának végéig nem rendelkezett kiforrott tervvel. A minisztertanácsban már júniusban vita alakult ki az amnesztia kérdéséről, hiszen Welden támogatta azt, azonban az enyhítést – annak ellenére, hogy Észak-Itáliát illetően másként döntöttek – a politikusok nem tartották időszerűnek. A világosi fegyverletétel után a harcoló katonák, őrmesteri rangtól lefelé amnesztiát ígértek, ezt azonban a politikai vétkesekre nem alkalmazták. Döntés viszont csak az uralkodó beleegyezésével születhetett, Ferenc József pedig Schwarzenberg javaslatával ellentétben a szigorú megtorlás mellett döntött, amely a katonákra is kiterjedt.²⁷⁰

Hermann Róbert kutatásai azt is bizonyították, hogy az uralkodó döntésében nem játszottak szerepet a konzervatívok. Mivel utoljára személyesen a május 14-i minisztertanácsban vet részt a körükből Jósika Samu, a nyári döntésekbe már nem is lehetett beleszólásuk. A szigorú megtorlás tehát egyedül Ferenc József személyes döntésének tudható be.²⁷¹

I./6.A bécsi politikai elit és a magyar konzervatívok kapcsolata

Az 1848 utáni birodalmi vezetés, a Schwarzenberg-kormány és a magyar konzervatívok viszonya nem volt felhőtlen, és a kapcsolatkeresés a legtöbbször egyirányú volt köztük, ugyanakkor a konzervatívok levelezésben álltak az 1848 előtti birodalmi politikát megtestesítő korábbi államkancellár, Klemens Wenzel Lothar von Metternich herceggel, aki ekkoriban Angliában élt. Elsősorban minden bizonnyal maguk megerősítése és igazolása érdekében igyekeztek korábbi kapcsolataikat mozgósítani – és azt sem tudhatták, hogy Metternich kap-e valamilyen pozíciót a birodalmi vezetésen belül a közeljövőben. Jósika Samu 1849. július 2-án Metternichhez írt levelében Dessewffy memorandumához hasonló elveket fogalmazott meg.²⁷² Habár bírálta a forradalmat, az áprilisi törvények uralkodói szentesítése következtében legitimnek ismerte el annak októberig tartó szakaszát. Windisch-Grätz menesztését katonailag

---

²⁷⁰ Hermann Róbert: I. Ferenc József és a megtorlás. Új Mandátum K., Budapest 2009. 18-32.

²⁷¹ Hermann 2009. 35-36.; ÖMR II/1. 1849. május 14./IV.

²⁷² Andics III. 418. sz. irat Ferenc József megbízólevele Jósika Samunak, 1849. április 12., Olmütz

indokolt, de politikailag elhibázott döntésnek vélte. Elutasította a Schwarzenberg-kormány „Verwirkungstheorie” elméletét, illetve végrehajthatatlannak vélte a nemzetiségek egyenjogúsítását, noha az egyéni állampolgári jogegyenlőséget elfogadta. Az egyes tartományok történelmi intézményekre épülő belső önállóságát és a birodalmat közvetlenül érintő ügyek központi kezelését tartotta követendőnek.²⁷³

Metternich Jósikához címzett válaszlevelében úgy vélte, az uralkodó meghódított területként kezelheti Magyarországot, mégis az újjászervezés kiindulópontjaként a – megreformálandó – régi alkotmányt ajánlotta. Nem vetette el teljesen a nemzetiségek egyenjogúsítását, de végrehajtását körülményesnek, Magyarország magyar jellegét pedig megkérdőjelezhetetlennek vélte. Fontosnak tartotta a magyar konzervatívok Magyarországgal kapcsolatos döntésekbe való bevonását is.²⁷⁴ Amikor 1850 februárjában Dessewffy nyílt leveleket tett közzé a bécsi Lloydban – és Metternich 1844-es aforizmáit is közölte, a szerző tudta nélkül²⁷⁵ – egy Kübeckhez címzett levelében a herceg dicsérte Dessewffy, „a [konzervatív] párt legtehetségesebb tagjának” átgondolt leveleit, és remélte, azok segíthetnek közelebb hozni egymáshoz a konzervatívokat és a kormányt.²⁷⁶

Vessünk egy pillantást egy a bécsi kormányzathoz közel álló másik politikus és a konzervatívok kapcsolatára. Karl Friedrich Kübeck von Kübau (1825-től báró, 1848 előtt az udvari kamara elnöke) az 1848-as első bécsi forradalom és rövid pénzügyminiszterség után visszavonult a politikai élettől, azonban 1848 augusztusában ismét aktivizálta magát. A császári család bizalmasa lett, 1850-től az újonnan létrehozott birodalmi tanács elnöki posztját is betöltötte. Szoros kapcsolatot ápolt Metternichkel, és kapcsolatban állt a magyar konzervatívokkal is. Naplója tanúsága szerint több alkalommal is találkozott Jósika Samuval 1849 folyamán, de megbeszéléseket folytatott Apponyi Györggyel, Dessewffy Emillel és Ürményi Józseffel is – utóbbiakkal elsősorban a februári titkos magyar bizottság apropóján. Emellett rokonszenvezett Windisch-Grätz elképzeléseivel, ez is magyarázhatja, hogy állandó kapcsolatot tartott fenn a konzervatívokkal. A tábornok 1849. áprilisi menesztését sajnálattal vette tudomásul, ezután a konzervatívokkal is kevesebbet érintkezett 1850 folyamán. A konzervatív táborról alkotott véleménye azonban nem derül ki naplóbejegyzéseiből.²⁷⁷ 1849.

---

²⁷³ Andics III. 488. sz. irat Jósika Samu Metternichhez, 1849. július 2., Bécs

²⁷⁴ Andics III. 530. sz. irat Metternich Jósika Samuhoz, 1849. augusztus 18., Richmond

²⁷⁵ Wertheimer 1913. 741. Az 1844-ben Metternich által megírt „Aforizmák” a korszakban nem volt nyomtatásban hozzáférhető, azonban 1850-ben úgy tűnik Dessewffy ismerte; vélhetően Metternich a magyar konzervatívok rendelkezésére bocsátotta azokat. Az Aforizmákról lásd: Fürsten Richard Metternich-Winnenburg: Metternich's nachgelassenen Papieren. VII. kötet. Bécs, Wilhelm Brannmüller, 1883. 53.

²⁷⁶ Kübeck, Max: Metternich und Kübeck: Ein Briefwechsel. Bécs. Carl Gerold, 1910. 70-73.

²⁷⁷ Kübeck, Max: Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau. Bécs, Gerold und Comp, 1909.

márciusában a kormány el akarta Kübecket küldeni Windish-Grätz mellé, hogy ellensúlyozza a hercegre nehezedő – vélt vagy valós – magyar befolyást. Kübeck hajlott is erre, ám a Magyarországra küldését uralkodói megbízáshoz kötötte, végül március 12-én az uralkodó levele is megérkezett e tárgyban.²⁷⁸

A magyarországi közigazgatás irányítóinak konzervatívokkal szembeni viszonyulását tükrözik Kempen, előbb pozsonyi, majd budai katonai-kerületi parancsnok, később a csendőrség főfelügyelőjének naplóbejegyzései. Kempen – tisztségénél fogva is – többször találkozott a magyar konzervatívok képviselőivel 1849 és 1850 során. Közülük szoros kapcsolat fűzte Zichy Ferenchez, akivel elmondása szerint baráti viszonyt ápolt, így nem meglepő, hogy a legtöbbször vele találkozott személyesen az altábornagy. Ismert volt előtte, hogy Zichy a konzervatív tábor egyik tagja, azonban igyekezett megnyerni a grófot a kormány számára, elsősorban a magyarországi közigazgatás egy vezető pozícióját juttatva neki. Eleinte, még a szabadságharc alatt, 1849 nyarán más konzervatívokról is pozitívan nyilatkozott: találkozott „a kedvező hírnévnek örvendő”²⁷⁹ Szentiványival (1849. augusztus 1.) vagy a „jól és helyesen beszélő”²⁸⁰ Ürményivel (1849. július 5.). 1849 őszétől azonban fordulat állt be Kempen véleményében. 1849. november 3-án, egy Schwarzenberggel folytatott beszélgetés kapcsán azt írta naplójába, a miniszterelnök szerint a konzervatív párt még sok kellemetlenséget fog okozni a kormánynak. A párttal kapcsolatban Kempen inentől kezdve a „dacos” és „alattomos” jelzőket használta a konzervatív párt jellemzésére, és az egyes konzervatív személyekről is negatív hangvételben írt. Habár Ürményi képességeit elismerte, „magyaros körmönfonságát”²⁸¹ már 1849 nyarán is lejegyezte, s a konzervatívok radikális szárnyának képviselőjeként aposztrofálta (1849. július 21.). Megváltozott a véleménye Szentiványiról is, akiről 1850 elején már azt írta, minél hamarabb meg kellene tőle szabadulni, hiszen a birodalmi alkotmány kihirdetésekor beteget jelentett.²⁸²

II. 1849 nyaratól az 1850. áprilisi memorandumig

Birodalmi politikai körkép

²⁷⁸ ÖMR II/1. 1849. március 3./IX.; ÖMR II/1. 1849. március 10./III.

²⁷⁹ Mayr, Joseph Karl: Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859. Wien und Leipzig, Österreichischer Bundesverlag, 1931. 146.

²⁸⁰ Mayr 1931. 143.

²⁸¹ Uo. 144.

²⁸² Uo. 163. Magyarországon 1849. március 6-án hirdették ki az olmtützi alkotmányt.

1849 nyarától a Schwarzenberg-kormány célja egyértelműen az volt, hogy Magyarországot beolvassák a birodalomba, s létrehozzák az olmützi alkotmányban deklarált egységes és oszthatatlan osztrák császári államot, ugyanakkor modernizálják a birodalom társadalmát és politikai intézményrendszerét. Nem véletlenül tekintette már a korabeli közvélemény is II. József törekvései folytatójának ezt az új birodalmi kormányzatot. Ezen cél elérése – a centralizáció és a modernizálás – érdekében került sor a magyarországi adóügyi, közigazgatási és bírósági reformokra, mely folyamat a neoabszolutista rezsim alatt is folytatódott. Az egységes, központosított állam egyszerre jelentette az áprilisi törvények, illetve az 1848 előtti magyarországi alkotmány eltörlését. A jogeljáráselmélet megfogalmazása és a kormányzati politikába való beépítése természetesen nem jelentette a társadalmi rendszert érintő forradalmi vívmányok, a jogegyenlőség és a jobbágyfelszabadítás eltörlését. A jogeljáráselméletének köszönhetően azonban nemcsak a magyarországi liberálisok, hanem a magyar konzervatívok is elfordultak a birodalmi kormánytól. A bécsi kormányzat igyekezett konszolidálni a forradalom és szabadságharc utáni helyzetet. Ennek jegyében került sor a túlságosan önálló és a megtorló intézkedéseivel az említett cél elérését egyre nehezebbé tevő Haynau magyarországi főhadparancsnok leváltására. A hosszúra nyúló ostromállapot és az ahhoz kapcsolódó ideiglenes közigazgatás megszüntetésével azonban 1851 végéig a márciusi alkotmány ígéretei ellenére sem foglalkoztak sem Magyarországon, sem a birodalom más pontján.²⁸³

II./1. A konzervatívok és a Haynau-féle közigazgatás

Mivel az olmützi alkotmány kiadásakor Ferenc József azt nyilatkozta, hogy a harcok végeztével majd összehívják először a tartományi parlamenteket, azok megválasztják képviselőiket a birodalmi parlamentbe, és akkor sor kerülhet az alkotmány bevezetésére, a birodalmi parlament majd jogosult lesz az alkotmányt illetően módosításokat indítványozni; így 1849 nyarán még azt lehetett remélni, hogy az olmützi alkotmányon lehet még módosítani.

Julius von Haynau báró tábornagynak a magyarországi hadsereg élére történő 1849. május 30-i kinevezése után fordulat állt be a magyarországi közigazgatást illetően. Noha az ideiglenes közigazgatás hivatalos feloszlásának lehetősége már Haynau kinevezése előtt is

---

²⁸³ Rumpler, Helmut: Einleitungsband zu Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867 (ÖMR), 1970. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/toc-vol.html?collection=editions&volume=MRP-1-0#myTable=oa2> Utolsó letöltés: 2024. 01. 12.; Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. Einleitung. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Utolsó letöltés: 2024. január 12.

felmerült, az új főparancsnok június 17-től tekintette feloszlottnak az Ideiglenes Polgári Közigazgatást. Annak feje, Szógyény László leköszönő körlevelében úgy fogalmazott, „polgári kötelességeink hív teljesítése öntudatában nyugodtan léphetünk le a nem keresett pályáról”.²⁸⁴ Szógyény és a távozó közigazgatás hivatalnokai fizetésüket még egy évig megtarthatták.²⁸⁵ Nincs arról információnk, hogy a konzervatívok megpróbálták-e befolyást szerezni Haynaun keresztül, egy 1850 eleji Bachnak címzett Geringer levél mindenestre kiemeli, a konzervatívok üzelmek szerint nagy hatást gyakoroltak a főparancsnokra. Ezért Geringer igyekezett megakadályozni, hogy a konzervatívok közel kerüljenek Haynauhoz.²⁸⁶

Geringer báró júliusban körlevél formájában instrukciókat intézett az újonnan felállított tisztség, a kerületi főbiztosi poszt betöltőihez.²⁸⁷ Geringer Bach bizalmi embere volt – tehát kinevezésével megnőtt Bach közvetlen befolyása a magyarországi ügyeket illetően. Az úgynevezett polgári kerületek kettő-hat megye területéből alakították ki, és összesen tizenöt ilyen polgári kerület szerveződött. Az élükre került kerületi főbiztosok feladata volt a terület közigazgatásának újraindítása. Az ideiglenes közigazgatási szervezetről szeptember végén kezdődtek meg az érdemi tárgyalások a minisztertanácsi üléseken. Bach belügyminiszter mindenekelőtt leszögezte, hogy Magyarország közigazgatását ne egyesítsék egyetlen központban, hanem tartsák meg az akkor már megszervezett katonai kerületekre osztást; egyúttal hangsúlyozta Haynau és a hadseregparancsnokság vezető szerepének ideiglenes jellegét a kihirdetett ostromállapot idejére.²⁸⁸ A kerületi főbiztosok alá tartozó hivatal alsóbb fokaira maguk a főbiztosok tettek személyi ajánlásokat, noha az is előfordult, hogy Geringer maga tett ajánlásokat még a kerületi főbiztosi ajánlások beérkezése előtt maguknak a főbiztosoknak. Az egyes kerületi főbiztosoknak küldött ilyen témájú levelek általában a megyék élére kértek személyi javaslatokat.²⁸⁹

Az újonnan megalakuló kerületi főbiztosságok élére szinte kivétel nélkül magyarok, döntően konzervatívok kerültek. A kinevezések azonban az elsővonalbeli konzervatívokkal való konzultáció nélkül történtek, bár Dessewffy Emil üdvözölte azokat.²⁹⁰ A kerületi főbiztosságok megszervezésére az 1849. nyári területfoglalásokkal párhuzamosan, először az északnyugati részeken került sor. Elsősorban a politikai megbízhatóságot és a szakértelmet

---

²⁸⁴ Andics III. 479. sz. irat

²⁸⁵ ÖMR II/1. 1849. június 10./V.

²⁸⁶ ÖStA AVA Nachlass Bach, Briefe. Geringer levele Bachhoz, Pest. Dátum nélkül.

²⁸⁷ Sashegyi 1965. 250.

²⁸⁸ ÖMR II/1. 1849. október 4./I.

²⁸⁹ MNL OL D 55 234/gg 1849. Geringer körirat-fogalmazványa a kerületi főbiztosokhoz, hely megjelölése nélkül, 1849. szeptember 28.

²⁹⁰ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil levele Jósikához, Pozsony, 1849. július 4.

vehették figyelembe, ám a nemzetiségi származás is tényező lehetett; erre utalt például Dessewffy Emil egy levelében Andreánszky Sándor kapcsán, akinek a besztercebányai kerületbe történt kinevezését az érintett szláv származásával magyarázta.²⁹¹

A kerületi főbiztosi tisztségekre felkért személyek többsége elfogadta a számára felkínált a pozíciót. Habár instrukciókat csak 1849 júliusában kaptak, kinevezésük után azonnal megkezdték hivatali működésüket. A kerületi főbiztosokat Geringer javaslatára Haynau nevezte ki, a kinevezéseket pedig az uralkodó hagyta jóvá. Az elsők között kapott kinevezést Rohonczy Ignác, Forgách Antal, Andrassy György gróf, Szirmay Sándor gróf, Ürményi József és Andreánszky Sándor.²⁹²

A kerületi főbiztosi tisztséget elvállalók az eskü szövege szerint hűséget fogadtak Ferenc Józsefnek, és megfogadták a törvények betartását, hivatali kötelességeik lelkiismeretes teljesítését, valamint a hivatali titok megőrzését.²⁹³ A semlegesnek tekinthető esküszöveg magában nem okozhatott problémát a hivatalvállalók számára, így a hivatalt visszautasítók valóban elvi okokból, a történelmi hagyományokat figyelmen kívül hagyó politikai intézkedések miatt háríthatták el a számukra felkínált tisztséget. A felkért húsz személy (Ambrózy Lajos, Andreánszky Sándor, Augusz Antal, Cziráky János, Cseh Ede, Dóry Gábor, Forgách Antal, Gaál Eduárd, Hauer István, Jósa Péter, Kapy Ede, ifj. Mailáth György, Péchy Imre, Rohonczy Ignác, Somssich Pál, Szentiványi Vince, Szirmay Sándor, Uray Bálint, Ürményi József, Vilicz Ignác) közül nyolcan (Ambrózy Lajos, Cziráky János, ifj. Mailáth György, Rohonczy Ignác, Somssich Pál, Szentiványi Vince, Szirmay Sándor, Ürményi József) visszautasították a számukra felajánlott hivatalt²⁹⁴, vagy pedig a következő hónapokban hivatali idejük alatt mondtak le a tisztségről. A kinevezettek közül tízen töltötték be már 1849-ben is pozíciót, avagy voltak királyi biztosok vagy hadbiztosok (Ambrózy Lajos, Cziráky János, Dóry Gábor, Forgách Antal, Gaál Eduárd, Kapy Ede, ifj. Mailáth György, Péchy Imre, Rohonczy Ignác, Ürményi József), míg ketten (Somssich Pál, Szentiványi Vince) a konzervatív párt alapítótagjai voltak. Az egyes személyeket, hasonlóan a királyi biztosokhoz, szintén olyan területekre küldték, amelyekhez volt valamilyen kötődésük.

A magyarországi polgári közigazgatás új irányítóiként a kerületi főbiztosok a már korábban kinevezett katonai kerületi parancsnokok mellé, de a polgári ügyek teljhatalmú

---

²⁹¹ Uo.

²⁹² ÖMR II/1. 1849. július 2./VIII.; Sashegyi 1965. 253.

²⁹³ Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. II. füzet. 192.

²⁹⁴ Zsedényi Ede 1850-es röpiratában hat személyt említ, aki tudomása szerint visszautasította a kerületi főbiztosi pozíciót: Somssich Pál, Péchy Manó, Ürményi József, Andrassy György, Kis András, Rudits József. Zsedényi Ede: Ungarns Gegenwart. Bécs, Jasper, Hügel und Manz. 15.

császári biztosa, Geringer alá voltak rendelve. A fennhatóságuk alá tartozó területen a katonai parancsnokokkal egyetértésben képviselték a végrehajtó hatalmat, azaz önállóan nem intézkedhettek. Feladataik közé tartozott a katonai parancsnok utasításainak végrehajtása és végrehajttatása, a forradalmárok bíróság elé állítása és a magyar bankjegyek elkobzása, működésük során pedig figyelembe kellett venniük a különböző nemzetiségek jogait és érdekeit.²⁹⁵

A lemondások vagy leváltások következtében a megüresedett helyeket nem minden esetben töltötték be újra. Szentiványi lemondása után például ideiglenesen Ambrus Mihály, korábbi irodaigazgatója töltötte be a pesti kerületi főbiztosi tisztséget, míg Péchy leváltása után egy bizonyos Freyseiner Ádám tette ugyanezt Lócsén. A főbiztosságok feladatai ugyanis rövid időn belül az adott katonai kerület újonnan kinevezett miniszteri biztosának hatáskörébe kerültek. Ez történt például Szirmay Sándor lemondása után a kassai kerületi főbiztossággal. Cziráky főbiztosságát, a pozsonyi kerületi főbiztosságot viszont két másik (a nyitrai és a soproni) főbiztosság között osztották fel. A felkértek közül tizenöten kezdték meg hivatali munkájukat. Ebből a tizenöt kerületi főbiztosból tizenegyen fejezték is be vállalt munkájukat a hivataluk megszűntével. Ehhez a számhoz adódik még a két ideiglenesen kinevezett személy, akiket az adott főbiztosságok ügyvitelével bíztak meg.

Geringer is igyekezett bevonni egyes személyeket a konzervatív táborból maga mellé segéderőként. Ezt mutatja, hogy az 1849. október 31-én felállított, a magyarországi iskolák átszervezésével kapcsolatos bizottság elnöke a konzervatív Sennyey Pál volt, aki már 1849 januárjában is hasonló feladatot látott el az Ideiglenes Polgári Közigazgatás alatt, amikor Windisch-Grätz az ideiglenes adminisztráció tanulmányi bizottságának elnökévé nevezte ki. A bizottságba egyébként Danielik János is meghívást kapott.²⁹⁶

II./2. A konzervatívok magatartása – lemondások a hivatali posztokról

Ürményi József 1838 és 1839 között Fejér vármegye alispánja, majd 1841 és 1846 között alnádor volt. 1839-ben a megye követévé is megválasztották, majd királyi táblai ülnök lett. A forradalom idején Bécsben tartózkodott, ahol egyike volt a bécsi kormánnyal tárgyaló konzervatívoknak. A forradalom után is a konzervatív tábor első vonalához tartozott, láttuk, részt vett az 1849. februári bizottsági munkálatokban is. 1848. december 19-én kinevezték

---

²⁹⁵ Sashegyi 1965. 251.

²⁹⁶ Zibolen Endre: Az Entwurf kiterjesztése Magyarországra. In: Magyar Pedagógia, 1984. 84. évf. 2. sz. 423.; MNL OL D55 4244/gg 1849. Sennyey Pál levele Geringerhez. 1849. november 10. Hely megjelölése nélkül.

Pozsony vármegye királyi biztosává, azonban, ahogy erről már szó esett, visszautasította azt.²⁹⁷ Levelét, melyben nem fogadta el az 1849 nyarán neki felkínált fehérvári kerületi főbiztosi pozíciót is, július 30-i keltezéssel Bécsből küldte Geringernek címezve.²⁹⁸ Habár a Magyarországot megszálló császári hadsereg és a Geringer vezette polgári közigazgatás eljárását „szigorúnak” minősítette, elfogadta a közigazgatási újjászervezés elveit, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás különválasztását, és kész volt „minden intézkedésre, amely az összmonarchia érdekeinek szempontjából szükségesnek” látszott.²⁹⁹ Két rendelkezéssel azonban nem értett egyet: az állítása szerint a levél keltét megelőzően két nappal tudomására jutott bírósági átszervezés elveivel, illetve a kerületi főbiztosoknak küldött instrukciók 19. és 42. paragrafusával.

Az igazságszolgáltatás szervezetét az 1848. áprilisi törvények alapjaiban nem érintették. Eltörlésre került az úriszék, illetve a sajtóvétségek esküdszéki tárgyalását irányozták elő, de a bírósági szervezet egyelőre változatlan maradt. Jelentős változásra csak 1849 nyarán került sor – immár Bécsből irányítva – a március 4-i alkotmány alapelvei alapján, az egész birodalom területére vonatkozóan.³⁰⁰ Ez a korábbiakhoz képest egyértelműen előremutató, liberális elvekre épült: szétválasztotta az igazságszolgáltatást és a közigazgatást, valamint garantálta a bírák elmozdíthatatlanságát.

A magyarországi, ideiglenesnek szánt bírósági szervezetről szóló pátent csak 1849. november elején tették közzé, de a bécsi minisztertanács már 1849. június 3-i ülésén tárgyalta annak alapvonásait.³⁰¹ Geringer báró kerületi főbiztosoknak címzett, 1849. júliusi leveléből Ürményi József tehát már értesülhetett az ország új közigazgatási felosztásáról, mely az igazságszolgáltatást is érintette. Ezek alapján igyekeztek Bécsből a bírósági szervek hatáskörét és hierarchiáját összehangolni a közigazgatási hatóságok rendszerével; ennek értelmében az ország területét járásokra, illetve járásbíróságokra osztották, melyek így a közigazgatás és az igazságszolgáltatás legkisebb egységei lettek.³⁰² Az új rendelkezések négyfokú bírósági szervezetet állítottak fel a törvény előtti egyenlőség elvének alapján, melynek legmagasabb foka a bécsi Legfelsőbb Ítélo- és Semmítőszék volt.

---

²⁹⁷ Berzeviczy I. 76.

²⁹⁸ MNL OL D55, 4304/gg 1849. Ürményi József levele Karl Geringerhez, Bécs, 1849. július 30.

²⁹⁹ Uo.

³⁰⁰ Papp László: A rendes bírósági szervezet változásai Magyarországon 1849–1861 között, In: Acta Juridica et Politica, 4. (2014) 157–159.

³⁰¹ ÖMR II/1. 1849 június 3./III.; Szabó Máttyás: A bírói szervezet változásai Győrben és a vármegyében a szabadságharc bukását követő évtizedekben (1849–1871), In: Tanulmányok a győri felsőbbírászkodás történetéből a XIX–XX. század fordulóján. szerk. Molnár Andrea – Széplaki László, Győr, Győri Ítélotábla, 2019. 12.

³⁰² Szabó 2019. 13.

Nem ismerjük Ürményi konkrét kifogásait, de levelében kijelentette, ez a bírósági átszervezés „megszünteti az igazságszolgáltatás minden hagyományos formáját”, és nem tartotta azt „összeegyeztethetőnek az ország szándékolt pacifikációjával”, mert annak rendelkezései lehetőséget adnak arra, hogy „nyugtalanságot keltsenek kiváltképp a már megnyugodott vagy egyébként sem felzaklatott elemek között”³⁰³, ami ezáltal „mind az ország jövőbeli jólétét, mind a korona azzal szorosán összefüggő érdekeit”³⁰⁴ tartósan veszélyezteti. Amikor Ürményi az ország hagyományaival és a fennálló békével is ellentétesnek minősítette az új bírósági szervezetet, elsősorban az igazságszolgáltatás és közigazgatás teljes szétválasztására, ezzel összhangban a közigazgatás önkényes újjászervezésére, valamint a legfelsőbb bírói fórum Bécsbe utalására gondolhatott, amely a magyarországi igazságszolgáltatást egyértelműen alárendelte a birodalmi bírósági rendszernek, megszüntette különállását; emellett gondolhatott a megyei választott bíróságok helyébe lépő kinevezési rendszerre is.

A kerületi főbíztosoknak címzett júliusi instrukciók Ürményi által kifogásolt pontjai pedig meghatározták, hogy a kerületi főbíztosnak a magyarországi polgári hatóságokkal németül kell leveleznie, illetve pecsétjén a császári sas lesz látható, a „kk. Distrikts Oberkommissär” felirattal.³⁰⁵ Ezek alapvető változást jelentettek a Szógyény névvel fémjelzett közigazgatáshoz viszonyítva, amikor a magyar volt az ország hivatalos nyelve. Ürményi kijelentette, ezek az intézkedések „alig egyeztethetők össze a nemzeti nyelvek egyenlőségének elvével”.³⁰⁶

Ürményi József tehát a régi magyar alkotmány szerinte fenntartandó elemei mellett érvelt, s felszólalt a bécsi kormányzat – később egyébként hangsúlyosabban megvalósuló –, a német nyelvet előtérbe helyező törekvései ellen. 1849 nyarán azonban még nem ez volt az általánosan jellemző álláspont, amennyiben a kerületi főbíztosi posztra felkért konzervatívok túlnyomó többsége készen állt arra, hogy a császári hadsereg rendteremtő lépéseire segédkezet nyújtson a polgári közigazgatás újjászervezésével.

Elutasította 1849 novemberében Ambrózy Lajos báró is a neki 1849. szeptember 25-én felajánlott megbízatást, az egri polgári kerületi főbíztosi pozíciót.³⁰⁷ Ambrózy 1835-ben Temes vármegye másodalispánja lett, majd 1840-ben az uralkodó a Magyar Udvari Kamara tanácsosának, valamint Temes vármegye főispáni helytartójának nevezte ki. Az 1848-as

---

³⁰³ MNL OL D55, 4304/gg 1849. Ürményi József levele Karl Geringerhez, Bécs, 1849. július 30.

³⁰⁴ Uo.

³⁰⁵ MNL OL D55 4304/gg 1849. Geringer instrukciója a kerületi főbíztosokhoz, Bécs 1849. július.

³⁰⁶ MNL OL D55 4304/gg 1849. Ürményi József levele Karl Geringerhez, Bécs, 1849. július 30.

³⁰⁷ Sashegyi 1965. 268.

magyarországi forradalmat elítélte, a mozgalom kiteljesedésének okát az akkori magyar kancellár, Apponyi György, illetve a bécsi kormányférfiak passzivitásában látta 1848-ban. Az országgyűlés márciusi feloszlásával megmenthetőnek tartotta volna az ország alkotmányát.³⁰⁸ Ambrózy még az első felelős magyar kormány kinevezése előtt elhagyta a diéta helyszínét, és Bécsbe távozott. 1848 májusában azután visszatért magyarországi, temesi birtokaira. Az október 3-i uralkodói manifesztum után a magyar kormánynak az engedelmisséget megtagadó temesvári erődbe ment.³⁰⁹ 1848 októberében önként ajánlotta fel polgári biztosi szolgálatát a temesvári cs. kir. helyőrség parancsnokságának, emiatt az Országos Honvédelmi Bizottmány hazaárulóvá nyilvánította.³¹⁰ 1848. október 24-én Ludwig Piret de Bihain altábornaggyal, a temesvári főhadparancsnokkal és Pantaleimon Živković temesvári ortodox püspökkel közösen intézett kiáltványt a bánsági lakossághoz. Noha 1849 januárjában Szentiványi Vince őt javasolta a Bánság biztosává, Windisch-Grätz herceg az ottani kamarai birtokok igazgatásával bízta meg. Ugyanakkor Temesvár 1849. augusztus 9-i felmentése után Ambrózy részt vett a bánsági közigazgatás újjászervezésében.³¹¹

A fegyverletétel után Bécsbe távozott,³¹² de ekkor már tudott egri főbiztosi kinevezéséről.³¹³ Onnan címezte levelét Geringer báróhoz is, melyben visszautasította a számára felkínált kerületi főbiztosi tisztséget Borsod és Heves vármegyékben.³¹⁴ A hely- és emberismeret hiányára hivatkozott: „kérem, mentsen fel miskolci küldetésem alól, ahol nem ismerek senkit, ahol ismeretlen vagyok, és ahol pontos személyismeret hiányában nem tudok különösebb sikereket elérni.”³¹⁵ Levelében azonban a visszautasítás mellett felajánlotta egyéb szolgálatait: „azt hiszem, sok állás van Bécsben és Magyarországon, ahol a hozzám közelebb eső korábbi területeken lehetne engem alkalmazni.”³¹⁶ Lojalitását és a birodalom iránti elkötelezettségét mi sem jelzi jobban, mint hogy – Ambrózy szavaival élve – „életem és

---

³⁰⁸ Wertheimer 1898. 25.

³⁰⁹ Wertheimer Ede: Báró Ambrózy Lajos kiadatlan emlékirataiból. Budapesti Szemle. 1898. 95. kötet 32.

³¹⁰ Kossuth nagy beszéde kerületi ülésben a királyi propozíciókra adandó válaszfelirat ügyében. Pozsony, 1847. november 22. Közli: KLÖM XIII. 311–312., A kerületi ülés folytatja a honosítási törvényjavaslat vitáját: Kossuth újabb felszólalásai. Pozsony, 1847. december 14. Közli: KLÖM XIII. 388–389.

³¹¹ Wertheimer, 1898 35.; Andics 1952. 327.

³¹² Wertheimer 1898. 36.

³¹³ MNL OL D51 78/gg 1849. A 8. katonai kerület parancsnokságának levele Geringerhez, Temesvár, 1849. október 18.

³¹⁴ Wertheimer 1898. 33.

³¹⁵ MNL OL D51 121/gg 1849. Ambrózy Lajos levele Karl Geringerhez, Bécs, 1849. november 8.

³¹⁶ MNL OL D51 121/gg 1849. Ambrózy Lajos levele Karl Geringerhez Bécs, 1849. november 8. Ambrózy egri polgári főbiztosi kinevezésekor Kiss András, korábbi főispán kinevezését helyezték kilátásba a bánsági polgári kerület élére. 1849. október 18-ig még nem született döntés, azonban az egri polgári kerület élére október 29-én Kapy Ede Sáros megyei földbirtokos, a Konzervatív Párt egyik korábbi prominens tagja került. Lásd MNL OL D51 78, a 8. katonai kerület parancsnokságának levele Geringerhez, Temesvár, 1849. október 18.; vö. Sashegyi, 1965. 268.

vagyonom kockáztatásával bizonyítottam belső ragaszkodásomat a legveszélyesebb időszakban anélkül, hogy erre bárki is felszólított volna”.³¹⁷ Ambrózy visszautasítását valószínűsíthetően elsősorban nem elvi fenntartás szülte, hanem az addigi pozíciójában – a bánsági kerületi főbiztosi tisztségben – való megmaradás kívánalma.

Mindazonáltal tudjuk, hogy Ambrózy bécsi tartózkodása alatt, a kinevezési levél kézhez vétele utáni napokban kifejtette nézeteit a szabadságharc leverése utáni teendőkről, többek között Schwarzenberg miniszterelnök és Bach előtt: vagy össze kell hívni a magyar országgyűlést, mely revízió alá venné az áprilisi törvényeket, ám a rendi privilégiumok megszüntetését helybenhagyná, és újraszervezné a megyéket is; vagy pedig egy rövid átmeneti állapot után országgyűlés nélkül, de a kancellária és a helytartótanács helyreállításával, az ország törvényeinek figyelembe vételével kell tenni ugyanezt.³¹⁸ Ezek az alapelvek nagymértékben eltértek a minisztérium által vallott centralista nézetektől, tehát a szolgálatai felajánlása mellett is feltételezhetjük, Ambrózy távolról sem számíthatott a bécsi miniszterek szemében a birodalmi centralizáció megbízható támogatójának.

Ambrózy Lajoshoz hasonlóan Somssich Pál is felajánlotta szolgálatait a birodalmi kormányzatnak még 1849 nyarának végén. Somssich 1837-től Somogy vármegye táblabírája, az 1843–1844-es országgyűlésen a megye követe volt, majd az országgyűlés után helytartótanácsosi kinevezést kapott. Az 1847–1848-as országgyűlésre Baranya megye választotta egyik követének.³¹⁹ Az utolsó rendi országgyűlésen ő volt a konzervatívok egyik vezérszónoka az alsótáblán, 1848. március 14-én a királyhoz tartó országgyűlési küldöttségbe is beválasztották.³²⁰ 1848. május 2-án Somssich lemondott minden hivataláról és az áprilisi törvények biztosította illetményéről, majd 1848 júniusában Bács megyébe vonult vissza – azért nem Somogyba, mert állítása szerint szülőhelyén üldözésnek volt kitéve.³²¹

Egy 1849. augusztus 14-i, Geringernek továbbított levél tanúsága szerint Somssich felajánlotta szolgálatait a III. hadsereg főparancsnokságának, alkalmazását Szabadka város helyőrségének parancsnoka, Fecondo őrnagy is támogatta.³²² Augusztus 18-án Somssich Pestre utazott, hogy kérje korábbi fizetésének folyósítását.³²³

Ezek után 1849 októberében nevezte ki Geringer Somssichot tolnai kerületi főbiztossá. A kinevezés megfelelt Somssich augusztusi kívánságainak: hivatalt kapott volna, ráadásul

---

³¹⁷ MNL OL D51 121/gg 1849. Ambrózy Lajos levele Karl Geringerhez, Bécs, 1849. november 8.

³¹⁸ Wertheimer 1898. 37.

³¹⁹ Ujváry Jolán: Saárdy Somssich Pál: 1811-1888. Kaposvár, Szabó L. Könyvny., 1936. 4–18.

³²⁰ Uo. 26.

³²¹ MNL OL D55 538/gg 1849. Somssich Pál levele Geringerhez, Pest, 1849. augusztus 27.

³²² MNL OL D55 1034/g 1849. Fecondo őrnagy levele Geringerhez, Szabadka, 1849. augusztus 16.

³²³ MNL OL D55 538/gg 1849. Somssich Pál levele Geringerhez, Pest, 1849. augusztus 27.

szülőhelyére is visszatérhetett volna. Ő azonban október 14-én Bécsből keltezett levelében visszautasította a hivatalt. Mivel az 1849. október 25-én életbe lépő, ideiglenes közigazgatási szervezetet bevezető rendeletet csak október 24-én publikálták a hivatalos birodalmi lapban, illetve annak magyarországi megfelelőjében,³²⁴ az aligha befolyásolhatta Somssich döntését, bár annak tartalmáról informális utakon már korábban tudomást szerezhettek. Amikor augusztusban hivatalért folyamodott, az akkor érvényben lévő rendeletek alapelvei alig különböztek a későbbi ideiglenes közigazgatás alapelveitől. A július 1-jei, hadbiztosoknak szóló utasítások már rendelkeztek a magyar nyelv felsőbbbbségét biztosító törvények eltörléséről, a nemzetiségek nyelvi egyenjogúsításáról, illetve a polgári hatóságok és a katonai főparancsnokság közötti német nyelvű levelezésről.³²⁵ A bécsi kormány hivatalos lapja, a Wiener Zeitung 1849. július 4-i számából már a kerületi főbiztosok kinevezéséről, a kisebb megyék összevonásáról, valamint a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztásáról is tudni lehetett.³²⁶ Azt persze nem tudjuk rekonstruálni, hogy Somssich pontosan milyen információk birtokában volt augusztusban a bécsi kormányzat magyarországi terveit illetően.

Az októberi visszautasító levelében mindenesetre a többi bemutatott levéllel szemben – Ürményihez hasonlóan, de hozzá képest határozottabban – éles hangvételű bírálatot fogalmazott meg a birodalmi kormányzat magyarországi politikáját illetően, melynek célkeresztjében elsősorban a közigazgatási és bírósági átszervezések álltak.

Somssich nem értette, miért kell „az ország ezeréves hagyományaihoz nem illeszkedő hivatalokat létrehozni”, „miért kell az országos nyelvet hivatali tekintetben korlátozni, sőt szinte teljesen kizárni”. Elismerte, hogy egyelőre szükséges az ostromállapot fenntartása Magyarországon, de kijelentette, az adott körülmények között is a történelmi jogokra és szerződésekre, elsősorban a Pragmatica Sanctióra kell a döntéseket és a jövőt alapozni.³²⁷ A forradalom kezdeti szakaszát nem említette levelében, egyedül az 1849. áprilisi Habsburg-trónfosztást ítélte el, mint az ország és az uralkodóház közötti kapcsolat szétszakítását. Ennek ellenére visszautasította az ügynevezett jogeljárás elméletét, amelyre a bécsi kormányzat igyekezett magyarországi politikáját alapozni: „Ez a párt [a Függetlenségi Nyilatkozat támogatói] megbukott! Amikor felbontotta a megegyezést [a Pragmatica Sanctiót], aláírta halálos ítéletét. A király, akit egész Európa szimpátiája támogat, jogait visszaszerezve ül Magyarország trónján!!!” A régi jogok alapján kell „parancsolni, reformálni, szervezni”, nem

---

³²⁴ Gyűjteménye. II. 181–203.

³²⁵ Berzeviczy, I. 104; Gyűjteménye I. 90–94.

³²⁶ Berzeviczy, I. 105.

³²⁷ MNL OL D51 78/gg 1849. Somssich Pál levele Karl Geringerhez Kaposvár, 1849. október 14.

pedig a hódító jogán fellépni és semmibe venni az ország szokásait, hagyományait és szentesített törvényeit. Somssich elismerte a katonai kerületi parancsnokok mellé kijelölt miniszteri biztosok posztjának szükségességét, azonban „csak napidíjjal, nem rendszeresítve állásukat, hivatali személyzet és önálló hatáskör nélkül” kellene őket alkalmazni. Azaz sérelmezte, hogy a kerületekre osztást, azaz az ország közigazgatási egységének megbontását a bécsi kormányzat láthatólag állandósítani készül. Ilyen biztosítékok hiányában Somssich úgy érezte, nem tud egyszerre „magyarként, királyom hű alattvalójaként és nyugodt polgárként” megfelelni a rá háruló köteleességeknek.

Somssich levelére Geringer ceruzával rávezette: a levél egyfajta összefoglalója az ókonzervatívok alapelveinek. Azaz a bécsi politikai vezetés – de Geringer mindenképpen – már 1849 őszén is egy összehangolt konzervatív akciót láthatott a hivatali lemondásokban.³²⁸

Somssich visszautasító levelét követően is többször bírálat alá vette a bécsi kormányzat intézkedéseit. 1848 decemberében több cikket írt a konzervatívok szócsövének számító, 1848. december 10. és 1850. január 8. között négyszer felfüggesztett, illetve betiltott, már említett Figyelmező című politikai lapba, amely 1849. november 13-án harmadjára is újra indult Pesten.³²⁹ A centralizációt ellenző, a magyar nyelv jogait védelmébe vevő és az 1847-es közjogi állapotok módosításokkal tarkított visszaállítását propagáló újság 1849. december 29-én, illetve 1850. január 1-jén közölte Somssich Pál cikkeit, amelyek elsősorban az ország területi integritása mellett (a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1849 novemberében történt külön közigazgatási egységként való szervezése ellenében) szólaltak fel, és szerepet játszhattak a lap negyedik betiltásában.³³⁰ Ugyanakkor az is biztos, hogy Geringer célja az volt, hogy megakadályozza a konzervatívok mindennemű politikai aktivitását.³³¹ Hasonló szövegeket ültet meg Somssich Pál 1850 tavaszán megjelenő, a dolgozatban később részletezett „Das legitime Recht Ungarns und seiner Königs” című röpirata is, melyben a szerző elutasította a március 4-i alkotmányt, az ország nemzetiségi alapú felosztását (például a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság felállítását) és a nemzetiségek egyenjogúsítását.³³² A szakirodalom említést tesz a felkínált hivatali visszautasító további levelekről is – ezeknek egyelőre nem sikerült nyomára bukkannunk: 1849 szeptemberében Rohonczy Ignác – aki 1849 júliusa és augusztusa között soproni kerületi főbiztosként tevékenykedett – családi okokra, erői gyengeségére, valamint

---

³²⁸ Uo.

³²⁹ Angyal 1925. 4–18.

³³⁰ Angyal 1925. 4–18.

³³¹ Deák Ágnes: Politikusok a színpalak előtt és mögött, 1849–1850. In: Szabad nemzet szabad hazában. Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára. Szerk. Varga Zsuzsanna és Melkovics Tamás. L'Harmattan, Budapest, 2021. 269.

³³² Véssey Lajosné Somssich Agatha: Somssich Pál élete. Budapest, 1944. 20–30.

Somogy és Zala megyék zavaros helyzetére hivatkozva nem fogadta el a számára felkínált pécsi kerületi főbiztosságot, illetve nem értett egyet az új magyarországi közigazgatási szervezet szellemével, a nemzetiségek teljes egyenjogúsítását sem vélte kivihetőnek, továbbá azt is fontosnak tartotta, hogy a megyei hatóságok mellett tanácsadó testületeket is fenntartsanak.³³³ A kerületi főbiztosok fölé helyezett miniszteri biztosi tisztséggel Cziráky János sem értett egyet, ezért 1849 decemberében lemondott a pozsonyi kerületi főbiztosság vezetéséről.³³⁴

A kerületi főbiztosokkal szemben a katonai kerületi parancsnokok természetesen mind Magyarországon kívül született személyek voltak. Noha az 1849. októberi minisztertanács ülésen Heinrich von Attems gróf, Stefan von Hauer báró, Johann Henniger báró neve merült fel a katonai kerületi, Zichy Ferenc és Babarczy Antal neve pedig a miniszteri biztosi tisztségre vonatkozóan,³³⁵ azokat végül Wilhelm Alemannvezérőrnagy, Sopron; Joseph Gerstner vezérőrnagy, Pozsony; Johann Bordolo altábornagy (Feldmarschalleutnant), Kassa; Floria Macchio altábornagy; 1849. szeptembertől, korábban Johann Kempen von Fichtenstamm altábornagy töltötte be ezt a tisztséget), Pest; Joseph Braunhoffer tábornok, Nagyvárad; töltötték be.³³⁶

A szabadságharc leverése után sor kerülhetett Magyarország teljes katonai megszállására, és a konzervatívok által is szorgalmazott ostromállapot bevezetésére. A Magyarországon állomásozó III. Hadsereg átlagos létszáma 1867-ig nagyjából 40 000 fő, ez a szám 1849 és 1851 között (a katonai határőrkerületekkel együtt) körülbelül 90 000 fő volt.³³⁷ Ám az ostromállapot utóbb jóval hosszabb időre nyúlt (majd csak 1854. május 1-jén oldotta fel Ferenc József Magyarországon), mint azt a konzervatívok eredetileg elképzelték. 1849 őszén Geringer megszervezte a többi kerületet is, miután a polgári kerületek beosztását a birodalmi vezetés jóváhagyta.³³⁸ Az októberben kiadott ideiglenes közigazgatási szervezet viszont több, a közigazgatásban addig részt vállalt konzervatív ellenállását is kiváltotta.

A kerületi főbiztosok 1849 októberében kerületi főispáni címet kaptak, ám később az öt katonai kerület parancsnokai mellé úgynevezett miniszteri biztosokat rendeltek, akik már közvetlenül a bécsi belügyminisztériumnak voltak alárendelve.³³⁹ Kinevezésükre 1849. november és 1850. április között került sor. Ez gyakorlatilag előkészítette a kerületi főbiztosi tisztség megszüntetését, habár 1850 szeptemberéig a polgári kerületi főbiztosi posztok még

---

³³³ Sashegyi 1965, 253-255.

³³⁴ Sashegyi 1965, 275.

³³⁵ ÖMR II/1. 1849. október 14./VI.

³³⁶ Sashegyi 1965, 33.

³³⁷ Hidas 1993, 243-257., 243-244.

³³⁸ Sashegyi 1965, 253.

³³⁹ Uo.

fennmaradtak.³⁴⁰ Egyúttal ez előre vetítette azt is, hogy a kerületekre tagolás tartósan fenn fog maradni a polgári közigazgatás szervezetében, nem pusztán átmeneti intézmény az. A miniszteri biztosok kinevezésével megkezdődött az idegen polgári hivatalnokok magyarországi alkalmazása is, hiszen az öt miniszteri biztosból kettő nem magyarországi származású volt. Az öt kinevezett miniszteri biztos: Heinrich Attems (pozsonyi), Cseh Ede (nagyvárad), Stefan Hauer (soproni), Koller Ferenc (pest-budai), Heinrich Swieceny³⁴¹ (kassai).

1849 őszétől világosan megmutatkozott, hogy a bécsi kormány nem bízott maradéktalanul a magyar konzervatívokban, sőt 1849 októberében egyenesen a távortartásukat tartotta célszerűnek a magyarlakta országrészekben. Emlékezhünk, Bach már 1849 májusában kijelentette a minisztertanács egyik ülésén, hogy a magyarországi politikai konszolidációt nem szabad a magyar konzervatívokra alapozni.³⁴² Az 1849. október 14-i minisztertanácsi ülésen Kulmer és Philip Krauss pénzügyminiszter felvetette, hogy a miniszteri biztosi pozíciókat magyarországi születésű személyekkel töltsék fel. Azonban Bach belügyminiszter és Schwarzenberg miniszterelnök megjegyezte, hogy nem elég „jóérzelmű” embereket találni a feladatra, hanem az is legalább annyira fontos, hogy a minisztérium elképzeléseit maradéktalanul osztó, az adminisztrációt ismerő emberek kerüljenek ezekbe a tisztségekbe. Ez pedig, jelentették ki, rendkívül ritka a magyarok körében.³⁴³

Az öt miniszteri biztosi pozícióra összesen tizenkét személyt kértek fel, hárman ugyanis visszautasították a számukra felkínált pozíciót (Babarczy Antal, ifj. Mailáth György, Szentiványi Vince), egy fő hivatali ideje töltése közben lemondott 1850. decemberében (Cseh Ede), míg egy személyt leváltottak 1850. májusában (Heinrich Swieceny). A lemondás, illetve a leváltás következtében a két miniszteri biztosi tisztségre ideiglenesen neveztek ki embereket (Fábry István, Jósa Péter), majd helyükre újabb személyek kerültek, immár nem ideiglenes jelleggel (Dőry Gábor, Kapy Ede). Hárman töltötték ki hivatali idejüket – azaz a tisztség megszűntéig működtek: Koller Ferenc, Heinrich von Attems és Hauer báró.³⁴⁴

A miniszteri biztosi intézmény 1849. őszi bevezetése törést jelentett a konzervatívok és a magyarországi politikai vezetés között. Nemcsak a miniszteri biztosi tisztséget utasították vissza a korábbi hivatali kinevezésekhez képest nagyobb arányban, hanem olyan kerületi

---

³⁴⁰ Sashegyi 1965. 274–282.

³⁴¹ Friedrich Swieceny (1803–1886): az osztrák belügyminisztérium tanácsosa, 1849 végén nevezték ki a kassai katonai kerület miniszteri biztosának, korábban Galíciában volt kerületi biztos.

³⁴² ÖMR II/1. 1849. május 26./II.

³⁴³ ÖMR II/1. 1849. október 14./VI.

³⁴⁴ Sashegyi 1965. 274.

főbiztos is akadt (Szirmay Sándor), aki kifejezetten a tisztség bevezetésére hivatkozva nyújtotta be lemondását.³⁴⁵

Egyedi érveléssel magyarázta a nagyvárad kerület miniszteri biztosi állás visszautasítását ifj. Mailáth György. Mailáth 1838-ban Baranya vármegye aljegyzője, majd 1839-ben másod-, egy évvel később pedig első alispánja lett. Az 1839–1840-es és az 1843–1844-es országgyűlésre is megválasztották a vármegye követévé.³⁴⁶ Ezt követően 1846-ig Baranya főispáni helytartója, majd 1848-ig főispánja volt. Támogatta a nemesi adózás programját.³⁴⁷ Az Ideiglenes Polgári Igazgatás alatt, 1849 februárjától királyi biztosként működött Baranya megyében.³⁴⁸

1849. december 10-i, Pécsről keltezett levelében a neki felajánlott hivatalt „a hely- és személyes ismeretek teljes hiányában, teljes tudatlansággal a nagyvárad kerület viszonyait illetően” indoklással utasította vissza. Azaz hasonlóan indokolta lemondását, mint Ambrózy Lajos. A közigazgatási szervezet változásaival kapcsolatban nem fogalmazott meg észrevételeket, azonban biztosítja a levél címzettjét, Geringert, hogy amint egészségi állapota engedi, Bécsbe siet, hogy „kifejtssem elveimet, amelyeket csak röviden érintettem a tervezett küldetésemet illetően”.³⁴⁹ Habár a Baranya megyei királyi biztosi pozíciója elhagyásának körülményei (1849. szeptember) nem tisztázottak, Windisch-Grätz alatt vállalt hivatala, illetve az, hogy még 1849 nyarán is az ő kezében volt a megye irányítása, arra enged következtetni, hogy a nyári közigazgatási és jogi átszervezések nem ütköztek nála elvi akadályba. Ennek ellenére az 1849. október 25-i ideiglenes közigazgatási szervezet és az új miniszteri biztosi intézmény közrejátszhatott abban, hogy a nagyvárad kerület miniszteri biztosi tisztségét nem vállalta. A császári hivatalnoki szervezet alapelve volt az, hogy a hivatalnok ott köteles szolgálni az uralkodót, ahová az helyezi. A magyarországi nemesi hivatalvállalási gyakorlat azonban a „saját” megyében való hivatali szolgálatra épült, az ország más részébe való áthelyezés ütközött ezekkel a hagyományokkal, s önmagában a magyarországi közjogi elvekkel és gyakorlattal való szakítást szimbolizálta. Ez is szerepet játszhatott döntésében.

Szentiványi Vince a márciusi forradalom előtt helytartótanácsos volt, a forradalom után bizalmi férfiúként neve már 1849. február 12-én felvetődött egy minisztertanácsi ülésen,³⁵⁰ az

---

³⁴⁵ Sashegyi 1965. 265.

³⁴⁶ Sereg Péter – Koncz Ibolya Katalin: Gróf Székhelyi Mailáthok a haza szolgálatában. In: *Publicationis Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 34. (2016) 61–62.

³⁴⁷ Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal VII.*, Pest, Ráth Mór kiadása, 1860. 253.

³⁴⁸ Sashegyi 1965. 184.

³⁴⁹ MNL OL D51 318/gg 1849. Mailáth levele Geringerhez, Pécs, 1849. december 10.

³⁵⁰ ÖMR II/1. 1849. február 12./I.

Apponyi vezette bizottság tagjaként annak munkálataiból is kivette a részét. 1849 nyarán elfogadta a pesti polgári kerületi főbiztosi kinevezést, ami az ország fővárosában igazi bizalmi pozíció volt, működését 1849. július 11-én kezdte meg.³⁵¹ Az 1849 őszén számára felajánlott pesti kerületi miniszteri biztosi pozíciót azonban decemberben már visszautasította, ennek ellenére korábbi hivatalában megmaradt, melyről majd 1850 nyarán mondott le, de már márciustól elhagyta posztját.³⁵²

A pesti kerületi miniszteri biztosságot 1849. december 9-én kelt levelében utasította vissza. Szentiványi állítása szerint 1849 végén ígéretet kapott Bachtól a miniszteri biztosi intézmény ideiglenességére, ám a kormány ezt nem jelentette ki hivatalosan, ezért utasította vissza az állást.³⁵³ Döntésében kétségkívül szerepet játszott az, hogy nyilvánvaló volt, a miniszteri biztosok kinevezése jelentősen korlátozni fogja a kerületi főbiztosok mozgásterét és hatáskörét. Meglátása szerint – ahogy Bach előtt is kifejtette – nem volt „szükséges ez az ideiglenes felállítás minden kerületben, és különösképpen nem a pesti kerületben, mivel az a teljhatalmú császári biztos”, tehát Geringer székhelye.³⁵⁴ Ennek ellenére – Szentiványi javaslatával ellentétben – a pesti kerületbe is miniszteri biztos kinevezését rendelték el. Szentiványi egyedül a tisztség ideiglenességének biztosítása esetén lett volna hajlandó elvállalni azt, meggyőződése szerint „ezektől a biztosítékoktól és a szó legszorosabb értelmében vett magyarázattól nem szabad eltérni”, ugyanis ő „ennek az intézménynek a fenntartása mellett nem tudná előmozdítani a magas kormányzat jóindulatú szándékait”.³⁵⁵ Véleménye jelzi, a visszautasítás mögött elsősorban nem személyes motívumokat kell keresnünk: a miniszteri biztosi poszt elfogadásával befolyása és hatalma növekedett volna, mégsem vállalta a kinevezését, mert látta, nem „ideiglenes”, átmeneti intézményről van szó, abban az ország területi egységének tartós megsértését, a kerületekre való osztás tartósságát látta megerősítve – joggal, mivelhogy a kerületekre osztás csak 1860 nyarán szűnt meg az akkori válságos politikai helyzetben.

Szentiványi még a hivatalt visszautasító levele előtt Bécsbe utazott, hogy a miniszteri biztosi tisztség, illetve Zichy Ferenc esetleges miniszteri biztosi kinevezése felől érdeklődjön, utazási szándékáról pedig Geringer előzetesen értesítette Bachot. Geringer levele egyben jellemzést is ad Szentiványiról, mely jól mutatja, hogyan viszonyult a birodalmi vezetés a magyar konzervatívok egyik vezető tagjához ezekben a hónapokban. Geringer a miniszteri

---

³⁵¹ Sashegyi 1965. 266.

³⁵² Uo. 267.

³⁵³ MNL OL D51 247/gg 1849. Szentiványi levele Geringerhez, [Pest], 1849. december 7.

³⁵⁴ MNL OL D51 321/gg 1849. Szentiványi levele Geringerhez, [Pest], 1849. december 9.

³⁵⁵ Uo.

biztosi tisztséggel elégedetlen kerületi főbiztosok közé sorolta Szentiványit. Kiemelte, hogy Szentiványi és Zichy nem ápolnak baráti viszonyt, ami gyakorlatilag ellehetetlenítette Zichy pesti miniszteri biztossá történő kinevezését, hiszen a közöttük lévő kapcsolat „félreértéseket és súrlódásokat vonna maga után”, ami a hivatali munka kárára válna.³⁵⁶ Pozitívan értékelte Szentiványi főbiztosi tevékenységét, akinek sikerült bizalmat keltenie a lakosság köreiben. Azonban szerinte a hivatalt nem belső meggyőződésből és nem a minisztérium alapelvei iránti szimpátiából, hanem részben becsvágyból, részben anyagi érdekből vállalta el. Ennek ellenére támogatta Szentiványi miniszteri biztossá történő kinevezését, hiszen véleménye szerint a katonai kerületi parancsnok hatásköre pozitívan hathat a pesti kerületi főbiztos „jelleméből fakadó”, a hatáskörét gyakran túllépő magatartására. Emellett úgy tudósított, Zichy kijelentette, nem hajlandó elfogadni a miniszteri biztosi pozíciót.³⁵⁷ A posztot végül Koller Ferenc, Pest város ideiglenes polgármestere kapta meg, Szentiványi pedig, úgy tűnik, bizalmi állása ellenére kezdett kiszorulni a birodalmi vezetés kegyeltjei közül. Erre utal egy Bachnak címzett 1850. márciusi Geringer levél, amely szerint Geringer akkor már nem bánta volna Szentiványi lemondását.³⁵⁸

A történeti munkák nem emlékeznek meg arról, hogy Babarczy Antal is visszautasította a neki felkínált nagyváradai miniszteri biztosságot, holott a korabeli sajtó is foglalkozott a hírrel. 1849. november 18-i számában a Figyelmező számolt be arról, hogy Babarczy, „a konzervatív párt egyik bajnoka” nem fogadta el „a miniszteri biztosi fényes hivatalt”. Levéltári források is bizonyítják, helytállóak voltak a híradások. Nagyváradai kerületi miniszteri biztossá történő kinevezését egy 1849. november 11-i, Geringer irodájából származó fogalmazvány már tényként közli.³⁵⁹ A fogalmazvány örömmel értesítette Babarczyt, hogy a kinevezését a legmagasabb helyen már jóváhagyták, azaz Ferenc József döntött arról, a döntést pedig az ország adott részének és lakóinak ismeretével, korábbi munkájának sikerességével és „a törvények nagyfokú tiszteletével” indokolták.³⁶⁰ Egy 1849. december 7-i, Szentiványi által Geringernek küldött levél viszont már érzékeny, aligha pótolható veszteségnek nevezi Babarczy „elvesztését”.³⁶¹ Nem sokkal később Bach és Geringer bizalmas magánlevelezésében az utóbbi már „cselszövőnek” nevezte Babarczyt – Szentiványival egyetemben –, akit az igazságszolgáltatásba, a pénzügyigazgatásba vagy külföldre kellene küldeni, mivel szerinte

---

³⁵⁶ MNL OL D51 123/gg 1849. Geringer levele Bachhoz, Pest, 1849. november 11.

³⁵⁷ Uo.

³⁵⁸ ÖStA AVA Nachlass Bach, Briefe. Geringer levele Bachhoz, Pest, 1850. március 2.

³⁵⁹ MNL OL D51 123/gg 1849. Geringer levele Bachhoz, Pest, 1849. november 11.

³⁶⁰ Uo.

³⁶¹ MNL OL D51 247/gg 1849. Szentiványi levele Geringerhez, [Pest], 1849. december 7.

jelentős közpénzekkel nem tudott elszámolni.³⁶² Geringer ezzel Babarczy hadseregbiztosi tisztségére utalt, ugyanis, ahogy arról szó esett, a szabadságharc alatt hadseregbiztosi tennivalókat látott el.³⁶³

Szirmay Sándor kassai polgári kerületi főbiztos, bár csak 1850 tavaszán mondott le, már 1849 októberében bírálatot fogalmazott meg a birodalmi kormányzat magyarországi intézkedéseivel szemben. Elégedetlenségét a volt honvédek császári seregbe történő besorozása váltotta ki. A magyarországi hadsereg főparancsnoksága ugyanis engedélyezte, hogy a szláv többségű megyékben ne sorozzák be azokat a volt honvédeket, akiket erőszakkal soroztak be a magyar honvédségbe vagy nélkülözhetetlenek saját gazdaságukban. A parancs nemzetiségi alapú megkülönböztetése ellen emelte fel Szirmay a hangját. 1849. október 28-i, Geringernek címzett levelében kiemelte, egyetért a rendelkezés humánus jellegével, azonban elutasítja a pozitív diszkrimináció elvét. Ugyanis a lépés véleménye szerint alátámasztja a magyarok elnyomásával kapcsolatos gyanút, így növelve a magyar lakosság kormánnyal szembeni bizalmatlanságát. „Bűn magyarnak születni? A magyarnál a hűség, mert ő magyar, nem hűség? A hűséges magyarnak nem kellett-e nagyobb nehézségekkel megküzdenie, mint a szlávnak vagy németnek?”³⁶⁴ – tette fel a kérdést levelében. Ő is megfogalmazta az 1848–1849-es magyarországi eseményekkel kapcsolatos konzervatív álláspontot: a forradalmi eseményekért csak a mozgalom vezetőit kell felelősségre vonni, a magyarok széles tömegeit pedig azonos jogokban részesíteni, mint a birodalom többi nemzetiségét – amire nem mellékesen a március 4-i alkotmány is ígéretet tett. Emellett Szirmay kifogásolta idegen hivatalnokok magyarországi alkalmazását – amely szintén a konzervatívok egyik sérelme volt az 1849 utáni, Magyarországon alkalmazott birodalmi politikával kapcsolatban. Az idegen hivatalnokok alkalmazásában is az ország büntetését fedezte fel Szirmay: hiszen ezek a hivatalnokok abból az Ausztriából, Csehországból és Észak-Itáliából érkeztek, amely tartományokban szintén forradalmak robbantak ki 1848 és 1849 folyamán. Szirmay szerint a kormány említett intézkedései a magyar lakosságot csak felizgatják és elidegenítik a birodalmi vezetéstől. Ez pedig szerinte „a Monarchia további megrázkódtatásait fogja eredményezni”.³⁶⁵ Szirmay ezzel együtt magát a magyar és szláv fanatizmustól mentes, a monarchia békéjét óhajtó, a nemzeti felsőbbiséget elutasító emberként határozta meg. „Mindenki beszéljen és írjon a saját nyelvén, de a magasabb közigazgatás nyelvének a németnek kell maradnia.”³⁶⁶ A levél zárómondatának

---

³⁶² ÖStA AVA Nachlass Bach, Briefe. Geringer levelei Bachhoz, Pest, 1850. február 20.

³⁶³ Figyelmező 1849. november 18. Hírfűzér c. rovat

³⁶⁴ MNL OL D51 102/gg 1849. Szirmay levele Geringerhez, Kassa, 1849. október 28.

³⁶⁵ Uo.

³⁶⁶ Uo.

első fele megegyezik a korabeli magyar konzervatívok többségi álláspontjával, azonban a német hivatali nyelv elfogadása már szöges ellentétben áll a konzervatívok magyar nyelvvel kapcsolatos felfogásával, a magyar mint hivatalos nyelv háttérbe szorításának sérelemként való értelmezésével.

A panasz nem maradt válasz nélkül, 1849. november 25-én Szirmay azt a választ kapta Geringer irodájától, hogy a hadsereg főparancsnoksága azt a megnyugtató feleletet adta, hogy a nemzetiségek jogegyenlősége nem sérült a rendelkezés következtében.³⁶⁷

A hivatalviselésre való készség a konzervatívok többsége részéről – nem ideértve az ellenzékivé válókat – az egyes lemondások ellenére 1849-ben és 1850 első felében általánosnak tekinthető – vagy legalábbis nagyobb arányban fogadták el a felajánlott pozíciókat, mint utasították azokat vissza; de ez természetesen nem zárja ki, hogy nem értettek egyet a közigazgatás szervezésének alapelveivel. Úgy tűnik, egyes hivatalok, elsősorban az igazságszolgáltatásban, csábítóak is lehettek a korábbi konzervatív hivatalviselők számára. Erről tanúskodik Szentiványi Vince 1849. december 7-i levele Geringerhez, melyben az akkori pesti kerületi főbiztos arról panaszkodott, hogy „az ország legkiválóbb kapacitásai buzgón pályáznak a bírósági tisztségekre”, ami nem lehet közömbös a kormány számára, hiszen így a közigazgatási pozíciókat kénytelen „másodlagos” emberekre bízni. Megoldásnak vélte, hogy 1850. január 1-jétől a politikai tisztviselőket is a többi tisztviselőhöz hasonló normák szerint kezeljék.³⁶⁸

1849 őszén és telén a hivatalt visszautasítók alapvetően a magyarországi közigazgatás átszervezésével nem értettek egyet, és Magyarország történelmi jogainak megsértését vélték felfedezni a kormány intézkedéseiben – ugyanezt láttuk az 1849. nyári visszautasítások hátterében is. Ürményi a magyarországi igazságszolgáltatás birodalmon belüli különállásának megszűntét és a magyar nyelv háttérbe szorítását kifogásolta; Cziráky, Szentiványi és Somssich a miniszteri biztosi intézmény ellen szólaltak fel (közvetve feltételezhetően a kerületekre osztás állandósítása ellen), ám utóbbi erélyesen bírálta az országot meghódított tartományként kezelő birodalmi politika általános irányát is; Mailáth és Ambrózy a hely-, és személyismeret hiányával támasztotta alá döntését, ám ez az indok is beilleszthető Magyarország történelmi jogai és szokásai védelmének keretébe. Mindemellett közös vonása e lemondó leveleknek a dinasztia és az uralkodó iránti hűség hangsúlyozása.

A konzervatívok első vonalához tartozó Dessewffy Emilnek a magyarországi közigazgatási átszervezéssel és a hivatalvállalással kapcsolatos álláspontja sem volt

---

³⁶⁷ MNL OL D51 141/gg 1849. Geringer levele Szirmayhoz, Pest, 1849. november 28.

³⁶⁸ MNL OL 247/gg 1849. Szentiványi levele Geringerhez, Pest, 1849. december 7.

egyértelmű. Láttuk, 1849. májusban még Bachhal folytatott megbeszéléseket, s egy bécsi hivatali pozíció vállalása is kilátásban volt a részéről, júliusban is üdvözölte a kerületi főbiztosi tisztségre felkértek névsorát – saját maga azonban ekkor magánéleti okokra hivatkozva már nem vállalt volna hivatal, igaz, tudomásunk szerint nem is kérték fel arra.³⁶⁹ Elképzelhető persze, hogy ambícióinak egy korábban felajánlott bécsi hivatali poszt után nem felelt meg egy magyarországi beosztott hivatalnoki megbízás. 1849 szeptemberében mindenesetre már a magyarországi helyzet bizonytalanságával magyarázta a megfelelő hivatali tapasztalattal rendelkező és megbízható tisztviselők hiányát.³⁷⁰ A Jósika Samu bárónak címzett levelében a bizonytalan helyzetet azonban nem a birodalmi vezetés magyarországi politikájával, hanem a forradalom vezetőinek a lakosságot félrevezető magatartásával magyarázta. Dessewffy szerint ugyanis a magyarországi lakosok a szabadságharc leverése utáni hónapban sem voltak tisztában a Magyarországon érvényben lévő rendelkezésekkel és a kiadott hirdetésekkel, így nem ismerték a bécsi kormány valódi célkitűzéseit. Mindemellett a kormány és a lakosság közötti megbékélés legnagyobb gátjának a pénzhiányt tartotta. Ennek okaiként a Kossuth-bankók körüli bizonytalanságot nevezte meg.³⁷¹ A Kossuth-bankók visszaváltásának kérdésével a minisztertanács is foglalkozott, ám végül kárpótlás nélkül történt elkobzásuk.³⁷² Ezt a konzervatívok minden bizonnyal szintén nem helyeselték.

1849 novemberében már egyértelmű volt Dessewffy álláspontja: passzivitásba kell vonulniuk, azaz a passzív ellenállás talaján állt, noha úgy vélte, a pénzhiány okozta egzisztenciális válság miatt a magas fizetések csábításának és a hivatalvállalás lehetőségének nem tud majd mindenki hosszútávon ellenállni.³⁷³ A „dolgok új rendjében”, azaz Magyarország közeli jövőjét tekintve elképzelhetetlennek tartotta, hogy ők, a konzervatívok, hasznos pozíciót foglaljanak el addig, amíg „Európa ki nem heveri a liberalizmus okozta másnaposságot”.³⁷⁴ Ez a megjegyzése rámutat a konzervatívok egy újabb dilemmájára: a bécsi kormány egyelőre még azt hirdette, hogy az olasz alkotmányt akarja megvalósítani. Ám az alkotmány nemcsak azért nem tetszett a magyar konzervatívoknak, mert a beolvasztást és a központosítást helyezte a birodalmi politika célkeresztjébe, hanem azért sem, mert túlságosan liberálisnak tartották azt: az alkotmány kimondta a nemzetiségek egyenjogúságát, a sajtószabadságot, a jogegyenlőséget, illetve bevezette a népképviselő elvét; szétválasztotta a közigazgatást és az

---

³⁶⁹ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy levele Jósika Samuhoz, Pozsony, 1849. július 4.

³⁷⁰ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy levele Jósika Samuhoz, Szentmihály, 1849. szeptember 22.

³⁷¹ Uo.

³⁷² ÖMR II/1. 1849. november 16./X.

³⁷³ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy levele Jósika Samuhoz, Kassa, 1849. november 9.

³⁷⁴ Uo.

igazságszolgáltatást, bevezette az esküdtzéki rendszert. Dessewffyn ekkor már a fásultság jelei mutatkoztak, a Magyarországon uralkodó „zűrzavar” következtében pedig azon is elgondolkozott, hogy teljesen visszavonul a közszférától.³⁷⁵ 1849 novemberében tehát Dessewffy már egyértelműen a hivatalvisszautasítások pártján állt. Ennek oka az lehetett, hogy a várakozásokkal ellentétben hosszabbra nyúló ideiglenes időszak és az ostromállapot első hónapjaiban ugyan még nem volt egyértelmű, milyen jövőt képzel el Magyarország számára a birodalmi vezetés, de az világosan kirajzolódott, hogy nem az 1848 előtti közjogi viszonyok visszaállítására törekszik. 1849 októberében egy Bachnak címzett levelében fel is szólalt a bécsi kormány magyarországi politikájával szemben. Ebben is hangsúlyozta, habár a dinasztikus eszme csorbát szenvedett a forradalom alatti Magyarországon, az eszme újjáéleszthető. Ehhez az kell, hogy ne fosszák meg az országot „történelmi alapjaitól”, már csak azért se, mert a birodalom erős, monarchikus Magyarország nélkül mit sem ér.³⁷⁶

Szintén óvatosabb hangnemet ütöttek meg Dessewffy május–júniusi memorandumainál a konzervatívok 1849 őszén a nyilvánosságnak szánt megnyilatkozásaikban, például az Ostdeutsche Post³⁷⁷ című bécsi napilap hasábjain, a szabadságharc utáni teendőket tárgyalva. Az itt megjelent cikkek ismeretlen szerzői leszögezték, hogy nagy és szabad Ausztriát akarnak központi kormányval, ám a provinciális, azaz tartományszintű kormányzati formák különféleségének fenntartásával. Ez az elképzelés szintén az 1847-es állapotok visszaállítását jelentette volna, hiszen Magyarország birodalmon belüli különállása állt volna helyre. Beleegyeztek volna tehát az államélet bizonyos területein Magyarország birodalmi asszimilációjába, de a nemzeti karakter figyelembevételével és a korábbi kormányzati intézmények restaurálásával. Ugyan a nemzetiségek egyenjogúsításának elvét nyíltan nem támadták, de csak az ország területi integritásának megtartása mellett. Feltehetően igyekeztek (volna) döntési helyzetbe kerülni, de legalábbis beleszólást kívántak az éppen folyó bécsi tárgyalásokba az ország jövőjét illetően.³⁷⁸

II./3. A hivatali alkalmazás dilemmája 1849 végén

---

³⁷⁵ Uo.

³⁷⁶ ÖStA AVA, Birefe, Nachlass Bach. Dessewffy Emil levele Bachhoz. 1849. október 4., Szentmihály.

³⁷⁷ Az Ostdeutsche Post 1848. október 1-jétől kezdődően jelent meg Bécsben, majd az októberi forradalom miatti szüneteltetése után 1848. november 19-től indult újra. Ekkoriban az egyetlen olyan kormánytól független lap volt, amelyet külföldön is terjesztettek. Fő profilját a külpolitikai és gazdasági cikkek képezték.

³⁷⁸ Berzeviczy I. 135.

Mivel az államigazgatás elavultságát az 1848-as megmozdulások egyik okaként tartotta számon az új birodalmi kormányzat, elengedhetetlennek tekintették a közigazgatás és igazságszolgáltatás átszervezését. A neoabszolútizmus korszaka így egyben az államigazgatás modernizációjának időszaka is volt. A hatalmi játszmákból győztesen kikerülők csoportja egy egész birodalomra kiterjedő, centralizált közigazgatás bevezetésében látta a megoldást. Ennek a központosításnak a jegyében kerültek Magyarországra és Erdélybe más tartományokból származó, főként német és cseh hivatalnokok, akik a legtöbb helyen a lakosság megvetésével találkoztak. Az elképzelés az volt, hogy a birodalomhoz hű hivatalnokok majd megkönnyítik a kormányzást, és leküzdik a forradalom alatt kulminálódó nemzeti ellentétet. Bécsben tehát – a katonai győzelmek után – elsősorban adminisztratív eszközökkel igyekeztek felszámolni a forradalmat.³⁷⁹

A birodalmi kormányzat számára sem volt tehát egyszerű kérdés, hogy pontosan kikből állítsa fel az új közigazgatás és igazságszolgáltatás hivatalnoki gárdáját. Bár, mint láttuk a kerületi miniszteri biztosok kapcsán, megkezdődött a Magyarország határain túlról toborzott hivatalnokok itteni alkalmazása, a közigazgatás alsóbb szintjein (sőt egyelőre a felsőbb szinteken is), valamint az igazságszolgáltatásban meghatározó maradt a magyar elem reprezentációja az újjászerveződő magyarországi államapparátusban. Ez akár bizonyíthatná, hogy a kormányzat komolyan érvényesíteni kívánta a nemzeti egyenjogúsítás elvét, azonban tudjuk, hogy az 1850-es évek elején nem a származás, hanem elsősorban a politikai megbízhatóság, az alkalmasság, a helyi viszonyok ismerete és a szükséges nyelvtudás voltak a hivatali alkalmazás elsődleges feltételei.³⁸⁰

Az 1848–1849 folyamán politikailag kompromittált, a felelős magyar kormányok alatt hivatalt vállaló személyek alapvetően nem számíthattak alkalmazásukra a szabadságharc leverését követően. Ez Bach egy 1850. február 26-án Geringernek címzett leveléből is nyilvánvalóvá válik, amelyben a belügyminiszter Lunkányi Károly és Térey Ignác, a felosztatott Magyar Udvari Kancellária tiszteletbeli hivatalnokai esetében a Batthyány-kormány alatt vállalt hivataluk miatt elbocsátásukat látta a legmegfelelőbb döntésnek. Míg Lunkányi esetében a végső döntést Geringerre bízta Bach, Térey esetében egyértelművé tette, „a súlyos politikai megalkuvása” miatt elengedhetetlennek tartja az érintett közszolgálatból való felmentését.³⁸¹ Ennek ellenére a Bach-korszak alatt nem ez volt az általánosan bevett

---

³⁷⁹ Heindl, Waltraud: *Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich. Band 2: 1848–1914.* Wien – Köln – Graz, Böhlau Verlag, 2013. 43-52.

³⁸⁰ Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás” 1849-1860. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 159.

³⁸¹ MNL OL D51 300/gg 1850. Bach levele Geringerhez, Bécs, 1850. február 26.

gyakorlat a beosztott hivatalnokok körében. Még az 1848 előtti idők és az 1849 utáni időszak között is erős kontinuitás figyelhető meg a hivatalnokok körében, az alacsonyabb pozíciókat pedig főként olyanok töltötték be, akiknek pályája a szabadságharc alatt indult.³⁸² Ennek oka az volt, hogy nem volt megfelelő számú, a követelményeknek megfelelő személy a hivatali posztokra, így az igazolási eljárások enyhék voltak, a hivatali pályán a közigazgatás alacsonyabb szintjein főként nem az 1848–1849-es múlt, hanem az iskolai végzettség volt döntőnek tekinthető.³⁸³ A kormánynak természetesen érdeke volt, hogy a megfelelő hivatali tapasztalat mellett politikai tekintetben is megbízhatóak legyenek a beosztott hivatalnokok, valamint megfelelő viszonyt ápoljanak a lakossággal; sőt, az sem volt mindegy, lelkészi hivatalt kik töltenek be. Erre utal egy 1850. februári levél, melyet Geringer irodájából küldtek az ekkor még hivatalban lévő Szirmay Sándornak, amelyben Geringer a bártfai plébános, Ján Andrásccikkal kapcsolatban kiemelte – akinek ügyében Geringer maga utasította Szirmayt még 1849 novemberében, hogy folytasson vizsgálatot a plébános 1848–49-es múltjáról –, hogy az nem bírja a plébániai közösség bizalmát, ezért meg kell fontolni leváltását.³⁸⁴ Ugyanis a kormánynak nem közömbös, ki tölti be az adott pozíciót, és kérte a főkapitány helynököt, távolítsa el azokat a személyeket, akik nem élvezik a bizalmat.³⁸⁵

A kormányzat elképzelése tehát az volt, hogy a hivatalnokok engedelmeseek, szorgalmasok, műveltek, a törvényekben járatosak és köztisztviselőként állók legyenek. S noha a posztokat pályázat útján, gondos kiválasztási folyamat eredményeképp töltötték be, ezek a feltételek nem mindig érvényesültek a gyakorlatban. Ráadásul nagy volt a kontraszt a „felvilágosult” tisztviselők és a kiépülő abszolutista kormányzat elvei között, ami hosszú távon tarthatatlan volt.³⁸⁶

A megfelelő, hivatalnoki pozícióra alkalmas személyek hiányát mutatja, hogy a kormány igyekezett a tisztviselők igazolási eljárását felgyorsítani és leegyszerűsíteni.³⁸⁷ Anton Schmerling igazságügyminiszter már 1849 novemberében sürgette az egy évnél rövidebb időre

---

³⁸² Lásd: Benedek Gábor: Kollektív amnézia: honvédtisztek hivatalvállalása a Bach-korszakban. In: (szerk.) Dobrossy István: Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai. Miskolc, 2003. 394.; Benedek Gábor: A bürokratizáció történetéhez: az 1853-54. évi definitív rendezés személyi következményei. In: (szerk.) Kövér György: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon. Budapest, Századvég Kiadó, 2006. 239.

³⁸³ Uo. 399-400.

³⁸⁴ MNL OL D 51 221/gg 1850. Geringer levele Szirmayhoz, Pest, 1850. február 6.; Zakar Péter: Adalékok a felföldi mértékletességi egyesületek történetéhez. Ján Andrásccikk szlovák katolikus pap élete. In: Századok, 2015. 149. évf. 5. sz. 1241.; Ján Andrásccikk szövevényes ügyéről bővebben értekeznek az említett tanulmány.

³⁸⁵ MNL OL D 51 221/gg 1850. Geringer levele Szirmayhoz, Pest, 1850. február 6.

³⁸⁶ Heindl 2013. 57-77.

³⁸⁷ ÖMR II/1. 1849. november 16./VI.

elítelt foglyok számára adandó amnesztiát, miközben az általános amnesztiát nem támogatta.³⁸⁸ A magyarországi „forradalmi párt” semlegesítése és esetleg a hivatali pozíciók betöltésének könnyítése érdekében 1850 januárjában a kormány többsége, Krauss pénzügyminisztert leszámítva, már támogatta volna, hogy az uralkodó a forradalom vezetőinek száműzése mellett a felkelés többi résztvevőjének amnesztiát hirdessen – ahogy az Észak-Itáliában történt.³⁸⁹ Erre azonban nem került sor.

A megfelelő, azaz hivatali tapasztalattal és helyismerettel rendelkező, ugyanakkor politikai tekintetben megbízhatónak számító magyarországi személyek hiánya tehát az igazolási eljárások egyszerűsítésének elrendelését vonta maga után a bécsi minisztertanácsi üléseken. A haditörvényszékeken folyó purifikáció ellen egyébként a közigazgatás irányítói maguk is több esetben tiltakoztak, mert az szerintük akadályozta a megyei hivatalok zavartalan működését.³⁹⁰ A fő cél az volt, hogy – egyébként összhangban a konzervatívok elveivel – alapos vizsgálatokat rendeljenek el, de csak a forradalom vezetőivel, a „politikailag veszélyesekkel” szemben, akiket politikai értelemben akartak semlegesíteni. A szempontok között szerepelt az is, hogy 1851 nyaráig, az uralkodó tervezett magyarországi látogatásáig – amely azonban csak 1852-ben valósult meg – a hadbírószéki ítéleteket zárják le.³⁹¹ Ezenkívül 1850 áprilisában a már elbírált igazolások és vizsgálatok felülbírálásáról is döntöttek, hogy a „kevésbé veszélyes” elemeknek kegyelmet adhassanak.³⁹² A felülvizsgálatok azonban a vagyonelkobzásokra nem vonatkoztak, a már elkobzott vagyont igyekeztek az állam kezén megtartani.³⁹³

Az igazolási eljárások könnyítése ellenére a haditörvényszéki ítéletek során konfliktusok is előfordultak a polgári és katonai igazgatás szervei között. Krauss pénzügyminiszter az 1850. április 10-i minisztertanácsi ülésen megdöbbenését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a haditörvényszéki ítéletek tartalmaztak egyes esetekben állami hivatali szolgálat alóli felmentést is, ami veszélybe sodorhatja a közigazgatási feladatok ellátását.³⁹⁴ Ez ismét csak jelzi, hogy a kormány híján volt Magyarországon a megbízható hivatalnoki állománynak. Április 18-án ezzel kapcsolatban a minisztertanács úgy határozott, hogy hivatalnokokat a hadbírószék ezután nem bocsáthat el, felmentésükről csak hivatali előljáróik dönthetnek.³⁹⁵ Az utasítás ellenére mégis akadt példa a későbbiekben is hivatalnokok

---

³⁸⁸ ÖMR II/1. 1849. október 16./V.

³⁸⁹ ÖMR II/1. 1850. január 28./V.

³⁹⁰ Pap József: Kontinuitás és diszkontinuitás kérdése Magyarország vármegyei tisztikaraiban (A reformkor végétől a kiegyezést követő újjászervezésig). Zalaegerszeg, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2004. 53.

³⁹¹ ÖMR II/2. 1850. április 3./V.

³⁹² ÖMR II/2. 1850. április 3./VI., ÖMR II/2. 1850. április 5./III.

³⁹³ ÖMR II/2. 1850. április 5./III.

³⁹⁴ ÖMR II/2. 1850. április 10./II.

³⁹⁵ ÖMR II/2. 1850. április 18./IV.

hadbírósi felmentésére. A június 5-i minisztertanácsi ülésen ugyanis Krauss pénzügyminiszter Almásy Móric, a magyar kamarai igazgatás vezetőjének (Vorstand der ungrischen Kameralverwaltung) panaszát tolmácsolta, mely szerint Haynau a miniszterek döntésével ellenkező gyakorlatot folytat. Haynau azért nehezményezte az utasítást, mert az véleménye szerint az a katonai törvényszékek ítéleteivel szemben a polgári közigazgatásnak felülvizsgálati jogot biztosított, ezzel illuzórikussá téve a hadbírósi eljárást.³⁹⁶ E kérdés tehát a bécsi minisztérium és Haynau magyarországi hadparancsnok közötti rivalizálás egyik terepe volt.

A súlyosan kompromittált magyar arisztokratákra is kiterjedt az igazolási kötelezettség, előfordult, hogy ők személyesen kértek az uralkodótól kegyelmet. Így tett Nádasdy Lipót³⁹⁷ felesége is, aki férje felmentését kérte, tekintettel a nemzetőrökkel szembeni eljárás enyhítésére. A nemzetőrök kényszerbesorozása ellen egyébként maguk a kerületi biztosok is többször tiltakoztak.³⁹⁸ Schwarzenberg miniszterelnök támogatta a kegyelmezést, de kérte az erről szóló nyilvános bejelentés mellőzését.³⁹⁹ Május 3-án a minisztertanács foglalkozott „Bethlen gróf” beadványával, miszerint neve tévesen került fel a kompromittáltak listájára.⁴⁰⁰ Ezekben az esetekben az 1850. április előtti hadbírósi ítéletek uralkodói kegyelem útján történő korrekciójára került sor. Egy negatív példa Károlyi István⁴⁰¹ esete, akinek felmentési kérelmét visszautasították a magyarországi felkelésben való súlyos bűnössége miatt,⁴⁰² azaz ez nem volt automatikus.

A konzervatív vezetők szűk csoportján kívül álló konzervatívok között voltak olyanok, akik továbbra is hivatalt vállaltak, avagy hivatalban maradtak. A hivatalban maradás példaként említhetjük Forgách Antal gróf Heves megyei királyi biztost, akinek Ludwig von Wohlgemuth báró tábornok köszönte meg a császári csapatok érdekében kifejtett addigi szolgálatait, és reményét fejezte ki a további együttműködést illetően 1849. április 30-án.⁴⁰³ Forgách tevékenységét később Karl Geringer báró teljhatalmú császári biztos is dicsérettel

---

³⁹⁶ ÖMR II/2. 1850. június 5./V., ÖMR II/2. 1850. június 10./III.

³⁹⁷ Nádasdy Lipót gróf (1801-1863): 1848-1849 folyamán Komárom megye főispánja, a megye nemzetőrségének címzetes őrnagya.

³⁹⁸ Hermann Róbert: Megtorlás az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után. Press Publica, Budapest, 1999. 94.

³⁹⁹ ÖMR II/2. 1850. április 15./III.

⁴⁰⁰ A jegyzőkönyv nem említi keresztnévet. ÖMR II/2. 1850. május 3./I. Valószínűleg Bethlen Farkasról van szó, aki Erdély postaügyi főigazgatója lett, majd a szabadságharc után perbe fogták.

⁴⁰¹ Károlyi István gróf (1797-1881): Pest megye korábbi főispánja, 1848-ban a Pest megyei főtí járás nemzetőr őrnagya, majd a 16. Károlyi huszárezred ezredese. Az ezredet saját költségén állította fel. Végül váltságdíj ellenében kiengedték a fogságból 1850-ben.

⁴⁰² ÖMR II/2. 1850. május 24./II.

⁴⁰³ MNL OL P 1888 Missilis 8. tétel/59 Wohlgemuth levele Forgách Antalhoz, 1849. április 30., Diószeg

illette ugyanazon év augusztusában. Dicsérő levelében a császári biztos örömét fejezte ki afelett, hogy Forgách – az ekkor már – trencsényi kerületi főbiztos tevékenységének következtében jelentősen javult az északi vármegyék hangulata.⁴⁰⁴ Persze, hogy valójában mit gondolt Forgách az alkotmányról, nem tudjuk, ő is remélhette, hogy átmeneti időszakról van csak szó, s az alkotmány nem szabta meg véglegesen az új politikai kereteket

II./4. A konzervatívok és a magyarországi sajtó

1849 novemberétől, ahogy arról már szó esett, immár negyedik alkalommal, újra kiadásra került a Figyelmező. A konzervatív elveket valló politikai lap konzervatívokhoz fűződő viszonya, illetve a konzervatívokról alkotott véleménye jól nyomon követhető a lap hasábjain.

A lap megjelenésének ezen utolsó szakasza 1849. november 13-án indult el és 1850. január 8-ig tartott.⁴⁰⁵ A szerkesztőség nem kezdett új időszámításba a lapszámokat illetően, így az 1849. november 13-i lapszám a 102. számot kapta. Ezzel is jelezték, hogy a lap elveiben nem állt be változás, noha a körülmények jelentős mértékben megváltoztak 1849. augusztus 1-je, a lap harmadik időszakának utolsó lapszáma óta. A Figyelmező ekkor az előző két időszakkal ellentétben már nem részesült kormányzati támogatásban, azonban bírta Szentiványi Vince pesti kerületi főbiztos és Danielik János egri kanonok, a Religio és Nevelés című katolikus lap szerkesztőjének elvi támogatását.⁴⁰⁶

Meg kell jegyezni, hogy Geringer értesülései szerint Szentiványi Vince és Babarczy Antal, a magyar konzervatívok akkor talán legmagasabb pozícióban lévő két tagja a háttérből mindvégig intenzíven támogatta a lapot.⁴⁰⁷ Valószínűleg ennek köszönhető a Figyelmező, hogy 1849 novemberében újra elindulhatott. A korábbi forradalomellenes és az 1848 áprilisát megelőző magyar alkotmány mellett kiálló hangneme nem változott, ahogyan Vida Károly szerkesztő-tulajdonos személye sem. A magyar nyelv használatát védelmébe vevő, a központosítást elutasító álláspontja miatt a lap többször is megrovásban részesült 1849 utolsó hónapjaiban.⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁴ MNL OL P 1888 Missilis 8. tétel/12 Geringer levele Forgách Antalhoz, 1849. augusztus 10., Buda

⁴⁰⁵ Buzinkay Géza: Ókonzervatív kísérlet: a Figyelmező. In: A magyar sajtó története 1849-1867 II/1. 1848-1867, szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

⁴⁰⁶ Buzinkay 2016. 131

⁴⁰⁷ Deák Ágnes: Politikusok a színpalak előtt és mögött, 1849–1850. In: Szabad nemzet szabad hazában. Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára. Szerk. Varga Zsuzsanna és Melkovics Tamás. L'Harmattan, Budapest, 2021. 265-274. 270-271. o.

⁴⁰⁸ Angyal Dávid: A Figyelmező története. In: Uő. Kecskeméthy Aurél és Falk Miksa elkobzott levelezése, Bp., Kiadja a Pesti Lloyd-Társulat és a Magyar Történelmi Társulat. 1926. 18.

A Figyelmező hasábjain számos kritika olvasható a birodalmi kormányzat politikáját illetően, akárcsak az 1848–1849-es magyarországi eseményekre vonatkozóan. Emellett a lap igyekezett javaslatokat tenni Magyarország jövőbeni újjászervezése kapcsán, ám főként az 1848 előtti intézményrendszerből merítve. Konzervatív álláspontját nem titkolta, de a konzervatívokról sokszor mint a laptól független csoportosulásról írt, aminek lehettek taktikai okai – a birodalmi kormányzatnak a konzervatívokat marginalizáló felfogása miatt nem akarta magát kompromittálni a lap –, vagy azt is alátámaszthatja, hogy a konzervatív mozgalomnak még nem volt kiforrott, egységes álláspontja az 1850-es évek elején.

Elveit többször lefektette a szerkesztő, amire valószínűsíthetően éppen a kormányzati figyelmeztetések és megrovások miatt lehetett szükség. 1849. őszi első számában máris leszögezte, elutasítja a forradalmat és a szabadságharcot, valamint támogatja a birodalmi egységet és a „népek jogegyenlőségét”.⁴⁰⁹ A szigorú megtorlást ellenben elutasította, november 20-i számában a teljes amnesztia mielőbbi foganatosítását sürgette. Megtorlás helyett „szeretet” kell, hirdette.⁴¹⁰ A nemzeti egyenjogúsítás kapcsán fontosnak tartotta a szerkesztő megjegyezni, hogy habár magát az elvet elfogadják, de az „a bábeli torony történetének második kiadását” ne hozza magával.⁴¹¹ Ez arra enged következtetni, hogy a cikkek szerzői elfogadták a nemzetiségeknek adandó egyéni nyelvhasználati jogokat, de a hivatalos nyelvet tekintve már fenntartották volna a magyar nyelv elsőbbségét. A nemzeti egyenjogúsítás elvét tehát nem fogadták el az államszervezet kialakításának alapjául.

A konzervatív elveknek megfelelően a forradalmakat általánosságban is elítélte az újság. Emellett 1848–1849-es ellenzéki szerepéhez híven külön erőteljes bírálatban részesítette a magyarországi forradalmi eseményeket és mindenekelőtt azok vezetőit. „Tizennyolcz hónapi rettentő háború”, „tizennyolcz hónapi rettenetes harcz, mibe a szegény magyar, maga sem tudja, hogyan keveredett” – ez volt a Figyelmező rövid véleménye és állásfoglalása a forradalomról és a szabadságharcról.⁴¹² Ugyanakkor azt hirdette a lap, a forradalom nem a magyarok kezdeményezése volt, annak okát „a legutóbbi véres drámát merő és pusztá hatalomvágyból előidéző fondorkodó párt”⁴¹³ tevékenységében és külső tényezőkben kell keresni. A forradalom utáni időszakról – a jelenről – kétféleképpen értekezett a lap: egyrészt kiemelte, hogy a forradalomnak még nincs vége, másrészt megjegyezte, az ország már elkezdett éledezni az elmúlt másfél év eseményei után.

---

⁴⁰⁹ Figyelmező 1849. november 13. 102. sz. Pest, nov. 12.

⁴¹⁰ Figyelmező 1849. december 18. 132. sz. Szabolcsból

⁴¹¹ Figyelmező 1849. december 29. 141. sz. A magyar pártok

⁴¹² Figyelmező 1849. november 13. 102. sz. Pest, nov. 12.

⁴¹³ Figyelmező 1849. november 16. 105. sz. Pest, nov. 15.

A „fondorkodó párt” természetesen Kossuth Lajost és követőit takarta, a fő bűnösként maga a korábbi kormányzóelnök jelent meg, ám a hírlap súlyos kritikával illette az 1848. márciusi birodalmi kormányzatot is: az „erőtlen” birodalmi kormány „egy kis utcai zajra kimúlt”.⁴¹⁴ A birodalmi kormányzat számlájára írta a lap a forradalmi kormány működését is, ugyanis a Figyelmező szerint hiba volt Magyarország sorsát „egy tapasztalatlan kormány kezeibe adni”.⁴¹⁵ Mivel Kossuth és a „maroknyi, demagogus párt”⁴¹⁶ semmiféle gyökérrel nem rendelkezett a magyar társadalomban, a Batthyány-kormány elfogadása csak növelte a birodalmi kormányzat felelősségét a magyarországi forradalom megerősödésében. E tekintetben tehát a lap a magyar konzervatív vezetők véleményét tükrözte. A Figyelmező szerint a forradalom bűnei közé tartozott a királyi hatalom tekintélyének a megrendítése, a törvényhozás hatáskörének szűkülése⁴¹⁷ és a közigazgatás dezorganizációja is.⁴¹⁸

Az áprilisi törvényekről, habár keveset, de szintén írt az újság. A forradalmi vívmányokat nem utasította el egyöntetűen, pozitívan írt az esküdtszékekről mint a független bíróságok garanciájáról és a polgári perrendtartásról. Fontosnak tartott volna minél előbb bevezetni egy büntető törvénykönyvet, kiindulási alapként pedig a reformkori országgyűlések előmunkáit, az 1840-es évek elején működött büntetőjogi bizottság munkálatait nevezte meg. Ugyanakkor kiemelte az áprilisi törvények hiányosságait: a törvény előtti egyenlőség és a jobbágyfelszabadítás szükségességét nem kérdőjelezte meg, azonban az „éretlen tömegek politikai jogokkal való felruházását” már kifogásolta, ahogyan az önálló magyar hadügyminisztérium felállítását is.⁴¹⁹ A jobbágyfelszabadítás kapcsán a földbirtokosok kárpótlását állami feladatként jelölte meg, de annak addigi elmaradását szintén erősen kifogásolta. Ez nagy vonalakban szintén illeszkedett a konzervatív vezetők nézeteihez, míg például az esküdtszékek pozitív értékelése már inkább egyedi állásfoglalásnak tűnik.

A kardinális reformok időszerűségét felismerve a lap tehát elfogadta a rendi társadalom felszámolását fogantató törvényeket, azonban a parlamentarizmus irányába való elmozdulást már nem támogatta egyöntetűen. A birtokos nemesség érdekeit képviselve sürgette kártalanításukat, és igyekezett az arisztokrácia gazdasági és politikai vezető szerepe mellett érvelni.

---

⁴¹⁴ Figyelmező 1849. november 21. 109. sz. Pest, november 20.

⁴¹⁵ Uo.

⁴¹⁶ Uo.

⁴¹⁷ A törvényhozás hatáskörének szűkülése már mint a forradalom következménye jelent meg a lapban, ti. a magyar országgyűlés a március 4-i alkotmány értelmében a korábbihoz képest szűkebb hatáskört kapott.

⁴¹⁸ Figyelmező 1849. november 24. 112. sz. A szokások országa

⁴¹⁹ Figyelmező 1849. november 17. 106. sz. Szemle a nagy világ felett

Kossuth és a forradalmárok bírálata egy Széchenyi Istvánnal való szembeállítás nyomán is megjelent a lapban: Széchenyi elindította Magyarországot a fejlődés útján, Kossuth viszont, habár befejezte az átalakulást, de egyéni boldogulását is keresve (mivel hírnevet akart magának szerezni) többet ártott, mint használt a nemzetnek. Ezen összehasonlítás során a lap rávilágított Kossuth és Széchenyi származásbéli különbözőségére: Széchenyi európai körútjai során egyrészt jobban megismerte a kontinentális viszonyokat, de társadalmi állásánál fogva a hazai viszonyokat is behatóbban ismerte – az arisztokrácia gazdasági és politikai vezető szerepének hangsúlyozása egyébként is fontos szerepet kapott a lapban. Kossuth bűnlistáján az is szerepelt, hogy alig járt templomba: „[Kossuth] templomba igen ritkán járt, de annál többször jelent meg a conventekben, hol a fogékony fiatalság és túlféltékeny papság lelkeibe, a katolikus kormány és dynastia elleni bizalmatlanság és gyűlölet mérgét beoltani, ritka ügyességének megfelelő sikerrel törekedett.”⁴²⁰ A Figyelmezőben azonban ennek ellenére az egyházi vonal nem tekinthető erősnek. Ennek oka lehetett az is, hogy 1849 őszén két magyar nyelvű egyházi lap is elindult, amelyek kielégíthették a magyar olvasóközönség egyházi témák iránti igényeit.⁴²¹

A december 11-i vezércikk leszögezte: az „arisztokrácia”, azaz az arisztokratikus politikai intézményrendszer⁴²² bukása nélkül nem került volna sor a szabadságharcra. Ennek ellenére a nemességnek szüksége volt arra, hogy „leöntsék hideg vízzel”⁴²³; ugyanis a nemesség nem szűnt meg kiváltságai eltörlésével, társadalmon belüli megkülönböztetését az oktrojált alkotmány sem törölte el.⁴²⁴ Arra utalhatott a lap, hogy a nemesség politikai és gazdasági vezető szerepe továbbra is fenntartandó, azonban már a megváltozott társadalmi keretek között – azaz a Figyelmező is elfogadta az 1848-as forradalom egyik legnagyobb vívmányát, a jogkiterjesztést. A vezércikk szerzője szerint a nemesség ezentúl is az iránytű szerepét tölti be a magyar társadalomban, feladata pedig az, hogy befolyásával a műveltségnek irányt adjon. E befolyást – folytatódott a cikk – a forradalom sem szüntette meg, a nemesség ez irányú társadalmi befolyása pedig „jogszerű és szükséges”.⁴²⁵ Érvelése szerint a volt jobbágyok szabadságát csak a nemesség (arisztokrácia) tudja biztosítani, és ugyancsak ez a réteg tudja megvédeni a „korona fényét” az abszolutizmustól és a demagógiától. Felszólította a lap az arisztokráciát kiváltságaik elvesztésének elfogadására, emlékeztetve őket az állami kárpótlásra,

---

⁴²⁰ Figyelmező 1849. december 7. 123. sz. Gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos

⁴²¹ 1849. szeptember 27-én Danielik János, egri kanonok szerkesztő tulajdonosként megkezdte a Religio, míg október 4-én Zalka János a Katolikus Néplap kiadását. Lásd: Ress 2022. 11-12.

⁴²² Az „arisztokráciát” a „demokrácia” fogalom ellenpárjaként használta a szerző.

⁴²³ Figyelmező 1849. november 28. 115. sz. Pest, november 25. A jogegyenlőség bevezetését értette a „hideg víz” alatt a szerző.

⁴²⁴ Figyelmező 1849. november 29. 116. sz. Pest, november 28. Itt a szerző gondolhatott az országgyűlés elvben létező felsőházára vagy arra, hogy a március 4-i alkotmány nem törölte el a nemesi címeket.

⁴²⁵ Uo.

és kiemelte: az arisztokrácia és a nemesség „a nép természetes előjárója, tanácsadója, nemzetiségének védői”.⁴²⁶ Politikai vezető szerepük így megkérdőjelezhetetlen a lap szerint, e vezető szerep a magyar nemesség történelmi joga, amire annál inkább szükség van, mert az alkotmány sáncai közé csak az utóbbi években beemelt társadalmi rétegek számára utat kell mutatniuk.

Az 1848 előtti birodalmi kormányzat már említett bírálata nem jelentette egyben a Habsburg dinasztia bírálatát is, sőt a lap igyekezett bizonyítani a magyarság dinasztiahűségét és az 1848–1849-es események egyszeri kisiklás jellegét. Eszerint a magyarság a forradalomban nem önszántából, hanem egyrészt külső tényezők folytán, másrészt Kossuthék erőszakos, a lakosságot szándékosan megtévesztő agitációja nyomán csatlakozott a forradalomhoz. Az, hogy a magyarok sohasem voltak forradalom pártiak és függetlenséigiek, a lap szerint tetten érhető azon a tényen, hogy a történelem során Magyarország volt az, mely a dinasztia a végső összeomlástól megmentette. Erre a történelmi szerepre a magyar nemzet továbbra is készen áll, hiszen a Figyelmező szerint éppen a magyarok voltak azok 1849 után is, akik „megmenthették” a monarchiát, amikor a bizonytalan európai helyzetben a birodalom nyugati felének szüksége volt Magyarország stabilizálására, hogy erős hatalom képében lépjen fel. Éppen ezért a birodalmi vezetésnek is nyitnia kell a magyarok irányába, hiszen a birodalom két felének kölcsönösen szüksége van egymásra. Így „éppen ideje volna, hogy a magyar is kérjen, könyörögjön, és tudassa bajait törvényes fejedelmével, ki egyedül segíthet rajta ez idő szerint, és a kinél egyedül várhat igazságot számára”.⁴²⁷ A magyarság tehát a trón, a „fenséges habsburg-lotharingiai ház”⁴²⁸ természetes támasza. Emellett a lap nemcsak a dinasztia és a magyarok összefogására, hanem a magyar és német nemzet szükségszerű szövetségére is utalt mint a birodalmi egység egyik feltételére.⁴²⁹

Mindebből világos, a konzervatív lap elfogadta törvényes uralkodónak Ferenc Józsefet, az ideiglenes helyzet rendezését tőle várta. Minden, ami magyar szempontból káros a szabadságharc leverése óta, az nem az uralkodónak, hanem a birodalmi vezetésnek köszönhető, sugallták a lap közleményei. Ennek ellenére a birodalmi kormány jószándékát is hangsúlyozta a lap: „Tudjuk hogy, mint minden humanus kormány, úgy a mienk is, nem akarja visszatörölni az igazságtalanságot, hanem csak visszahelyeztetni az igazságot, nem büntet csak azért, hogy bűnhődjön a vétkes, hanem hogy javuljon; fegyveres kézzel lesújtja a lázadó országot, de atyai

---

⁴²⁶ Uo.

⁴²⁷ Figyelmező 1849. november 14. 103. sz. Pest, nov. 13.

⁴²⁸ Figyelmező 1849. december 22. 136. sz. Pest, december 21.

⁴²⁹ Figyelmező 1849. november 13. 102. sz. Pest, nov. 12.

kézzel fölemelendi ismét a lesujtottat”.⁴³⁰ Mindössze a helyreállítás tempóját kifogásolta a lap, illetve a magyar viszonyokat nem ismerő, így azokat rendezni nem feltétlen képes, a döntéshozásra befolyással bíró személyek tevékenységét nehezményezte.

Ennek megfelelően a hírlap élesen bírálta a birodalmi kormányzat Magyarország történelmi szokásaival és jogaival ellenkező intézkedéseit. A lap szerint a legnagyobb sérelem, amely a szabadságharc leverése után érte Magyarországot, az országgyűlés összehívásának mellőzése volt.⁴³¹ Amikor az olvasható a lap hasábjain, hogy szükség lenne arra, hogy a magyar nemzet hallassa hangját, éppen az országgyűlés összehívásának szükségességére utalt a szerző. A november 15-i vezércikk írója azzal érvelt, hogy a történelem során az országgyűlést többször összehívták háborúk alatt is, ráadásul 1849. augusztus óta elvileg helyreállt a béke az országban, tehát nem volt indokolt az országgyűlést mellőző kormányzás. Annak összehívása pedig éppen a kedélyek csillapodását és a helyzet konszolidálását segítette volna elő, érveltek. Emellett konkrétumokat is felsorolt a lap, melyeket az országgyűlés lett volna hivatott rendezni: a Kossuth-bankók kérdését,⁴³² a hatalmi ágak gyakorlati szétválasztását,⁴³³ a telekkönyvezést és egy büntetőtörvénykönyv megalkotását.⁴³⁴ Az országgyűlés összehívása mellett a Figyelmező szerint a másik nagyon lényeges politikai kérdés az amnesztia volt. Ezt nyilvánvalóan az uralkodótól várta a lap.

Az idegen hivatalnokok alkalmazása mellett az ország területi integritásának megsértése is sérelemként jelent meg a lapban; ám ezzel kapcsolatban egyedül a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság megalakítását kifogásolta, elsősorban Somssich Pál cikkein keresztül. Az új koronaterület létrehozása kapcsán azonban elsősorban nem a birodalmi vezetést, hanem a szerbeket marasztalta el a lap. A birodalmi egység szükségét hangoztatva a szerb önállósulási törekvések ellen szólalt fel.⁴³⁵ A szerbeket „egy értelmezés-, birtok-, és számban sokkal alább álló, de uralkodni annál inkább vágyakozó népesség”-ként jellemezte,⁴³⁶ amelynek nem volt történelmi joga az általa követelt területi autonómiára. A szerb törekvésekkel szemben állást foglaló bánági románok bécsi küldöttségét ezzel ellentétben érthető módon üdvözölte a lap, és

---

⁴³⁰ Figyelmező 1849. november 23. 111. sz. A magyar menekültek és a keleti kérdés. A cikk írója ez esetben minden bizonnyal elvárásait fogalmazta meg, célja pedig akár az is lehetett, hogy a magyar lakosságot rábírja a kormányzattal való együttműködésre.

⁴³¹ Az országgyűlést a március 4-i alkotmány alapján vélte összehívandónak a lap, tehát a birodalmi alkotmányt elvben elfogadta.

⁴³² A Kossuth bankók elkobzása nyomán szükséges kártalanítás mellett foglalt állást az újság.

⁴³³ Itt elsősorban a törvényhozás és a végrehajtás szétválasztására gondolt a cikk írója, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás elvben már megtörtént szétválasztását üdvözölte.

⁴³⁴ Figyelmező 1849. november 15. 104. sz. Ideiglenes törvénykezési rend

⁴³⁵ Figyelmező 1849. december 8. 124. sz. A szerb vajdaság

⁴³⁶ Figyelmező 1849. december 16. 131. sz. Pest, dec. 15-kén

kiemelte, ők soha semmilyen elszakadási törekvést nem tápláltak magukban.⁴³⁷ Élesebb eszközökkel ecsetelte és sérelmezte Somssich Pál a Szerb Vajdaság történelmi jogalapot nélkülöző megalkotását 1850. január 1-jei cikkében. E cikk egyik közvetlen oka lett végül a lap 1850. január 8-i betiltásának.

A német nyelv előtérbe kerülése a magyar rovására szintén sérelmek megfogalmazására készítette a hírlapot. A december 15-i vezércikk Almásy Móric pénzügyminisztériumi osztályvezetőnek a horvát megyékhez szóló, horvát nyelvű körlevelére hivatkozva⁴³⁸ nem értette, hogy a magyarországi közigazgatásban miért kellett németül levelezni a szervekkel, ha Horvátországban ugyanezt horvát nyelven is megtehetik. Ezentúl a cikk írója szerint a Magyarországon német nyelvű változatokra lecserélt hivatali pecsétek is ellenkeztek a nemzeti egyenjogúságnak a március 4-i alkotmányba foglalt elvével.⁴³⁹ Hasonlóképpen kifogásolta a lap a hivatalnokok német esküszövegét is, melyben szintén a magyar nemzetiség elnyomását vélte felfedezni, és hangsúlyozta, ez növelte a lakosság kormányzattal szembeni ellenszenvét.⁴⁴⁰

Hasonlóképpen sérelmezte a lap december 25-i vezércikkében a magyarországi igazságszolgáltatás rendezetlenségét. A szabadságharc ekkor már négy hónapja véget ért, tehát lett volna idő megszervezni a bíróságokat – érvelt a cikkíró. Kifogásolta a provizóriumot és a korábbi intézmények mellőzését, és javaslatokat is tett: nevezzenek ki bírákat, állítsák vissza a megerendszert és hívják össze az országgyűlést.⁴⁴¹

A lap nemcsak a megoldandó kérdéseket sorolta fel, hanem nem egy alkalommal állást foglalt az államjogi kérdések megoldásának lehetséges alapelveivel kapcsolatban is. A cikk szerzője kijelentette, az ország nem játszotta el történelmi jogait a felkelés alatt sem. 1848–1849 során a birodalmat belülről érte támadás (a kívülről és a belső lázadók által táplált, de a magyarok többsége által elutasított forradalom, melynek megtestesítője a honvéd hadsereg volt), amely ellen közösen kellett fellépni és megvédeni a birodalmat, amire a cikk írója szerint a Pragmatica Sanctio kötelezett; ez a cikk írója szerint az orosz beavatkozást is legitimálta – habár az az európai erőegyensúlyt felborította.⁴⁴² A lap hirdette: továbbra is a Pragmatica Sanctióból kell kiindulni, figyelembe véve a birodalom sokszínűségét, azaz elutasítva a központosítást. A Pragmatica Sanctióra alapozva és az 1848 előtti, a „múltban már bevált”

---

⁴³⁷ Uo.

⁴³⁸ A körlevél megszüntette a nemzetőri tisztek fizetését. Uo.

⁴³⁹ Figyelmező 1849. december 15. 130. sz. Pest. dec. 14-kén

⁴⁴⁰ Figyelmező 1849. december 12. 127. sz. Pest, december 11.

⁴⁴¹ Figyelmező 1849. december 25. 138. sz. Néhány szó az igazságszolgáltatás állapotjáról a magyar koronaországban

⁴⁴² Figyelmező 1849. december 22. 136. sz. Pest, december 21.

intézmények segítségével kell helyreállítani a rendet Magyarországon.⁴⁴³ Az üdvözölt vagy hallgatólagosan, esetleg kényszerűen elfogadott forradalmi vívmányokat azonban ez nem érinthette. Vagyis a kialakult helyzetet el kellett fogadni, hirdette a lap, de „a historiai fejlődésnek fonalát, mennyire lehetséges, az új irányfonalakkal” össze kell kötni.⁴⁴⁴

A Figyelmező a vizsgált időszakban két alkalommal is vidéki leveleket közölt vezércikként. A december 6-i kolozsvári cikk az erdélyi város 1848–1849-es szerepét taglalva a nemzetiségi harcok megszüntét üdvözölte, és erélyesen felszólalt Kolozsvár megsarcolása ellen.⁴⁴⁵ A december 18-i szabolcsi levél pedig szokatlanul éles hangnemben bírálta a szabadságharc leverése utáni, megtorláson alapuló kormányzati politikát. Kiemelte a magyarok dinasztiahűségét és a magyarországi forradalom a magyar nemzettől idegen jellegét; követelte a magyar országgyűlés összehívását és Magyarország történelmi jogainak tiszteletben tartását. A levél kifogásolta, hogy „[...] a mágnások mély csendben nézik a történéseket”, és felhívott: „Szóljon fel kiki, kit állása, tekintélye, tudománya, szíve ösztöne arra hív föl, hogy nemzetének örje legyen a szerencsétlenség napjaiban.”⁴⁴⁶

Az újonnan bevezetett közigazgatási rendszert és a megtorlást érintő sérelmek napirenden tartása mellett más írások is napvilágot láttak a hírlap hasábjain, amelyek betiltását kívánatossá tették a birodalmi és a magyarországi katonai és civil hatóságok szemében. Ilyen téma lehetett a magyar emigránsokról közölt néhány cikk⁴⁴⁷, a rokkant honvédek és családtagjaik segélyezésére történő felhívások⁴⁴⁸ vagy a Kossuth-bankókért járó kártalanítás ügyének napirenden tartása.⁴⁴⁹ Ám ide sorolhatók azok a cikkek is, amelyek a magyar konzervatívokkal foglalkoztak, akik miatt az újság többször polémiaiba keveredett bécsi lapokkal.

A Figyelmező többszám harmadik személyben írt a konzervatívokról, így habár elveikkel egyetértett, látszólag elkülönült csoportjuktól. A konzervatívok elveivel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy céljuk nem az 1847-es állapotok helyreállítása, hanem „a historiai hagyomány tiszteletben tartása s a magyar nemzetiség illető polczára állítása által a monarchiai alapnak és a felsőbbség tekintélyének szilárdítása”,⁴⁵⁰ azaz birodalmi egység, de Magyarország történelmi hagyományainak megtartásával. A hírlap elutasította azt a véleményt, miszerint a

---

⁴⁴³ Figyelmező 1849. november 23. 111. sz. A magyar menekültek és a keleti kérdés

⁴⁴⁴ Figyelmező 1849. december 28. 140. sz. Visszapillantás I.

⁴⁴⁵ Figyelmező 1849. december 6. 122. sz. Kolozsvár, november 26.

⁴⁴⁶ Figyelmező 1849. december 18. 132. sz. Szabolcsból

⁴⁴⁷ Figyelmező 1849. november 17. 106. sz. Szemle a nagy világ felett

⁴⁴⁸ Figyelmező 1849. december 12. 127. sz. Pest, december 11.

⁴⁴⁹ Figyelmező 1849. december 15. 130. sz. Vidéki levelezés

⁴⁵⁰ Figyelmező 1849. december 27. 139. sz. Pest, december 26.

konzervatív mozgalom „Fronde” jellegű, azaz, hogy csak egy arisztokrata ellenzéki tömörülésről lenne szó, és népszerűségének növekedését prognosztizálta. A konzervatív csoport támogatóinak köre a lap szerint „ma számosabb, mint valaha”⁴⁵¹, ráadásul más politikai csoport vagy párt nem is létezett Magyarországon, így rendre visszautasította a Figyelmező a bécsi lapok azon állításait, amelyek több pártra osztották a magyarországi politika szereplőit.

A Figyelmező mindössze két politikai csoportosulásról írt: a birodalmi egységet elfogadó, de Magyarország önállását szükségesnek tartókat és a kormányzatot béke- vagy hivatalvágyból kiszolgálókat tömörítő két táborról. A december 29-i vezércikk szerint a konzervatívok mindkét pártban megtalálhatók, azonban többségük az 1848 előtti ellenzék mérsékelt tagjaival együtt az első csoportot alkotja. A cikk bizonyos értelemben megpróbálta felülvizsgálni a konzervatívok 1848 előtti szerepét és tevékenységét, hiszen a szerző szerint a konzervatívok felejtettek és tanultak is: elfelejtették a liberálisokkal szembeni konfliktusaikat, és megtanulták, hogy nem ők függenek a kormányzattól, hanem fordítva. 1848 előtthöz képest tehát a legnagyobb változás az, hogy a konzervatívok kormánypártból ellenzékivé váltak, azonban a kormányzat csak velük összefogva biztosíthatja Magyarország és ezáltal a birodalom egységét és konszolidálását.⁴⁵² A lap tehát 1849 végén már egyértelműen ellenzéki pozícióban levőként festette le a magyar konzervatív tábor a közvélemény előtt.

A korábbi cikkektől eltérően a lap 1850. január 1-jei vezércikke már többszám első személyben értekezett a konzervatívokról. A cikk leszögezte, hogy nem akartak ellenzékivé válni, azonban nem volt más út előttük. A szerző e kapcsán megfogalmazta a konzervatívok legnagyobb dilemmáját: elsősorban alattvalók vagy hazafiak legyenek, a dinasztia és a király iránti hűségük vagy a nemzet iránt érzett kötelelességérzetük-e az erősebb? Választani, úgy tűnik, ők maguk sem tudtak, lojalitásukról biztosították az uralkodót, de a nemzet jogairól nem voltak hajlandók lemondani.⁴⁵³

Összességében a lap konzervatív álláspontját tükrözte, hogy szerzői elutasították a forradalmat és az azt követő megtorlást is, Magyarország jövőjét pedig az 1848 előtti állami intézményrendszerre támaszkodva képelték el. Támogatták a birodalmi egységet, elvben elfogadták a nemzetek egyenjogúsítását – ám a reformkori magyar politikai elithez hasonlóan csupán az egyéni jogok szintjén. Elfogadták, sőt pozitívan írtak olyan forradalmi vívmányokról, mint a jobbágyfelszabadítás. Ellenben bíralták a jogkiterjesztés módját, hiszen az alsó társadalmi rétegeket nem tartották még elég érettnek a politikai életben való részvételre. Ezért

---

⁴⁵¹ Uo.

⁴⁵² Figyelmező 1849. december 29. 141. sz. A magyar pártok

⁴⁵³ Figyelmező, 1850. január 1. 3. évf. 1. sz. Évfordulatkor.

elutasították a parlamentarizmust is; a nemesség politikai vezető szerepét történelmi jognak tekintették.

Úgy tűnik tehát, hogy a Figyelmező teljes mértékben osztotta a konzervatív csoport többségi politikai állásfoglalását, azonban a mozgalom egységességének hiányában eleinte némi távolságtartással szólt tevékenységükről. 1850 elején már a konzervatív táborhoz tartozó Somssich Pál is írt a lapba, aminek következtében a Figyelmező a konzervatívok orgánumává vált ezekben az utolsó hetekben. Az újságban megjelenő nézetek népszerűségét jelzi, hogy 1400 előfizetőjével az egyik legkeresettebb hírlap volt az országban.⁴⁵⁴

A hivatali posztokról való lemondások jelentőségét mutatja, hogy a korabeli magyar nyelvű politikai sajtó, köztük a Figyelmező is aktívan foglalkozott a kérdéssel – sőt, egyes német nyelvű lapok is. A hivatalvisszautasításokra a bécsi Der Lloyd is reflektált. A lap 1849 októberében közölt vezércikket a magyar konzervatívok hivatalt visszautasító magatartásáról, erős kritikát fogalmazva meg a hivatalvisszautasítókkal szemben: ahelyett, hogy segítséget nyújtottak volna hazájuknak, a felkérés ellenére „duzzogva hozták a minisztérium tudomására nemtetszésüket”, és ausztriai kastélyokba és fürdőhelyekre vonultak vissza. Nem éltek azzal a lehetőséggel, hogy a kormánnyal összefogva új párttá alakuljanak, ezzel – politikai alkalmatlanságukat bebizonyítva – eljátszották az esélyüket, hogy beleszóljanak Magyarország jövőjébe.⁴⁵⁵ Ennek ellenére 1850 februárjában Desseffy Emil majd a Der Lloyd hasábjain fogja kifejteni programját, amely az 1850. évi közös konzervatív memorandum alapjául szolgál –, tehát a lap igyekezett többféle álláspont közlésére alkalmat nyújtani.

Az 1849. november 15-én, az Erdélyből áttelepült konzervatív Szilágyi Ferenc szerkesztésében, a kormányzat elvi támogatása mellett elinduló Magyar Hírlap egy erős Ausztria szükségességét hirdette, ám, mint olvashatjuk a lap hasábjain, a magyar nemzet minél szebb és boldogabb jövőjének megteremtését is. A reformkorban a konzervatívokkal is kapcsolatban álló Szilágyi feladatának tekintette a magyar nép és az uralkodó közötti bizalom helyreállítását. Ennek ellenére kiállt Magyarország területi integritása mellett, ami miatt a lap többször is megrovásban részesült.⁴⁵⁶ Szilágyi egyébként „Magyar Kormánylapnak” szerette volna elnevezni az újságot, amely végül 4000 forint szubvencióban részesült évente, így szorosán kötődött Geringer császári biztoshoz. Nem véletlen, hogy a lap hasábjain nyomon

---

⁴⁵⁴ Németh G. Béla: A jozefinista illúzió fölvilágosítása 49 után, In: Uő (szerk.): Létharc és nemzetiség, Budapest, Magvető, 1976, 414–444. 438.

⁴⁵⁵ Der Lloyd 1849. október 21. Morgenblatt. Wien, 20. October

⁴⁵⁶ Buzinkay Géza: A konzervatív ellenzéki lap átalakulása kormánylappá: a Magyar Hírlap és a Budapesti Hírlap. In: Kosáry-Németh G. 1985. 323.; Angyal Dávid: A Magyar Hírlap megindítása In: Angyal 1925. 19–28.

követhető Geringer és a konzervatívok egyre hidegülő viszonya.⁴⁵⁷ A lap szerzőgárdájához tartozott ekkoriban Nádaskay Lajos, a Honderű korábbi szerkesztője, Bulyovszky Gyula, az 1848. március 15-i 12 pont egyik fogalmazója, majd a forradalom mellé állt konzervatív Nemzeti Ujság munkatársa, Birányi (Schultz) Ákos, korábban a Pesti Hírlap munkatársa és a Jelenkor majd a Köztársasági Lapok szerkesztője, valamint a pályakezdő konzervatív újságíró, Kecskeméthy Aurél és barátja, Funták Sándor. Rövid ideig dolgozott a lapnál a bécsi kultuszminisztérium egyik munkatársa, Mikulás János, majd 1852-től az Országos Gazdasági Egyesület korábbi titkára, Török János is.⁴⁵⁸ Ugyanakkor a külföldi levelezők között több emigráns is szerepelt, így a lapnak folyósított kormányzati szubvenció a levelezőknek fizetett tiszteletdíj folytán akár az emigráció támogatásaként is értelmezhető volt a kormányzat részéről.⁴⁵⁹ Már a szerkesztőségi gárda is mutatja, hogy Szilágyi konzervatív volta ellenére ez a lap nem az 1848 előtti konzervatívok vezetőire támaszkodott.

A konzervatív csoportot a lapban több bíráló is érte. A Magyar Hírlap kritikával illette 1848 előtti szerepüket, az 1848 előtti állapotok helyreállításának kívánalmát és a hivatalviselés elutasítását. Ezzel szemben a hivatalt vállaló személyek egyértelműen pozitív fényben tűnnek fel a hasábjain, a hivatalt visszautasítókat viszont komoly ösztűzben részesítette a hírlap. 1850. január 15-i számában arról írt a szerző, hogy a hivatali posztokat az új bécsi kormány kínálta fel, tehát az a kormányzat, amivel szemben kritikát fogalmaztak meg a konzervatívok, s ezzel magyarázható a hivatalviseléssel való elzárkózás. Vagyis a tisztségeket pusztán elvi okokból utasították vissza, amivel viszont Magyarország érdekeivel ellentétesen cselekedtek.⁴⁶⁰ A februári vezércikkék ellentmondásos álláspontot foglaltak el. Egyrészt a hivatalnoki pozíciókat – vélhetően a közigazgatás alsóbb szintjein – szívesen látnák, olvashatjuk, olyan személyekkel betöltve, akik megbízhatóan el tudják végezni a rájuk bízott feladatot; a konzervatívokat egyértelműen ilyennek véli a szerző.⁴⁶¹ Másrészt döntési pozícióba nem szívesen engedné őket a lap, ugyanis a február 9-i szám vezércikkének írója attól tart, ez esetben veszélybe kerülnének a forradalmi vívmányok.⁴⁶²

A Magyar Hírlap természetesen tisztában volt azzal, hogy a konzervatívok a hivatalvállalások kapcsán sem viselkedtek egységesen, tehát voltak olyanok, akik elfogadták a

---

⁴⁵⁷ Angyal 24.

⁴⁵⁸ Buzinkay Géza: A konzervatív ellenzéki lap átalakulása kormánylappá: a Magyar Hírlap és a Budapesti Hírlap. In: Kosáry-Németh G. 1985. 321-322.!

⁴⁵⁹ Deák Ágnes, Tamás Ágnes: Sziszifuszok küzdelme. Kormányzat és sajtópolitika Magyarországon 1860-1875. Kronosz Kiadó, Pécs, 2021. 160.

⁴⁶⁰ Magyar Hírlap 1850. január 15. 52. sz. Magyarország és Erdély

⁴⁶¹ Magyar Hírlap 1850. február 5. 70. sz. Magyarország és Erdély

⁴⁶² Magyar Hírlap 1850. február 9. 74. sz. Magyarország és Erdély

számukra felkínált hivatalt, s olyanok, akik nem, illetve akik később mondtak le pozíciójukról. A lap egyik száma kiemeli, a hivatalt vállalók sem mind hazafiságból cselekedtek, hanem vélhetően a remélt anyagi előnyök miatt. Március végére ráadásul fordulat állt be a lap hasábjain: már nem hangsúlyozták a konzervatívok alkalmasságát, sőt azzal szemben fogalmaztak meg állításokat. A cikkírók⁴⁶³ azzal érveltek, hogy mivel a konzervatívok a kormány bukását óhajtják, valójában ellenzékiek, ráadásul bosszúra is vágnak az 1848-as események miatt, így személyes érdekeiken nem tudnának felülemelkedni. Teljesen eltűnik az argumentum is, hogy olyan emberekkel kell feltölteni a hivatalokat, akik ismerik az ország viszonyait: immár idegen, külföldi hivatalnokok alkalmazásában látja a lap a megoldást, akik saját érdekeiket teljesen kizárva tudnák feladatukat ellátni.⁴⁶⁴

II./5. A konzervatívok és a hivatalvállalás 1850 tavaszán

1850 tavaszán aztán újabb konzervatívok adták be lemondásukat. Szentiványi március elején elhagyta hivatali helyét, ám állásából csak augusztusban mentette fel az uralkodó.⁴⁶⁵ Főként a bevezetett közigazgatási reformokkal nem értett egyet; pesti kerületi főbiztosi helyét ideiglenesen Ambrus Mihály, később Koller Ferenc, majd decembertől Augusz Antal báró vette át.⁴⁶⁶

Szintén a politikai viszonyok miatt adta be lemondását Szirmay Sándor kassai kerületi főbiztos is, aki április 8-án értesítette döntéséről a hozzá utalt hivatalnokokat.⁴⁶⁷ Lemondását⁴⁶⁸ még korábban, márciusban nyújtotta be, azonban azt Geringernek – Bach beleegyezése nélkül – nem állt szándékában elfogadni, így eleinte Szirmayt szabadságon lévőnek tekintette, a polgári kerület irányítását pedig Heinrich Swieceny kassai miniszteri biztosra bízta. Geringer mindenesetre sajnálattal fogadta Szirmay lemondását⁴⁶⁹, aki szerinte a dinasztia hűséges és tiszteletreméltó támogatója volt.⁴⁷⁰

Bordolo kassai katonai kerületi parancsnok Szirmay döntését „részben magánéleti körülményeinek”, részben annak a „sajátos helyzetnek” tulajdonította, „amelybe a magyar

---

⁴⁶³ Elsősorban a K. szignóval ellátott cikkek.

⁴⁶⁴ Magyar Hirlap 1850. március 26. 112. sz. Magyarország és Erdély

⁴⁶⁵ Deák 2021. 266-267.

⁴⁶⁶ Sashegyi 1965. 266.

⁴⁶⁷ Sashegyi 1965. 264.

⁴⁶⁸ A lemondólevél nem ismert, azt Geringer Bachhoz továbbította, valószínűleg a belügyminisztérium iratanyagának jelentős részével együtt az 1927-es Justizpalastbrand során megsemmisült.

⁴⁶⁹ MNL OL D51 503/gg 1850. Geringer levele Szirmayhoz, [Pest], 1850. március 31. Levélfogalmazvány.

⁴⁷⁰ ÖStA AVA Nachlass Bach, Briefe. Geringer levele Bachhoz, Pest, 1850. április 2.

arisztokrácia került”.⁴⁷¹ Bordolo itt valószínűleg a magyar arisztokráciával azonosított konzervatívok és az általuk képviselt, újra gondolt sérelmi politika nyomására gondolt. Szirmayt ennek ellenére megpróbálták maradásra bírni, ám a korábbi kerületi főbiztos semmi esetben sem volt hajlandó a köz szolgálatában maradni. Ennek megfelelően április 1-jére felmentése már megtörtént.⁴⁷²

Lemondása ellenére Szirmay még májusban is kapcsolatban állt Geringerrel. Május 28-án levélben kérte a teljhatalmú császári biztostól két korábbi beosztottja, Fábry István referens és Bartos János titkár áthelyezését. Kérését azzal indokolta, hogy lemondása okaival két korábbi beosztottja is azonosult, ezért jelenlegi pozíciójukban megmaradva „rossz előítéletekkel találkozhatnak, amelyek károsan befolyásolnák jövőjüket.”⁴⁷³ Azaz attól tartott, hogy hivatali utódja hátrányosan kezelheti őket. Szirmay nyilatkozata továbbá megerősíti a gyanút, hogy lemondása mögött elvi fenntartások álltak, amelyek megnehezítették a közigazgatás előítéletektől mentes, önzetlen szolgálatát. Szirmay ezt nyomatékosította is: „A minisztérium újabb rendeletei felbontották azt a hivatalos kapcsolatot, amely engem Excellenciához kötött, de nem azt a bizalmat és tiszteletet, amelyet Excellenciád iránt mindig is érezni fogok.”⁴⁷⁴ Azaz Szirmay is elsősorban azt nehezményezte, hogy Geringer közvetlen alárendeltjéből a miniszteri biztos alárendeltjévé vált volna, lejjebb kerülve a hivatali hierarchián, önálló hatásköre egy részétől megfosztva.

Geringer Szirmay lemondásánál nagyobb érvágásnak minősítette Forgách Antal nyitrai kerületi főbiztosát. Bachhoz írt levelében úgy vélte, „Szirmay elvesztése könnyebben pótolható, mint Forgáché”. A lemondást Geringer Szentiványi befolyásának tulajdonította: „Kollégái közül kétségtelenül F. [Forgách] érte el a legtöbbet, és elkötelezett a kormány iránt” – vélte, ám a hivatalban maradásra, úgy látszik, nem tudta rábírni Forgáchot, noha akár bécsi alkalmazását is kilátásba helyezte. Geringer kifejezetten azt tanácsolta Bachnak, hívják Forgáchot Bécsbe, ami megtörtént, s az uralkodó is maradásra kérte Forgáchot, aki végül engedelmeskedett.⁴⁷⁵

1849 végén, 1850 tavaszán a kormányzati iratok arról tanúskodnak, hogy egy-egy elégedetlenkedő vagy egyenesen hivataláról lemondó konzervatív hivatalnok mellett a kormányzat úgy látta, a konzervatív vezető személyiségek szervezett akcióba fogtak annak érdekében, hogy álláspontjukat érvényesítsék, befolyásolják a kormányzati politikát, és igyekezzenek összehangolni táboruk tagjainak tevékenységét. Arra törekednek, hogy minél

---

⁴⁷¹ Uo.

⁴⁷² Uo.

⁴⁷³ MNL OL D51 588/gg 1850. Szirmay levele Geringerhez, Kassa, 1850. május 28.

⁴⁷⁴ Uo.

⁴⁷⁵ ÖStA AVA Nachlass Bach, Briefe. Geringer levele Bachhoz, Pest, 1850. április 2.

inkább meggyengítsék az ideiglenes magyarországi közigazgatás egyébként sem szilárd alapjait. 1849 végén például arról érkeztek jelentések – nem tudjuk, mennyire voltak hitelesek –, hogy a nyitrai kerületi főbiztos, Forgách Antal vezetésével több személy küldöttségként nemzeti öltözetben kíván az uralkodó elé járulni; Bach utasította Geringert, hogy udvariasan, de beszélje le szándékáról a küldöttséget.⁴⁷⁶

Geringer 1850. április 2-i, Bachhoz címzett levelében ismét szóba került az igazságszolgáltatás egyes pozícióinak megrohamozása: „Úgy tűnik, ezek az emberek [a konzervatívok] a bíróságokon akarják kialakítani a magyar felsőbbrendűség megőrzésének utolsó bástyáját.”⁴⁷⁷ Éppen ezért úgy vélte, „semlegesítő elemeket kell hozzáadni” a bíróságok hivatalnoki rétegéhez, méghozzá olyanokat, akik magyar nyelvűek – ezáltal nem támadhatók, mint az országhatárokon túlról érkezett hivatalnokok –, és nagy tekintéllyel bírnak. Úgy tűnik, a nemesi hivatalnokok igyekeztek a közigazgatással szemben inkább az igazságszolgáltatás köreibbe vonulni, azt remélhették, ott kevesebb konfliktus vár rájuk a magyar alkotmányos hagyományok és az új kormányzati rendszer összeütközése folytán annak ellenére, hogy természetesen a bírósági intézményrendszer is jelentős változásokon ment át. Emellett az igazságszolgáltatás vonzerejének másik oka lehetett, hogy ott magasan képzett hivatalnokok alkalmazására volt szükség, így értelemszerűen a magyar elem végig jelentős maradt ezen a területen – hiszen megfelelő nemzetiségi szakemberekből hiány volt, másrészt főképp a magánjogi perekben szükség volt az 1848 előtti magyar jogrendszer ismeretére.⁴⁷⁸

A hivatalt továbbra is viselők sem mindig értettek egyet maximálisan a katonai hatóságokkal. A polgári és katonai hatóságok közötti vitákra világítanak rá a következő esetek. Kapy Eduárd egri kerületi főbiztos Geringerhez írott március 23-i levelében a katonai kerületi parancsnokság utasításainak stílusára panaszkodott. A sértő, szerinte indokolatlan hangnem nyomán („meglepődve és igen kellemetlenül látta a kerületi parancsnokság”, „lelkiismeretlen parancsvégrehajtás”, „téves nézetek”⁴⁷⁹) Kapy azzal vádolta a katonai parancsnokságot, hogy szándékosan törekszik kerületi főbiztosi munkájának ellehetetlenítésére. Akár a hivatalról való lemondás lehetősége is megfogalmazódhat, jelentette ki: „Őszintén be kell vallanom Excellenciádnak, hogy ez a bánásmód a legmélyebb ellenszenvet váltotta ki belőlem, és kétségbe kell esnem a jövőt illetően, ha ez az állapot, amelyben a legjobb szándékúak ilyen kegyetlenségnek vannak kitéve, sokáig fennmarad.”⁴⁸⁰ A stíluson túl Kapy a helyi hivatali

---

⁴⁷⁶ ÖMR II/1. 1849. december 18./III.

⁴⁷⁷ ÖStA AVA Nachlass Bach, Briefe. Geringer levele Bachhoz, [Pest], 1850. április 2.; vö. Deák 2021. 269.

⁴⁷⁸ Deák 2000. 152.

⁴⁷⁹ MNL OL D51 103/gg 1850. Kapy Eduárd levele Geringerhez, Eger, 1850. március 23.

⁴⁸⁰ Uo.

előjárók (polgármesterek, bírók) bebörtönzésével, nyilvános megszégyenítésével szemben is szót emelt. A személyes sérelmen kívül kifogásolta, hogy a katonai szervek magatartása ellehetetleníti a polgári hatóságok elsődleges feladatát és célkitűzését, a lakosság megnyugtatását, sőt a kormányt támogató és a közigazgatásban részt vállaló személyeket akár el is idegenítheti. Geringer közbenjárását kérte az ügyben, végül hivataláról nem mondott le. A katonák azonban nem feltétlenül szándékosan jártak el tapintatlanul, hanem a hadseregben ehhez a stílushoz voltak szokva. A civil és a katonai hivatali érintkezési módok ütközése elkerülhetetlen volt a katonai igazgatáshoz nem szokott civil vezetők katonai parancsnokoknak történő alárendelése nyomán.

III. Az 1850-es közös konzervatív memorandum

III./1. Az aláírók

1850 áprilisában huszonnégy illusztris konzervatív személyiség egy közös memorandumban fordult I. Ferenc Józsefhez. A forradalom óta ez volt az első kollektív fellépés a részükről. A memorandum aláírói közül hatan aláírták a Konzervatív Párt 1846-os alapító okiratát (Andrássy György gróf, Babarczy Antal, Dessewffy Emil, ifj. Mailáth György, Ürményi József, Zichy Ferenc); 1848 előtt nyolcan főispáni vagy főispáni helytartói pozíciót töltöttek be (Ambrózy György, Andrássy György, Bánffy Miklós, ifj. Mailáth György, Péchy Manó, Ürményi József, Zichy Félix, Zichy Henrik); szintén nyolcan nem viseltek 1848 előtt hivatalt, de kamarási vagy helytartótanácsosi címmel bírtak (Babarczy Antal, Barkóczy János, Bethlen Domokos gróf, Eszterházy Ferenc gróf, Pallavicini Alfonz gróf, Sennyey Pál, Széchenyi Pál gróf, Waldstein János gróf); hárman pedig országos jelentőségű hivatalt töltöttek be: Apponyi György főkancellár, Jósika Samu erdélyi kancellár, Zichy Ferenc pedig a Helytartótanács ideiglenes elnöke volt a forradalom előtt.

Érdeemes egy pillantást vetni az aláírók családi kapcsolataira, ugyanis adódik a kérdés: miért éppen ez a huszonnégy ember írta alá a memorandumot. Bár Bécs lehetett találkozóhely, az ország különböző pontjain éltek? Milyen kapcsolatban álltak egymással? Akiknél nem mutatható ki szoros rokoni kapcsolat, ott a baráti és hivatali kapcsolatok magyarázhatják az összetartást – természetesen az „elvbarátság” kívül. Hat elsőfokú (sógor, após, unokatestvér, unokaöcs) családi kapcsolat mutatható ki a memorandum aláírói között, illetve hét másod- és harmadfokú (azaz minden olyan rokoni kapcsolat, ami nem elsőfokú). Ez alapján nem lehet kijelenteni, hogy a családi kapcsolat kizárólagos oka volt a memorandum aláírásának, noha a törzsgárdához” tartozók kétségkívül szoros rokoni kapcsolatban álltak egymással.⁴⁸¹ Dessewffy, Apponyi, ifj. Mailáth György és Ürményi fiatalkori barátok voltak, és közeli barátságot ápoltak egymással. Emellett Dessewffy és Sztáray Júlia, Apponyi felesége, első unokatestvérek voltak; míg Dessewffy egy másik unokatestvére, Dessewffy Egyed Ürményi József lányát, Ágotát vette feleségül.

Ahogy a bevezetőben említettük, a szakirodalom és a konzervatívok visszaemlékezései alapján tíz személyt lehet elkülöníteni, akik egyértelműen a tábor elsővonalához tartoztak. Név szerint: Andrássy György, Apponyi György, Dessewffy Emil, ifj. Mailáth György, Jósika

---

⁴⁸¹ A családi kapcsolatok vizsgálatához felhasznált irodalom: Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, I–XIII. Pest, Ráth Mór kiadása, 1857–1868.

Samu, Sennyey Pál, Szécsen Antal, Szentiványi Vince, Szógyény László és Ürményi József. Közülük Szécsen Antal (1850 tavaszán Londonban volt egy bécsi diplomáciai megbízásnak köszönhetően), Szentiványi Vince (1850 tavaszán pesti kerületi főbiztos, egyben a legmagasabb pozícióban lévő konzervatív hivatalnok, és mint ilyen, vélhetően nem vett részt egy szervezett, nyíltan ellenzéki akcióban) és Szógyény László (mint emlékirataiban írja, ő távolléte és az idő rövidege miatt, sajnálatára nem tudott Bécsbe utazni⁴⁸²) nem írta alá az emlékiratot.

Mint tudjuk, 1848–1849 folyamán a konzervatívok többsége visszavonult az aktív politizálástól. Az emlékirat későbbi aláírói közül az eddig említetteken kívül Bretzenheim Ferdinánd herceg kamarás a forradalom után Bécsbe utazott, s Magyarországon hazaárulónak minősítették, Waldstein János a festészet felé fordult, míg Pallavicini Alfonzot a Batthyány-kormány szintén hazaárulónak minősítette, ezért szintén visszavonult a politikától. Bretzenheim abauji és zempléni birtokait 1849. április 25-én lefoglalták.⁴⁸³

Ám volt olyan majdani aláíró, aki egészen 1848 októberéig az országgyűlés tagja maradt: ilyen volt ifj. Mailáth György, Sennyey Pál és Zichy Henrik. Andrassy György a népképviselői országgyűlésen szintén részt vett, és Péchy Manó is elindult a zempléni követségért 1848 júniusában, de azt nem sikerült megszereznie; Bethlen Domonkos az országgyűlés engedélyével 1849. áprilisában külföldre távozott. Egészen 1848 végéig megtartotta főispáni hivatalát Zichy Henrik, Zichy Félix neve pedig szintén felmerült a veszprémi főispáni címmel kapcsolatban 1848-ban, ám végül nem rá esett a magyar kormány választása.

Láttuk, Jósika Samu a dietális bizottság tagjaként az áprilisi törvények megfogalmazásában is részt vett, tehát 1848 tavaszát Bécsben töltötte. A magyar kormány ellenében vállalt hivatalt 1849-ben Babarczy Antal, Ürményi József és Zichy Ferenc, akiket Windisch-Grätz királyi biztossá nevezett ki. Szirmay István, habár nem vállalt hivatalt 1849 folyamán, aktívan kivette a részét a szabadságharcból, hiszen zsoldos csapatok szervezésébe kezdett – természetesen a császáriak oldalán. A memorandum fogalmazója, Dessewffy Emil sem maradt tétlen. Noha hivatalt nem vállalt, mint láttuk, folyamatosan programokkal és javaslatokkal látta el a birodalmi vezetést.

---

⁴⁸² Szógyény emlékiratai II. 13.

⁴⁸³ A magyar kormány 1848. október 7-én hazaárulónak minősített mindenkit, aki segédkezet nyújt a „nemzet alkotmányos szabadságának felforgatására.” Fábiánné Kiss Erzsébet: A honárulók vagyónának lefoglalása és kezelése. Az 1848–1849-es pénzügyi adminisztráció egyik speciális feladata. Századok, 128. évf. (1994) 1. sz. 47., 50., 69.

Nem fogadta el a számára felajánlott hivatalt a szabadságharc leverése után, vagy lemondott: Ürményi József, Sennyey Pál, ifj. Mailáth György, Babarczy Antal. A memorandum születésekor az aláírók egyike sem töltött be kormányzati tisztséget.

III./2. A keletkezés

1850 tavaszán a konzervatívok – és maga Dessewffy is – elégedetlen volt a fennálló helyzettel és a Magyarországon követett birodalmi politikával. Adódhat a kérdés, ha Dessewffy még 1849 nyarán is memorandumokkal fordult a birodalmi vezetés felé, mikor tűnt el a lelkesedése, mikortól gondolta azt, hogy az események nem jó irányba mutatnak. Erre néhány Jósikának címzett levél világít rá.

1849 júliusában úgy nyilatkozott egy levelében, hogy kerületi biztosi pozíciót még akkor sem vállalna, ha felmerülne a neve; ezt gyermekei taníttatásával indokolta, miszerint fontos, hogy egy „civilizált városban”, azaz Pozsonyban éljen. Ugyanebben a levélben ír arról, hogy a vagyonekobbások ügyében felállítottak egy bizottságot, melyben egyébként Szőgyény is helyet kapott, abban azonban „az eszmék zűrzavara” uralkodik, és senki sem szólalt fel a magyar alkotmány mellett, senki sem emelkedett „igazi államférfiúi álláspontra”. Ekkor tehát már érződtek Dessewffy kételyei a bécsi törekvésekkel kapcsolatban.⁴⁸⁴

1849 szeptemberében már egyértelműen borúsak voltak Dessewffy gondolatai. Egy levelében a közigazgatás megszervezésének lassúságára és bizonytalanságra, az emberek „tudatlanságára”, a történetekkel kapcsolatos elégtelen felvilágosításra panaszkodott. Ugyanakkor még bízott a különböző bécsi egyezkedések és tárgyalások sikerességében.⁴⁸⁵

1849 végén tovább sötétedett a kép.⁴⁸⁶ Láttuk, egy novemberi levelében már gyakorlatilag a passzív ellenállás talajára állt, hiszen úgy vélte, amíg a liberalizmus „másnapossága” nem ér véget Európában, a konzervatívok semmilyen hasznos pozíciót nem tölthetnek be tartósan az „új rendszerben”. „Elhatalmasodik rajtam az undor mindattól, ami a nyilvánosságban történik” – referált.⁴⁸⁷ 1849 végére már teljes a kiábrándultság Dessewffy részéről, és habár még passzív ellenállásra int, 1850 elejétől már megkezdődik a konzervatívok politikai szervezkedése.

---

⁴⁸⁴ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil Jósika Samunak. 1849. július 4., Pozsony.

⁴⁸⁵ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil levele Jósika Samuhoz. 1849. szeptember 22., Szentmihály.

⁴⁸⁶ Ehhez hozzájárulhatott, hogy október elején elveszítette édesanyját.

⁴⁸⁷ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil Jósika Samuhoz. 1849. november 9., Kassa

Dessewffy 1849 májusában még elutasított egy a kollektív politikai fellépésre irányuló hasonló ötletet. Zichy Ferenc már akkor felvetette – állítólag Pálffy Móric gróf hatására, sőt, egy német nyelvű szöveg is készült hozzá –, hogy húsz magyar arisztokrata járuljon egy beadvánnyal I. Ferenc József elé, mely politikai tanácsokat és az orosz beavatkozás dicséretét tartalmazta volna. Ez ellen Dessewffy szót emelt, sőt még Schwarzenberg előtt is kifejtette ellenvéleményét – attól félve, az Kossuthék malmára hajthatja a vizet. Ekkor tehát még nem tartotta relevánsnak a politikai fellépést a részükről.⁴⁸⁸

A végül 1850 tavaszán elkészült memorandum szövegét Dessewffy Emil fogalmazta, azt már 1850. március elején elkészítette.⁴⁸⁹ A dokumentumot 1850. április 10-e környékén próbálták meg átadni az uralkodónak Bécsben, ám ennek pontos mikéntjét egyelőre nem ismerjük. Az biztos, hogy az uralkodó megtagadta annak átvételét, illetve az is biztos, hogy április 12-én már a sajtóban olvasható volt a memorandum szövege, ugyanis megjelent a Pester Morgenblatt mellékletében. Ez valószínűleg a konzervatívok tudtával történt, akik mindenképpen nagyobb publicitást akartak adni akciójuknak.

Azonban úgy tűnik, az uralkodó már a sajtóban való megjelenése előtt ismerte a memorandum tartalmát, hiszen Jósika egy április 12-i levele szerint Ferenc József azt mondta Schwarzenbergnek, „sok bölcsességet lehet belőle tanulni”.⁴⁹⁰ Jósika szerint az eredeti emlékiratot Bach tette el, s többé elő sem került. Ferenc Józsefnek azonban egészen biztosan referált arról a belügyminiszter. A minisztertanács is mindössze egyszer, április 17-én tárgyalt az emlékiratról, és habár szóba került – Geringer javaslatára – egy arra adandó válasz, és azt nem is vetették el, ám válasz végül nem született. A bécsi kormányzat, nyilvánvalóan Ferenc József jóváhagyásával, inkább a hallgatást választotta.

A memorandumot tehát Dessewffy Emil szövegezte. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában egy német és egy magyar nyelvű kézirat is megtalálható a hagyatékában, valószínűsíthetően a német az „eredeti”, ezen 1850. március 2. áll az utolsó módosítás dátumaként. A magyar nyelvű kézirat teljesen megegyezik a Török János által 1864-ben publikált szöveggel.⁴⁹¹ A memorandum aláíróinak nevei azonban csak a magyar nyelvű kéziraton olvashatók, ezek viszont nem eredeti aláírások, hanem láthatóan valaki a szöveg megírása után vitte fel a neveket a papírra. Azaz az aláírók névsora már megvolt

---

⁴⁸⁸ ⁴⁸⁸ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil levele Jósika Samuhoz. 1849. május 13., Pozsony.

⁴⁸⁹ A memorandum kéziratán 1850. március 8. olvasható dátumként. MNL OL P 90 5. tétel, a altétel.

⁴⁹⁰ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez. Bécs, 1850. április 12. Közli: Wertheimer 1913. 745-747.

⁴⁹¹ MNL OL P 90 5. tétel, a altétel, Dessewffy Emil politikai iratai.; a magyar változat kiadása: Török János emlékirata s azon nemzeti petitiók, melyek az octoberi diplomát megelőzték. Pest, Nyomatott Noséda Gyulánál, 1864.

(valószínűsíthetően valamikor március eleje és április 10. között), és Szógyény emlékiratai alapján tudjuk, hogy az írta alá a dokumentumot, aki a birodalmi fővárosban tartózkodott 1850 áprilisában.⁴⁹² A nevek azonban nem Dessewffy kézírásával kerültek az iratra, sőt maga a magyar nyelvű szöveget sem ő vitte papírra. Vannak azonban módosítások a szövegben, amelyek hozzá köthetők, illetve a végső módosításokat is ő végezte el azon. A német nyelvű kéziratban Dessewffy kézírása mellett két másik kézírástól származó korrekciók találhatók, ezek közül az egyik „tulajdonosát” Jósika Samu személyében sikerült azonosítani, ami alátámasztja azt a feltételezést, miszerint a konzervatívok vezető tagjai konzultáltak egymással a fontos kérdéseket illetően. Korrigálásokat magától Dessewffytól is vannak a német nyelvű kéziratban is. A magyar és a német nyelvű szövegek összehasonlításakor kockázatos kijelentést tenni az eltérő betűformák miatt, azonban úgy tűnik, vannak olyan javítások, melyek mindkét nyelvű kéziratban ugyanattól a személytől – de nem Dessewffytól és talán nem Jósikától – származnak. Ez persze nem zárja ki, hogy a szöveg alapvetően Dessewffy szellemi termékének tekinthető.⁴⁹³

Sajnos a memorandum eredeti példánya egyelőre nem ismert. Az egyeztetések – amennyiben voltak – valószínűleg személyesen és írásban zajlottak, ugyanis ekkoriban több konzervatív is (például Szécsen Antal és Jósika Samu) Bécsben, illetve Bécs közvetlen környékén (például Dessewffy Pozsonyban) lakott.

A memorandumot Dessewffy Emil 1850. április 4-i keltezéssel látta el, és áprilisban készültek azt átnyújtani az uralkodónak.

A Hölgyfutár című lap szerint a konzervatívok Scitovszky János hercegprímás által próbálták átnyújtani azt az uralkodónak.⁴⁹⁴ Az érsek és a konzervatívok kapcsolata nem lehet meglepő annak fényében, hogy 1850. január 6-án került sor Scitovszky János hercegprímási beiktatására Esztergomban. A forradalom óta ez volt az első alkalom, hogy nagyszámú ember összegyűljön. Az eseményen, mely magas hőfokú és hazafias pohárköszöntőiről vált híressé, a konzervatívok is képviseltették magukat: Szentiványi Vince, Babarczy Antal, vagy Luka Sándor is ott volt a világi vendégek között.⁴⁹⁵ A primást maga Szentiványi köszöntötte.⁴⁹⁶ Geringer egyébként helytelenítette, hogy Szentiványi részt vett az ünnepélyes beiktatáson.⁴⁹⁷ Még ezelőtt néhányan, vélhetően egyháziak és világiak egyaránt, egy deputációt szerettek volna az uralkodóhoz küldeni Bécsbe, amelyet 1849 decemberében be is jelentettek, december 24-én

---

⁴⁹² Szógyény emlékiratai II. 13.

⁴⁹³ Jósika Samu kézírását lásd: MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek Jósika Samu Bretzenheimhez 1851. október 10., Kolozsvár.

⁴⁹⁴ Hölgyfutár 1850. április 18. 89. sz. Hírharang c. rovat

⁴⁹⁵ Religio 1850. január 10. Magyarhon

⁴⁹⁶ Berzeviczy I. 159.

⁴⁹⁷ ÖStA AVA Nachlass Bach, Briefe. Geringer levele Bachhoz, Pest. Dátum nélkül.

azonban azt Geringer, az ostromállapotra hivatkozva, megtiltotta. Zsedényi szerint emiatt használták fel a primás beiktatását tüzes magyar köszöntőkre. A küldöttség célja az lett volna, hogy felajánlja az ország hódolatát az uralkodónak, és javaslatot tegyen a nemzet kívánságainak figyelembevételére.⁴⁹⁸ Sajnos erről a kezdeményezésről nem tudunk többet, nem tudjuk, ennek a tervezett akciónak a háttérében is a későbbi memorandum-aláírók álltak-e.

Egy 1850. március 20-i, Dessewffytól Jósikának címzett levél azonban más megvilágításba helyezi a konzervatívok és a hercegprimás kapcsolatát. Dessewffy ebben arról tájékoztatja a levél címzettjét, hogy Scitovszky megígérte, aláírja a memorandumot, ám az utolsó pillanatban visszakozott. A „közepesen tehetséges, hamis szlovák” magatartása következtében Dessewffy becsapva érezte magát. Szerinte Schwarzenberg miniszterelnök hatására visszakozott Scitovszky.⁴⁹⁹

Érdeemes kitérni arra, Scitovszky személyétől függetlenül mit vallottak a konzervatívok az esztergomi érsek közjogi szerepéről. Erre Török János egy 1859-ben született röpirata segítségével kaphatunk választ. Török kiemeli, hogy a vallás a társadalom legfontosabb támasza, az államtól pedig úgy kell elválasztani, hogy jogai és befolyása a mindennapi életre megmaradjon. Sőt, a vallásnak nemcsak a mindennapi életre, hanem a közjogra is komoly hatása van; ugyanis az esztergomi érsek „legnemzetibb” joga, a koronázási jog, s annak is köszönhetően is mint közvetítő közméltóság lép fel a trón és a nemzet között. Azaz az 1850-es éveket tekintve nádor és minden hagyományos alkotmányos főméltóság hiányában az esztergomi érsek lehet felhatalmazva arra, hogy hidat képezzen az uralkodó és az alattvalók között, közjogi ügyekben az országot képviselje. Vélhetően ezért sem volt véletlen csupán, hogy az érsek beiktatásán illusztris konzervatívok is megjelentek, és igyekeztek az eseménynek politikai színezetet adni.⁵⁰⁰

Visszatérve a huszonnégy aláírással ellátott dokumentumra, az Dessewffynek a Der Lloydban korábban közzétett, már említett leveleinek eszmekörében mozog.⁵⁰¹

A memorandum az eddig már említett célokon túl megpróbált egységet teremteni a konzervatív táboron belül. Ezt támasztja alá Jósika Samu február 5-én Dessewffyhez írt levele, melyben a címzett Der Lloydban megjelent leveleire reflektált. Jósika kifejtette, „ellenfeleik” nem számítottak hallgatásukra, ők viszont tudták, hogy az idő előtti megszólalás csak olyan

---

⁴⁹⁸ Zsedényi 1850. 42.

⁴⁹⁹ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy levele Jósika Samuhoz, 1850. március 20. Hely megjelölése nélkül.

⁵⁰⁰ Török János: Magyarország primása. Közjogi és történeti vázolat. Laufer és Stolp, Pest, 1859.

⁵⁰¹ Berzeviczy I.160. Eddig sajnos nem sikerült a Der Lloyd ezen számainak nyomára jutnunk

nyilatkozatokra készítette volna őket, amely széthúzást eredményezett volna soraikban, és jelentősen megnehezítette volna szervező tevékenységüket.⁵⁰²

A memorandum megírásának oka azonban Dessewffy Jósikához címzett március 20-i leveléből derül ki: a bécsi kormány politikájával egyet nem értve nem kockáztathatták, hogy hallgatásukkal azt a látszatot keltsék, egyetértenek azzal. Úgy látta Dessewffy, a memorandum után így két lehetőség áll előttük: vagy nem történik semmi, vagy pedig felkérést kapnak a magyarországi helyzettel kapcsolatos nézőpontjuk kifejtésére. Amennyiben felkérlik erre őket, úgy tűnhet, mindez a memorandum hatására történt – ebből úgy látszik, a konzervatívok a memorandumtól függetlenül számítottak arra, hogy Bécs végül mégis számít rájuk. Felkérés esetén persze az a lehetőség is fennállhat, hogy visszautasítják azt – ami azért lenne előnyös Dessewffy szerint, mert így lehetőség nyílna arra, hogy a nyilvánosság előtt fejtsék ki, miért utasították ezt vissza. Ez utóbbi arra enged következtetni, a konzervatívok már korábban is tudatosan éltek a hivatali visszautasítás gyakorlatával, mintegy felhasználva azokat arra, hogy elveiket megismertessék a közvéleménnyel.⁵⁰³

III/3. A szakirodalom a memorandumról

A 19. század közepi magyar konzervatív politikát méltató Asbóth János meglehetősen röviden ír az uralkodónak „néhány hazafi” által átnyújtani szándékozott emlékiratról.⁵⁰⁴ A tartalom néhány soros összefoglalása után – az emlékirat visszakövetelte Magyarország alkotmányos intézményeit, integritását, a törvényhatóságokat és az országgyűlést – az aláírók nevét közli, majd utána egyből rátér Bach császári főispánokhoz címzett 1851. júliusi körlevelére, melyet az emlékirat közvetlen következményeként említ.

Beksics Gusztáv A magyar nemzet története című szintézis 10. kötetében⁵⁰⁵, habár szintén csak röviden emlékezik meg a memorandumról, egy lapon említve azt az 1857-es konzervatív emlékirattal, hosszasan ostromozza a konzervatívok 1849 után követett politikáját. Nem kérdőjelezi meg, hogy a memorandumuk „rúgója bizonyára a hazafiság volt, de ez a könyörgés aligha képezte méltó kifejezését a hősi csatákban elbukott nemzet

---

⁵⁰² MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika levele Dessewffyhez, Bécs, 1850. február 5. Közli: Wertheimer 1913. 744.

⁵⁰³ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy levele Jósika Samuhoz, 1850. március 20. Hely megjelölése nélkül.

⁵⁰⁴ Asbóth János: Magyar conservativ politika. Máriabesenyő, Attraktor 2011. [Eredeti kiadás: Budapest, Légrády testvérek 1875.] 49–50.

⁵⁰⁵ Beksics Gusztáv: A modern Magyarország (1848-1896). In: [szerk.] Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. 10. kötet. Budapest, Athenaeum 1898. 465–466.

közérületének”. Azaz a közvélemény és a konzervatívok magatartása messze állt egymástól, így próbálkozásuk, „a könyörtelen győző előtt való esdeklés” nem vezethetett sikerre. Beksics szembeszáll a konzervatívok érveivel: elutasítja a ’47-es állapotok restaurálására való törekvést, hiszen az nem vezetett volna el a kiegyezésig, illetve bírálja a konzervatívok birodalompártiságát. Véleménye szerint a memorandummal a konzervatívok hazaszeretetből cselekedtek és jót akartak, egyszerűen tévedtek programjuk megalkotásakor. Ugyanis, ha az uralkodó érvényre emelte volna az „ó-konzervatívok” programját, „a magyar államiság még ma sem léteznék”. Tehát „a nemzet hálát adhat, hogy a conservatívok politikája nem diadalmaskodott”.

Wertheimer Ede német nyelvű tanulmányában⁵⁰⁶ a konzervatívok és a bécsi kormánykörök viszonya kapcsán ír az 1850-es memorandumról. A konzervatívokat „hazájuk törvényes képviselőinek” nevezi, akik a birodalom egységének szükségességét hangsúlyozták, és részvételt követeltek a Magyarország jövőjét érintő kérdések eldöntésében. Az emlékirat jelentőségét abban látja, hogy „a legkiválóbb férfiakból álló, az udvarral egyébként bensőséges kapcsolatot ápoló, szoros közösség jött létre, hogy tiltakozzon hazája megalázása ellen”. Másrészt Wertheimer úgy véli, az emlékirat a magyar közvéleménynek is szólt, hogy kiindulópontként szolgáljon számára. Egy másik tanulmányában⁵⁰⁷ az 1850-es memorandum után veszi fel a fonalat, melyet Wertheimer bukásként értékel, de hosszabban nem foglalkozik a dokumentum hatásával. Andrassy élete és kora című könyvében már úgy vélekedik, hogy Dessewffy célja egyenesen az volt a memorandummal, hogy támpontot nyújtson vele az ország elégedetlen rétegei számára, nem pedig a siker reményében írta meg azt.

Kónyi Manó Deák Ferencz beszédei című munkájának 2. kötetében⁵⁰⁸ nem ír a konzervatívok 1850-es memorandumáról. A munka 396. oldalán azonban közöl egy levelet Somssich Pál tollából, melyben szó esik Somssich 1850-es röpiratáról és a konzervatívok „ismeretes feliratáról”, de Kónyi ezt – nem biztos, hogy helyesen – a konzervatívok 1857-es memorandumával azonosítja.

Berzeviczy Albert a neoabszolutizmus történetével foglalkozó munkájának első kötetében⁵⁰⁹ az esztergomi januári összejövetel következtében kialakult politikai mozgolódás folytatásaként értelmezi a memorandumot, melynek fő célja a legitim magyar politikai elit – jelen esetben a konzervatívok – és az uralkodó közötti közvetlen kapcsolatfelvétel volt. Ő

---

⁵⁰⁶ Wertheimer 1913. 737–756.

⁵⁰⁷ Wertheimer 1914. 52–78.

⁵⁰⁸ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei 1842-1861. 2. kötet. Budapest, Franklin-Társulat 1903.

⁵⁰⁹ Berzeviczy I. Budapest, Franklin-Társulat 1922. 159-160.

huszonhárom aláíróról ír, a memorandumot szerkesztő Desseffy Emilt valószínűleg nem számítja az aláírók közé. Szécsen Antal és Somssich Pál utólagos csatlakozását is említi, melyet szerinte a „nyilvánosság előtt kijelentettek”. Ez utóbbi adat Asbóth János korábbi munkájában tűnik fel először, valószínűleg a két konzervatív személy 1850–1851-ben megjelenő, a továbbiakban még említésre kerülő röpiratára célozva ezzel.

Az emlékiratot Berzeviczy Desseffynek a Der Lloydban közzétett leveleihez hasonlítja, de hangnemét azokhoz viszonyítva az „általánosabb és óvatosabb” jelzőkkel illeti. Röviden összefoglalja a memorandum tartalmát: annak szövege elítéli a magyar szabadságharcot és az áprilisi törvényeket, hangsúlyozza a nemzet dinasztikus érzelmeit, elfogadja a modern reformok szükségességét, de a nemzet megnyugtatót csak a régi alkotmány alapján, a jóérlmü magyarok közreműködésével lehet elérni, elutasítja az idegen intézményeket és hivatalnokokat. A memorandum egyik célját abban jelöli meg Berzeviczy, hogy az tisztázza a konzervatívok álláspontját a kormány velük szemben támasztott vádjaival kapcsolatban. Másik célként a magyar közvélemény megnyerését említi. Úgy véli, az elmaradt kormányzati válasz oka is a magyar közvélemény konzervatívokat illető elutasítottságban keresendő. Emellett Bach személyes hatalma védelmében is szembefordult a konzervatívokkal, hiszen az emlékiratot joggal értelmezhetette a személye elleni támadásként.

Noha Berzeviczy nem foglal egyértelműen állást az emlékirattal kapcsolatban, szerinte annak társadalmi elutasítottságának oka az volt, hogy a közvélemény „részint nem ocsudott még föl a rémuralom első lecsapásaitól okozott bódultságból és kétségbeesésből, részint a bizalmatlan várakozás, kétely vagy titkolt reménykedés teljes némaságába és passivitásba merült.”⁵¹⁰

Szekfű Gyula a tizenkilencedik és a huszadik század című összefoglalásában⁵¹¹ a konzervatívok 1850-es évek eleji politikáját úgy írja le, mint amelynek célja „Bach kormányát levegőbe röpíteni” volt; egy ilyen „nem eléggé erős bomba volt” szerinte az 1850-es konzervatív memorandum. nem részletezi annak tartalmát, azonban „a konzervatív főurak állandó izgatását” nagy jelentőségűnek tartja.

Szabad György összefoglaló munkája⁵¹² szerint az emlékirat célja újabb kísérlet volt „a kormányzat terveinek keresztvezésére”, és mintegy válasz arra, hogy a konzervatívokat és

---

⁵¹⁰ Berzeviczy I. 160-161.

⁵¹¹ Szekfű Gyula: A tizenkilencedik és a huszadik század. In: [szerk.] Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. 7. kötet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1928. 279-280. Szekfű téved abban, hogy az 1857-es uralkodói utazás után akarták átadni az emlékiratot, a két (1850-es és 1857-es) memorandumot összekeveri.

⁵¹² Szabad György: Az önkényuralom kora (1849-1867). In: [szerk.] Katus László: Magyarország története 1848-1890. Budapest, Akadémiai Kiadó 1979. 491-492.

koncepciójukat mellőzték a birodalom újjászervezése kapcsán. „Célját tévesztő emlékirat”-ról szól, szintén megemlítve Somssich Pál és Szécsen Antal, illetve Zsedényi Ede röpiratát mint a memorandummal rokonszellemű alkotásokat, azonban az emlékiratot hosszabban nem értékeli.

A szakirodalmak megegyeznek abban, hogy csak röviden írnak az 1850-es konzervatív memorandumról, és vagy egyáltalán nem, vagy csak néhány sorban értékelik azt, sikertelenségét pedig a konzervatívok társadalmi elutasítottságához kötik. Változás is megfigyelhető azonban azt illetően, hogy a történészek miben vélték felfedezni az emlékirat célját. Míg a 19. század második felében született munkák (Asbóth, Beksics, Wertheimer) hazafiaknak vagy „legkiválóbb férfiaknak” titulálják a dokumentum aláíróit, akik a nemzet érdekeit tartották szem előtt, addig a 20. században megjelent munkák (Berzeviczy, Szekfű, Szabad) már konkrét célkitűzéseket, az uralkodóval való kapcsolatfelvételt és Bach politikából kiszorítását látják a konzervatívok céljának.

III/4. A memorandum tartalma

A konzervatívok 1850 áprilisában megfogalmazott memorandumukat I. Ferenc Józsefhez címezték, ebből fakadóan az emlékirat megszólítottja maga az ifjú császár volt. Már az uralkodó megszólítása: „Felséges Császár és Király! Legkegyelmesebb Urunk!” is a legteljesebb lojalitás kinyilvánításának és ezzel együtt Ferenc József legitim uralkodása elfogadásának tekinthető. A szövegben huszonhárom megszólítási formula található. Leggyakrabban a „Felséged” megszólítás fordul elő a szövegben – összesen tizenegyszer –, emellett a korszakban bevett, az uralkodónak kijáró megszólítási formulák száma a leggyakoribb, úgy mint: „I. Ferencz József Ő Felsége”, „Legkegyelmesebb Urunk”, „Felséges Császár és Király”, „Cs. Kir. Felséged”; míg egy alkalommal az „Urunk Királyunk” megszólítás. A memorandum aláírói tehát igyekeztek a hivatalos, a szokásjog által szentesített megszólítási formákat alkalmazni az emlékiratban. Amellett, hogy a „császár és király” titulust csak néhány esetben használták, legtöbbször a semlegesnek mondható „Felséged” megszólítást alkalmazták. A „Felséges Császár” egyedül viszont egyetlen alkalommal sem fordult elő, mely hiány önmagában is demonstratív elemnek tekinthető.⁵¹³

---

⁵¹³ MNL OL P 90 5. tétel, a altétel, Dessewffy Emil politikai iratai.

A memorandum német nyelvű változata már sokkal kevésbé színes az uralkodó megszólásait tekintve: egyedül a „Kaiser Franz Joseph I.”, az „Euer Majestät” és az „Allergnädigste Herr Allerdurchlauchtigster Kaiser” megszólítások váltják egymást.⁵¹⁴

Kevésbé óvatos, ha úgy tetszik, egyértelműbb azon szavak használata, melyek nem megszólításként funkcionálnak, hanem mindössze utalnak Ferenc Józsefre és magyarországi uralmára. Összesen tizennégy ilyen szó található az emlékiratban, s azok egyértelműen a királyi méltóságát helyezik előtérbe. Ez hangsúlyozta, hogy a konzervatívok – habár a birodalmon belül képzelték el Magyarország közeli s távoli jövőjét egyaránt – elsősorban Ferenc Józsefhez mint magyar királyhoz, nem pedig az egész birodalmat irányító császárhoz szóltak. Ilyen utalások: a „fejedelem”, „királyi méltóság”, „királyi szék”, „trón”, „király”, „királyi hatalom”, „korona” szavak. Bár a címzésben császár és királyról szóltak, a memorandum szövege már hangsúlyosan királyi hatalomról szólt.

Összességében a megszólítások kapcsán kijelenthető, hogy a memorandum ügyel a formalitások betartására, de amikor – döntően a szöveg második felében – Magyarországról esik szó, csak királyi hatalomra és királyi címre utalnak az ország kapcsán, kiemelve ezzel Magyarország birodalmon belüli különállását, és talán utalva a Pragmatica Sanctio perszónalunió jellegére.

Dessewffy már a memorandum elején lefektette a konzervatívok „kettős célját”, melyek között választaniuk kellene – ami egyben identitásválságuk gyökere –, e két cél pedig a dinasztiahűség, és a kötelesség, hogy szóvá tegyék az ország történelmi jogainak figyelmen kívül hagyását, azaz a bécsi kormányzati irányvonallal szembeni ellenzéki szerepvállalás.

A memorandum célja az lehetett, hogy megnyerje az uralkodó kegyeit a konzervatívok számára, akik az 1848 előtti intézményrendszer helyreállításával együtt saját politikai vezető szerepüket is vissza akarták szerezni. A magyarországi vezetők és a bécsi politikusok kikapcsolásával kívántak személyesen Ferenc Józsefhez fordulni, az ő iránti bizalmat kifejezni, ahogy arra Berzeviczy Albert is utalt. Emellett igyekeztek az udvar előtt a magyar közvélemény megszólaltatóiként fellépni, ám az 1848–1849 folyamán tanúsított magatartásuk megnehezítette, hogy a társadalom szélesebb rétegeiben gyökeret eresszen az irántuk való politikai szimpátia. Természetesen az sem zárható ki, sőt valószínű, hogy valóban úgy gondolták, tévútra került a bécsi kormányzat, s ez akár a birodalom fennállását is veszélyeztetheti a jövőben, s fellépésükkel nemcsak Magyarország, hanem a birodalom valamennyi népének érdekeit képviselik. A memorandum a szakirodalom szerint – ahogyan

---

⁵¹⁴ Uo.

már említettük – Dessewffy 1850 februárjában, a bécsi Der Lloyd hasábjain megjelent leveleinek a szellemiségében mozog.⁵¹⁵

A konzervatívok itt kifejtett véleménye az Ausztria és Magyarország közötti közjogi viszony tekintetében viszonylag röviden összefoglalható: Magyarország jövőjét a birodalmon belül képzelik el, ám a birodalmon belüli különállással, azaz Magyarországot a saját törvényei és szokásai szerint – természetesen a korszak szükségének megfelelő módon, azaz az 1848-ban törvényileg elfogadott reformok egy részének megtartásával – kormányozzák. A birodalom kifejezés („birodalom”, „ausztriai birodalom”) összesen tizenhétyszer, míg a Magyarországra utaló kifejezések („Magyarország”, „ország”, „hon”, „Magyarhon”, „haza”, „nemzet”) több, mint dupla annyiszor, összesen harmincöttször fordulnak elő a memorandum szövegében. A birodalommal kapcsolatban szinte kizárólag az egységesség fontosságáról ír a dokumentum, míg Magyarország kapcsán az ország sajátosságait, ehhez kapcsolódóan az 1849 után követett birodalmi politikához köthető sérelmeket és a jövőben szükségesnek ítélt változtatásokat írja le.

A Pragmatica Sanctiót két alkalommal szó szerint említi a szöveg, míg további két alkalommal utal rá. Az emlékirat hangsúlyozza, hogy a forradalom „megtámadta” a Pragmatica Sanctiót, azonban nem ingatta meg, ezért a továbbiakban is erre a dokumentumra kell alapozni a birodalom jövőjét. Egyértelmű, hogy az aláírók számára a Pragmatica Sanctio a kiindulópont a Habsburg Monarchia jelenét és jövőjét illetően. Ők elismerik „[...] Magyarországnak az ausztriai birodalommal összeköttetési szükségét és sérthetlenségét”, hiszen „[...] Magyarország nélkül az ausztriai birodalom, e nélkül viszont Magyarország sohasem fogják szilárd fennmaradásukat s erejük teljes kifejlését elérhetni”.⁵¹⁶ Azaz a birodalom két felének kölcsönösen szüksége van egymásra. Ezzel elsősorban a Magyarországgal szembeni méltányosabb bánásmódot akarták elérni, még hozzá úgy, hogy a birodalom léte és egysége szempontjából is előnyös színben tüntették fel az ország történelmi jogainak, így a Pragmatica Sanctiónak a betartását, illetve helyreállítását. A Pragmatica Sanctio értelmében perszónaluniót feltételeznek a két birodalomfél között: az „ösi és elvitázhatatlan jog” és a „Pragmatica Sanctio értelmében elválhatatlanul az ausztriai birodalomhoz csatolt[ák] Magyarország[ot].”⁵¹⁷ Ezt támasztja alá az is, hogy a császár és király elnevezést több alkalommal elválasztják egymástól, ahogy arra már rámutattunk. A Pragmatica Sanctio helyreállításának szükségességét azzal magyarázzák, hogy „Magyarország viszonyai annyira sajátosak és az ausztriaiaktól annyira

---

⁵¹⁵ A cikkek 1850. február 3., 5., 6., 7., 12., 13. és 14-én jelentek meg a lapban.

⁵¹⁶ Török 46.

⁵¹⁷ Török 1864 51.

különbözők”.⁵¹⁸ Élesen ellentmondtak, még ha nem is közvetlen formában, a birodalmi vezetés ez időben hangoztatott érvelésének, miszerint az ország elveszítette történelmi jogait, mellyel a bécsi kormányzat legitimálni kívánta, miért kezeli Magyarországot szerzett jogok nélküli, meghódított országgént: „Fergeteghez hasonlóan vonult el a forradalom a magyar jogtér fölületén, s bár vihara sok régit sodrott el s tépett ki gyökerestül, a jogtér magát elragadni képes még sem vala.”⁵¹⁹ A jogeljárás elméletet a dokumentum nem említi, azonban világosan állást foglal az ellen. Világos az is, hogy az ország érdekeit szem előtt tartva szólalnak fel. Noha azonosítják egymással Magyarország és a birodalom érdekeit, egyfajta szétválasztás mégis érzékelhető Magyarország és a birodalom a konzervatívok által vélt érdekei között, hiszen Magyarország érdekeinek érvényesítése mintegy a birodalmi érdekek érvényesítéséhez vezető út előfeltételeként jelenik meg.

Fontosnak tartják hangsúlyozni azt is, hogy ők „nem egyes osztályok, nem egyes népfajok” – azaz nemcsak a magyarok vagy a magyarországi arisztokrácia –, hanem „az ország általános érdekeit” képviselik. Vallják, Magyarország – a fent ajánlott módon történő – „megnyugtatása” kell ahhoz, hogy „az ausztriai birodalom egysége, benső és organicus egyesülés alapján valósuljon”.⁵²⁰ Ez ugyanis nem „vet gátat az egész birodalom alkotmányos összealakításának megszilárdulása elé”, nem rejt veszélyt „a közbirodalom összehangzó életére nézve”.⁵²¹

Eszerint a Pragmatica Sanctio a forradalom alatt „meg nem ingattatott”, ugyanakkor a magyarországi forradalom és az azt követő szabadságharc rávilágított a birodalmi egység szükségességére. Ezen kívül más pozitívumot nem köt az 1848–1849-es eseményekhez a dokumentum. A forradalmat és az azt támogatókat kizárólag erős negatív tartalommal rendelkező szavakkal illetik: „véres lázadás”, „pártütés”, „nyílt támadás”, „önző izgatók”, „dühöngés”, „pusztító háború”, „vihar”. Noha kijelentik, az csak később vált „a királyi hatalom elleni pártütéssé”, a kezdetétől fogva lázadásnak titulálják, s „ily cselekvés nem menthető”, jelentik ki. Az aláírók úgy vélték, a forradalom és az azt követő negatív fejlemények forrása „a korona alkotmányos hatalmának az 1847/48 országgyűlésen történt megszüntetésében és a magyar alkotmány lényegétől idegen, a birodalmi egységgel pedig összeférhetlen kormányzati formák behozatalában található”.⁵²² A királyi hatalom megszüntetése alatt az áprilisi törvényeknek az uralkodói hatalmat korlátozó paragrafusait értették, amelyek több helyen is

---

⁵¹⁸ Török 1864 49.

⁵¹⁹ Török 1864 48.

⁵²⁰ Török 1864 50.

⁵²¹ Török 1864 50.

⁵²² Török 1864 50.

éles bírálatot kapnak az emlékiratban. E kritika szerint „politikai reformok csalékony színe alatt”⁵²³ döntötték meg a királyi hatalmat, „mely helyéből lón kimozdítva”. A törvények szentesítése kapcsán így nem az uralkodót, hanem az „izgatókat” hibáztatja a memorandum, akik szándékosan tévesztették meg a magyar nemzet többségét, így olyan törvények kerültek elfogadásra, melyek az ország „népeinek valódi szükségéit s kívánatait sokkal fölülmúlták”.⁵²⁴ Ugyanakkor az uralkodó, „a legfelsőbb hatalom” jószándékból, „hogy a kifejlődésnek tágasb tért nyisson”, szentesítette azokat. Ám a „lázítók a korona engedményeit annak jogai ellen fordították”.⁵²⁵

Változás, hogy a forradalom kitöréséért tehát nem az uralkodót, de még csak nem is az 1848 tavasza előtti birodalmi kormányzatot hibáztatja az emlékirat, hanem az utolsó rendi országgyűlés túlzónak vélt követeléseit, melyek összefüggésbe hozhatók az európai forradalmi események hatásával. A magyarországi forradalom európai kontextusba helyezése nem újdonság, a konzervatívok álláspontja 1848-tól kezdődően az volt, és ez az emlékiratban is tetten érhető, hogy „bel- és külföldi bűntársakkal szövetkeztek az önző izgatók”,⁵²⁶ akiknek tevékenységét segítették az európai forradalmak, illetve az „európai felforgató párt”, melynek célja „ős álladalmak feldarabolása és szétszaggatása”.⁵²⁷ Ebbe az érvelésbe beleilleszthető a trónfosztást kimondó Függetlenségi Nyilatkozat, mely után Kossuthék deklarált célja lett Magyarország függetlenítése a birodalomtól; a konzervatívok igyekeztek ezt a szándékot már az 1848 tavaszán alakult magyar kormány törekvéseiben is kimutatni. Nem tettek tehát különbséget 1848 tavasza és ősze, illetve az azt követő hónapok között. Nyomatékosították: „az isteni Gondviselés segélye mellett a törvényes fegyvernek vitézséggel kiküzdött győzelmében találta befejezését” a küzdelem.⁵²⁸ A konzervatívok értelmezése szerint a szabadságharc elleni birodalmi fellépés a Pragmatica Sanctio érvényesítésének felelt meg, amennyiben az áprilisi törvények szellemében tevékenykedő magyar kormány működésére a birodalmi egységet belülről fenyegető veszélyként tekintettek.

Hangsúlyozták, hogy a szabadságharc nem kizárólag a magyar lakosság küzdelme volt, láttuk, már 1849 tavaszától kezdve törekedtek a konzervatív politikusok a bécsi kormányzat nemzeti egyenjogúsítási jelszavának bírálataként ezt hangsúlyozni.

---

⁵²³ Török 1864 46.

⁵²⁴ Török 1864 46.

⁵²⁵ Török 1864 46.

⁵²⁶ Török 1864 46.

⁵²⁷ Török 1864 50.

⁵²⁸ Török 1864 46.

A megannyi szenvedést okozó események azonban a Pragmatica Sanctión kívül egy másik dolgot sem tudtak semmissé tenni az emlékirat szövege szerint: ez pedig a magyarországi lakosság dinasztia- és királyhűsége. „Nem találjuk az ország népeit kiválólag jellemző királyi s dynastiai érzelmet a forradalom és háború által kebléből kiirtottnak”⁵²⁹ – olvasható a memorandumban. Ez „a királyi méltóság és hatalom iránti tisztelet” a forradalom alatt is „a nép kegyeletteljes hódolatának állandó tárgya maradt”.⁵³⁰ Érvelésük szerint tehát a forradalom alatt a nagy többséget csak megtévesztették, sohasem volt céljuk a királyi hatalom megdöntése. Az érvelés fő iránya az, hogy a regnáló hatalom ne büntesse kollektíven a lakosságot, ne alkalmazzon megtorló intézkedéseket vele szemben. „A tévútra vezetett, új és ismeretlen ösvényre sodrott nép [...] mitsem óhajt buzgóbban, mint újra kiérdemelni fejedelmének bizalmát.”⁵³¹ Ellenben a petíció azt is felsorolja, a hatalom hogyan tudja megnyugtatni az országot, mi az, amit a lakosság szeretne.

Tanácsolták, hogy az országot ne legyőzött, meghódított tartományként kezeljék, hanem folytatódjon az 1848-ban kisiklott törvényes királyi hatalomgyakorlás Magyarország ősi alkotmánya és a birodalom és Magyarország között fennálló törvények, mindenekelőtt a Pragmatica Sanctio alapján. Az „alkotmányos intézetek és helyhatósági szervezetek becse a nép szemeiben nem szállott alább, sőt részvét által öregbedett.”⁵³² Enélkül nem lehet politikai konszolidáció.

Adódhat a kérdés, pontosan hogyan képzelték el a memorandum aláírói Magyarország jövőjét. Milyen mértékben akarták visszaállítani az 1847-es állapotokat, mit és hogyan akartak megtartani az 1848-ban bekövetkezett változásokból, és mennyire fogadták el az olmtüzi alkotmány rendelkezéseit? Az első kérdésre az emlékirat alapján nem lehet egyértelmű választ adni. Óhajtották a vármegyerendszer visszaállítását, ugyanis véleményük szerint az újonnan bevezetett bürokratikus rendszer „végenyészettel fenyegeti az ország megyehatósági intézvényeit”, amelyek „a népnél sérthetetlen méltánylatban állanak”. A megyéket ugyan át kell alakítani, hibáikat ki kell javítani, de nem szabad azokat eltörölni.⁵³³ Ezenkívül belefoglalták szövegükbe azt az igényt, hogy az uralkodót „honfi tanács”, azaz magyar tanácsosok vegyék körül – ami áttételesen kétségbe vonta, hogy a bécsi miniszterek hivatottak lennének magyarországi ügyekben dönteni vagy akár csak tanácsot adni Ferenc József számára. Emellett hangsúlyozták, hogy a belügyek egészére kiterjedő jogkörrel rendelkező törvényhozás léte ma

---

⁵²⁹ Török 1864 47.

⁵³⁰ Török 1864 47.

⁵³¹ Török 1864 51.

⁵³² Török 1864 47.

⁵³³ Török 1864 47., 49.

is az ország lakosságának politikai tradíciójához tartozik, amiről nem mondtak le. Ez minden bizonnyal nem jelentette az 1847-es közjogi állapotok változtatás nélküli helyreállításának igényét, ám az országgyűlés összehívásának, illetve a helyhatósági élet restaurálásának kívánalmát mindenképp. Ezzel áttételesen, anélkül, hogy említették volna, kétségbe vonták az olmützi alkotmányban foglaltakat, amely a tartományok számára csak nagyon korlátozott rendelkezési kört biztosított (pl. az olmützi alkotmány a tartománygyűlések hatáskörébe sorolta a belügyek, úgy mint iskola, egyházi, községi ügyek intézését, azonban a birodalmi jelentőségű ügyek a birodalmi gyűlés hatáskörébe kerültek) a végrehajtó hatalom pedig az uralkodót illette. Ezt a gondolatot a szöveg több pontján is hangsúlyozta Dessewffy: az ország igényt tart arra, hogy saját jövőjének meghatározásában maga is részt vegyen. Ugyanakkor tartózkodik a szöveg attól, hogy magát a birodalmi alkotmányt bírálja, sőt az egész birodalom „alkotmányos összealakításá”-ról beszél, amivel látszólag elfogadta az alkotmányos kormányzati rendszert.

Az áprilisi törvények közül csak azokat emeli ki külön a dokumentum, melyeket érvényben kívánt hagyni. A konzervatívokat, arisztokraták lévén, érzékenyen érintette az úrbérváltság elfogadása, ugyanakkor nem tervezték ezen intézkedés felülvizsgálatát. Hasonlóképpen elfogadták a jogkiterjesztést, ezzel a nemesség politikai monopolhelyzetének megszűnését, illetve a közteherviselés bevezetését is, mivel ezek „oly bevezetett tények, melyeknek jogszerűsége többé kérdés alá nem jöhet”.⁵³⁴ Ezek el nem fogadása egyébként is szinte lehetetlennek tűnt a korszakban, ugyanakkor alapot adott a konzervatívoknak arra, hogy elutasítsák a vádat, miszerint az 1847-es állapotokat akarják változtatás nélkül helyreállítani.

A parlamentarizmusról és a felelős kormányzásról nem írt Dessewffy, mindössze halvány utalások formájában érzékelhető, hogy a konzervatívok ezeket elutasították. Láttuk már korábban, Dessewffy magánleveleiben nyíltan bírálta a parlamentarizmus eszméjét. Az 1848-as országgyűlés túlzó követelései között „a birodalmi egységgel pedig összeférhetlen kormányzati formák” kerültek bevezetésre, utaltak a felelős magyar minisztérium intézményére. A politikai jogok kiterjesztését, ha nem is annak megvalósult formájában és kiterjedtségében, elviekben elfogadták. A felelős kormányzás helyett a kormányzások helyreállítását támogatták, de ezt ebben a dokumentumban nem fejtették ki. Amikor Dessewffy azt írja, hogy ami kell, az „nemzeti beligazgatás az ország középpontjában, mely a Felségedet alkotmányszerűleg illető végrehajtási hatalom eszköze legyen”⁵³⁵, az egyrészt értelmezhető a kerületekre osztás és a decentralizáció elleni felszólalásként. Másrészt az „alkotmányszerűleg”

---

⁵³⁴ Török 1864 51

⁵³⁵ Török 1864 50.

az uralkodót illető végrehajtó hatalom a kormányiszékek, így a Helytartótanács helyreállítására utal.

Az óhajokon, vagyis azon kívül, hogy milyen módon kellene helyreállítani Magyarország történelmi jogait, a memorandum sérelmeket is felsorol a birodalmi kormányzat Magyarországon követett politikája bírálataként. „Annál fájdalmasabb reánk nézve a kötelesség, leplezetlenül fejezni ki azon aggodalmakat, hogy az eddig követett ösvényen ezen eredmények Magyarországon nem lesznek valósíthatók”, „[...] ugyanis sokkal mélyebbre hatók azon változások, melyek honunk belszerkezetében valódilag szükségeltetnek, és sokkal inkább jogban és szokásban gyökerező a nemzet kívánata”⁵³⁶ – fogalmazzák meg erős kritikájukat az ideiglenes közigazgatás intézkedéseivel szemben. Bírálták a bürokratikus rendszert, azaz a választott közigazgatási és bírói hivatalnokok helyett állami hivatalnoki kar alkalmazását, a hivatalnokok és bírák számának növelését a fenntartási költségek emelkedése miatt. Közvetve persze a bürokratikus rendszer ellentétéként a választott önkormányzati elvre épülő közigazgatás mellett érveltek. Az általános amnesztia melletti és a széleskörű megtorlás elleni érvként értelmezhető, hogy a memorandum szerint „az eltévelyedettek megbánták tettüket”,⁵³⁷ azaz a konzervatívok nem zárkoztak el az 1848–1849 folyamán politikailag kompromittáltak rehabilitálásától. Erre a hivatalokra alkalmas személyek hiánya miatt is szükség lehetett véleményük szerint. Ezzel párhuzamosan kifogásolták a birodalom más tartományaiból érkező hivatalnokok magyarországi alkalmazását, hiszen ők „ember és tárgyismeret hiányában szűkölködnek”,⁵³⁸ éppen ezért nem bízik bennük a lakosság, és természetesen a – Magyarország iránti – hazaszeretet sincs meg bennük.

Szól a memorandum az ország területi integritásának biztosításának szükségességéről is, azonban nem állapítható meg pontosan, mely területek elszakítását tekintették sérelemnek. Horvátország, Erdély és a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, valamint a Horvátországhoz csatolt Muraköz elszakítására került sor. Az 1850–1851 folyamán konzervatív szerzők tollából megjelent röpiratok arra engednek következtetni, hogy elsősorban a Magyarország területéből kiharított, 1849 novembere óta Bécsből irányított, önálló közigazgatási egységként létező Szerb Vajdaság és Temesi Bánság létrejötte váltotta ki a konzervatívok körében a legnagyobb felháborodást. A Magyarország és Erdély közötti unió felbontásának taglalása egyáltalán nem jelenik meg a konzervatívokhoz köthető korabeli forrásokban, amiben az is szerepet játszhatott, hogy Jósika Samu, korábbi erdélyi kancellár már 1848 tavaszán is élesen bírálta az uniót,

---

⁵³⁶ Török 1864 49.

⁵³⁷ Török 1864 48.

⁵³⁸ Török 1864 49.

véleménye pedig döntő lehetett a konzervatív tábor körében – hiszen Jósikára a konzervatívok egyik vezetőjeként hivatkoztak a korszakban egészen 1860 tavaszán bekövetkezett haláláig. Horvátország Magyarországtól történő elszakadása szintén nem bukkan fel sérelemként a konzervatívokhoz köthető iratokban, kivéve a Muraköz Horvátországhoz csatolása. Feltehetőleg úgy tekintették, Horvátország Magyarországtól történő elszakadása, ha úgy tetszik, törvényesen történt, a horvát országgyűlés határozata után jóváhagyta az uralkodó, ezzel szemben a Muraköz ezt megelőzően mindig Zala megye részét képezte.

Am akár a királyi hitlevél kibocsátásának és a koronázásnak az elmaradására és utólagos pótlásuk szükségességére is célozhat az ország határainak tiszteletben tartására utaló rész. Ugyanis a királyi hitlevél hagyományosan az ország határainak épségben tartására tett ígéretet – így a konzervatívok joggal gondolhatták, hogy a hitlevél kiadása alkalmat nyújthat az ország területi integritásának helyreállítására.

A fent említett intézkedések véleményük szerint egyrészt eloszlatnák a magyarság aggályait, másrészt biztosítanák a birodalmi egységet, harmadrészt visszavetnék „az európai felforgató párt” tevékenységét. Úgy látják, a magyarság – közelebbről a konzervatívok – érdekei azonosak a birodalom egészének érdekeivel. Erre alapozva sugallják, hogy a magyarok – és mivel ők az egyetlen legitim politikai erő, a konzervatívok – aktívan vegyenek részt az ország jövőjének rendezésében. A sérelmek világos megfogalmazásából látszik, hogy nem a királynak címzett behódoló iratról van itt szó – ahogy azt egyes szakmunkák állítják –, hanem az ország és a birodalom érdekei mellett történő kiállásról. Emellett ez egy időre utolsó kísérletük arra, hogy politikai vezető szerepüket visszaszerezzék. A közvetlenül az uralkodóhoz fordulás, a közvetítő birodalmi politikusok kikapcsolásával, önmagában a magyarországi politikai tradíciók melletti kiállás is volt. Másrészt tükröződik az a felismerés is, hogy a kormányzat vezetőihez felesleges fordulni, ahogy azt a megelőző évben tették még.

A birodalmi egység fontosságának emlegetése és a birodalmi érdek magyar érdekekhez kapcsolása viszont inkább eszköznek tűnik, mint valódi célnak, noha tagadhatatlan, hogy Magyarország szorosabb integrációjának szükségességét 1848 előtt is vallották.

Ha az emlékirat által említett teendők és Magyarország „ősi jogai”-nak helyreállítása valósággá válik, akkor az aláírók szerint „Felsőged kormánya Magyarországon minden jóérlmüek általános és őszinte támogatására, rokonszenvére fog számolhatni”, valamint a „kénytelenség-parancsolta hódolatot” a „jóakarató és szíves engedelmesség” fogja felváltani.⁵³⁹

---

⁵³⁹ Török 1864 50.

A nemzetiségi kérdés, habár kardinális és egyre inkább megkerülhetetlen témának számított a korszakban, kevés helyet kapott az emlékirat oldalain. A memorandum aláírói Magyarország különböző nemzetiségei közötti kapocsként tekintettek a királyi hatalom tiszteletére; ez pedig akár az egy politikai nemzet koncepciójának körvonalaira is utalhat. 1848–1849 nemzetiségi mozgalmi kapcsán a dokumentum nem utal a reformkori magyar nemzetiségi politikára, egyedül az „izgatókat” okolja, akiknek „sikerült minden népfajból ezreket sodrani olyan ösvényre”, amely ellentétes volt érdekeikkel. A nemzetiségi konfliktusok kirobbanásával kapcsolatban a birodalmi kormányzatot sem hibáztatja az irat – ami érthető, hiszen egyrészt a konzervatívok a császári oldalon kötelezték el magukat, másrészt a memorandum szót sem ejt egyes magyarországi nemzetiségek fegyveres felkeléséről; csak utal arra, ugyanis úgy ítéli, hogy lényeges „a különböző népfajoknak sajnos surlódások miatt felzavart egykori egyetértését helyreállítani”.⁵⁴⁰ Továbbá annak említése esetén azt is rögzíteniük kellett volna, hogy ezek a nemzetiségi mozgalmak a magyarokkal szemben a császári hatalmat támogatták, márpedig az érvelés fő iránya – ahogy azt már láttuk – sokkal inkább az, hogy minden magyarországi népcsoport egyaránt részese volt a forradalom kártevéseinek. Talán ezzel magyarázható az is, hogy a memorandum egyáltalán nem ír az 1849 után az országban tapasztalható nyelvi ellentétekről és feszültségről. Nem ír a német hivatali nyelvhasználat erőszakolt bevezetéséről és a magyar nyelv háttérbe szorításáról, vagy nem említi az olmtüzi alkotmány szellemiségét követő, egyes vegyes lakosságú vagy magyarok által nem lakott területeken a nem magyar nyelveket előtérbe állító intézkedéseket, noha azok a magyar nyelvű sajtót 1849–1850-ben intenzíven foglalkoztatták.

A nyelvi kérdés óvatos kezelésének az lehetett az oka, hogy a nem magyar nemzetiségek elitjeinek követeléseivel nem értettek egyet, sőt azokat abszurdnak vélték, illetve úgy ítélték meg, hogy a német nyelv előtérbe helyezése nem tartható fenn sokáig, hiszen az ország történelmi jogainak helyreállítása a magyar mint hivatalos nyelv visszaállítását is jelentené. Ezt támasztja alá Jósika Samu egyik Dessewffy Emilhez címzett levele 1850. április 12-ről, a memorandum összeállításának időszakából, amelyben ezt írta: „Végtelenül óvatosnak kell lennünk a nyelvi kérdéssel, ezért a legkevesebbet kell mondanunk róla, keveset a németek ellen, bármilyen ellentmondásosnak tűnik ez elsőre. A német nem árt nekünk en dernière analyse, és minden ellene irányuló túl éles támadást puccsként értelmezhetnek. Legfeljebb rámutathatunk a ruszin, román stb. törekvések abszurditására. Nyilvánvaló, hogy végül csak egy hivatalos

---

⁵⁴⁰ Török 1864 48.

nyelv lehet Magyarországon [ez pedig a magyar]”.⁵⁴¹ A nyelvi kérdés ráadásul az olmützi alkotmányban kimondott nemzeti egyenjogúsítási elv kritikáját is érinthette volna, holott a memorandum láthatólag kerüli, hogy nyílt támadást indítson az alkotmányban foglaltakkal szemben.

Érdekes, hogy egyáltalán nem említették a memorandumban a konzervatív tábor 1848 előtti és 1848-as érdemeit, pedig a dinasztia iránti lojalitásuk bizonyítékeként erősíthették volna azzal mondanivalójukat. Dessewffy vélhetőleg úgy gondolta, az érdemek hangsúlyozása felesleges, azzal Ferenc József tisztában van. Magukat „honfiaknak” nevezték, és a dinasztia iránti feltétel nélküli hűségüket hangsúlyozták. Habár meghatalmazás nélkül, de úgy érezték, egyrészt a magyarországi közvéleményt képviselik (nem egy politikai csoportosulásként jelennek meg, a „konzervatív” megnevezés meg sem jelenik az emlékiratban), másrészt joggal képviselik azt. A királyi hatalommal szembeni lojalitásukat hangsúlyozza ugyanakkor az emlékirat első néhány sora, valamint annak befejezése is. Magukat az uralkodó „jobbágyainak” nevezik, akik „jobbágyi hódolattal” fordulnak fejedelmükhöz. A szóhasználat szintén az 1848 előtti nemesi politikai kultúra továbbviteléről tanúskodik.

Ferenc József megelőlegezett dicsőítésével zárul a dokumentum. „Első Ferenc József császárba a valódi szabadság védpajzsa, a királyi hatalomnak visszaállítóját, Magyarország megtartó ujjaalkotóját s az alkotmányos ausztriai birodalommal szoros egyesülésének megalapítóját, áldhatni”⁵⁴² fogják Magyarország lakosai. Az „alkotmányos ausztriai birodalom” megfogalmazás már az olmützi alkotmányra utalhat, azonban érezhetően Magyarország vonatkozásában nem ismeri el az alkotmány hatályát, hiszen nem egy egységes alkotmányos birodalomról, hanem Magyarország és az alkotmányos Ausztria egyesüléséről ír Dessewffy. Emellett a királyi hatalom ismételt kiemelése is a két birodalomrész birodalmon belüli elkülönülésének szándékát erősíti meg amellett, hogy Ferenc József uralkodását megkérdőjelezhetetlenül legitimnek tekinti.

Az emlékirat tartalma ezek alapján két fő téma köré csoportosul: az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc bírálata, illetve az 1849 nyara óta Magyarországon hozott kormányzati intézkedésekkel kapcsolatban megfogalmazott sérelmek köré. A memorandumnak tulajdonítható célok fényében mindenképpen kudarcnak tekinthető, hogy a konzervatívoknak – rövidtávon legalábbis – lépésükkel nem sikerült a bécsi politikusok ellenében megnyerniük maguknak az uralkodó kegyeit, s nem sikerült őt a magyarországi politikai irányvonal

---

⁵⁴¹ MNL OL P 66-II-A-2-c: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez 1850. április 12., Bécs. Közli: Wertheimer 1913 745-747.

⁵⁴² Török 1864 51.

felülvizsgálatára ösztönözi. Habár mozgalmuk alapjait lefektették, a konzervatív tábor továbbra is nehezen körülhatárolható csoportosulásnak tűnt. A memorandum érezhetően csak a szükséges minimumot fogalmazta meg: Magyarország történelmi jogainak a tiszteletben tartása, az ország birodalmon belüli különállása és az ország közigazgatásának magyarok általi irányítása képezte azt.

Feltűnő ugyanakkor, hogy nem hivatkoztak az 1790:10. törvénycikkre, amely ezt a kötelességet még nagyobb hangsúllyal kifejtette. 1848 előtt ez a törvénycikkely a liberális politikai erők által hivatkozott törvényhely volt, nyilvánvalóan ezért kerülhették annak említését.

A memorandum alapvetően nem tartalmazott sok újdonságot a konzervatív tábor egyes tagjainak 1849 és 1850 folyamán a hivatali lemondólevelekben, magánlevelekben, illetve a sajtóban olvasható véleményéhez képest; nagyrészt csak összefoglalta az azokban lefektetett elveket és megállapításokat. Így támogatta a birodalmi egységet, elfogadta Ferenc József személyét legitim magyar uralkodóként, heves forradalomellenes hangnem jellemezte, hangsúlyozta a lakosság és a konzervatívok dinasztiahűségét, kifogásolta a magyar politikai hagyományok és törvények semmibe vételét, a bürokratikus ideiglenes közigazgatást és az ország területi integritásának megsértését. Ami talán újdonság lehet, az, hogy az áprilisi törvények kapcsán nem a bécsi kormányzatot, hanem az utolsó rendi országgyűlés mohóságát okolta, továbbá meglepően hallgatott a március 4-i birodalmi alkotmányról, illetve a nemzetiségi kérdésről. 1850 tavaszára a konzervatívok láthatólag végleg kiábrándultak a bécsi kormányfériakból, és szakítottak korábbi gyakorlatukkal, immár a kabinetet megkerülve igyekeztek álláspontjuk igazáról meggyőzni az uralkodót. A memorandum kudarca azonban nyilvánvalóvá tette számukra, a bécsi vezetés és a konzervatívok elképzelése között áthidalhatatlan szakadék tátong, így a hivatalos csatornákon történő puhatolózást és véleményformálást egy időre felfüggesztették.

III./5. A korabeli sajtó és a memorandum

Az, hogy az uralkodó nem volt hajlandó átvenni memorandumukat, arra ösztönözhetette a konzervatívokat, hogy azt nyilvánosságra hozzák. A magyar nyelvű sajtó először április 19-én közölte a memorandum szövegét, ám a Pesti Napló, amely, amint arról a későbbiekben még részletesen szó esik, Geringer támogatását maga mögött tudva 1850. március 9-től jelent meg a fővárosban, már április 12-én beszámolt a konzervatívok lépéséről, de a dokumentum szövege minden bizonnyal akkor még nem állt a szerkesztő rendelkezésére. A lap az Il Corriere

Italiano⁵⁴³ (Olasz Futár) című bécsi szubvencionált lap közleményét vette át, melyben az olasz nyelvű lap üdvözölte a magyar nemesség lépését.⁵⁴⁴

A memorandum szövege azután a Pester Morgenblattban⁵⁴⁵ jelent meg április 19-én. Ugyanezen a napon jelent meg magyarul a szöveg a már említett Magyar Hírlapban. Jósika egy április 12-i levelében arról tájékoztatta Dessewffy-t, hogy nem küldheti Prágába a szöveget, hiszen egy miniszteriális lap minden bizonnyal Bécs előzetes engedélyét kérné a közléshez.⁵⁴⁶ Tehát tervben volt Dessewffy részéről, hogy az emlékiratot esetleg a csehországi sajtóban is megjelentetik, azaz Dessewffy egy szervezett sajtókampányt szívesen látott volna. Ugyanakkor a Pesti Napló április 12-i cikke már ismert volt a konzervatívok előtt Jósika levelének megírásakor, hiszen a levélíró arról tájékoztatta levele címzettjét, hogy az Indiskret álnév alatt megbúvó személy, aki valószínűleg Zsedényi Ede, már „kész cikkel” támadta a Pesti Naplót⁵⁴⁷ – ugyanakkor erről az állítólagos cikkről egyelőre semmi továbbit nem tudunk. Dessewffy is úgy vélte, a memorandum „téves értelmezései ellen” az augsburgi Allgemeine Zeitungban és a bécsi Der Lloydban is cikket kellene megjelentetniük – de több lapban nem –, amivel Jósika is egyetértett.⁵⁴⁸ Sőt, azt is felvetette, hogy a memorandum folytatásaként tényleges bizonyítékokkal támasszák alá az írandó cikket.⁵⁴⁹

Április 20-a után már a birodalom területén megjelenő legtöbb lap beszámolt a memorandumról, ám úgy tűnik, a sajtó emlékiratról alkotott képe nem nyerte el a konzervatívok tetszését. Jósika április 24-i, Dessewffynek címzett levelében már azt írta, „az újságok eléggé összezavarodtak”. Úgy tűnik, a bécsi Der Lloydtól is elfordultak, amelynek szerepét a konzervatív mozgalom propagandájában az Österreichische Reichszeitung⁵⁵⁰ vette át, ugyanis ahogyan Dessewffy írta, ez volt az egyetlen lap, „mely méltányosan viselkedett” velük.⁵⁵¹ Dessewffy az emlékirat elleni támadásokat gyengének bélyegezte, de úgy vélte, azokra egy

---

⁵⁴³ Az Il Corriere Italiano című olasz nyelvű lap 1850 és 1857 között jelent meg Bécsben.

⁵⁴⁴ Pesti Napló 1850. április 12. Vegyes Hírek és események; április 19. vezércikk; Manhercz 2015. 114.

⁵⁴⁵ Pester Morgenblatt: Hugo Albert indította meg 1850. február 2-én, hivatalos híreket közölt. Rózsa Mária szerint a címe: Pester Montagsblatt. Rózsa Mária: Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850-1920. Berichte und Forschungen 11. 2003, 59-141.; Hugo Albert az 1840-es években Pesten élt, a konzervatívokkal való kapcsolata egyelőre tisztázatlan.

⁵⁴⁶ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez Bécs, 1850. április 12., Bécs. Közli: Wertheimer Ede: Zur Geschichte der ungarische Altkonservativen I. 745-747.

⁵⁴⁷ Az álnévet Wertheimer Ede oldotta fel, de teljes mértékben ő sem volt meggyőződve arról, hogy a szóban forgó személy Zsedényi.

⁵⁴⁸ MNL OL P 90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy levele Jósikához, Pozsony, 1850. március 30.; MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. április 12. Közli: Wertheimer Ede: Zur Geschichte der ungarische Altkonservativen I. 745-747.

⁵⁴⁹ Uo.

⁵⁵⁰ Österreichische Reichszeitung: 1849 és 1852 között Bécsben megjelenő, a kormányzathoz közel álló lap.

⁵⁵¹ MNL OL P 90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy levele Jósikához, Szentmihály, 1850. április 30.

mérsékelt hangvételi cikkben kellene válaszolniuk, viszont a polemizálást elvetette. Ugyanakkor úgy vélte, „valamit tenni kellene a gyalázatos pesti újságok ellen” is.⁵⁵²

Ugyanakkor a konzervatívok vélhetően eredetileg nem szándékozták emlékiratukat a sajtóban közzéadni, egymásközi levelezésükben csak a memorandum átadásának sikertelensége után tűnik fel annak a gondolata, hogy emlékiratukat a szélesebb közönség előtt kommentálják, már azt követően, hogy több lapban is megjelent a memorandum bírálata, így éppen a sajtóban megjelent kritikára akarhattak elsősorban válaszolni. Ugyanakkor véleményünk szerint a konzervatívok tudatosan szivárogtatták ki a memorandum tényét, ezt támasztja alá, hogy külföldi és magyarországi lapokban is egyszerre jelentek meg hírek azzal kapcsolatban. Az engedélyezett magyarországi lapok mind szubvencionált lapok voltak, így az azokban közölt memorandummal kapcsolatos vélemények nem voltak teljesen függetlenek a birodalmi kormányzat véleményétől.

A memorandum kiváltotta a Magyar Hírlap tiltakozását. Az emlékiratról először április 18-i számában számolt be a lap, ám eleinte az augsburgi Allgemeine Zeitung és más német lapok cikkeit vette át – talán kivárára játszva –, és csak április 24-én közölt saját kommentárt a dokumentum tartalmáról, s egészen május 4-ig előkelő helyen szerepelt az ügy a hírek között. Június végén még történt utalás a konzervatívok akciójára, de júliustól kikoptak a lapból az azzal kapcsolatos hírek.

Az osztrák-német lapokból átvett hírek rámutattak a memorandum mondanivalójának általános jellegére, és hogy konkrét javaslatot az nem tartalmaz, ám pozitívként könyvelték el, hogy a konzervatívok „kiléptek apatikus szerepükből”, és a békülési politika jeleit mutatják.⁵⁵³ Emellett e cikkek hangsúlyozták, hogy hasznos lett volna kiemelniük, mit és hogyan szeretnének, mindeközben azonban ezek a lapok a jogeljátszás tényét megkérdőjelezhetetlennek tekintették. A Magyar Hírlap ezt követően április 19-i számában közölte a memorandum teljes szövegét.⁵⁵⁴

A Magyar Hírlap saját kommentárját tartalmazó cikkek, amellyel, hogy elismerték a konzervatívok közigazgatási tapasztalatát, és nem vonták kétségbe „jóakarataikat”, kiemelték az 1848 előtti állapotok végleges megszűntét. A lap szerint a Magyar Hírlap és a konzervatívok célja – Magyarország és a birodalom érdekeinek szolgálata, lojalitás a dinasztiahoz – közös cél, azonban azzal vádolta őket, hogy a '47-es viszonyokat akarják helyreállítani. A lap szerint

---

⁵⁵² MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. április 24. Közli: Wertheimer Ede: Zur Geschichte der ungarische Altkonservativen I. 747-749.

⁵⁵³ Magyar Hírlap, 1850. április 18. 131. sz. Bécs, ápril 16.

⁵⁵⁴ Magyar Hírlap, 1850. április 19. 132. sz. Pest, ápril 18.

emlékiratukkal támadást intéztek nemcsak a kormányzat, hanem maga az uralkodó ellen, így még inkább aláássák a király és a nép közti bizalmat. A szemükre hányja, hogy a konzervatívok meg sem említik a március 4-i alkotmányt, e „hallgatás pedig hangos óvás” az alkotmány ellen, pedig a történeti intézmények és tradíciók már egyáltalán nem időszerűek – ezzel a lap a jogeljárás elmélet mellett foglal állást. Emellett tételesen igyekezett cáfolni a memorandumban kifejtett általános kívánalmakat, és megtámadni az abban lefektetett elveket. Először is a hírlap szerint a Szerb Vajdaság felállítása „nincs a területi épség ellen”; az emlékirat ignorálja a forradalmi vívmányokat, nem ír a jogegyenlőségről. Igaz, a közteherviselést és a jobbágyfelszabadítást elfogadja, viszont nincs is más választása. Továbbá a memorandum nem ad konkrét javaslatokat az ország organizációjára, pedig az ostromállapotot maga a kormányzat is meg akarja szüntetni. Országgyűlést akar, ám hogy milyen módon és alapon, azt nem részletezi a dokumentum. Kijelenti a lap, a konzervatívoknak nincs táboruk a lakosság körében az 1846 és 1848 közötti tevékenységük miatt, nem képviselik az országot, és egyébként is nem ellenzékiiségre, hanem összefogásra van szükség.⁵⁵⁵

Május 1-i számában a lap egy Békés megyei tudósítást közölt Gyuláról a memorandummal kapcsolatban, mégpedig vezércikként, így valószínűsíthető, hogy az abban foglaltak megegyeztek a Magyar Hírlap szerkesztőjének álláspontjával. A cikk leszögezte, hogy a konzervatívok kívánalma és az ő kívánalmaik (nem világos, a tudósító kik nevében szól) megegyeznek: magyaroknak kell igazgatniuk az országot (habár szerintük ez most is így van), és minél hamarabb össze kell hívni az országgyűlést (biztos benne a cikkíró, ez hamarosan meg fog történni). Aggodalmaik viszont már különböznek, folytatja, hiszen a tudósítás szerint az eddigi intézkedések – így az ostromállapot bevezetése is – a „lázadás teljes elfojtását” szolgálták, az „idegen formák és intézmények”, bár valóban károsak a birodalom szempontjából, a körülményeket figyelembe véve elengedhetetlenek; egyébként pedig nem csak az idegen hivatalnokok hátráltatják a kormányzat tevékenységét. A tudósítás írója, a konzervatív vezetőkkel szemben, az új viszonyokat fogadta el kiindulási alapnak.⁵⁵⁶

Másnapi számában a lap ismét élesen támadta a memorandumot és alkotóit. A K. szignóval ellátott vezércikk elutasította a kormányzat „birodalmat újjáépítő munkáját” elítélő hangnemet, és felrótta a konzervatívoknak, hogy hirtelen a közvélemény képviselőiként lépnek fel, habár 1848 előtt egyáltalán nem foglalkoztak azzal. „A benyujtvány iránya azonban egy kis concessio elfojthatatlan korigények irányában, mulékony kiengesztelés, alku, egyezkedés a 15. és 19. század között; amalganja az ősi autonómiának s az osztálykülönbség fokozatos

---

⁵⁵⁵ Magyar Hírlap, 1850. április 24. 136. sz. Belföld c. rovat

⁵⁵⁶ Magyar Hírlap, 1850. május 1. 142. sz. Belföld c. rovat

megszűnének.” A birodalmi egység fontosságát hirdetik, veti szemükre a cikk, mégis elutasítják a március 4-i alkotmányt – azért, mert az olyan elveket is tartalmaz, melyeket 1848 előtt a reformellenzék támogatott.⁵⁵⁷

A memorandum a lap állítása szerint a vártnál kisebb hatást ért el, melynek oka az, hogy a „nemzet sebeit csak az idő tudja begyógyítani”. Pozitívumként jegyezte meg a Magyar Hírlap, hogy a konzervatívok legalább őszinték voltak, megtörték a csendet, az emlékirat szövege pedig világos. Ennek ellenére nem beszélhetnek az egész nemzet nevében, mivel a többség nem osztja nézeteiket, lefektetett elveik pedig az érvényben lévő március 4-i alkotmánnyal ellentétesek. Negatív következményként jegyezte meg a május 4-i vezércikk, hogy fellépésük a „szilárduló viszonyokat újra megingatta”.⁵⁵⁸ Az emlékirattal kapcsolatos utolsó, június 21-i hír ismét a memorandum által keltett zavart említette, mely tovább rontja az amúgy is kaotikus állapotokat.

A Pesti Napló először április 12-i számában foglalkozott a konzervatívok memorandumával, a már említett *Il Corriere Italiano*ra hivatkozva. Arról tudósítottak, hogy „több gazdag és befolyásos tagjai a régi conservativ magyar pártnak”⁵⁵⁹ emlékiratot nyújtott át az uralkodónak. A memorandum tartalmát nyilvánvalóan még nem ismerték, hiszen a lap szerencsét kívánt a „magyar nemességnek”, ám reményüket fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy az emlékirat írói a március 4-i alkotmány talaján állnak. Ezt követően az április 19-i szám közölte a „conservativ főrangú magyarok”⁵⁶⁰ memorandumának teljes szövegét. A tartalom ismeretében már bírálatot is megfogalmazott az aznapi vezércikk. Az emlékiratot túl hosszúnak ítélte, szerzőinek pedig felrótta, ők nem is ismerhetik az országban uralkodó hangulatot és viszonyokat, lévén nem is Magyarországon – hanem döntően a Bécs melletti fürdővárosban, Badenben – tartózkodnak. Ennek ellenére az ország lakosainak nevében szándékoztak szólani, holott a dokumentumot csak arisztokraták írták alá. Ebből a lap azt a következtetést vonta le, a nemesség nagy része vagy nem ért egyet az emlékiratban foglaltakkal, vagy nem akar „közösködni” a konzervatív arisztokratákkal. „Olygarcha és absolutismus! [...] távol maradjon tőlünk a ti országotok!”⁵⁶¹ – zárta mondandóját a cikk írója.

Egy másik kritika is feltűnt a Pesti Naplóban; ez pedig a konzervatívok hivatalról történt lemondását célozta. Az április 25-i számban, reagálva a Magyar Hírlap egy a konzervatívok memorandumát bíráló cikkére, kijelentette, ők mindig is a „tevést” támogatták a „nem tevés”

---

⁵⁵⁷ Magyar Hírlap, 1850. május 2. 143. sz. Belföld c. rovat

⁵⁵⁸ Magyar Hírlap, 1850. május 4. 145. sz. Belföld c. rovat

⁵⁵⁹ Pesti Napló 1850. április 12. 18. szám, Vegyes hírek és események c. rovat

⁵⁶⁰ A kifejezés a lap 1850. április 18-i, 33. számában olvasható, valószínűleg a *Pester Morgenblatt*-tól vették át, mivel az a Reggeli lapok szemléje c. rovatban jelent meg.

⁵⁶¹ Pesti Napló 1850. április 19. 34. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

helyett.⁵⁶² A konzervatívok a hivatalokból való visszahúzódásukkal a hazának ártottak, mivel megfelelő hivatali személyzet hiányában – ez irányú törekvései ellenére – a kormányzat még nem tudta „kibékíteni” az országot.⁵⁶³ A lap tehát azt sugallta, a Magyarország szempontjából káros birodalmi kormányzati politika legalábbis egyik oka a konzervatívok hivatali visszautasító passzív magatartása.

A konzervatívok kudarcának — azaz annak, hogy emlékiratuk nem érte el célját, és nem sikerült fontos kormányzati pozíciókba kerülniük – okaként népszerűtlenségüket jelölte meg az újság; hangsúlyozták ők is, hogy bár 1850-es fellépésük során „nagy szavakat” hangoztattak, 1848 előtti szerepüket nem sikerült elfeledtetniük a lakossággal.⁵⁶⁴ Mindezek ellenére a lap nem kérdőjelezte meg a konzervatívok hazafiságát és felkészültségüket – ám ez nem állt összhangban a hivatalvisszautasítás kapcsán kifejtett éles kritikával.

A többi magyarországi laphoz képest viszonylag későn, csak április 24-én adott hírt a memorandumról a pozsonyi *Preßburger Zeitung*⁵⁶⁵. Cikkében kiemelte, a konzervatívok ragaszkodnak Magyarországon belül elfoglalt különleges helyzetéhez, ugyanakkor értetlenül állt a memorandum átadásának terve előtt; mint írták, a konzervatívok nincsenek döntő pozíciókban a birodalom ügyeit tekintve, s ellenzéki álláspontjuk miatt nincs is esélyük arra, hogy abba kerüljenek a közeljövőben. Ráadásul lépésük időzítését sem értette a lap cikkírója, hiszen a kormány szándéka már régóta ismert volt. A konzervatívokat felhívta az összmonarchia egységének és Magyarország megváltozott helyzetének elfogadására – azaz a jogeljárás elmélet talaján állt.⁵⁶⁶

A *Religio* 1850. április 23-i számában számolt be a konzervatívok memorandumáról. A többi sajtótermékkel ellentétben a katolikus lap üdvözölte az „előkelő magyarok” fellépését. Kiemelte, az emlékirat aláírói „a forradalom vésznapjaiban is rendületlen hűséggel ragaszkodtak a trónhoz”, többen közülük pedig még a harcokból is kivették a részüket a császáriak oldalán. A *Religio* ezzel szemben negatív hangnemben számolt be a „pesti politikai lapok” memorandumot elítélő magatartásáról; cáfolta azon álláspontjukat, miszerint a konzervatívok csak elenyésző politikai kisebbséget alkotnak az országban, és nem számíthatnak a lakosság támogatására. Különbösen sem népszerűségben mérik a „jogot és méltányosságot”, olvashatjuk. A lap „vallási kötelességénél fogva” kijelentette, hogy a konzervatívok elveit

---

⁵⁶² Pesti Napló 1850. április 25. 39. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

⁵⁶³ Pesti Napló 1850. június 28. 91. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

⁵⁶⁴ Pesti Napló 1850. május 8. 50. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

⁵⁶⁵ *Preßburger Zeitung*: 1764-től megjelenő német nyelvű pozsonyi lap. 1850-ben a kormányzat egyik hivatalos lapjának számított.

⁵⁶⁶ *Preßburger Zeitung* 1850. április 24. Pressburg, 22. April.

igenis osztja minden olyan ember, aki „rendet és tartósan megállapítandó szilárd békét óhajt”. Az ország nyugalma a cikk írója szerint ugyanis csak az ország történeti jogainak tiszteletben tartásával állítható helyre, a dinasztia csak a történelmi hagyományok alapján uralkodhat Magyarországon.⁵⁶⁷

A katolikus hetilap kommentárja, habár egyedi szint képvisel az emlékiratról alkotott sajtóvélemények között, nem lehet meglepő annak fényében, hogy a főszerkesztő Danielik Jánosnak, mint láttuk, 1849 folyamán több cikke is megjelent a konzervatív Figyelmező hasábjain.

A magyarországi lapok mellett a bécsi sajtó is beszámolt a memorandumról. A német nyelvű lapok közül mégis egy birodalmon kívüli, az augsburgi Allgemeine Zeitung közölte először tudósítást. Már április 12-én hírt adott az emlékiratról, április 14-én pedig már annak teljes szövegét is közölte. Részletesebben azonban csak az április 28-i lapszámban értekezett annak tartalmáról. Azt írták, csupán a véletlennek köszönhetően jutottak hozzá az emlékirat szövegéhez, ugyanis a konzervatívok nemcsak az uralkodónak, hanem a kormánynak is átadták azt.⁵⁶⁸ Nem tudjuk, ez valóban így volt-e, s bécsi kormánykörökből jutott-e el hozzájuk a szöveg, lehetett az elterelő hadművelet is, hiszen láttuk, Dessewffy és Jósika számba vette a lehetőséget az Allgemeine Zeitunghoz való közeledésre. Éles bírálatot nem fogalmazott meg a lap a dokumentummal kapcsolatban, egyedül a konkrét programot hiányolta belőle. Sőt, a lap egyetértését fejezte ki azzal, hogy szükség van a magyarországi állapotok javítására, éppen ezért kellene a konzervatívoknak konkrét tervvel előállniuk. Ugyanakkor arról írt, hogy a memorandumot a magyarországi közvélemény kedvezően fogadta, szerintük az általánosan rossz közhangulatnak köszönhetően ugyanis a program hiánya folytán a legkülönbébb politikai elképzeléseket vallók is magukénak érezhették az emlékirat elégedetlen hangnemt.⁵⁶⁹ Az Allgemeine Zeitung úgy vélte, a kormánynak kötelessége válaszolni a petícióra.

A Bécsben megjelenő, kormány által támogatott Die Presse csak április 23-án számolt be a konzervatívok akciójáról, amiről ironikusan úgy vélte, abban semmi újdonság sincs, hiszen a konzervatívok továbbra is a „március előtti szép időket” akarják visszaállítani, ugyanakkor aktivitásukat dicsérte. A cikk írója abban egyetértett az Allgemeine Zeitunggal, hogy a memorandum csak általánosságokat tartalmaz, és ez vezetett magyarországi népszerűségéhez.⁵⁷⁰ A dokumentum átadásáról azonban már eltérően nyilatkozott: a Die Presse

---

⁵⁶⁷ Religio 1850. április 23. „Politikai Szemle.”

⁵⁶⁸ Allgemeine Zeitung 1850. április 14. Denkschrift über Ungarn.

⁵⁶⁹ Allgemeine Zeitung 1850. április 28. Österreich, Wien, 24. April.

⁵⁷⁰ Die Presse 1850. április 23. Brunn, 22. April.; Manhercz 2015. 114.

szerint Bach és a kormány csak a sajtóból értesült az emlékiratról. Ezzel kapcsolatban egy anekdotát is megosztott olvasóival: a konzervatívok, habár átadták Schwarzenbergnek emlékiratukat, a miniszterelnök elfeledkezett arról, és nem bocsátotta a többi miniszter rendelkezésére.⁵⁷¹ A lap azt tanácsolta Bachnak, minél előbb adjon nyilvános választ a konzervatívok lépésére.

Egyáltalán nem foglalkozott a konzervatívok memorandumával a hivatalos lap, a Wiener Zeitung⁵⁷², és meglepően keveset a Der Lloyd, mindössze egy rövid hír erejéig az április 23-i számban: csupán a dokumentum megszületéséről és annak aláírásáról számolt be.⁵⁷³

Jósika május 5-én is „ügyetlen dühöngésnek” minősítette a lapok memorandummal szembeni támadását, amelyek „túl ostobák és rosszak ahhoz, hogy cáfolatot érdemelnének”. Hírlapi polémia folytatását a maguk részéről a konzervatívok azért sem támogatták, mert felfogásuk szerint az emlékirat nem újságcikk volt, ezért nem a sajtó volt a megfelelő fórum annak tárgyalására; választ valószínűleg hivatalos oldalról vártak. Erről azonban, úgy tűnik, megoszlott a konzervatívok véleménye, hiszen Jósika levelének tanúsága szerint Szécsen Antal kijelentette, ők – a konzervatívok – vitatémává akarták tenni a memorandum tartalmát, ám ezzel Jósika nem értett egyet. Ez ugyancsak jelzi a tábor bizonyos fokú megosztottságát.⁵⁷⁴

Úgy tűnik tehát, hogy a konzervatívok más hatást vártak memorandumuk közzétételétől, azonban a kritikákra mindössze magyarázó cikkek formájában kívántak válaszolni, polémia nem bocsátkoztak. Sajtóvitára valószínűleg azért sem vállalkoztak, mert könnyen szóba kerülhetett volna 1848-as szerepük, amivel úgy látszik, egyelőre nem szándékoztak szembenézni. Erre utal Jósika május 5-i, már említett levele, melyben felteszi a költőinek tűnő kérdést Dessewffynek: „Mit mondjunk, ha megkérdezik tőlünk, hol voltunk 1848 szeptemberében?”⁵⁷⁵

A Magyar Nemzeti Levéltárban, Bretzenheim Ferdinánd herceg hagyatékában található egy feljegyzés, mely vélhetően egy a memorandumot magyarázó újságcikk fogalmazványa; azonban a korabeli lapokban nincs nyoma, hogy valaha megjelent volna.⁵⁷⁶ Ebben Bretzenheim kiemelte, a memorandumot huszonnégy független birtokos nyújtotta be – a független konzervatív értelmezése arra utalás, hogy más legitim politikai erő nem volt ekkor

---

⁵⁷¹ Die Presse 1850. április 28. Wien, 26. April.

⁵⁷² Mindössze a lap 1850. május 4-i számának hirdetés rovatában tett néhány szavas említést a dokumentumról, a Friedenzzeitung tartalmából idézve.

⁵⁷³ Der Lloyd 1850. április 23. Abend-Ausgabe. Österreich

⁵⁷⁴ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. május 5. Közli: Wertheimer Ede: Zur Geschichte der ungarische Altkonservativen I. 745–747.

⁵⁷⁵ Uo.

⁵⁷⁶ MNL OL P 66-II-A-2-j Bretzenheim Ferdinánd naplói, feljegyzései, színdarabok kéziratjai. No. 5. ff. 27-41. Rückblicke auf die Denkschrift der 24 Ungarn an S M den Kaiser” címmel hosszú feljegyzés.

Magyarországon. Az emlékirat lakosság körében elért hatását pozitívnak értékelte, ennek okaként azt jelölte meg, hogy ez volt a nemzet első „életjele” a forradalom és szabadságharc után, ráadásul az egész nemzet véleményét tükrözte; azaz még a korábbi radikálisok is örültek, amikor „ezek a hazafias kívánságok a füleikbe jutottak”. Eszerint a konzervatívok fontosnak tartották, hogy szélesebb körökben is hatást érjenek el közös kiállításukkal. A szerző szerint egyedül a sajtónak nem tetszett – természetesen a bécsi kormány mellett, hiszen a sajtó éppen annak álláspontját közvetítette – a memorandum, annak aláíróit ezért illették az ókonzervatív gúnynévvel. Ő maga egyébként nem nevezte konzervatívnak az aláírókat, csak „a memorandum aláíróiként” utalt rájuk.⁵⁷⁷

Bretzenheim feljegyzésében új oldalról közelítette meg a forradalmat: a forradalmakat a mindenkori birtokos réteg elleni lázadásként értelmezte; ezzel párhuzamosan, ők, a birtokosok az egyetlen réteg, mely nem vett részt a demokratikus mozgalmakban és a barikádharcokban. A forradalmakat tehát a magántulajdon elleni támadásként értelmezte, mely során éppen a birtokosok azok, akik végig a nyugalom és béke pártján álltak. Az 1848 előtti ellenzék populista szövegeit hibáztatta az indulatok felkorbácsolásáért, ezzel egyben utalva korának erkölcsi romlottságára. A konzervatívok forradalom alatti magatartásának igazolása után rátért a sajtóban megjelent, memorandummal kapcsolatos kifogások cáfolatára. Elutasította, hogy túl kevesen írták alá az emlékiratot: egyrészt bárkinek joga van az uralkodóhoz fordulni, másrészt kötelességüknek érezték felhívni a király figyelmét az ország trónjának stabilitását veszélyeztető körülményekre. Visszautasította azt a rágalmat is, miszerint beadványuk nem tartalmaz programot. Ezt cáfolandó említette, hogy a közteherviselést és az úrbérváltságot például elfogadták. Szintén elutasította az 1848-as inaktivitásukra tett célozgatásokat. Ahogyan láttuk, a konzervatívok 1849 utáni érvrendszerén végighúzódik a törvényesség mint kiindulási pont, a forradalomellenességtől kezdve egészen a koronázás elmaradásáig. Ezzel érvel Bretzenheim is: ők sohasem akartak és a jövőben sem fognak törvénytelen eszközökhöz nyúlni. 1848 tavaszán ráadásul nem is volt más lehetőség, mint a körülményeknek való behódolás. Természetesen visszautasítja a jogeljátszási elméletet is.

A feljegyzés utolsó részében választ kapunk arra a kérdésre is, miért hallgattak a memorandumban az érvényben lévő, március 4-i alkotmányról. Bretzenheim ugyanis visszautasította, hogy a birodalmi alkotmányról való hallgatás egyenlő a forradalmi vívmányok elutasításával, merthogy a forradalmi vívmányok nem az olmtüzi alkotmányhoz, hanem az áprilisi törvényekhez köthetők, az pedig törvényes keretek között kötött az uralkodó és a nép

---

⁵⁷⁷ Uo.

között. Az új alkotmány ellenben szakadékot képez a korona és a nép közt, és mint ilyet ők nem tudják támogatni. Szerinte, aki másként gondolkodik, az nem írta alá a konzervatívok közös kiállítását. Egyetlen szemrehányást lehet tenni ezzel kapcsolatban a memorandum aláíróinak: az irat „túl finoman fejezte ki magát” a birodalmi alkotmánnyal kapcsolatban.⁵⁷⁸

Végül magyarázó újságcikkek nem jelentek meg a konzervatívok részéről, legalábbis nincs annak nyoma sem az Allgemeine Zeitungban, sem a bécsi Lloydban. Ez azért különös, mert Dessewffy ekkoriban egy röpirat tervével is foglalkozott, ahhoz Jósikától alapanyagot kért, s az feltehetőleg a memorandum magyarázatára lett volna hivatott, de a terv megvalósulásának nincs nyoma.⁵⁷⁹

III./6. A birodalmi vezetés és a memorandum

Kétségtelen, hogy az emlékirat nem hozta közelebb egymáshoz a konzervatívok és a bécsi minisztérium álláspontját. A memorandumról természetesen a bécsi minisztertanács is tárgyalt, noha mindössze egy napirendi pont erejéig. Április 17-én „az ügynevezett ókonzervatívok” petíciójával kapcsolatban Anton Schmerling igazságügyminiszter felvetette, fogalmazzanak meg egy „ellenpetíciót”. Schwarzenberg miniszterelnök és a minisztérium szabad kezet adott a javaslattevőnek a kérdésben, de végül nem érkezett hivatalos válasz a konzervatívok emlékiratára.⁵⁸⁰ Geringer is amellet érvelt egyébként Bach belügyminiszter előtt, hogy válaszoljanak az emlékiratra „annak érdekében, hogy az aláírók kezébe ne kerüljön újabb eszköz a válasz elmaradásával az agitálásra és hamis hírek terjesztésére”.⁵⁸¹ Ezzel ellentétben Jósika szerint a legmagasabb körökben megpróbálták az emlékiratot „en bagatelle” kezelni, noha „a közzététel [Veröffentlichung] nagyon kellemetlen az uraknak”, hiszen olyanok is aláírták azt, akik szoros kapcsolatban álltak a birodalmi kormányzattal.⁵⁸²

A válasz elmaradásában valószínűleg Bachnak is szerepe lehetett. Jósika április 12-i levele szerint – azt sajnos nem közölte, honnan származnak az információi – a memorandumról maga I. Ferenc József pozitívan nyilatkozott, kijelentve, „sok igazság van benne”, ahogy Schwarzenberg miniszterelnök is úgy nyilatkozott Bachnak Jósika szerint, hogy „sok bölcsességet lehet belőle tanulni”. Erre Jósika szerint Bach eltette az emlékiratot, és az többé

---

⁵⁷⁸ Uo.

⁵⁷⁹ MNL OL P 90 5. tétel, d altétel, 3. altétel Dessewffy levele Jósikához, Szentmihály, 1850. április 30.

⁵⁸⁰ ÖMR II/2. 1850. április 17./IV.

⁵⁸¹ MNL OL D 51 866/gg 1850. Geringer jelentése Bachhoz, Bécs, 1850. június 18.

⁵⁸² MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. április 24. Közli: Wertheimer 1913. 747-749.

szóba sem került.⁵⁸³ Szintén ebben a levelében Jósika úgy nyilatkozott, Bach „még mindig gyűlölettel ég ellenünk, és semmilyen körülmények között sem akarja feladni a rendszerét”. A memorandum bíráló hangnemét Bach a személye elleni támadásnak is vélhette – amit ismét csak Jósika szerint Babarczy Antalnak szavá is tett.⁵⁸⁴ Így könnyen elképzelhető, hogy mindent megtett annak érdekében, hogy elmélyítse a konzervatívok és a kormányzat közötti ellenséges viszonyt. Jósika május 5-én azt írta, az ellenük irányuló ellenségeskedés Bécsben elérte a tetőfokát, június 24-én pedig szintén arról tájékoztatta Dessewffyt, hogy a memorandum aláíróival szembeni gyűlölet nagyobb, mint valaha.⁵⁸⁵ Mindezt a konzervatívok láthatólag nem élték meg csalódásként – nyilvánvalóan ilyen ellenzéki színezetű sérelmekkel nem is számíthattak más válaszreakcióra a bécsi minisztérium részéről. Azt, hogy a memorandum szállka volt a birodalmi vezetés szemében, mutatja egy 1850 tavaszán Geringer számára a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól készült jellemzés is.⁵⁸⁶ A jellemzés célja az volt, hogy bemutassa az akadémiai tagok 1848–1849-es tevékenységét, a 210 nevet tartalmazó listát pedig összeállítója hat csoportra osztotta.⁵⁸⁷ Dessewffy Emil ezen a listán eredetileg a „lojális” minősítést kapta, azonban egy felülvizsgálat során a jelző mellé került a „volt” (gewesen) szócska. Erős a gyanú, hogy a kiegészítéshez a memorandum megfogalmazása járulhatott hozzá, igaz, Andrassy György, aki szintén aláírta az emlékiratot, ugyanakkor maradt a lojális besorolás alatt.⁵⁸⁸

Az 1850-es memorandumot Kempen a konzervatívok „pimasz beadványának” nevezte, és értetlenük állt azelőtt a tény előtt, hogy barátja, Zichy Ferenc gróf is aláírta a dokumentumot. Kempen szerint a kormánynak hivatalos úton kellett volna választ adnia az emlékiratra, nem pedig engedni a sajtópolemia ezzel kapcsolatos kibontakozását. Vélhetően ennek kapcsán viszont arról írt a csendőrség főfelügyelője, hogy a kormány engedni látszik a konzervatívok egyes követeléseinek, és hajlandó visszaállítani a megyerendszert is Magyarországon. Erről azonban bővebben nem értekezett. Június 3-án Kempen azt írta naplójába, a memorandum

---

⁵⁸³ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. április 12. Közli Wertheimer 1913. 745–747.

⁵⁸⁴ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. május 5. Közli Wertheimer 1913. 745–747; 752–753.

⁵⁸⁵ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. május 5., június 24. Közli Wertheimer 1913. 747-749.

⁵⁸⁶ T. Erdélyi Ilona: Az Akadémia tagjainak „magatartása” 1848–49-ben. „Igazolás az alább megnevezett magyar tudós Társasági tagok politikai magatartásáról”. Magyar Tudomány, 86. köt. 1979. 5. sz. 395-401.

⁵⁸⁷ A csoportok: meghalt, ismeretlen, lojális, jelentéktelen, nincs terhelő adat, a forradalomban részt vettek. Uo. 399.

⁵⁸⁸ T. Erdélyi 1979. 398-399.

aláírásával Zichy annyira kompromittálta magát, hogy nem jöhetett szóba a neve, mint Magyarországra küldendő császári biztos.⁵⁸⁹

A konzervatívok fellépésük országos, a lakosság körében elért hatását egyértelműen pozitívnak értékelték. Jósika úgy vélte, „előnyös helyzetbe kerültek”⁵⁹⁰ a memorandum következtében, amit meg kell őrizniük, és az „óriási benyomást most már nem lehet letagadni” a kormányzat részéről sem.⁵⁹¹ Zsedényi Ede 1850-es röpiratában is úgy fogalmazott, a memorandum „nagy feltűnést keltett Magyarországon”⁵⁹².

Ugyanakkor a politikai paletta másik oldalán lévő liberálisok már másként vélekedtek az emlékiratról. Egy névtelen, 1850-ben Lipcsében megjelent röpirat visszautasította a közös konzervatív memorandum állításait. A szerző szerint 1848-ban nem csorbult a királyi hatalom, és a Pragmatica Sanctio is érvényben maradt. Sőt azt állítja, az áprilisi törvények és a jogkiterjesztés következtében lett csak az uralkodó ténylegesen is Magyarország királya. Az engedményeket nem ők – a liberálisok – „csikarták ki”, hanem legitim megegyezés született a király és az ország között; a fogalomhasználattal kapcsolatban azzal gyanúsítja a konzervatívokat, hogy fogalmaikat a bécsi kormányzattól vették át, és ezáltal nem az ország érdekeit tekintik szem előtt.⁵⁹³

Láttuk, a korabeli magyar sajtó, például a Magyar Hírlap ezzel ellentétesen ítélte meg a memorandum eredményét. A konzervatív fellépés mindazonáltal minden bizonnyal komoly visszhangot váltott ki az olvasóközönség körében, azonban 1848-as múltjuknak köszönhetően is ez a hatás vélhetően csak a bécsi kormányzattal szembeni ellenzéki attitűdöt növelte a lakosság körében, és nem erősítette a konzervatív tábor társadalmi támogatottságát.

III./7. Kitekintés – egyház

Scitovszky János hercegprímás 1850. augusztus 25-én püspöki konferenciát hívott össze Esztergomba, mely összejövetel augusztus 31-ig tartott. A magyarországi katolikus egyházfő 1850. január 6-i beiktatása után ez volt a második, országos lefedettségű találkozó, azonban ezúttal csak egyházi személyek vettek részt a tanácskozásokon. Ellentétben a januári

---

⁵⁸⁹ Uo. 174.

⁵⁹⁰ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. április 24. Közli Wertheimer 1913. 747–749

⁵⁹¹ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Jósika Samu levele Dessewffy Emilhez, Bécs, 1850. május 5. Közli Wertheimer 1913. 745-747

⁵⁹² Zsedényi 1850. 77-78.

⁵⁹³ [Névtelen röpirat] Die Conservativen in Ungarn und die Centralisation. Zur Beleuchtung der ungarischen Zustände von einem Altliberalen. Verlag von Carl Geibel, Lipcse 1850. 37-38.

beiktatáson – ahol közel 400-an, világi és egyházi vendégek vegyesen részt vettek – ezúttal csak egyháziak voltak jelen (13 püspök és 3 érsek, továbbá a szintén egyházi tisztséget viselő jegyzők). Az esemény után a püspöki kar összesen tizenhárom emlékiratot terjesztett Ferenc József elé. Scitovszky célja az volt, hogy megoldást találjon az uralkodó és a nemzet közötti ellentét feloldására, illetve biztosítsa a monarchia egységesítésével veszélybe került magyar egyház függetlenségét is.⁵⁹⁴ Habár a bécsi nuncius, és maga a pápa is támogatta a magyar törekvéseket, a bécsi kormány nem nézte azokat jó szemmel. Az uralkodóhoz intézett emlékiratok kérvényezték többek között egy konkordátum megkötését a Szentszékkal, a püspöki kinevezések felgyorsítását, vagy a forradalmi részvétel miatt elítélt egyházi személyek amnesztiáját.

A konferencia a katolikus sajtóban is nagy reményeket ébresztett. A Religio című egyházi lap meglehetősen szűkszavúan tudósított a tanácskozásokról. Ennek az lehetett az oka, hogy az ülések zárt körben zajlottak, és nem engedtek ki róluk információt. Előzetesen az újság olyan évek óta húzódó kérdések megoldását várta a konferenciától, mint pl. az alsópapság szűkös anyagi helyzetének megoldását, „midőn a szerencsétlen forradalom legyőzött és a lenyűgözött egyház a világi kormány sujtó vaspálczája alól menekülve, százados rablánczait valahára lerázta, s ősi szabadságába visszahelyeztetett”, a főpapok pedig „ezen szabadság édes gyümölcseit nem sokára Esztergomban megizlelik, [és a] kitűzött pontok fölött tanácskoznának.”⁵⁹⁵ A beadványokkal csak 1851 tavaszán kezdett el foglalkozni a bécsi kormány. A halogatás miatt a magyarországi püspöki kar újabb tanácskozásra szánta el magát, ezúttal Budán gyűltek össze, 1851. június 7-én. Döntéseiket ismét felterjesztették az uralkodónak, választ azonban ekkor sem kaptak.⁵⁹⁶ A tárgyalások végül 1851 őszén kezdődtek meg a magyar püspöki kar és a kultuszminisztérium között, de a pontok többségéről nem született megállapodás.⁵⁹⁷

A szakirodalom nem tér ki arra, hogy a tanácskozáson szóba kerültek e politikai, világi kérdések, így az sem derül ki, hogy szóba került e rajta a néhány hónappal korábban

---

⁵⁹⁴ Adriányi Gábor: Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai. In: Világtörténet, 1993. 45-51.; A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-1948 között. Válogatta, bevezette, sajtó alá rendezte Beke Margit. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest 2015. 26-27.

⁵⁹⁵ Religio 1850. november 19. 19. sz. A kápláni díjazás.; Fazekas Csaba: Szempontok az 1848-as püspöki kar politikai arculatának meghatározásához In: Történelmi Szemle 2021. LXIII. évfolyam 4. szám. 695-710. 703.

⁵⁹⁶ Adriányi Gábor: Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai. 46-47.

⁵⁹⁷ Röss Imre: A neoabszolutizmus és a provizórium kronológiája a Magyar Korona országaiban (1849-1867). A magyar-bolgár történész vegyes bizottság kiadványai 9. Budapest-Szófia 2022. 50.

megszületett konzervatív memorandum. A kérdéseket az eredeti jegyzőkönyvek vizsgálata után lehetne megválaszolni.⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁸ Prímási Levéltár Esztergom, Scitovszky János. Egyházkormányzati iratok. Cat. D. Seminaria. Pazmaneum

IV. Az 1850-es memorandumtól a birodalmi alkotmány visszavonásáig

Birodalmi politikai körkép

1850 őszétől újabb tényező élezte tovább a kabinetben belüli ellentéteket. Az ifjú császár szuverenitását isteni akarattól eredeztette, autokrata személyisége és neveltetése folytán az alkotmányos uralkodó korlátok közé szorított hatalomgyakorlása alapvetően idegen volt számára. Uralkodása alatt végig a birodalom legfőbb hivatalnokaként tekintett magára, tanácsadóinak kiválasztása és a tisztviselők kinevezésekor az erkölcsöt és a jellemet tekintette fő szempontnak, és csak utána a tehetséget. Nehezen lehetett befolyásolni, és igyekezett olyan egyéneket maga mellett tartani, akik lelkiismeretesen kiálltak az általa vallott elvek mellett, s akik személye iránti lojalitása megkérdőjelezhetetlen volt. Ez a felfogás a felelős minisztérium intézményét is csak az uralkodói szuverenitás korlátjának tekintette. Ferenc József és tanácsadói, mindenekelőtt a rá egyre nagyobb személyes befolyást gyakorló Kübeck báró célja egyértelmű volt: a monarchikus-bürokratikus centralizmust, amit a Schwarzenberg-kormány is célzott az alkotmányos minisztériumi rendszerrel, hanem korlátlan uralkodóit abszolutizmussal párosítsák.⁵⁹⁹

Ferenc József 1848 decemberétől nem csak részt vett, de elnökölt is egy-egy minisztertanácsi ülésen, s a jegyzőkönyveket akkor is áttanulmányozta, amikor nem tudott az üléseken személyesen részt venni. 1849 áprilisától már katonai és külpolitikai ügyekben hozott önálló döntéseket. A magyarországi harcok lezárulta után aktivitása a polgári ügyeket illetően is megnőtt, 1850 elejétől már egyértelműen igyekezett háttérbe szorítani a birodalmi alkotmány rendelkezéseit. Saját politikai tényerése érdekében kihasználta a miniszterek közötti nézeteltéréseket, míg végül 1850-ben döntött a miniszteri hatalom letöréséről.⁶⁰⁰

Már a márciusi alkotmány is szót ejtett egy felállítandó birodalmi tanácsról mint a kormány és az uralkodó tanácsadó testületéről, melynek megalkotására, pontosabban működési elveinek és szervezetéének kidolgozására 1850. október 19-én adott parancsot az uralkodó Kübecknek. Ő november 1-jén terjesztette elő tervezetét Ferenc Józsefnek, aki Kübeck bárót annak őszinte meglepetésére kinevezte a Birodalmi Tanács elnökévé. Ez konfliktust generált a

---

⁵⁹⁹ Hasburgermonarchie; **??? Kinek a tanulmánya??**; ÖMR Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. Einleitung. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Utolsó letöltés: 2024. január 12.; Seiderer 2015. 114–124.; Rumpler 1997. 322–323.

⁶⁰⁰ Deák Ágnes: Ferenc József, az önkényúr? In: Fónagy Zoltán (szerk.): A véreskezű kamasztól Ferenc Jóskaig. I. Ferenc József és a magyarok. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudomány Intézet, Budapest, 2018. 81–90.

miniszterelnök és a Birodalmi Tanács elnöke között, hiszen Schwarzenberg sem tudott előzetesen a kinevezésről, így Kübeck machinációját sejthette a háttérben. A tanács szervezetének és működési elveinek kidolgozására hivatott bizottság felállítására december 1-jén került sor, azonban a tagok kinevezése még hátra volt. Belső hatalmi játszma indult, ugyanis már a bizottság összetétele eldönthette, milyen politikai irányvonalat fog képviselni maga a Birodalmi Tanács (Reichsrat). Végül Kübeck jelöltjei lettek a befutók Bach jelöltjeivel szemben. A tagok között többek között magyar konzervatív Cziráky János gróf is helyet kapott.

Ezenkívül 1851 februárjában vita alakult ki a minisztertanácsban a felek között a Birodalmi Tanács jogkörével kapcsolatban. Bach és Krauss mellett – akik felszólaltak a tanács felállítása ellen annak alkotmányellenes jellegével érvelve – Schwarzenberg sem támogatta egyöntetűen a tanács felállítását. Ettől függetlenül 1851. április 13-án végül sor került a Reichsrat, azaz a Birodalmi Tanács végleges megalakítására. A tagok inkább az 1848 előtti felső bürokrata vezetés tagjai voltak, akik közé rögtön két magyar konzervatív, Szogyény László és Zichy Ferenc is bekerült. A későbbiekben a miniszteri hatásköréről alakult ki vita a „reakciósok, azaz a forradalmi vívmányokat és az alkotmányt ellenzők, akik élére Kübeck állt, és a kabinet között. Ebben a kérdésben is Kübeck álláspontja nyert, akinek célja – az uralkodóval együtt – a Birodalmi Tanács létrehozásával az alkotmány felfüggesztése és az abszolutizmus bevezetése volt, csupán néhány elengedhetetlen társadalmi reformot és vívmányt meghagyva. Kübecknek az abszolutizmust nyíltan támogató politikája következtében miniszterváltások is történtek: 1851 januárjában lemondott Schmerling igazságügyminiszter, illetve májusban a liberális Bruck is. Az 1851. nyári uralkodói dekrétumok – amelyek a kormányt és a birodalmi tanácsot is az uralkodónak rendelték alá – következtében a „kübecki rendszer” végérvényesen kiépült.

Az 1851. augusztus 20-i dekrétumok szerint, melyeket augusztus 26-án publikáltak, rendelkezései szerint a kabinet és tagjai csak az uralkodónak voltak felelősek, illetve a minisztereknek új eksüt kellett tenniük a császár személyére. Ugyanakkor a törvények kidolgozásában megmaradt a minisztériumok kezdeményezési joga. Továbbá Ferenc József felszólította Schwarzenberget és Kübecket a birodalmi alkotmány felülvizsgálatára, illetve létrehozta a császár tanácsadó szervét, a birodalmi tanácsot.⁶⁰¹

---

⁶⁰¹ Kletečka, Thomas: Die Installation der Autokratie: Von den Augusterlässen 1851 bis zur Demontage des Ministerrates 1852. In: Harm-Hinrich Brandt (szerk.): Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassung- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen EPOchenbegriff. Bécs, Köln, Weimer, Böhlau Verlag, 2014. 97.

1851. október 10-én az uralkodó kinevezte Albrecht főherceget Magyarország teljhatalmú katonai és polgári kormányzójának. A kormányzó csak a császárnak felelt, a kabinetől teljesen független volt, a magyarországi rendőrség is neki volt alárendelve. Feladatai közé tartozott, hogy megbékítse a nemességet és az egész országot, és előkészítse az új, definitív közigazgatást. Célja tehát az volt, hogy elfogadtassa a centralizációt, és megvalósítsa Bécs megbékélési politikáját. Helyettesének személye körül vita alakult ki a rendőrség és a belügyminisztérium között, emiatt egészen 1852 áprilisáig Geringer is hivatalban maradt. Végül helyettese a magyar konzervatív, de a kormányzat támogatása mellett kitartó Anton von de la Motte gróf lett.⁶⁰²

IV./1. A konzervatívok tevékenysége 1850 tavaszán

A Bécsből irányított magyarországi kormányzat konzervatívokról alkotott véleményét jól mutatja Geringer 1850. június 18-án Bachhoz címzett levele.⁶⁰³ A levél a Heinrich Swieceny kassai kerületi miniszteri biztos által „az ország legkülönbözőbb vidékeiről keltezett” hangulatjelentések vonatkozásában számolt be a magyarországi politikai helyzetről. Geringer úgy vélte, ahogy „a kormány tisztességes szándékába, erejébe és folytonosságába vetett hit megszilárdul, úgy javul szemmel láthatólag az ország lakói nagy tömegének hangulata.” A társadalom rétegei közül a parasztságot és a polgárságot nem tartotta veszélyesnek a birodalmi politika szempontjából, hiszen e két réteg „túlságosan is érzi a különbséget a béke nyugalma és egy szabadérzelmű alkotmány, illetve a vigasztalan múlt és a legutóbbi polgárháború véres jelenetei között, és nem csatlakozna egy olyan irányhoz, amely a fennálló új rend megdöntésével veszélyezteti a tulajdonviszonyokat éppúgy, miként a jogrendet is.” Úgy vélte, a parasztságot megnyerte a kormány a maga számára a közteherviselés és a jobbágyfelszabadítás megőrzésének biztosításával. A birodalmi alkotmány elveinek következetes végrehajtása pedig a korábbi mérsékelt liberálisok csoportját állíthatja a kormány mellé, hiszen ennek a csoportnak „szinte az összes alapelve kedvező megoldásra talált a március 4-i alkotmányban”. Úgy érezte, nem kell tartaniuk a „Kossuth-párt”, azaz a korábbi radikálisok táborától sem, mivel vezetőik vagy megsemmisültek a forradalom alatt, vagy bebörtönözték őket, vagy pedig külföldre emigráltak. Úgy tűnik, Geringer a konzervatívok felfogásához hasonlóan a vezetők befolyásának tulajdonította a nagy tömegek forradalomban való

---

⁶⁰² Stickler, Matthias: Erzherzog Albrecht von Österreich: Selbstverständnis und Politik eines konservativen Habsburgers im Zeitalter Kaiser Franz Josefs. Husum, Matthiesen Verlag, 1997. 139-141.

⁶⁰³ MNL OL D 51 866/gg 1850. Geringer levele Bachhoz, Bécs, 1850. június 18.

részvételét, hiszen úgy látta, „csupán eszközként használták őket a céljaikhoz”, ebből következőleg hitte, „Kossuth követőinek nagy tömege apránként észhez fog térni, amikor kiderül, hogy a császári kormányzat sem egyetlen nemzetiség elnyomására, sem egyetlen magyarországi keresztény felekezet üldözésére nem törekszik”. Az eddig folytatott kormányzati politikát tehát továbbra is fenntartandónak értékelte. Más hangnemben szólt a levél ezzel szemben a konzervatívok csoportosulásáról, „amely tétlenségével a magyar elszakadási törekvések kezdetekor éppúgy, mint az egységes Ausztria eszméje elleni tevékenységével tette magát közismertté.” Azaz a birodalmi vezetés épp azzal vádolta a konzervatívokat, amivel ők vádolták az 1848. kora tavaszi birodalmi vezetést: tétlenséggel.

A konzervatív tábor ugyanakkor nem tekintette Geringer egységesnek, kiemelte, hogy néhányan aktívan közreműködtek a magyar függetlenségi eszme érvényesítésében. Ezentúl Geringer bírálta a forradalom időszakában a konzervatívokkal folytatott kormányzati együttműködést és egyes konzervatív személyek kitüntetését. A tábor tevékenységét (a passzív ellenállásukat, titkos intrikáikat, közös memorandumukat) árulásként értelmezte, melynek célja a birodalmi alkotmány alapelveinek aláásása. A tábor legismertebb tagjai, „ügynökei” között említette Wirkner Lajost, Zsedényi Edét, Somssich Pált, Babarczy Antalt és Szentiványi Vincét. Ennek ellenére úgy vélte, „nem kell attól tartani, hogy a konzervatív mágnások, akik közismerten kevés rokonszenvet keltenek az országban, s elvértve gyűlölettel is találkoznak, törekvéseikkel érvényesülni tudnak az országban.” Ennek ellenére erélyesebb fellépésre szólította fel a minisztériumot velük szemben, és arra kérte Bachot, „akadályozzon meg mindenféle ókonzervatív agitációt”. Az erőteljes kormányzati fellépés mellett Geringer sürgetőnek nevezte a miniszteri biztosok és a minisztérium közötti közvetlen érintkezés érvényesítését, ám javaslatát a fogalmazványban végül áthúzta. Talán nem véletlenül, hiszen a közvetlen érintkezés saját pozíciójának jelentőségét rendíthette volna meg.

Mindenekelőtt a megyei igazgatás számíthatott a konzervatív szervezkedés lehetséges keretének. A konzervatívok magyarországi központját Zemplén megyében azonosították, amire a kormányzat már 1849 végén felfigyelt. Geringer 1849. december 19-én utasította Szirmay Sándort, számoljon be a megyében zajló konzervatív összejövetelekről.⁶⁰⁴ Szirmay ennek megfelelően 1850 áprilisában jelentést tett, amiből azonban az derült ki, hogy a vizsgálatok nem vezettek jelentős eredményre.⁶⁰⁵ Az észlelt összejöveteleknek mindazonáltal vélhetően köze volt az áprilisi közös konzervatív memorandumhoz. A kassai rendőrigazgató szerint viszont, aki láthatólag nagy súlyt tulajdonított a konzervatív ellenzéknek, offenzíva indult a

---

⁶⁰⁴ MNL OL D 51 239/gg 1849. Geringer levele Haynauhoz, Pest, 1849. december 19.

⁶⁰⁵ MNL OL D 51 470/gg 1850. Szalay István levele Geringerhez, Pest, 1850. április 5.

helyi konzervatívok részéről, melynek egyik célpontja Heinrich Swieceny kerületi miniszteri biztos volt, aki, ahogy arról már szó esett, tartományon kívüli hivatalnokként került a posztjára.

Bordolo katonai kerületi parancsnok 1850. május 11-i Geringerhez címzett levelében a Pesti Napló 50. számának egy olvasói levelére panaszkodott, melynek egyetlen célja szerinte az, hogy „a kormánysszervek ellen szítsa a hangulatot”, ugyanis hamisan azt állítja, hogy Zemplén megye járásában „teljesen megtiltják a magyar nyelv használatát”.⁶⁰⁶ Az említett cikk arról számolt be, hogy „Zemplénben több mint tizenhét hivatalnok köszönt le e napokban”. A tudósító kijelentette, Swieceny miniszteri biztos megsérti a március 4-i alkotmányt, s a magyar rovására a szláv nyelveket helyezi előtérbe: „[...] kimondatik, hogy ezután nem szabad hivatalos nyelvül használnunk anyai magyar nyelvünket, hogy hivatalos levelezéseink, ügyvitelünk, jegyzőkönyveink az egyes vidékek szerint tót, orosz, ruthen nyelven szerkesztessenek, minden nyelven, csak magyarul nem!”⁶⁰⁷ A lap ezzel indokolta a hivatalnokok állítólagos lemondását. Egyértelművé tette a cikk írója azt is, hogy ezért nem a kormányt, hanem egyedül Swieceny miniszteri biztost okolja.

A tudósításban említett rendelet valójában azt tartalmazta, hogy az ügyintézés ezentúl az adott közigazgatási területen használatban lévő nemzeti nyelven folyjon. Ahol még mindig a magyar nyelvet használják az ügyintézésben, de a lakosság nem beszél magyarul, térjenek át a mindennapokban is használatos nyelv hivatali használatára.⁶⁰⁸ Ez esetben a konzervatív támadás elérte célját, Sashegyi Oszkár kutatásai megerősítik, hogy Swiecenyt a konzervatívok támadásai nyomán váltották le pozíciójából; noha a kormány támogatásáról biztosította a miniszteri biztost, 1850 májusában visszarendelték Bécsbe.⁶⁰⁹ Ahol 1850 tavaszára többségbe került az az álláspont, mely szerint a tartományok nemzetiségi alapú felosztása a birodalmi egység egyik gátja, nem pedig eszköz annak kialakítására. Az észak-magyarországi megyéket illetően Bach még 1849 őszén elrendelte, hogy készítsenek javaslatokat a nemzetiségi alapú járási beosztásra, amelyeket a területen működő konzervatív hivatalnokok (Forgách, Szentiványi, Szirmay) 1850 tavaszán mind elutasítottak, és kitartottak a hagyományos közigazgatási beosztás mellett.⁶¹⁰

Swiecenyhez hasonló támadások érhatték Cseh Ede nagyváradi miniszteri biztost is, aki július 8-i, Geringerhez címzett levelében arról írt, „bizonyára voltak olyanok, akik gyanút

---

⁶⁰⁶ MNL OL D 55 780/gg 1850. Bordolo levele Geringerhez, Kassa, 1850. május 11.

⁶⁰⁷ Pesti Napló 1850. május 8. 50. sz. „Zemplénből, május elején.”

⁶⁰⁸ MNL OL D 55 780/gg 1850. Bordolo levele Geringerhez, Kassa, 1850. május 11.

⁶⁰⁹ Sashegyi 1965. 279.

⁶¹⁰ Deák Ágnes: Közigazgatási határok és nemzetiségpolitika Magyarországon az 1850-es években. Századok, 155. évf. (2020) 5. sz. 1057., 1062-1063.

akartak kelteni velem szemben, amit némi siker koronázott”; utalt Cseh Geringer állítólagos, a miniszteri biztosi tevékenységét kifogásoló levelére.⁶¹¹

A konzervatívok szervezkedése nem korlátozódott Zemplén megyére. Somssich Pállal kapcsolatban, aki a konzervatívok egyik legaktívabb tagjának bizonyult 1850-ben, Geringer – Augusz Antal báróra hivatkozva – azt írta májusban Krauss pénzügyminiszternek címzett levelében, hogy Somssich „pesti látogatása alatt épp olyan megvetően nyilatkozott a minisztériumról, mint az előző alkalommal”.⁶¹² Augusz azt is kiemelte egy Geringerhez intézett levelében, hogy Somssich Földváron „többek előtt biztosította Késmárkyt [ottani biztost], hogy egyáltalán nem különös számára, hogy a lakosság az aranyat és az ezüstöt visszatartja, mert egy ilyen kormányba nem lehet bizalmat helyezni – minden hazafinak a vigaszt a bécsi dolgok fordulatában kell keresnie”.⁶¹³ A levélben Geringer azt írta le Bachnak, hogy Augusz számolt be neki Somssich fenti tevékenységéről.

Csongrád, Csanád és Arad megyét is a konzervatívok, pontosabban Wirkner Lajos és Babarczy Antal agitációs vidékének minősítette Geringer, ahol állítólag azt terjesztették, hogy „a kormányzat erőszakkal germanizálni akarja Magyarországot”, s a hivatalok elhagyására szólították fel a tisztségviselőket.⁶¹⁴

Minden bizonnyal részben ezeknek az információknak köszönhető, hogy a konzervatívok „egyik bajnokának”⁶¹⁵ tartott Babarczy lapindítási kérelme 1850 tavaszán kudarcot vallott. A Figyelmező betiltása után a konzervatívok egy csoportja láthatólag igyekezett újabb sajtóorgánumot teremteni, s azzal a közvéleményt továbbra is valamilyen mértékben befolyásolni, illetve alkalmat teremteni programjuk népszerűsítésére. A Tájékoztató címmel tervezett politikai napilap kiadásával kapcsolatban azonban Macchio pesti katonai helyőrségparancsnok a kérelem visszavonását tanácsolta Babarczynak, mivel ő „korábbi köztisztviselői pozíciója miatt kevésbé tűnik alkalmasnak egy napilap kiadására”. Majd miután Babarczy nem állt el lapindítási szándékától, a kérelmet Macchio elutasította arra hivatkozva, hogy „már több politikai lap is megjelenik magyar és német nyelven ebben az országban, amelyek számát jelenleg nem lehet növelni”.⁶¹⁶ Babarczy ezután sem adta fel a próbálkozást, és Geringeren keresztül igyekezett engedélyhez jutni, ám így sem járt sikerrel.⁶¹⁷ Geringer attól

---

⁶¹¹ MNL OL D 51 65/gg 1850. Cseh levele Geringerhez, Nagyvárad, 1850. július 8.

⁶¹² MNL OL D 51 761/gg 1850. Geringer levele Bachhoz, Pest, 1850. május 13.

⁶¹³ Uo.

⁶¹⁴ MNL OL D 51 866/gg 1850. Geringer levele Bachhoz, Bécs, 1850. június 18.

⁶¹⁵ MNL OL D 55 857/gg 1850. Ismeretlen levele Geringerhez, Nagyvárad, 1850. május 2.

⁶¹⁶ MNL OL D 55 617/gg 1850. Geringer levele Bachhoz, Pest, 1850. április 20.

⁶¹⁷ MNL OL D 55 781/gg 1850. Ismeretlen levele Geringerhez, hely megjelölése nélkül, 1850. április 7.

tartott, hogy egy, a Figyelmezőhöz hasonló sajtóorgánum indulna el Babarczy lapindításával.⁶¹⁸ Geringer tehát a Figyelmező betiltása után nem akart újabb konzervatív ellenzéki sajtókiadványt megtűrni.

A konzervatív táborba tartozó személyek összejövetelét nemcsak Zemplénben figyelték meg. Gerstner, kassai katonai kerületi parancsnok például 1850. március 28-án kapott Geringertől megbízást a konzervatívok szemmel tartására. Június 2-án kelt jelentésében arról tájékoztatta a császári biztost, hogy pünkösöd után néhány nappal Szécsen Antal lakásán Bécsben Traun Ferenc gróf, Zichy Félix, Cziráky János, Pálffy Alajos gróf korábbi velencei kormányzó és két külföldi lovas jelent meg. A találkozók mibenlétét nem sikerült kiderítenie, de hangsúlyozta: „A fent említett grófok mind az ókonzervatív párthoz tartoznak, akik – mint ismeretes – nem teljesen elégedettek az olmtüzi alkotmány által Magyarországon hozott egyes újításokkal, nyíltan letették kívánságaikat a Fölséges Trón lábai elé, de hűséges alattvalói öfelségének.”⁶¹⁹ Azt, hogy korábban nem figyeltek fel ezekre a találkozókra, azzal magyarázta, hogy találkozóikra „közismerten liberális” társaságban került sor, azok így nem keltettek gyanút. A találkozóknak valójában nagy valószínűséggel nem volt politikai célja, noha az látszik, a konzervatívok uralkodóhoz intézett memoranduma után ilyen találkozókra is jelentőséget tulajdonítottak Bécsben.

Habár nem volt az általunk tárgyalt csoport tagja, id. Mailáth György, ifjabb Mailáth György apja, aki 1839 és 1848 között volt országbíró, 1850. áprilisi nyugdíjazási kérelme is jelzi mutatja, hogy a konzervatívok egy része visszavonulót fűjt az állami szolgálattól. Id. Mailáth betegségére hivatkozott, és ami talán fontosabb, elmondta, az 1848-as eseményekre tekintettel már V. Ferdinánd alatt is kérvényezte nyugalmazását, azonban rábeszéltek a maradásra. 1850 áprilisában azonban ismét a visszavonulás mellett döntött.⁶²⁰

A konzervatívok azonban nem csak egymás között, elszigetelten tevékenykedtek. Úgy tűnik, igyekeztek minden olyan lehetőséget kihasználni, amely esélyt adott a Schwarzenberg-kormány tekintélyének aláásására. Deák Ferenc 1850. április 25-i, Schmerlingnek címzett levele, melyben visszautasította az igazságügy miniszter megkeresését, hogy vegyen részt egy alkalmi szakbizottság munkájában, a szakirodalom szerint a konzervatívok segítségével jutott

---

⁶¹⁸ Deák Ágnes: Politikusok a színpalak előtt és mögött, 1849–1850. In: Szabad nemzet szabad hazában. Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára. Szerk. Varga Zsuzsanna és Melkovics Tamás. L'Harmattan, Budapest, 2021. 269.

⁶¹⁹ MNL OL D 55 864/gg 1850. Gerstner levele Geringerhez, Pozsony, 1850. június 2.

⁶²⁰ MNL OL D 51 665/gg 1850. Id. Mailáth György levele Ferenc Józsefhez. Pest, 1850. április 27.

el a Wanderer szerkesztőségéhez, és került nyilvánosságra július 10-én. Egyes beszámolók szerint Somssich volt az, aki a levelet Pestről Bécsbe vitte.⁶²¹

IV./2. A Pesti Napló és a konzervatívok

A Magyar Hirlap enyhén ellenzéki színezete miatt kapott engedélyt a lapindításra Császár Ferenc, aki 1846 és 1849 között a Hétszemélyes Tábla bírója volt. Végül Szenvey József szerkesztésében jelent meg az új kormánypárti lap, a Pesti Napló 1850. március 9-től. Az újság programjában a március 4-i alkotmány elfogadása és a nemzeti egyenjogúsítás népszerűsítése mellett foglalt állást.⁶²² A központi hatalommal való összefogást és a nemességgel szemben a polgárosodást hirdette a lap az ellenállás helyett, így erőteljes arisztokrácia ellenesség figyelhető meg hasábjain.⁶²³

Június végén fordulat következett be a lap kormányzattal kapcsolatos álláspontjában: habár korábban bírálták a hivatalról lemondó személyeket, nyártól a konzervatívok magatartása kapcsán már nem a kormányzat jószándékát emelték ki, sőt egy vezércikkben kifejtették, hogy nem tarthatnak azokkal, akik kritika nélkül támogatják a kormányzatot – első számú sérelemként az ország területi integritásának megsértése jelent meg a lapban. Ennek ellenére továbbra is a kormányzat támogatására szólította fel olvasóközönségét a lap, de már nem kritika nélkül. Mindemellett nem tűnt el a konzervatívok bírálata sem. Sajnálattal közölte például a lap, hogy a konzervatívok népszerűsége elsősorban vidéken – az „együgyűek” körében – nagymértékben megnőtt. Ennek oka az volt – és ez a konzervatívok dicséretként is felfogható –, hogy csak ők mertek felszólalni a szabadságharc leverését követően; és habár szándékosan megtévesztő szövegeket hangoztattak, a lakosság egy részének érdeklődését sikerült felkelteniük.⁶²⁴ Az esélyt a kormányzattól is megkapták – ez alatt a hivatalviselés felajánlását értette a lap –, ám kevés kivételtől eltekintve „zavarba hozták” vagy akár hátráltatták a kormányzat munkáját – a hivatalt visszautasító magatartásukkal.⁶²⁵ A lap levonta a következtetést: máshol kell keresni a megfelelő személyeket; a Pesti Napló – hasonlóan a Magyar Hirlaphoz – a kompromittáltakat ajánlotta a döntéshozók figyelmébe, azokat, akik 1848–1849-ben „azokért az elvekért küzdenek, amelyeket most a kormány is vall”, de akik nem

---

⁶²¹ Pap József: Deák Ferenc az 1850-es években. In: Balogh Elemér, Sarnyai Csaba (szerk.): Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon: a 2003. november 4-5-én a szegedi városházán tartott konferencia előadásai. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005. 166.

⁶²² Angyal 1925. 28-46.

⁶²³ Németh G. 1976. 438.

⁶²⁴ Pesti Napló 1850. június 27. 90. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

⁶²⁵ Pesti Napló 1850. június 28. 91. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

léptek fel a forradalom ellen.⁶²⁶ Figyelemre méltó az, ahogy a lap a konzervatívok 1848-as szerepét értékelte, mivel egyrészt a forradalom okozóiként szólt róluk, akik 1848-at megelőzően felsőtáblai vétójukkal megakadályozták a reformok bevezetését,⁶²⁷ másrészt azt is szemükre hányta, hogy a forradalom kitörése után nem léptek fel határozottan a forradalom ellen, hanem hallgatólagosan elfogadták azt, és visszavonultak a magyarországi politikától.⁶²⁸

A Pesti Napló tudósított arról is, hogy 1850. június 20-án Bach elnöklete alatt összeült egy bizottság, hogy kidolgozza a magyarországi provizórium tervezetét.⁶²⁹ A bizottságba Geringeren, Attems grófon, Kolleren, Swiecenyn és Haueren, azaz a kerületi miniszteri biztosokon kívül Ambrózy Lajos, Cziráky János és Forgách Antal is meghívást kapott. Ez azt mutatja, hogy a konzervatívokra – legalábbis azokra, akik nem írták alá az áprilisi memorandumot – a közös konzervatív emlékirat után alig néhány hónappal már számított a bécsi kormányzat. Ráadásul a szeptemberre elkészülő ideiglenes közigazgatási szervezetben fontos pozícióiba is kerültek konzervatívok. Forgách Antal a kassai, Döry Gábor a nagyváradi közigazgatási kerület, míg Cziráky János a pesti, Uray Bálint pedig a debreceni törvényszéki kerület élére került.⁶³⁰ Tehát a nem elsővonalbeli konzervatívok számára – hivatali tapasztalattól függően – továbbra is elérhetőek maradtak fontos közigazgatási és igazságszolgáltatási pozíciók. Sőt Szögyény László és Zichy Ferenc 1851-től a birodalmi tanács tagjai közé is bekerültek.⁶³¹ Noha Szögyénynek erkölcsi dilemmát okozott, hogy elvállalja-e ezt a magas tisztséget. Szögyény barátai véleményét is kikérte a kérdésben, akik mind támogatásukról biztosították a pozíció elvállalása esetén.⁶³² Sőt, még Deák Ferencet is megkereste, aki nem vonta kétségbe Szögyény azon hitét, hogy az ország helyzetének javulása is kilátásba kerülhet a tisztségen keresztül, így ő is annak elfogadására biztatta a korábbi alkancellárt.⁶³³ Láthatólag ekkor Zichy esetében nem volt akadály az, hogy egy évvel korábban szerepelt a kollektív memorandum aláírói között. Az alsófokú közigazgatási pozíciókban is találunk 1850 nyarától konzervatívokat: ifj. Majthényi László (Pest) és Tallián János (Somogy)

---

⁶²⁶ Pesti Napló 1850. június 28. 91. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

⁶²⁷ Pesti Napló 1850. június 27. 90. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

⁶²⁸ Pesti Napló 1850. június 28. 91. szám, Vezércikk (aláírás nélkül)

⁶²⁹ Pesti Napló 1850. június 28. 91. szám Vegyes hírek és események. Bécs, jun. 24. (W.)

⁶³⁰ Berzeviczy I. 215., 226. A pozsonyi közigazgatási kerület élére Attems, a soproni élére Hauer, a pesti élére Augusz került. Az eperjesi főtörvényszéki kerület élére Dókus László korábbi septemvir, a soproni élére Nádasdy Ferenc gróf korábbi erdélyi kincstárnoksági elnök, a pozsonyi élére pedig Gosztonyi Miklós korábban a birodalmi főtörvényszék hivatalnokja állt. Az említettek közül egyedül Forgách kinevezése ellen került fel panasz Thun miniszter részéről az érintett túlzott magyar érzelmei miatt, Cziráky pedig maga ajánlotta fel szolgálatait.

⁶³¹ Berzeviczy I. 250.

⁶³² Kónyi 1886. 153.

⁶³³ Deák Ferenc levele Szögyén Lászlónak, Kehida, 1851. május 1. Közli: Kónyi 1886. 153.

megyefőnökök voltak. Ezek mellett Luka Sándor pesti, Rohonczy Ignác pedig soproni igazságügyi miniszteri biztosi tiszteletet töltött be.⁶³⁴

IV./3. Konzervatív szellemiségű röpiratok 1850–1851

A konzervatívok szervezkedése 1850 nyaráig nem érte el célját, nem sikerült a birodalmi vezetést megkerülve közelebb kerülniük az uralkodóhoz, ám ellenzéki szerepük immár a kormány számára is egyértelművé vált. Vélhetően ugyanakkor az emlékiratot, ahogy azt Dessewffy is megerősíti, nem is a siker reményében, hanem egyfajta támpontként tették közzé. Dessewffy egy későbbi levelében úgy fogalmazott, „az országnak szüksége volt egy viszonyítási pontra, ami emlékezteti a közvéleményt a törvényességre és a jogra egy olyan korban, amelyben a kormány minden korábbit figyelmen kívül hagyott, és egy jövő nélküli alkotmányt vett alapul [a március 4-i alkotmány]”.⁶³⁵ A memorandum után láthatólag az egyes konzervatív személyek fő figyelme az ausztriai és a magyarországi közvélemény felé fordult: német és magyar nyelvű röpiratok formájában igyekeztek immáron részletesen kifejteni álláspontjukat. Somssich Pál és Zsedényi Ede első röpirata 1850 nyarán – az előbbie júniusban –, Szécsen Antalé 1851 januárjában, míg Zsedényi Ede második röpirata 1851 nyarán jelent meg. Ezek a röpiratok azonban nem tekinthetők a konzervatív tábor kollektív véleménynyilvánításának, hanem csak a szerzők egyéni, saját állásfoglalásának. Egyik röpirat sem Magyarországon jelent meg, hiszen a magyarországi katonai igazgatás viszonyai között feltételezhetően erre nem volt lehetőségük. Somssichon kívül egyik szerző sem törekedett munkájának magyar nyelvű kiadására. Ez arról árulkodhat, hogy a röpiratok írói elsősorban nem a magyar nyelvű közvéleménynek szánták munkáikat, hanem a bécsi politikai elitet, vagy magát az uralkodót igyekeztek elérni velük. A bécsi politikai vezetőkötől való elhatárolódás, vagy Ferenc József megnyerése lehetett egyik céljuk.

Ezek a röpiratok sok tekintetben hasonló kérdéseket tárgyalnak, a közelmúlt eseményeit és a jelen teendőit igyekeznek felvázolni. A forradalmi események értékelése, a nemzetiségi mozgalmak szerepének meghatározása, az 1849 ősztől kiépített új államszervezet által előidézett sérelmek, az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány és a magyar konzervatív hagyományok tárgyalása valamennyi röpirat közös témáját alkotta.

---

⁶³⁴ Magyar Hirlap 1850. augusztus 11. Pest, aug. 9. Magyarország ideiglenes felosztásának kimutatása

⁶³⁵ MNL OL P 66-II-A-2-e Dessewffy levele Bretzenheim Ferdinándhoz, Szentmihály, 1851. szeptember 26.

A forradalmi események értékelése kapcsán a röpiratok megegyeznek abban, hogy az 1848–1849-es magyarországi eseményeket európai kontextusba helyezik. Ezzel elsősorban azt kívánták bizonyítani, hogy a magyar forradalom nem képviselt külön szint az európai történelem között, a magyar lakosság nem táplált és nem táplál monarchiaellenes érzelmeket a dinasztiaival szemben, a magyar forradalomnak sohasem volt előzetes célja Magyarország teljes függetlenítése a Habsburg Birodalomtól. A szerzők az 1850-es konzervatív memorandumhoz hasonlóan külső tényezőkben fedezik fel a forradalom okát, egyrészt az 1848. márciusig ellenzékben lévő liberálisok agitációjában, másrészt az akkor éppen regnáló bécsi kormányzat erélytelenségében. Somssich szavaival élve, a birodalmi kormányzat 1848 márciusában „a gyöngye nézőt játszotta”.⁶³⁶

Újdonság a történelmi távlat megjelenése a konzervatívok érvkészletében. Zsedényi és Somssich nemcsak európai kontextusba helyezi a magyarországi történelemet, hanem a több évszázados, a dinasztia és a magyarországi politikai vezetőréteg közötti ellentét kicsúcsosodását véli felismerni a forradalmi eseményekben. Szécsen az alábbi módon vezeti le a magyarországi forradalom bukását: a birodalom politikai berendezkedését sohasem befolyásolták a nemzeti törekvések, ezért kudarcra volt ítélve a magyar forradalom.⁶³⁷ Zsedényi a magyar mozgalmakat a 17. századtól kezdve vallási kontextusba helyezi, azok szerinte mind vallási alapúak voltak 1711-ig.⁶³⁸ Habár ez a vélemény egyedi a megvizsgált röpiratok között, tekintettel Zsedényi protestáns voltára, illetve későbbi szerepére a protestáns pátenst kapcsán, nem lehet meglepő.⁶³⁹

Zsedényi és Somssich dicséri a reformkort és annak eredményeit; sőt, az utóbbi szerző az áprilisi vívmányokról is elismerően szól, a forradalom kezdeti szakaszát mindketten törvényesnek vélik – nyilvánvalóan az áprilisi törvények királyi szentesítésére célozva ezzel. Éppen ezért jelenti ki Somssich, hogy habár a függetlenségi törekvések rossz irányt vettek 1848–1849 folyamán, történelmi jogait nem játszotta el az ország; sőt, a birodalmi egység egyetlen garanciája a történelmi jogok figyelembevétele lehet.⁶⁴⁰ Szécsen hozzájuk hasonlóan kiáll Magyarország történelmi jogai mellett.

A forradalomellenesség tehát mindkét röpiratban megjelenik. A forradalom okaként a birodalmi kormányzat gyengeségét, az ellenzék mesterkedéseit, az európai események

---

⁶³⁶ Somssich 1850. 15.

⁶³⁷ Szécsen Antal: Politische Fragen der Gegenwart. Bécs, 1851. 127.

⁶³⁸ Zsedényi Ede: Ungarn's Gegenwart. Bécs, 1850. 72.

⁶³⁹ A protestáns pátenstről lásd: Révész Imre: Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957. 29–125.

⁶⁴⁰ Dénes Iván Zoltán: Conservative Ideology in the Making. Budapest, CEU Press, 2009. 182.

szerencsétlen együttállását nevezik meg. Ám míg Zsedényi magyar viszonylatban egy távlatos, több évszázados folyamatba helyezi az 1848–1849-es történéseket, Somssich a forradalom kezdeti szakaszát törvényes keretek között értelmezi, Szécsen pedig a magyarországi események taglalását a birodalmi egység szükségességének alapján állva említi.

Szécsen nem bocsátkozik az 1848 előtti magyarországi kormányzat elemzésébe vagy bírálatába, magát a forradalom előtti politikai–gazdasági–társadalmi rendszert viszont láthatóan elfogadja, pozitívan értékeli. Szécsen részéről ez könnyen érthető utalás az 1848 előtti állapotok visszaállításának szükségességére. Kormányzati tisztséget ő ugyan nem viselt 1848 előtt, de ott volt a Konzervatív Párt vezetésében, míg vele ellentétben Somssich és Zsedényi helytartótanácsosok voltak. Zsedényi ennek ellenére bírálat alá veszi a március előtti kormányzat tevékenységét, elsősorban annak sajtópolitikáját és pártpolitikáját. Somssich nem tér ki az 1848 előtti kormányzati rendszerre.

Szécsen nem véli törvényesnek már az áprilisi törvényeket sem, mert azok szerinte túlléptek az ország alaptörvényein.⁶⁴¹ Ugyanakkor Somssich és Zsedényi nem kérdőjelezték meg az áprilisi törvények legitimitását az uralkodó szentesítés miatt.

Mást állított még azonban Szécsen egy 1850 eleji, az *Österreichische Reichszeitung*-ban megjelent cikkében. Ebben egy a konzervatívok 1848-as, valamint forradalom utáni magatartását támadó cikkekre reagált. Mindenekelőtt visszautasította azt a közkeletű vádat, miszerint ők az 1847-es állapotok visszaállításában voltak érdekeltek – hiszen már 1839 óta támogatták a társadalmi átalakulást célzó reformokat, például a közteherviselést. A reformok „helyes útját” éppen a forradalom hagyta el, szögezte le. Felszólalt az 1848-as passzivitásukat firtató gyanúsítások ellen is: tétlenségük nem volt helyes, ám abban a helyzetben nem tehetek mást, hiszen a „magyar radikálisok” megbénították az ellenállást. A forradalom kitörésekor ráadásul semelyik másik tartományban sem léptek fel a forradalmi mozgalmakkal szemben. Ugyanakkor azt állítja, az áprilisi reformok törvényes keretek között születtek, így nem is lehetett fellépni ellenük. Szécsen tehát ez alkalommal részletesen kitért a konzervatívok 1848 előtti és 1848-as szerepére. Sőt védelmébe vette az 1848-ban tanúsított passzivitásukat.⁶⁴² Az áprilisi törvények legitimitását illetően viszont úgy látszik, később módosított álláspontján.

Külön figyelmet érdemel Szécsen liberalizmus–bírálata, mely a korabeli konzervatív gondolkodást tükrözi. A szerző elutasítja az első francia forradalomból kiinduló eszméket – elsősorban a liberalizmust –, közelebbről a szenvedélyeket és az individualizmust, melyek folytonos küzdelmet hoznak magukkal, holott stabilitásra és békére van szükség a zavartalan

---

⁶⁴¹ Szécsen 1851. 145.

⁶⁴² *Österreichischer Reichszeitung* 1850. január 24., Wien 23., Januar. Szécsen Antal.

fejlődés érdekében. Szembeállítja egymással a történelmi fejlődés során kialakuló „organikus” államot és az új eszmék szerint elérendő célt, a „mechanikus”, a pusztán éssen alapuló államot. Az utóbbi mesterséges teremtmény, amely nem veszi figyelembe az egyedi szükségleteket, és állandó harcot jelent a társadalmak számára az ész álcája alatt, ahol a politikai szabadság önmagában a cél, míg a forradalmak elnyomják az egyéni jogokat, és a szabályok szerint vezérelt „látszatélet” valójában intoleráns politikát jelent.⁶⁴³

A természetes úton kialakult organikus állam ezzel szemben mindenhol egyedi képződmény, ahol a sokszínűség, béke, stabilitás és szabadság a fennálló körülmények eredménye, a politikai szabadság nem elérendő cél, hanem az egyéni szabadság garanciája, az elméletek helyett a hasznos és szükséges belátás a mérvadó; a cél az állampolgárok lehető legnagyobb részének lehető legnagyobb jóléte mind materiális, mind szellemi tekintetben – melynek alapja az állampolgári tulajdon és jogok tisztelete.⁶⁴⁴ Ez utóbbi állításból is kiolvasható, hogy Szécsen itt a birtokmegváltásra, illetve a nemesség, az arisztokrácia politikai vezető szerepének megőrzésére gondolhat. A konzervatív, organikus államfejlődést szem előtt tartó irányzat azonban kontinens szerte háttérbe szorult – állapítja meg. Az „új” eszméket közelebbi bírálatban is részesíti a szerző. Kompromisszum nélkül elutasítja a népképviselő eszméjét, mivel lehetetlennek tartja egész társadalmak képviselőtét mindössze néhány képviselőn keresztül. És habár a modern elméletek mind az egyéni jogokból indulnak ki, a többségi elven alapuló népképviselői rendszer annak véleménye szerint ellentmond.

Újdonság a liberalizmus, a parlamentarizmus és a népképviselő ilyen nyílt kritikája. Láthatólag ugyanis bármiről is ír a szerző a forradalmakkal kapcsolatban, mindig a liberalizmus kritikájához tér vissza, a konzervativizmus tradicionálisnak nevezhető általános toposzait válaszolva föl. A liberalizmust szembeállítja a konzervativizmus történelmi jogával, az örökletes jog elvével, a célszerűség szempontjával, a nemességgel. A liberalizmus tehát számára nem más, mint a társadalmi rend széthullásának kezdete. Ennek egy továbbfejlesztett változata az „őszintebb” és „logikusabb” szocializmus⁶⁴⁵, ám az is ugyanúgy a társadalom felbomlását készíti elő irreális törekvéseivel. Általános vádja: a liberálisok mind forradalompartiak.

Zsedényi vagy Somssich röpiratai nem tartalmaznak hasonló elméleti eszmeváltásokat, céljuk sokkal inkább a konkrét politikai helyzetre irányulnak, de Szécsen gondolatai feltételezhetően tőlük sem álltak messze.

---

⁶⁴³ Szécsen 1851. 8-9.

⁶⁴⁴ Szécsen 1851. 12.

⁶⁴⁵ Szécsen 1851. 20.

A szerzők nemzetiségi kérdéstről alkotott véleménye viszonylag röviden összefoglalható. Mivel döntő többségük a legfontosabbnak a monarchia egységét, illetve Magyarország történelmi jogainak helyreállítását véli, a nemzetiségek egyenjogúsítását elutasítják. Az 1848 előtti állapotokhoz képest előrelépés – ami az időszak többi politikai röpiratában is megfigyelhető –, hogy valamennyi röpirat szerzője széles nyelvhasználati jogot biztosítana a nem magyar nemzetiségű állampolgárok számára, azonban csak az egyéni jogok keretein belül, tehát a magán- és kulturális életben, valamint a hivatali ügyintézésben a hivatalok külső nyelvhasználata során.

Somssich véleménye szerint nem a „nemzetiségek”, hanem csak a történelmi joggal bíró „nemzetek” egyenjogúsítására lenne szükség.⁶⁴⁶ Ez utóbbi kategóriába a német mellett természetesen a magyart és valószínűleg a horvátot sorolja be. Somssich szerint ráadásul a nemzetiségek egyenjogúságának elvével az ideiglenesnek vélt rendszer germanizálási törekvései is ellenkeznek, mivel a bécsi kormány egyetlen nyelvet akar a többi fölé rendelni, nem pedig egyenjogúsítani vele a többit. Ilyen értelemben Somssich a germanizálást párhuzamba állítja Kossuth „magyar mániájával”.⁶⁴⁷

Szécsen röpirata megkülönböztet „igazi nemzeti érzést” és „beteges nemzetiségi szédületet”.⁶⁴⁸ Ez utóbbi véleménye szerint 1848 forradalmainak meghatározó elemét képezte. Szécsen a nemzetiségi kérdést tárgyalva már ír az 1848 előtti magyarországi politikáról, annak „magyarizmusáról”. Amikor az erőszakos magyarosítást bírálja, a liberális nemzeti politikát bírálja, mely meglátása szerint nagy lendületet adott a magyarországi nyelvi nacionalizmusoknak. Az ellen éppen az organikus történelmi fejlődéssel érvel: a természetes fejlődésre kellett volna bízni a magyar nyelv ügyét, hisz az hasonló utat járt volna be mechanikus törvényi szabályozások nélkül is. Szécsen érvelése, mely összekapcsolódik a magyar liberális politika bírálatával, párhuzamba állítható például Kemény Zsigmond 1850-es röpiratával, mely szintén helytelenítette az 1848 előtti magyar ellenzék nemzetiségpolitikai törekvéseit.⁶⁴⁹

Újdonság Szécsennél a valódi nemzeti érzésről való elmélkedés is: eszerint a valódi nemzeti érzés egy társadalom minden szellemi és anyagi javának az összessége, ami a közös nyelvben és származásban gyökerezik, azonban sohasem képezheti egy új állam és társadalom

---

⁶⁴⁶ Somssich Pál: Magyarországnak és királyának törvényes joga. Bécs, 1850. 73.

⁶⁴⁷ Somssich 1850. 70.

⁶⁴⁸ Szécsen 1851. 79-84.

⁶⁴⁹ Kemény Zsigmond: Forradalom után című röpiratáról van itt szó. Vö. Beksics 1893. 68.

felépítésének alapját. Aki mégis megpróbálja ezt, az a polgári társadalmat a „barbárság” felé vezeti. Azaz Szécsen erőteljesen állást foglal a nemzetállamok koncepciója ellen.⁶⁵⁰

A „politikai nemzet” koncepció mellett teszi le voksát Zsedényi is. A nyelvi kérdéseket összekapcsolja a protestáns egyházak autonómiájának megsértett jogával. Nemcsak az ügyintézési nyelv megváltozását, hanem a német mint oktatás nyelv bevezetését is sérelmezi.⁶⁵¹

Az új kormányzati rendszer által előidézett alkotmányjogi és politikai sérelmek tekintetében a röpiratok már nem mutatnak a korábbi vizsgálati szempontokhoz hasonló egységes képet. Mindegyik röpirat tartalmaz olyan állításokat, melyeket sérelemnek lehet nevezni, bírálatak célkeresztjében azonban más és más áll. Az új, hosszúra nyúlt átmenet közigazgatását és a birodalmi kormányzat magyarországi politikáját nyíltan, olykor határozottan bírálják Somssich és Zsedényi röpiratai, míg Szécsen nem emel szót azok ellen.

A Szécsen által tárgyalt sérelmek nem közvetlenül a közigazgatási rendszer vagy a kormányzat, hanem elsősorban a forradalmi vívmányok ellen szólnak – mivel azok a liberalizmus elvei szerint kerültek végrehajtásra. Ezek közül Szécsen Antal mindössze hármat említ külön pontban: a birtokmegváltást, az esküdtszéket, illetve a nemzetőrséget. A nemzetőrséggel kapcsolatban annak szervezetlenségére és költségeire való tekintettel elutasító.⁶⁵² Az esküdtszékéről úgy véli, bizonyos körülmények között (leginkább Angliában) működhet, a bírósági eljárások szóbelisége és nyilvánossága mindenképpen pozitívum, de az esküdtszéki rendszer az embereket egységesnek tekinti, az esküdtszékek döntéseit azonban a napi események befolyásolják, pártpolitikai célokra is felhasználhatók. Tehát a rendszer ellenkezik az igazságszolgáltatás természetével – vonja le a következtetést.⁶⁵³

Újdonság, hogy az eddig a konzervatívok részéről megváltoztathatatlanak minősített társadalmi és jogkiterjesztési reformok ellen is állást foglalt Szécsen, hiszen kritikus hangvételben ír a birtokmegváltásról. Az gazdaságilag is érzékenyen érinthette Szécsent, így bírálata nem teljesen meglepő. Egyrészt érvel a természetbeni juttatások mint a tulajdonviszonyok teremtette forma szükségessége, másrészt a polgári tulajdon sérthetlensége mellett. Mivel ezek a juttatások nagyjából állami ellenőrzés alatt álltak, nagyobb garanciát nyújtottak az elnyomás és az önkény ellenében, mint a bérleti rendszer. Érdekes, hogy Szécsen a jobbágyot is „birtokosnak” nevezi, viszont nem beszél a jobbágy földesúrtól való személyi függéséről – ami éppen az elnyomás és önkény egyik kifejeződési formájának tekinthető. A

---

⁶⁵⁰ Szécsen 1851. 76.

⁶⁵¹ Zsedényi 1850. 18.

⁶⁵² Szécsen 1851. 92-93.

⁶⁵³ Szécsen 1851. 85-90.

kötelező birtokmegváltást Szécsen láthatóan a tulajdonjog elleni merényletnek fogja fel, melyből sem politikai, sem gazdasági előnyök nem származnak, ráadásul jelentős pénzügyi terhet ró az államra. Az állam által támogatott megváltás helyett az egyéni erőből történő megváltást támogatja.⁶⁵⁴ A többi röpirat a polgári jogegyenlőséget, a jobbágyfelszabadítást és annak módját elfogadja. A nemesség politikai vezető szerepét azonban egyelőre – állításuk szerint a lakosság érettebbé válásáig, amíg megértik politikai jogaik jelentőségét – valamennyien szükségesnek tartják.

Somssich és Zsedényi röpirata nagyon hasonló pontokat fogalmaznak meg sérelemként, melyek a történelmi jogok figyelmen kívül hagyása és a központosítási törekvések köré csoportosulnak. A közös pontok: az ország területi integritásának megsértése, a vallási és helyhatósági autonómia megszüntetése, az erőszakos germanizálás, idegen hivatalnokok alkalmazása – mind olyan sérelmek, amelyekkel már találkoztunk a hivatali lemondások vagy a közös konzervatív emlékirat kapcsán.

Az ország integritásának megsértése mindkét szerzőnél elsősorban a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság létrehozását jelenti; míg azonban Zsedényi kitér a Muraköz elcsatolására, Somssich ezt nem teszi meg. Ennek oka lehet az, hogy Somssich láthatóan rokonszenvezik a horvát törekvésekkel, vagy legalábbis, mivel a történelmi jogú nemzetek közé sorolja őket, igyekezhet egyenrangú félként kezelni őket, így hallgatólagosan beleegyezik a Muraköz elcsatolásába.⁶⁵⁵ A Muraköz elcsatolásának sérelme Zsedényi röpiratában jelenik meg először a konzervatívok részéről. Tény az is, hogy a konzervatívok szemszögéből nézve a horvát szabor törvényesen mondta ki elszakadását Magyarországtól, míg a Szerb Vajdaságot törvénytelen eszközökkel, rendeleti úton hozták létre. Hasonlóképpen vélekedik egyébként Somssich az erdélyi unióról is, azt „kényszerített s rögtönzött” aktusnak véli, amivel a forradalom átlépte a törvényes kereteket.⁶⁵⁶ A Figyelmező hasábjain megjelenő, Vajdasággal foglalkozó, a dolgozatban korábban már taglalt cikkeket Somssich változtatás nélkül emelte át röpiratába.⁶⁵⁷ Zsedényi Magyarország és Erdély kapcsolatát nem hozza szóba, az unióval kapcsolatban sem foglal állást.

Az idegen hivatalnokok alkalmazása ellen Zsedényi erélyesebben szólal fel. Sajátos módon az új hivatalnokok, így az 1850 elején kinevezett öt kerületi miniszteri biztos vonatkozásában láthatóan csak az idegen, nem magyarországi származásúak ténykedését illeti kritikával, a

---

⁶⁵⁴ Szécsen 1851. 79-84.

⁶⁵⁵ Somssich 1850. 127.

⁶⁵⁶ Somssich 1850. 90.

⁶⁵⁷ Figyelmező 1850. január 1. „Nézetek a temesi bánság és Bács-Bodrogh megyéknek Magyarországtól elhatározott kiszakítása felől – Közli Somssich Pál.”

magyarokat helyenként kifejezetten dicséri a szerző.⁶⁵⁸ Emellett élesen kikel a magyarországi hivatali helyek pályázat útján történő betöltése ellen (tudjuk, ezeket a pályázatokat a birodalom több tartományában is közzétették), ezt a módszert egyszerűen hallatlannak nevezi Magyarország történetében.⁶⁵⁹

E két szerzőnél hasonló az is, hogy az intézkedések miatt természetesen nem az uralkodót, hanem a bürokrata rendszer hivatalnokait hibáztatják. Zsedényi például láthatóan mindent az idegen miniszteri biztosok nyakába akar varrni, mintha Ferenc József nem is tudna a Magyarországgal kapcsolatban elrendelt intézkedésekről. A fő ellenség egyértelműen az állami bürokrácia, melyet a katonaság szervezettségével és vélt vagy valós jóindulatával állít ellentétbe. A vallási autonómia megsértése tárgyában Zsedényi a protestáns szuperintendensek leváltását, a protestáns iskolák katolikus igazgatók alá helyezését és a protestáns iskolák tannyelvének megváltoztatását említi. Hasonlóképpen sérelmezi a hétszemélyes tábla megszüntetését és a magyarországi igazságszolgáltatás központjának Bécsbe helyezését – ez utóbbi ráadásul a március 4-i alkotmány nyílt megsértése, mely tartalmazza a magyar alkotmány azon elemeinek fenntartását, amelyek nem ellenkeznek az alkotmánnyal.⁶⁶⁰

Somssich a történelmi jogok figyelmen kívül hagyását látja alátámasztva a koronázás és a hitlevél-kibocsátás elmaradásában és a törvénykezési eljárás megváltoztatásában. A helyhatósági rendszer megszüntetése és a központosítási törekvések ráadásul véleménye szerint megnehezítik a forradalmi megmozdulások elleni határozott és hatásos kormányzati fellépést.⁶⁶¹ Ebből is látszik, fontos volt a konzervatívok számára egy esetlegesen kialakuló, új forradalmi megmozdulás megelőzése.

Szintén nem újdonság, hogy a kollektív büntetés elvét egységesen elutasították: a röpiratszerzők csak a forradalom során kompromittáltakat, annak vezetőit akarták felelősségre vonni, hogy minél hamarabb visszatérhessen az élet a rendes kerékvágásba. Ezért hallatták hangjukat az ideiglenes rendszer ellen. Habár az ostromállapotot indokoltnak tartották, időtartamát túl hosszúnak vélték. A katonai fellépés szerintük szükséges volt a forradalom ellenében, ám az uralkodó nem léphet fel hódítóként Magyarország ellen – ezt vallotta Szécsen és Somssich is.⁶⁶² Mindannyian elítélték a kollektív bűnösség elvét, erre utal a magyarok dinasztiahűségének folyamatos bizonygatása és a külső tényezők szerepének hangsúlyozása a forradalmi időszakokkal kapcsolatban.

---

⁶⁵⁸ Zsedényi 1850. 65.

⁶⁵⁹ Zsedényi 1850. 32.

⁶⁶⁰ Zsedényi 1850. 43.

⁶⁶¹ Somssich 1850. 51.

⁶⁶² Szécsen 1851. 124.; Somssich 1850. 59.

Kissé kilóg a sorból Zsedényi röpirata, ugyanis bár összességében negatívan ír a megtorlásról, de azt párhuzamba állítja a forradalom terrorjával – például Zichy Ödön gróf Görgei Artúr által elrendelt kivégzésével.⁶⁶³ A megtorlást előzetesen enyhébbnek remélték, jelenti ki, azonban „a sors könyvében máshogy volt megírva”⁶⁶⁴ – ezzel a személytelen kijelentéssel a szerző mintegy felmentést ad az uralkodónak és a kormánynak e tekintetben. A megtorlásokat Szécsen is említi, de kritikát meg sem próbál megfogalmazni azzal szemben.⁶⁶⁵ Somssichnak egyedi az álláspontja a megtorlás illetően: a lázadókat a törvény szerint meg kell büntetni, ám amennyiben az uralkodó mint hódító lép fel, és semmibe veszi a történelmi jogokat és az ország törvényeit, akkor nem ítélezhet önkényesen az ország lakosai fölött – hiszen a hódítónak nem tartoztak engedelmisséggel.⁶⁶⁶

A röpiratokban megjelenő bírálatoktól eltér Szécsen véleménye, aminek célkeresztjében egyedül a liberalizmus áll, és olyan vívmányokat bírál, amelyek bevezetése akkor már kész ténynek számított. Zsedényi és Somssich vele ellentétben a forradalom leverése után bevezetett közigazgatási rendszert és a központosítási kísérleteket bírálják, melyek érvelésük szerint nemcsak Magyarország történelmi jogait sértették meg, hanem azzal együtt károsak a monarchia egységére nézve is.

A március 4-i alkotmányról immáron nyíltan beszéltek, ami mindenképpen újdonság a korábbiakhoz képest, hiszen láttuk, a közös memorandum is még kifejezetten kerülte ezt a témát. Abban mindegyik szerző egyetért, hogy Magyarország jövője csak a birodalmon belül képzelhető el, annak egységessége európai szükség. A március 4-i alkotmányt viszont már eltérő módon ítélik meg. A három szerző – eltérő hangnemben, de – alkalmatlannak minősíti az oktrojált alkotmányt a magyarországi viszonyok rendezésére, ugyanis Magyarország történelmi jogainak aktív gyakorlásával képzelik el a „közszellem” helyreállítását a forradalom sújtotta országban. 1850-ben, Somssich, illetve Zsedényi első röpiratának megjelenésekor még nem volt nyilvánvalóvá a március 4-i alkotmány bevezetésének illuzórikus volta, sőt a legtöbben abból indultak ki a jövőt illetően.

Ennek ellenére Somssich már akkor is komoly kritikával illette az alkotmányt, Zsedényi viszont nem tért ki az alkotmány részletes tárgyalására első röpiratában; második röpirata megjelenésekor, 1851 nyarán azonban már bizonyossá vált annak kudarca, bár formális felfüggesztésére (1851. augusztus 20.), illetve visszavonására (1851. december 31.) még nem

---

⁶⁶³ Zsedényi 1850. 21.

⁶⁶⁴ Zsedényi 1850. 21.

⁶⁶⁵ Szécsen 1851. 22.

⁶⁶⁶ Somssich 1850. 48.

került sor. Habár bevallása szerint a második röpiratában is tartózkodik a március 4-i alkotmány megítélésétől,⁶⁶⁷ mégis kiolvasható Zsedényi véleménye a munkából. A szerző hibának tartja a monarchia több évszázados alapjait figyelmen kívül hagyni annak kormányzása során – utalva ezzel a történelmi jogok fontosságára. Kifogásolja a végrehajtó hatalom megosztását (azaz a felelős kormány intézményét), véleménye szerint az kizárólag az uralkodót illeti; Magyarország kapcsán elutasítja az új intézmények szükségességét, véleménye szerint a hagyományos intézményeket a forradalom nem tette elavulttá.⁶⁶⁸

Szécsen elismeri, hogy szükséges volt az állam átszervezése Ausztriában, de azt reformok útján, nem pedig forradalmi eszközökkel kellett volna biztosítani – Magyarország tekintetében nem beszél ilyesfajta átszervezési szükségességről. Óvatos reformokkal meg kell találni az arany középutat a forradalom és a régi rend képviselői között. Ám ami az egyik legfontosabb kijelentése, az az, hogy a nemesi társadalom jogrendjének nem szabad sérülnie.⁶⁶⁹ A nemzeti és politikai célokat lehetetlen összhangba hozni a birodalmon belül, hiszen rendkívül kevert „népfajok” lakják a birodalom országait. A monarchia ilyen értelemben véve egy bár nem organikusan tagolt, de organikus élettelt telt államtest⁶⁷⁰ – tehát Szécsen nem az egyes országokat tekinti természetes politikai alapegységnek, hanem magát a birodalmat, ami az olmützi alkotmányban meghirdetett összbirodalmi gondolat elfogadását jelzi. Ezt a forradalmak megpróbálták felforgatni, de sikertelenül. A jövőben elengedhetetlen, fejtegeti, a történelmi fejlődés irányadó szerepének figyelembevétele és a létező erők – a magyar és a német nemzetre gondolhat – közötti „bölcset közvetítés”.⁶⁷¹

A március 4-i alkotmánnyal összefüggésbe hozhatóan a történelmi jogok figyelmen kívül hagyása mellett a bürokráciát bírálja, mely meglátása szerint alkotmányos keretek között sem segítheti az állam működését. Ám a Szécsen által kifejtett elvek, különösképpen a népképviselőt bírálata nem mond teljesen ellent az olmützi alkotmánynak, amely nagyon erős uralkodói pozíciókat rögzít (a végrehajtó hatalom az uralkodó kezében van, aki, habár felelős miniszterek útján gyakorolja azt, a miniszteri ellenjegyzés intézménye korlátozza hatalmát, de ideiglenes törvényeket is kibocsáthat).⁶⁷²

Somssich az előbbiekhöz képest nyíltan, meglepően élesen bírálja a március 4-i alkotmányt, mivel szerinte az mind a birodalom, mind Magyarország érdekeivel ellentétes.

---

⁶⁶⁷ Zsedényi Ede: Die Verantwortlichkeit des Ministeriums und Ungarns Zustände. Bécs, 1851. 2.

⁶⁶⁸ Zsedényi 1851. 15.

⁶⁶⁹ Szécsen 1850. 5.

⁶⁷⁰ Szécsen 1851. 130.

⁶⁷¹ Szécsen 1851. 135.

⁶⁷² Olmützi alkotmány VIII. fejezet 43. §, X. fejezet. In: Gyűjteménye I. 54., 60-61.

Ennek megfelelően bírálatát két részre osztja. Mivel minden lényeges döntést a birodalmi gyűlés hozna meg, az egyes tartományok érdekei ezzel sérülnének. Somssich Szécsentől eltérően nem a birodalmat, hanem az egyes történelmi tartományokat tartja politikai alapegységnek. Éppen ezért véleménye szerint a birodalmi gyűlés egyedül az egyes tartományok érdekei örökös ütköztetésének a színhelye lenne. Ám, mivel az alkotmány szerint tartományi gyűlések is léteznének a birodalmi gyűlés mellett, a kettős képviselet már önmagában anakronisztikus, amit csak tetézne az uralkodó ellentmondásos viszonya az egyes gyűlésekhez – ugyanis az alkotmány nem nyilatkozik a tartományi tisztségviselők felelősségéről, míg a birodalmi gyűlésnek a miniszterek felelősséggel tartoznak. A tartományok tekintetében az uralkodó közössége ráadásul nem jelenti automatikusan a tartományok szoros egységét.⁶⁷³ Magyarország vonatkozásában pedig az alkotmány sem rendet nem teremt, sem a helyes irányt nem mutatja meg, tehát nem képes Magyarország fejlődésének biztosítására – taglalja Somssich. Ezenfelül felszámolja Magyarország birodalmon belüli alkotmányos különállását (magyar országgyűlés alárendelése a birodalmi gyűlésnek), megsérti Magyarország határait (Szerb Vajdaság létrehozásának előirányzása), megszünteti a helyhatósági életet (ami egyébként reformra szorulna, de szükség van a helyi önkormányzatra), nem hoz létre felelős minisztériumot (Magyarországon legalábbis). Az utolsó pont kivételével ezek mind a történelmi jog megsértését jelzik.

Somssich konkrét államformát is ajánl a birodalom jövőjére nézve: a föderációt, a fennálló, avagy visszaállítandó jogok alapján.⁶⁷⁴ Ez azért is érdekes, mert például Szécsen a Habsburg Monarchiát egyedi jelenségnek véli, mely sem föderáció, sem modern értelemben vett egységes állam, sem pusztán perszónalunió. Fontos rögzíteni, hogy Somssich nem támadja sem a népképviseletet, sem a felelős kormányzat elvét. Egyedüli kifogása az utóbbival kapcsolatban az, hogy azt a március 4-i alkotmány csak birodalmi szinten biztosítja, Magyarország vonatkozásában nyitva hagyja a kérdést. A képviseleti rendszerrel szemben azonban már fogalmaz meg kritikát: az „a francia iskola divatos formái szerint szabotva, a nép szabadságait biztosítani, annyival kevésbé megalapítani sohasem képes”. Ám ezt nem részletezi.⁶⁷⁵ A röpiratszerzők a március 4-i alkotmányt tehát elsősorban a történelmi jogok figyelmen kívül hagyása miatt utasították el, de bírálatuk egyes elemei már nagyon különbözők voltak: Szécsen a népképviseletet elvben tagadta, Somssich is jelzett fenntartásokat azzal kapcsolatban, de

---

⁶⁷³ Somssich 1850. 76-88.

⁶⁷⁴ Somssich 1850. 88-92.

⁶⁷⁵ Somssich 1850. 101.

részletesen nem tárgyalta. Zsedényi viszont elsősorban az uralkodói akaratnak a miniszteri ellenjegyzésben testet öltött korlátozását bírálta az állam végrehajtó szférájában

A magyarországi konzervatív párttal kapcsolatban a szerzők mind egyetértenek abban, hogy a hagyományos értelemben vett konzervatív párt 1848-ban megszűnt. Szécsen kivételével – legalábbis konkrétan nem ír erről – a három röpiratszerző abban is egyetért, hogy szükség van egy kormányzat által támogatott, azzal kölcsönösen egymásra támaszkodó konzervatív pártra. Szécsen véleménye szerint az 1848 előtti konzervatív csoportosulásnak az volt a feladata, hogy kiegyenlítse a Pragmatica Sanctio, illetve az 1790. évi X. törvénycikk egymásnak ellentmondó elveit, és felvegye a harcot a liberális doktrína hatására szeparatistává váló politikai–nemzeti fejlődési iránnyal. Ez a párt, állítja, a közhiedelemmel ellentétben támogatta a reformokat, és nem emelt szót a jobbágyviszonyok szabályozása ellen. Arról viszont, hogy a jobbágyok terheit csökkentették volna-e, nem szól. Az áprilisi törvények szentesítésével ugyanakkor – szólt érvelése – a párt létezésének alapja megszűnt.

Zsedényi és Somssich is azt állítja, hogy a konzervatívok a közvéleményt képviselik, éppen ezért van szükség egy konzervatív pártra. Somssich a Figyelmezőben 1849 végén megjelent egyik cikkében bizonyos értelemben megpróbálta felülvizsgálni a konzervatívok 1848 előtti szerepét és tevékenységét, hiszen a szerző szerint a konzervatívok felejtettek és tanultak is: elfelejtették a liberálisokkal szembeni konfliktusaikat, és megtanulták, hogy nem ők függenek a kormányzattól, hanem fordítva. 1848 előtthöz képest tehát a legnagyobb változás: a konzervatívok kormánypártból ellenzékivé váltak, azonban a kormányzat csak velük összefogva biztosíthatja Magyarország és ezáltal a birodalom egységét és konszolidálását.⁶⁷⁶ A röpirat megjelenésének időszakára azonban ez a remény már szertefoszlott. Az 1848 előtt is szerepet játszó ismert konzervatív személyiségek láthatólag továbbra is teljesen azonosultak saját pártjuk 1840-es évekbeli szerepfelfogásával, egykori működésüket illetően semmiféle önkritikát sem fogalmaznak meg.

A röpiratokról ismerjük néhány kortárs elismerő véleményét. Szógyény például így említi azokat naplószerű visszaemlékezéseiben: „A Magyarország érdekében mostanában megjelent számos röpirat...”⁶⁷⁷ Széchenyi István gróf pedig Blickjében a következő szavakkal illeti a röpiratszerzők munkáját, miközben azt tárgyalja, milyen fellépést lehetne eszközölni a Bach-

---

⁶⁷⁶ Figyelmező 1849. december 29. „A magyar pártok.” Habár Somssich 1850-es röpiratában nem szentel külön fejezetet az 1849 utáni pártviszonyoknak, az említett cikk is együtt tárgyalható a röpirattal. Somssichnak az ország területi integritása mellett kiálló egyik másik cikke szinte szóról szóra megegyezik a röpirat vonatkozó fejezetével, másrészt Somssich maga is úgy nyilatkozik, hogy röpirata a sajtóba szánt – de felsőbb utasításra meghiúsult – cikkek gyűjteménye. Azaz feltehetőleg az időközben betiltott Figyelmezőbe szánta annak részeit. Somssich 1850. Előszó

⁶⁷⁷ Szógyény emlékiratai II. 19.

rendszer ellen: „[...]és ezen kívül, mit használt Somssich Pál, Zsedényi Eduárd és gróf Szécsen Antalnak, ezen tiszteletreméltó hazafiaknak, kik csak kérelmeket terjesztettek elő, nyugodt és méltóságteljes fellépése?”⁶⁷⁸ Kemény Zsigmond egy 1851 májusában a Pesti Naplóban megjelent írásában is elismerően írt a konzervatívok fellépéséről, így a röpiratokról is. Mindebből kivehető, hogy a konzervatívok fellépésének, a röpiratoknak – legalábbis az értelmiség körében – volt pozitív visszhangja.⁶⁷⁹ A birodalmi kormányzat ezzel szemben nem nézte jó szemmel a röpiratok megjelenését, és ennek megfelelően nem változtattak a konzervatívokhoz fűződő viszonyon. Dessewffy Emil egyoldalúnak titulálta Somssich röpiratát, azonban elismerte, az „óriási hatást” keltett.⁶⁸⁰

Az alapelvekben a szerzők mind egyetértettek: ezek a közös pontok adták az 1850. áprilisi konzervatív memorandum mondanivalójának lényegét is. Az alapvető elveket tekintve tehát egyetértés volt azon szerzők között, akik már 1848 előtt is a konzervatív csoportosuláshoz tartoztak. Habár ők hárman a dokumentum aláírói között nem szerepeltek, vélhetően a közös konzervatív memorandumból indultak ki. A „hogyanra” viszont már nem tért ki az 1850. tavaszi memorandum, ezért is fordulhatott elő, hogy a teendők részleteiben jelentős eltérés mutatható ki a röpiratszerzők gondolkodásában. Ez vezethette arra a konzervatívokat, hogy saját álláspontjaikkal megismertessék a közvéleményt. Így például az alapvető irányelvekbe belefért Szécsennek a forradalmi vívmányok jelentős részét és a polgári jogegyenlőséget elutasító álláspontja, de Somssich azon véleménye is, hogy a március magyarországi forradalom egy ideig törvényes keretek között zajlott. A konzervatívok a röpiratokkal 1850 és 1851 folyamán igyekeztek törekvéseiket igazolni elsősorban az uralkodó előtt, illetve nyomást helyezni a bécsi kormányzatra. Somssich magyar nyelvű munkája pedig a magyar közvélemény irányába is nyitni próbálhatott.

IV./4. Bach offenzívája és a konzervatívok válasza 1851 nyarán

Bach, vélhetően válaszul a konzervatívok szervezkedéseire és tevékenységére, 1851 nyarán támadást intézett a konzervatívok ellen. A támadás előkészítése már 1850 októberében megkezdődött a Magyar Hírlap hasábjain. A lap azzal vádolta meg a konzervatívokat („ó-conservatívokat”), hogy politikailag egyesültek mind a párizsi, mind a londoni magyar

---

⁶⁷⁸ Széchenyi István „Blick”-je. Közli Papp Miklós. Kolozsvár, 1870. 77.

⁶⁷⁹ Pesti Napló 1851. május 3. 346. sz. „Igénytelen nézetek I.” Kemény Zsigmond.

⁶⁸⁰ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil levele Szécsen Antalhoz. 1850. október 5., Szentmihály.

emigrációval.⁶⁸¹ Ezzel igyekezhetek elvenni a konzervatívok azon állításának élét, hogy 1849 után egyetlen legitim politikai erőként működnek Magyarországon, és az ország teljes lakossága érdekeinek képviselőiként lépnek fel. A forradalmi erőkkel való szövetség vélelme teljesen ellentmondott a konzervatívok forradalmat elutasító magatartásának. Bach és a minisztérium támadása egy a kerületi főispánokhoz címzett, Augusz Antal által küldött, 1851. július 12-i körlevélben öltött testet.⁶⁸²

A körlevél rendkívül élesen támadta a konzervatívokat („Altkonservativen”), mivel vezetőik „veszélyes izgatással” léptek fel a minisztérium ellen. Eszerint a konzervatív párt „romboló hatással van a közszellemre”, „gyanúsításokkal sújtja és elferdíti a kormány intézkedéseit”, „a kormányiszervek tekintélyét intrikákkal gyengíti”, valamint „szemtelen pletykákkal” nehezíti a magyarországi viszonyok megszilárdítását. Bach a kerületi főispánokat arra kérte, azonosítsák a konzervatívok ilyen irányú mozgalmait és tegyenek minden agitációról jelentést a bécsi belügyminisztérium számára. Egyúttal felhívta a figyelmet a tervbe vett intézkedések diszkrét jellegére.⁶⁸³

A bécsi kormány és Bach offenzívája dühös nemtetszést váltott ki a konzervatívok körében. Bretzenheim Ferdinánd herceg a vádak ellen egy memorandumot juttatott el Kübeck báróhoz, Ferenc József császár tanácsadó testülete, a birodalmi tanács elnökéhez 1851. augusztus 31-én, ám annak szövege egyelőre nem ismert; a birodalmi tanács elnöke mindenesetre ígéretet tett, hogy azt közli az uralkodóval; így Bretzenheim 1851 késő nyarán a konzervatívok szószólójaként jelent meg.⁶⁸⁴ A Magyar Nemzeti Levéltárban található Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek jelzetű iratok között lelhetők fel azok a levelek, melyeket a konzervatív vezetők intéztek 1851 nyarán a herceghez; Andrássy György, Barkóczy János, Dessewffy Emil, Jósika Samu, Sennyey Pál, Szentiványi Vince, Waldstein János, Zichy Henrik, Zichy Félix, Zichy Ferenc és Zsedényi Ede levelei olvashatók a gyűjteményben, s Wertheimer Ede a 20. század elején publikálta azokat.⁶⁸⁵ Ezek fényében kijelenthető, hogy a konzervatívok nagy részét, a július 12-i körlevélből függetlenül, reménykedés töltötte el 1851 nyarán és őszén. Pozitívan fogadták az augusztus 20-án meghirdetett uralkodói elveket, a március 4-i alkotmány felfüggesztését; Sennyey úgy vélte, ezáltal „jó esély van a magyar

---

⁶⁸¹ Magyar Hírlap 1850. október 4., 23. Austria

⁶⁸² Wertheimer 1914. 53.

⁶⁸³ Bach rendeletét idézi [Ludassy Mór]: Drei Jahre Verfassungstreit. Leipzig, 1864. 21-24.

⁶⁸⁴ MNL OL P 66-II-A-2-e: Bretzenheim Ferdinándhoz címzett levelek. Kübeck levele Bretzenheimhoz, Bécs, 1851. szeptember 8., Közli Wertheimer 1914. 58.

⁶⁸⁵ Wertheimer 1914. 55-78.

politika rehabilitálására”.⁶⁸⁶ Üdvözölték Albrecht főherceg kinevezését is magyarországi katonai és polgári kormányzóvá. „Nyugodt, kiegyensúlyozott, szilárd akaratú, arisztokratikus alkatú – ez kell nekünk!!”, fejezte ki örömét Barkóczy János a kinevezéssel kapcsolatban.⁶⁸⁷ Bizakodóak voltak tehát a március 4-i birodalmi alkotmány háttérbe szorításának következtében is, egyedül Dessewffy Emil tűnhet a levelek alapján letargikusnak. Szeptember 20-i levelében kijelentette, a politika már teljesen hidegen hagyja, így a július 12-i körlevél is, az augusztus 20-i elvek pedig egyelőre nem keltenek benne reményeket.⁶⁸⁸ Ugyanígy nem fogadta kitörő örömmel Albrecht főherceg kinevezését sem, és azt kérte, ne fogadják magyarországi körútja során Pesten túlzott örömmel, és tegyék egyértelművé Bécs számára, csak lényeges módosítások után lesznek elégedettek.⁶⁸⁹ Dessewffy mellett Szentiványi Vince is kifogásának adott hangot. Azt nehezményezte, hogy az augusztus 20-i uralkodói kéziratok nem Koronaországokról írnak, hanem külön említik Magyarországot és Erdélyt.⁶⁹⁰ Zsedényi pedig azt nehezményezte, hogy az uralkodói elvek kihirdetése ellenére még mindig a március 4-i alkotmány szellemisége alapján hajtanak végre intézkedéseket Magyarországon.⁶⁹¹

Leginkább természetesen a július 12-i körlevél tartalmát sérelmezték, amiről láthatólag Bach diszkrécióra való felszólítása ellenére pontos értesüléseik voltak. Jósika szavaival élve a „gyalázatos körlevél”⁶⁹² „durva vádak, rágalmak és szemtelen hazugságok”⁶⁹³ tömkelegét tartalmazza. Az augusztus 20-i elvek tudatában Zichy Henrik azonban úgy vélte, a körlevél csak egy utolsó, elkeseredett támadás volt a vesztét érző Bach részéről.⁶⁹⁴ Bretzenheim Kübeckhez intézett memorandumának hírét így természetesen mindannyian pozitívan fogadták, ám nem elégedtek meg ennyivel. Sennyey felvetette, hogy válaszul írjanak egy levelet, amelyet esetleg több felső-magyarországi konzervatív is elláthatna a kézjegyével.⁶⁹⁵ Szeptember 26-i levelében

---

⁶⁸⁶ MNL OL P 66-II-A-2-e: Sennyey levele Bretzenheimhoz, Bécs, 1851. szeptember 7.; Közli Wertheimer 1914. 56-58.

⁶⁸⁷ MNL OL P 66-II-A-2-e: Barkóczy levele Bretzenheimhoz, Taverne, 1851. szeptember 23., Közli Wertheimer 1914. 64.

⁶⁸⁸ MNL OL P 66-II-A-2-e: Dessewffy levele Bretzenheimhoz, Szentmihály, 1851. szeptember 20., Közli Wertheimer 1914. 60.

⁶⁸⁹ MNL OL P 66-II-A-2-e: Dessewffy levele Bretzenheimhoz, Szentmihály, 1851. szeptember 26., Közli Wertheimer 1914. 64-66.

⁶⁹⁰ MNL OL P 66-II-A-2-e: Szentiványi levele Bretzenheimhoz, Bécs, 1851. szeptember 26., Közli Wertheimer 1914. 68.

⁶⁹¹ MNL OL P 66-II-A-2-e: Zsedényi levele Bretzenheimhoz, Enyicke, 1851. november 25., Közli Wertheimer 1914. 76-78.

⁶⁹² MNL OL P 66-II-A-2-e: Jósika levele Bretzenheimhoz, Kolozsvár, 1851. október 16., Közli Wertheimer 1914. 71-72.

⁶⁹³ MNL OL P 66-II-A-2-e: Jósika levele Bretzenheimhoz, Kolozsvár, 1851. augusztus 2., Közli Wertheimer 1914. 55-56.

⁶⁹⁴ MNL OL P 66-II-A-2-e: Zichy levele Bretzenheimhoz, Hietzing, 1851. szeptember 16., Közli Wertheimer 1914. 59-60.

⁶⁹⁵ MNL OL P 66-II-A-2-e: Sennyey levele Bretzenheimhoz, Bécs, 1851. szeptember 7., Közli Wertheimer 1914. 56-58.

azonban már arról számolt be, hogy beszélt Kübeckkel, aki azt tanácsolta, ne keltsék egy pártnyilatkozat látszatát, és inkább egyénileg forduljanak az uralkodóhoz – olyanok is, akik nem írták alá az 1850-es közös memorandumot; vélhetően ez utóbbival is a pártlátszat mellőzését sugallva.⁶⁹⁶ Ezt az elképzelést követve, ezúttal nem került sor közös konzervatív fellépésre, hanem az egyes személyek egyénileg – vagy szűk csoportban – járultak az uralkodóhoz egy levél formájában. Egészen biztosan így tett Péchy Manó, illetve Széchenyi Pál, Zichy Edmund, Zichy Félix és Zichy Henrik közösen,⁶⁹⁷ valamint a letargiából, úgy tűnik, kilépő Dessewffy is. Szeptember 26-án Dessewffy már arra szólított fel, hogy a körlevelet nem lehet válasz nélkül hagyni, ezért ő is ír egy levelet Kübecken keresztül az uralkodóhoz címezve, ugyanakkor türelemre intett. Sőt, azokat is megnevezte, akiket rá lehetne venni egy hasonló levél megírására.

A megemlített személyek között a táborhoz tartozó tagok – Szirmay Sándor, Barkóczy János, Péchy Manó – mellett olyanokat is említ, akik nem tartoztak az általa is már „ókonzervatívnak” nevezett csoporthoz, hanem úgymond szélesebb értelemben vett konzervatívok: D. Gyula, Klobusitzky, Wilhelm van der Math, Kazinczy András.⁶⁹⁸ Úgy tűnik tehát, hogy az ókonzervatív elnevezést ekkor, legalábbis szűk körben, már maguk a konzervatívok, de Dessewffy maga egészen biztosan elkülönítő jelzőként, nem pejoratív értelemben használta az ellenzéki pozíciót tudatosan vállaló csoportjukra. Waldstein János azt kifogásolta, hogy sokan semmit nem tettek a körlevélre válaszul,⁶⁹⁹ míg Jósika Samu sajnálkozását fejezte ki a közös akció esélytelensége, azaz a közös fellépés elmaradása miatt.⁷⁰⁰

1851. október 1-i keltezéssel Dessewffy eljuttatta az ígért levelet Kübeckhez. Ebben a memorandumban Dessewffy bírálta a júliusi körlevélben olvasható „ókonzervatív párt” elnevezést, annak negatív konnotációját, és kiemelte, hogy Magyarországon senki sem használja magára ezt az elnevezést. Azaz helytelenítette a fogalom használatát a tágabb nyilvánosságban. Visszautasítja azt a vádat is, miszerint párttevékenységet folytatnának: Dessewffy szerint pusztán szolidaritásból álltak melléjük sokan – a többszám alatt

---

⁶⁹⁶ MNL OL P 66-II-A-2-e: Sennyey levele Bretzenheimhoz, Bécs, 1851. szeptember 20., Közli Wertheimer 1914. 62-64.

⁶⁹⁷ MNL OL P 66-II-A-2-e: Zsedényi Ede levele Bretzenheimhoz, Enyicke, 1851. szeptember 27., Közli Wertheimer 1914. 66-68.

⁶⁹⁸ MNL OL P 66-II-A-2-e: Dessewffy levele Bretzenheimhoz, Szentmihály, 1851. szeptember 26., Közli Wertheimer 1914. 64-66.

⁶⁹⁹ MNL OL P 66-II-A-2-e: Waldstein levele Bretzenheimhoz, hely megjelölése nélkül, 1851. október 6., Közli Wertheimer 1914. 69.

⁷⁰⁰ MNL OL P 66-II-A-2-e: Jósika levele Bretzenheimhoz, Kolozsvár, 1851. október 16., Közli Wertheimer 1914. 71-72.

valószínűleg a konzervatívok törzsgárdáját értve. Újdonság ezen kívül még a levélben, hogy szóba hozza, sőt hosszasan tárgyalja személyes 1848 előtti múltját. Bach offenzívájára és a nyári körlevélre válaszul már fontosnak tartotta Dessewffy, hogy tisztázza saját magát az udvar előtt. A memorandum kiemeli, hogy az 1848 előtti birodalmi vezetés már az utolsó rendi országgyűlés előtt is számított rá, és ő mindig kitartott az uralkodó és a dinasztia érdekeinek képviselője mellett. Emlékeztet, a forradalom kitörése után lelépett a politika színpadáról, ahova még mindig nem tért vissza. A levelet kiváltó offenzívára utalva leszögezi, a bécsi sajtó már 1849 telén, a februári bizottság felállításkor támadást indított a magyar konzervatívok ellen; ez folytatódott 1851 nyarán, amit az 1850-es memorandumra adott válaszként értelmez. A bécsi sajtó legnagyobb hibája az, szögezi le, hogy nem ismeri a magyarországi viszonyokat, az igazságokat pedig elferdíti. Dessewffy nem fejt ki konkrét elveit, emlékirata éppen arra kér engedélyt az uralkodótól, hogy összegezhesse véleményét és bebizonyíthassa a gyanúsítgatások valótlanosságát. Azonban nem tudunk arról, hogy Dessewffy választ vagy felkérést kapott volna az uralkodótól.⁷⁰¹

A konzervatívok egyébként már 1850 nyarán megkörményezték Kübecket. Májusban Dessewffy, júniusban Szentiványi, Szirmay és Zichy, júliusban pedig Jósika is felkeresték a bárót, akik véleményüket és meglátásaikat közölték vele Magyarországgal és annak hangulatáról kapcsolatban. Úgy vélhették, Kübeck személye megnyerhető az ügyükhöz, ezért igyekezhetek minél közelebb kerülni hozzá.⁷⁰²

A közös fellépést Jósika szerint a tábor tagjainak földrajzi szétszórtsága – ezt egyébként szeptember 7-i levelében Sennyey is kiemelte (a levelezők közül néhány személy Bécsben vagy Bécshez közel, más Felső-Magyarországon, illetve Pest közelében, ismét csak más Erdélyben tartózkodott), a megegyezés nehézsége (Andrássy György például megjegyezte, hogy több konzervatív is van, akikkel egyes kérdésekben nem ért egyet, valószínűleg éppen ezért ő nem is írt külön levelet az uralkodónak⁷⁰³) és az ügy minél gyorsabb rendezésének szüksége nehezítette. Továbbá problémát jelentett az is, hogy postára adott levelezéseiket rendszeresen és köztudottan felbontották, ami miatt a levelekben hosszan nem is fejtették ki véleményüket.⁷⁰⁴

---

⁷⁰¹ MNL OL P 90 5. tétel, a altétel, Dessewffy Emil politikai iratai. Dessewffy Emil Kübeckhez, 1851. október 1., Szentmihály.

⁷⁰² Kübeck, Max: Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau. Bécs, Gerold und Comp, 1909. 43-47.

⁷⁰³ MNL OL P 66-II-A-2-e: Andrássy levelei Bretzenheimhoz, Hosszúrét, 1851. szeptember 16., október 13., Közli Wertheimer 1914. 59-60. 69-71.

⁷⁰⁴ Vö. MNL OL P 66-II-A-2-e: Zichy Ferenc levele Bretzenheimhoz, Hietzing, 1851. szeptember 16., Közli Wertheimer 1914. 58-59.

Ez mindenképpen rávilágít arra, hogy az 1850-es áprilisi memorandum elkészítése milyen komoly szervező munkát igényelt.

A Bécsben vagy Bécs közelében tartózkodók többször is egyeztettek a bécsi politikai elit tagjaival. Kübeck álláspontját már ismerjük, azonban a leveleknek köszönhetően betekintést nyerhetünk a kormány egyes tagjai vagy éppen az osztrák konzervatívok elképzeléseibe is. 1851 őszén Metternich herceg visszatért a császárvárosba, ahol Ferenc József is fogadta. November 24-én Zsedényivel is találkozott, akinek kifejtette elveit. A korábbi államkancellár kijelentette, hogy habár Magyarországot csak történelmi alapon lehet igazgatni, a jogeljárás elmélet talaján állva az ország arisztokratikus alkotmányát megsemmisítettnek vélte. Zsedényinek azt tanácsolta, a magyar konzervatívok csatlakozzanak a bécsi kormányhoz, hiszen így siettetni tudják a Bach-rendszer átalakítását. Zsedényi a jogeljárás elmélettel természetesen nem értett egyet, de üdvözölte Metternich egyéb tanácsait; ugyanakkor joggal ítélte meg úgy, az exkancellárnak nincs beleszólása a birodalmi ügyekbe.⁷⁰⁵ Szeptember 26-i levelében egyébként Szentiványi is azt állította, Schwarzenberg arra kérte a konzervatívokat, lépjenek be a kormányba. Azonban, mivel a konzervatívok fő célja a kormány megbuktatása volt – ezt Zsedényi be is vallotta⁷⁰⁶ – erről szó sem lehetett. Erről azonban más forrásból nincs információnk.

Az 1851-es nyári események tehát serkentőleg hatottak a konzervatívokra – mind a Bach sugalmazta körlevél, mind az augusztusi uralkodói kéziratok kibocsátása. Habár közös fellépésre ezúttal nem került sor, az információáramlás, legalábbis az elsővonalbeli tagok között, folyamatos volt, így az uralkodóhoz címzett levelek formájában mégis valamennyire egységesen léphettek fel.

---

⁷⁰⁵ MNL OL P 66-II-A-2-e: Zsedényi levele Bretzenheimhoz, Bécs, 1851. november 25., Közli Wertheimer 1914. 76-78.

⁷⁰⁶ MNL OL P 66-II-A-2-e: Zsedényi levele Bretzenheimhoz, Bécs, 1851. szeptember 27., Közli Wertheimer 1914. 66-68.

V. Apponyi és a konzervatívok 1852-es memoranduma

Birodalmi politikai körkép

A Schwarzenberg (Bach) és Kübeck közötti konfliktus és rivalizálás a birodalmi alkotmány felfüggesztése után is folytatódott. Azt követően szintén Kübeck elnökletével felállított Ferenc József egy vegyes bizottságot az alkotmány „felülvizsgálatára”, melybe a birodalmi tanács és a minisztertanács tagjai is bekerültek. Az 1851. december 31-i szilveszteri pátens pedig végleg eltörölte a március 4-i alkotmányt. Az uralkodói hatalomkoncentrációt azután tovább erősítette, amikor 1852 áprilisában Schwarzenberg váratlanul meghalt. Ferenc József ezt arra használta fel, hogy tovább gyengítse a minisztertanács pozícióját. 1852. április 14-én a miniszterei előtt kijelentette, hogy a minisztertanácsot miniszteri konferenciává degradálja, ezzel vált teljessé az uralkodói korlátlan hatalom helyreállítását. A Schwarzenberg után a miniszteri konferencia vezetését Karl Ferdinand Buol-Schauenstein gróf vette át, de az irányzatok közötti politikai mindennapi kötélfűzés tovább folyt. A miniszteri konferencián belül továbbra is érezhető volt a feszültség a centralista Bach köré tömörülő többség és a helyi önkormányzatokra épülő föderatív átszervezést támogató „újrendies konzervatív” Leo Thun gróf között, aki kultuszminiszterként 1849 nyarán került be még a kormányba.⁷⁰⁷

A március 4-i alkotmány hivatalos hatályon kívül helyezésére 1851. december 31-én került sor, ami egyben a császári egyeduralkodó kihirdetését is jelentette. A pátens nem számolt tartományi autonómiával – ám nem zárta ki a képviselői testületeket a közügyekből, hiszen tartományi és kerületi szintű tanácskozó testületeket is megemlíttet⁷⁰⁸ –, a hivatalnokok kinevezését továbbra is a kormányzattól tette függővé, központosított bírói szervezetet állított fel, elrendelte az osztrák büntető és polgári törvénykönyv bevezetését az egész birodalomban, alsófokon pedig újra egyesítette a közigazgatást és az igazságszolgáltatást.⁷⁰⁹

Az új elvek – Bach és Schwarzenberg elgondolásaival ellentétben – Kübeck elképzeléseit tükrözték. Ezek pedig, mint látni fogjuk, nagyvonalakban megegyeztek a konzervatívok gondolataival. Így az új alapelvek örömteli fogadtatása nem volt véletlen Apponyiék részéről. Kempen naplójából kiderül, hogy már néhány hónappal azok meghirdetése után, február közepén, Albrecht főherceg attól tartott, hogy a császári rendeletek „szeparatista

⁷⁰⁷ Thomas Kletečka: Einleitung. In: ÖMR Abteilung II.; Thomas Kletečka: Einleitung. In: ÖMR Abteilung III.

⁷⁰⁸ Seiderer, Georg: Liberalizmus és neoabszolútizmus. Alkotmánypolitika és igazgatási reform a Habsburg Birodalomban Alexander Bach minisztersége idején, 1849-1859. Aetas (2009), 27. évf. 1. sz. 10.

⁷⁰⁹ Szabad György: Az önkényuralom kora. 444-446. In: Magyarország története 1848-1890. 1. kötet. Budapest, 1987. 435-772.

reményeket” ébresztettek az „ókonzervatívokban”.⁷¹⁰ Az elvekről folytatott miniszteritanácsi üléseken Kübeck meglehetősen élesen fogalmazott az 1848 előtti birodalmi politikával kapcsolatban: véleménye szerint annak gyengesége tette lehetővé a forradalmak sikerét annak ellenére, hogy a lakosság nagy része sohasem törekedett alapvető politikai változásokra. A birodalmi tanács elnöke elvetette az alkotmányosságot és a miniszteri felelősség elvét, szerinte a minisztereknek csakis a császárnak kell felelősséggel tartozniuk. Bírálta az 1848 óta bevezetett intézményeket, mert azok sértették a nemzeti érzelmet és megszüntették a nagybirtok hatalmi túlsúlyát. A legfelsőbb szinten a kollegiális ügyintézés bevezetését szorgalmazta, tartományi szinten pedig az egyes koronaországok és országrészek sajátosságainak figyelembevételét.⁷¹¹

Ezzel párhuzamosan kezdetét vette a provizóriumot felváltó definitívum előkészítése. Bach már 1851 októberében felvetette az uralkodónak annak szükségességét, az előkészítő munkálatok azonban csak 1852 januárjában kezdődtek el.⁷¹² Noha az általános szervezés előkészítéséből a birodalmi tanács magyar tagjait (Szögyény Lászlót és Zichy Ferencet) kihagyták, a Magyarországgal kapcsolatos munkálatok kidolgozására egy külön bizottságot állítottak fel Albrecht főherceg elnöklétével. Az 1852. január 17-én összeülő és egy hónapig üléselő bizottságból Apponyi elvi okok miatt február 10-én kilépett, majd egy emlékiratban foglalta össze a Magyarországon követendő birodalmi politikával kapcsolatos nézeteit. Az alábbiakban e memorandum és az ahhoz kapcsolódó levéltári források segítségével rekonstruáljuk, a magyar konzervatívok hogyan képzeltek el Magyarországon az ostromállapot utáni időszakot 1852 elején.

A megvizsgált források: Apponyi 1852-es memoranduma és az ahhoz tartozó bevezető (HHSta, Geheimakten), egy a Dessewffy-hagyatékban található dokumentum, mely az „Apponyi beadványa” címet viseli (MNL OL P90), egy Dessewffy Emil által készített „ötlettöredék”, avagy „Ideen-Faszikel” 1852. január végéről (MNL OL P90), illetve a Magyarországgal foglalkozó bizottság jegyzőkönyvei (MNL OL X W3003), amelyben megtalálható Apponyinak a bizottsági munkálatokról alkotott különvéleménye, illetve a bizottság véleménye is Apponyi észrevételeiről.

V./1. Szakirodalom

---

⁷¹⁰ Mayr, Joseph Karl (Hg.): Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859. 242.

⁷¹¹ Kletečka, Thomas: Einleitung. In: ÖMR: Abteilung II.

⁷¹² Berzeviczy I. 315.

A kortárs, ám a konzervatívok itt tárgyalt generációjánál fiatalabb, konzervatív történetíró Asbóth János nem említi Apponyi 1852-es memorandumát. Mindössze annyit jegyez meg, hogy 1851 nyara után nem sokkal Apponyit Bécsbe hívták, hogy a magyarországi szervezéssel kapcsolatos véleményét kikérjék, „és miniszterséggel kínálják”, ám azt nem fogadta el. Ez utóbbi tervről és Apponyi lépéséről egyelőre nincs tudomásunk.⁷¹³ Hosszan és a többi szakirodalmakhoz képest részletesen ismerteti az emlékirat tartalmát Berzeviczy Albert, aki szerint Apponyi már az alapelvekben sem értett egyet a bizottság többi tagjával, ezért vált ki a bizottságból. A munka összefoglalóan az alábbi módon jellemzi a dokumentumot: az „az engedményekben eléggé messzemenő, az 1848-iki törvényeket teljesen mellőző, de az ország területi integritását és magyar jellegét mégis megóvni kívánó”.⁷¹⁴ Az emlékirat tartalmát tekintve szűkszavúbbak Sashegyi Oszkár munkái. Sashegyi szerint is azért hagyta el Apponyi a bizottságot, mert nem tudta elfogadni a szervezési elveket, emellett szorgalmazta az ország közigazgatásának arisztokratikus és nemzeti jellegének visszaállítását, illetve a magyar hivatali nyelv bevezetését.⁷¹⁵ A Magyarország története sorozat vonatkozó része⁷¹⁶ nem is említi Cziráknak a meghívását a bizottságba, azt hangsúlyozza, hogy Apponyi számára a meghívás alkalmat adott arra, hogy véleményét egy emlékirat formájában összegezze; bizottságból történt kiválásáról nem emlékezik meg a szerző. A Szilágyi-féle tízkötetes Magyarország történet Beksics Gusztáv által írt része nem is említi a bizottság összehívását és Apponyi emlékiratát,⁷¹⁷ ahogyan a Szekfü–Hóman-féle összefoglaló sem.⁷¹⁸

A szakirodalmi munkák tehát meglehetősen röviden foglalkoznak Apponyi 1852-es emlékiratával, elsősorban azt emelik ki, hogy nem értett egyet a bécsi kormányzat rendezési elveivel, ami miatt a szervezőbizottságból is kilépett.

V./2. A bizottság

Apponyit – saját bevallása szerint – 1852. január 7-én kérte fel az uralkodó, hogy vegyen részt a magyarországi rendezéssel foglalkozó bizottság munkálataiban. Ezt követően utazott Drezdából Bécsbe, s ott Ferenc József személyesen fogadta. Egy Apponyinak címzett január 11-i levél tanúsága szerint Dessewffy is tervezte, hogy Bécsbe utazik a találkozóra, melyre a

---

⁷¹³ Asbóth 2011. 50.

⁷¹⁴ Berzeviczy I. 319.

⁷¹⁵ Sashegyi 1965. 59.; Sashegyi 1979. 127.

⁷¹⁶ Szabad 1987.

⁷¹⁷ Beksics 1894.

⁷¹⁸ Szekfü 1932.

levél szerint Jósika is meghívást kapott, azonban leánya betegsége – majd január 13-i halála – megakadályozta ebben.⁷¹⁹

A bizottság, mint feljebb említettük, január 17-én kezdte meg munkáját, Apponyi pedig utoljára a február 10-i, sorrendben a harmadik ülésen vett részt. Emlékiratát Bécsben készítette el, február 18-i keltezéssel, majd azt Kübeckkel, Schwarzenberggel, Bachhal, Albrecht főherceggel és az uralkodóval is közölte, és személyesen is találkozott az érintettekkel. Csak ezután indult vissza Drezdába a családjához, ahol egészségügyi kúráját folytatta. Szógyény a visszaemlékezésében azt írja, Apponyi a visszaútja során értesült Schwarzenberg április 5-i halálhíréről, azaz ez alapján addig ott tartózkodtak. Az exkancellár ezután egy időre visszavonult a politikai élettől. Apponyi március 12-i, drezdai keltezéssel a bizottságnak is elküldte annak munkálatairól alkotott véleményét, ami azt bizonyítja, hogy Apponyi már március 12-én Drezdában volt.

Szógyény visszaemlékezéséből kiderül az is, hogy a konzervatívokat nagy reménnyel töltötte el Apponyi meghívása a szóban forgó bizottságba; ugyanakkor Szógyény úgy vélte, Zichy Ferenc és jómagam meghívására okkal nem került sor, nehogy ellenvéleményt tudjanak kifejteni a szervezési elvekkel szemben. Szintén Szógyény nyomán tudjuk, hogy Apponyi a meghívás elfogadása előtt konzultált a konzervatív vezetőkkel.⁷²⁰ Az emlékiratra „különvéleményként” hivatkozik, amelyet Apponyi egyedül készített el, azonban többüktől tanácsot kért, és azok alapján módosításokat is elvégzett rajta.

Szógyény két emlékiratot említ, miképpen a Haus-, Hof- und Staatsarchivban is két különböző emlékirat lelhető fel, egy rövidebb („Apponyi a hangulatról”) és egy hosszabb („Apponyi emlékirata”). Ezek az emlékiratok azonban szorosan kapcsolódnak egymáshoz, a rövidebb vélhetően a memorandum kísérő levele, közvetlenül Ferenc Józsefnek címezve, míg a hosszabb tartalmazza a lényegi kérdéseket és szempontokat, s az az eredetileg Albrecht főherceghez intézett (megszólítása: „Euer Durchlaucht”) memorandum másolata. A kísérőlevél egy – vélhetően egy korábbi – változata megtalálható az Országos Levéltár Dessewffy-hagyatékában is. Ezen a változaton keltezés nem szerepel, de piros ceruzával az „Apponyi beadványa” felírás olvasható rajta; ez is megerősíti, hogy Apponyi előzetesen többeknek – jelen esetben Dessewffy Emilnek – elküldte a memorandum szövegét, a címzettek pedig tanácsként módosításokat hajtottak végre a szövegen, amiket Apponyi meg is fogadott. Ezek ebben az

---

⁷¹⁹ MNL OL P90 5. tétel, d altétel, 3. altétel. Dessewffy Emil levele Apponyi Györgyhöz. 1852. január 11. Pozsony.; 1852. január 13., Pozsony.

⁷²⁰ Szógyény László többszám első személyben ír ezekről, úgymint „egyeztetett velünk”, „reménnyel töltött el minket”. Ez vélhetően a konzervatívok elsővonalát jelenti, de név szerint csak Dessewffy Emil említi a munka.

esetben csak stilisztikai, illetve apró módosításokat jelentettek, a szöveg lényegét nem módosították. Vélhetően maga a memorandum is eljutott Dessewffyhez annak ellenére, hogy a hagyatékban nem található meg. Ugyanis egy „Ötlettöredékek” című, 1852. január 25-26-i keltezéssel ellátott írás is található Dessewffy politikai iratai között, amely Apponyi emlékiratához nagyon hasonló, sőt helyenként azzal megegyező szempontok alapján tekinti át a magyarországi helyzetet, s egyesszám harmadik személyben szól Apponyiról. Ez a szöveg külön kitér arra, mely részeit kell írásban közölni, azaz mely részek képezik magát a memorandumot, mely részeit kell szóban közölni az átnyújtáskor vélhetően az uralkodóval, illetve melyik részt kell szóban, de csak a miniszterekkel közölni. Összességében tehát habár a memorandum Apponyi nevét viseli, kijelenthető, hogy az nemcsak az ő, hanem a konzervatív tábor vezetőinek kollektív, 1852. eleji véleményét (a szerzőn kívül Dessewffyt és Szögyényét egészen biztosan) is tartalmazza.

A bizottság felállításáról hivatalosan 1852. január 8-án döntött Ferenc József – de láttuk, hogy Apponyi már 7-én megkapta a felkérést, amit őszinte örömmel fogadott. Memorandumának kísérőlevelében ezt meg is köszönte, de kiemelte, meg is érdemelte azt. Az exkancellár itt egyértelműen 1848 előtti közéleti szerepére és udvarhű múltjára célzott. Ez a rövid, mégis nyilvánvaló utalás új elem a konzervatívok érvrendszerében, ugyanis korábban 1848 előtti szerepükről szinte teljes egészében hallgattak – igaz, ez reformkori szerepük evidenciaként történő értelmezéséből is fakadhatott. 1848–1849-es szerepükről Apponyi továbbra sem írt. A bizottságban való részvétel bizakodással töltötte el: a Monarchia és a dinasztia érdekében a részvételt egyben kötelességének is érezte. Habár nyíltan nem mondta ki, de az öröm annak is szólt, hogy a bizottságot már az 1851. augusztus 20-i és december 31-i elvekre hivatkozva hívta össze az uralkodó. Az új birodalmi alapelvek alapján szerveződő bizottság egyben a magyar konzervatívok által a megelőző években erősen bírált március 4-i alkotmány tényleges eltörlését is jelentette. Az új elvek, emlékezhetünk, tisztán kimondták, hogy a tartományi sajátosságokat és történelmi hagyományokat figyelembe kell venni az egyes tartományokat érintő új közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezetek kidolgozásánál. Apponyi logikája szerint ez azt jelentette, hogy ami nem ütközött az új elvekkel, az mind bevezetendő az új, kialakítandó közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezeten belül.⁷²¹ Dessewffy „Ötlettöredékek” című munkája segítségével még közelebbről szemügyre vehetjük a konzervatívok véleményét. Úgy látták, az 1851. december 31-i elvek valódi értelme és erénye

---

⁷²¹ HHStA KA KK Geheimakten 16-10. Ungarn - Denkschrift von Georg Graf Apponyi an Kaiser Franz Joseph über die Mittel zur Beruhigung Ungarns (Nr. 11). Köszönöm Oross Andrásnak, volt magyar bécsi levéltári delegátusnak az irat felkutatásában nyújtott segítségét.

az, hogy Ferenc József visszatér a császári ház korábbi és jól bevált politikájához, ti. az egyes tartományokat saját törvényei és hagyományai szerint kormányozza, azaz teljességgel szakít az 1849 óta követett birodalmi politikával.⁷²²

A bizottságot Albrecht főherceg, Magyarország katonai és polgári kormányzója vezette – ám ideiglenesen Apponyit bízták meg az elnöklettel, míg a főherceg Bécsbe érkezik – a jegyzőkönyvekből pedig az is kiderül, hogy Geringer titkos tanácsoson, Hauer soproni kerületi főispánon, Apponyi titkos tanácsoson és Cziráky főtörvényszéki elnökön kívül Vághy Ferenc, a bécsi legfelsőbb törvényszék tagja is részt vett a bizottságban. Annak feladatai közé tartozott javaslatot kidolgozni a közigazgatási és bírói szervezet területi beosztásáról, a hivatalnoki személyzetről és javadalmazásáról, e hatóságok jogköréről, a hatóságok belső szervezetéről és általában véve a magyarországi közigazgatási és bírói szervezetről. Egyedüli korlátozó tényező az 1851. december 31-i uralkodói döntés volt. Albrecht főherceg az első, január 17-i ülésen ezeket megerősítette, kijelölte Hauert közigazgatási, Czirákyt pedig bírósági referensnek.⁷²³

Dessewffy iratából tudjuk, hogy a konzervatív reményeket hamar lelombozta magának a bizottságnak az összetétele, Dessewffy, a maga kihegyezett stílusában úgy fogalmaz: a bizottság áll egy „aggastyánból”, egy bár tiszteletre méltó, de közepes képességű jogászból, s két olyan személyből, akiknek neve összefonódott a jelenlegi félresikerült rendszerrel. S a bizottságból kimaradtak azok az erők, melyek igazán hasznos és fenntartható eredményeket tudtak volna elérni. Arra is kitér Dessewffy irata, mintegy Apponyi nevében fogalmazva, hogy a bizottság feladatainak meghatározása, az instrukciók is csalódást keltettek, mivel azok csak a fent jelzett körben kértek javaslatot, azaz az általános elvek kimunkálása nem tartozott eszerint a bizottság feladatkörébe.⁷²⁴

Apponyi már az első nap leszögezte, idő előttinek tartja ilyen részletkérdésekről tárgyalni, ugyanis először a bizottság működésének alapjával, szellemiségével kellene foglalkozni. Kiemelte, hogy a december 31-i pátens is megemlíti a tartományok minden olyan sajátosságának figyelembevételét, amely nem ütközik az uralkodói döntés elveivel. Ezt a véleményét január 19-én egy előzetes megbeszélés alkalmával is megerősítette: minden olyan szokást és hagyományt meg kell tartani, amely nem ütközik a december 31-i pátens elveivel, sőt azok megvalósítását megkönnyíti. A harmadik, február 10-i ülésen azután sor került a referensek javaslatának felolvasására, ám Apponyi fenntartotta magának a jogot, hogy azokról

---

⁷²² MNL OL P 90 5. tétel, a altétel, Dessewffy Emil politikai iratai. Idéen-Faszikel.

⁷²³ MNL OL Mikrofilmtár W3003-W3006 X 9567 - Ausztria - Österreichisches Staatsarchiv - Wien (Bécs) - Haus-, Hof- und Staatsarchiv - Kabinettsarchiv - Reichsrat (und Vestärkter Reichsrat) - Organisierungskommission - R (1852-1854). Kübeck báró előterjesztése Ferenc Józsefhez, Bécs, 1852. december 24.

⁷²⁴ MNL OL P 90 5. tétel, a altétel, Dessewffy Emil politikai iratai. Idéen-Faszikel.

majd csak akkor alkot véleményt, amikor az összes operátum kidolgozásra került. Ezt követően azonban már nem vett részt az üléseken, véleményét tehát csak az ülések berekesztése után, március 12-én küldte el, így a bizottság azokkal érdemben már nem tudott foglalkozni.⁷²⁵ Vélhetően Apponyi érezte a konzervatívok elveinek magyarországi érvényesülésének lehetetlenségét, így memorandumát, habár elkészítette, azt csak a bizottság berekesztése előtt nem sokkal küldte meg.

V./3. A memorandum

Apponyi először az Albrecht főhercegnek címzett emlékiratot készítette el Bécsben február 10-ét követően (azt feltehetőleg Ferenc Józsefhez hasonlóan másolatban juttatta el a miniszterekhez is), majd, miután a szervezőbizottság elküldte neki a munkálatokról szóló összefoglalót, a bizottság számára külön is elküldte észrevételeit, immáron Drezdából március 12-én. A két dokumentum ugyanazt a logikai menetet követi, de a két szöveg különböző.

Bár a szerző által megjelölt teendők egyben felfoghatók a provizórium kritikájaként is – ahol visszaköszönnek a konzervatívok által 1850–1851 folyamán hangoztatott sérelmek is –, memorandumának kísérőlevelében Apponyi külön bírálatban részesítette az 1849 óta Magyarországon követett birodalmi politikát. Ennek célkeresztjében, a korábbi évekhez hasonlóan, nem az uralkodó, hanem a bécsi kormány állt; ugyanakkor nem a birodalmi végrehajtó hatalom jóakarátát, hanem hozzáértését kérdőjelezte meg. Ennek pedig az az oka, hogy szerinte nem a megfelelő emberek próbálkoztak meg Magyarország pacifikálásával – azaz nem olyanok, akik ismerik és értik a helyi hagyományokat és viszonyokat. Így az ország megnyugtatótására tett kísérletek kudarcba fulladtak, ez a lakosságban az elnyomás és bizalmatlanság érzését keltette. Következésképpen Apponyi nem egyedül a forradalmat és nem is az ország történelmi jogainak figyelmen kívül hagyását nevezte meg a bizalmatlanság okaként; hanem e jogok negligálása nyomán a nemzeti érzés megsértését. Emellett visszatérő motívum a provizórikus, bürokratikus működő közigazgatás költséges mivoltára való utalás is.⁷²⁶

Mi volt Apponyi célja? Világos, hogy örömmel vett volna részt a bizottság munkájában – feltéve, ha olyan mederben folynak az ülések, amelyet ő elképzelt. A bizottsági tagoknak szóló konkrét utasítással, aminek a szövegét sajnos nem ismerjük, azonban nem értett egyet, ezért

---

⁷²⁵ Uo.

⁷²⁶ HHStA KA KK Geheimakten 16-10. Denkschrift von Georg Graf Apponyi an Kaiser Franz Joseph über die Mittel zur Beruhigung Ungarns.

döntött a memorandum megírása mellett – azaz megcáfolható az a legtöbb szakirodalomban megtalálható feltételezés, hogy Apponyi a memorandum megírásának lehetősége miatt vállalta el a bizottsági tagságot. Vélhetően az emlékiratban lefektetett nézeteit adta volna elő a bizottság ülésein is. A memorandum céljáról ő maga ezt írta: „úgy hiszem, remélhetem, hogy a legbiztosabb utat nyitottam meg Magyarország bosszantó helyzetének kielégítő megoldásához.”⁷²⁷ Tehát hitt benne, hogy az általa papírra vetett elvek képezik a magyarországi helyzet konszolidálásának egyetlen módját. A Ferenc Józsefhez intézett bevezető beadványában utalt arra, hogy a bizottsági munkát megelőző audiencia alkalmával Ferenc József teljes őszinteségre hatalmazta fel, memorandumában ezzel a felhatalmazással kíván élni, a bizottságnak adott szűk felhatalmazástól felszabadítva magát.⁷²⁸ Ez világosan magyarázza, miért döntött Apponyi a bizottság elhagyása mellett: a bizottság tagjaként – kötve az utasítások által – csakis részkérdésekről nyilatkozhatott volna, miközben ő az egész kormányzati rendszer alapjait látta szükségesnek megreformálni.

Emellett Apponyi, amikor utolsó alkalommal vett részt február 10-én a bizottság ülésén, szembeszállt a Hauer által kidolgozott közigazgatási javaslattal, amely lényegében a megelőző két évben követett szervezési elvek és gyakorlatok továbbvitelére épült. A soproni kerületi főispán által javasolt közigazgatás Apponyi szerint nem volt összhangba hozható Magyarország viszonyaival, és elvetette azt az állítást, miszerint az országban a forradalom előtt nem létezett szervezett közigazgatás, a régi, 1848 előtti intézmények pedig fenntarthatatlanok. Ezzel szemben Apponyi az új, 1849 után bevezetett intézményeket bírálta, mivel azok hosszú távon nem alkalmasak a magyarság monarchikus érzelmeinek fenntartására – amely érzelmeket egyébként véleménye szerint a forradalmi idők sem tudtak megingatni. Amellett, hogy az érvényben lévő ideiglenes adminisztráció túl költséges, konkrét példákat is sorolt annak negatív hatásaira: romlott a közbiztonság, az árvaügy, illetve visszaesett a dohánytermelés. A megfelelő hivatalnokok hiányának oka a kiválasztás módszerében, valamint, az előbbieken említetteknek köszönhetően a folyamatosan növekvő ellenszenvben keresendő – hiszen a jelenlegi helyzetben az arra alkalmas emberek nem vállalnak hivatalt. A birodalmi egység mellett kiálló és a birodalmi érdekeket szem előtt tartó, ám Magyarország birodalmon belüli különállásáért harcba

---

⁷²⁷ HHStA KA KK Geheimakten 16-9. Ungarn - Denkschrift von Graf Apponyi über die Art, wie die Staatsgrundgesetze vom 31.12.1851 in Ungarn anzuwenden wären: a) Reinkorporierung der serbischen Woywodschaft, des Temeser Banats und der Murinsel; b) Organisation der politischen Verwaltung Ungarns, Sprachenfrage; c) Organisation der ungarischen Gerichtsverwaltung, an Schwarzenberg gerichtet (Nr. 10)

⁷²⁸ HHStA KA KK Geheimakten 16-9. Denkschrift von Graf Apponyi über die Art, wie die Staatsgrundgesetze vom 31.12.1851 in Ungarn anzuwenden wären: a) Reinkorporierung der serbischen Woywodschaft, des Temeser Banats und der Murinsel; b) Organisation der politischen Verwaltung Ungarns, Sprachenfrage; c) Organisation der ungarischen Gerichtsverwaltung, an Schwarzenberg gerichtet.

szálló Apponyi éles különbséget tett a közigazgatási egység („administrative Einheit”), illetve az erkölcsi államegység („moralische Staats-Einheit”) között. Következésképpen szerinte a birodalmi államegység nem jelenti egyben a közigazgatás egyformaságát, azaz a birodalmon belüli eltérő közigazgatási szervezetek nem zárják ki az állam egységességét. Ez alapvető különbséget jelentett a magyar konzervatívok Magyarországot illető, illetve a bécsi kormány egységesítési elképzelései között.⁷²⁹

A bírálókat mellett Apponyi meglehetősen hosszán, konkrét javaslatokat téve értekezett a magyarországi, elsősorban politikai természetű teendőkről. Fontos kiemelni, hogy akárcsak a közös konzervatív memorandum 1850-ben, az Apponyi-féle memorandum is a magyar nemzet képviselőiként utal a konzervatív mozgalom tagjaira, mintegy nemzeti szükségletként hivatkozva politikai követeléseikre. Az emlékirat szerzője abból indul ki, hogy Magyarországon nincs politikai veszélyhelyzet, hiszen a konzervatívokon kívül nem létezik más politikai erő az országban, ők, a konzervatívok pedig a kormányzat és a császár támogatóiként lépnek fel. A fő cél: a birodalom egységének, külső és belső biztonságának biztosítása, amelyhez elengedhetetlen Magyarország megnyugtatása és pacifikálása.⁷³⁰ A memorandum három fő pont köré szerveződik, ezek: a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság megszüntetésének szükségessége, valamint a közigazgatás és az igazságszolgáltatás új szervezetének kialakítása. Már ezekből érzékelhető a konzervatívok célja, Magyarország birodalmon belüli önállóságának helyreállítása; a Vajdaság megszüntetése ugyanis az ország területi integritását, míg a közigazgatás és igazságszolgáltatás újjászervezése Magyarország belső igazgatási autonómiáját volt hivatott helyreállítani.⁷³¹

Apponyi szerint a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság mellett a Muraközt is vissza kell csatolni az országhoz, hiszen mindig is annak területi egysége volt a legfontosabb. Alapvetően két argumentum köré szervezi érvrendszerét: az egyik indok, miszerint a nagyméretű országterület nem vonja maga után automatikusan az adminisztráció terheinek súlyos megnövekedését, így emiatt nem válik szükségessé az ország közigazgatási feldarabolása. Azt elismeri, hogy a múltban – a reformkorban – voltak a közigazgatásnak hiányosságai, de azokat a tapasztalat mindig ellensúlyozni tudta. Apponyi szerint épp ez az, ami az ideiglenes

---

⁷²⁹ MNL OL MikrofilmtáróW3003-W3006 X 9567 - Ausztria - Österreichisches Staatsarchiv - Wien (Bécs) - Haus-, Hof- und Staatsarchiv - Kabinettsarchiv - Reichsrat (und Vestärkter Reichsrat) - Organisierungskommission - R (1852-1854). Apponyi meglátásai Drezdából címezve a bizottságnak, 1852. március 12.

⁷³⁰ HHStA KA KK Geheimakten 16-10. Denkschrift von Georg Graf Apponyi an Kaiser Franz Joseph über die Mittel zur Beruhigung Ungarns.

⁷³¹ HHStA KA KK Geheimakten 16-9. Denkschrift von Graf Apponyi über die Art, wie die Staatsgrundgesetze vom 31.12.1851 in Ungarn anzuwenden wären: a) Reinkorporierung der serbischen Woywodschaft, des Temeser Banats und der Murinsel; b) Organisation der politischen Verwaltung Ungarns, Sprachenfrage; c) Organisation der ungarischen Gerichtsverwaltung, an Schwarzenberg gerichtet.

közigazgatási szervezet fölé emeli az 1848 előtti: a jól megszokott rendszer jobban tud működni, mint egy teljesen új, a lakosság és a hivatalnokok számára ismeretlen szisztéma. Apponyinak a Vajdaság mint önálló közigazgatási egység fennmaradása ellen megfogalmazott másik érve a birodalmi egység veszélyeztetettségére igyekszik felhívni a figyelmet. Eszerint egy önálló, jelentős szerb kisebbséggel rendelkező adminisztratív egység csak erősíti a szerb szeparatista törekvéseket, ami természetesen nem összeegyeztethető a birodalom hosszútávon óhajtott egységével – hiszen a Vajdaság létrehozása szerinte nem elégítette ki a szerbeket.

Ezek mellett a Vajdaság léte csak növeli a közigazgatás költségeit, ráadásul a szerbek nem is képeznek nemzetiségi többséget benne – ami elégedetlenséget szül az ott élő többi nemzetiség körében – érvel a memorandum szerzője. Mi lenne Apponyi szerint a megoldás? A Vajdaságot szüntessék meg, így teljesítve a magyarság kívánságát. Ugyanakkor a szászok mintájára – ott, ahol a szerbek valóban többségben vannak – kapjanak kiváltságokat vallási és oktatási kérdésekben, nevezzék ki egy vajdát a szerb lakosság szimbolikus vezetőjének, így egyszerre teljesítve a szerbek kívánságát, ám egyben elvéve a szerv szeparatista törekvések életét. Persze kérdéses, ez mennyire elégítette volna ki a szerbeket – figyelembe véve, hogy Apponyi értelemszerűen a helyreállítandó Helytartótanács, illetve a magyarországi „kormányzó” fennhatósága alá helyezte volna a Vajdaságot. Azaz a nádori tiszt helyreállítása szóba sem kerül Apponyinál.

Ez utóbbiból már sejthető, hogy Apponyi és a konzervatívok erősen apelláltak az 1848 előtti intézményrendszer bizonyos szintű visszaállítására. Apponyi kiemelte, hogy csak azok a „formák” lehetnek sikeresek a közigazgatásban, amelyek „követik a nemzeti jelleget”,⁷³² azaz figyelembe veszik az ország sajátosságait, hagyományait. A korábbi konzervatív tervektől, memorandumoktól, röpiratoktól eltérően ez az emlékirat konkrét javaslatokkal él a közigazgatást illetően is. Eszerint helyre kell állítani a Helytartótanácsot a korábbi elnevezésekkel és ügyosztályokkal, azonban az új viszonyoknak megfelelő segédszeméllyel. Ez utóbbi arra enged következtetni, hogy – ahogyan a korábbi évek alapján ez már egyértelművé vált – a konzervatívok elfogadták a forradalmi időszak társadalmi reformjait; magától értetődően mindezt az arisztokrácia politikai vezetésével képelték el, hiszen a nemesség, mivel ismeri a nép érdekeit és szükségleteit, jótékony befolyást tud gyakorolni arra, nem mellesleg a nemesség a mindenkori kormányzat támasza kell, hogy legyen. Ehhez csatlakozva elutasította Hauer javaslatának azt a pontját, miszerint a hivatalnokoknak kötelező lenne hivatali helyükön lakniuk. Továbbá a hivatalnokok legyenek magyarok, hűségesek – azaz

---

⁷³² Uo.

jóérműek – és hozzáértőek. Ez utóbbi az idegen hivatalnokok alkalmazásának bírálataként is felfogható.

A memorandum hasonló módon vélekedik a járásokról és a megyékről is, azt indítványozva, hogy állítsák helyre az 1848 előtti állapotokat az elnevezésekkel és jogkörökkel együtt. Ez a megyék esetében a megyei autonómia és az 1848 előtti határok szerinti megyerendszer restaurálásának igényét jelentette. Elsősorban a megyei hivatalnokok választását és a megyegyűléseket hiányolta Apponyi. A megyei hivatalnokokkal kapcsolatban kijelenti, legyenek azok helybéliek, ismerjék a helyi viszonyokat, szokásokat és nyelveket, valamint köztisztelőben állók legyenek, azaz bírják a lakosok bizalmát. Amennyiben ezeket biztosítják a megyei életben, Apponyi szerint nem lesz többé hiány alkalmas hivatalnokban, nem fogják többé visszautasítani a felkínált hivatali posztokat – ez egyben talán ígéretnek is felfogható a konzervatívok részéről, akik közül korábban, mint láttuk, többen is visszautasították a számukra felajánlott hivatali posztot. Egy másik ügy, a helyi bírósági döntések jogorvoslata kapcsán pedig azt jegyzi meg, hogy azt a bizottság javaslata a járásbíróságokra bízva, noha a „magyar törvényhozás bölcsessége” szerint megyei hatáskörbe kellene utalni.

További teendő az emlékirat szerint a magyarországi közigazgatás önállóságának biztosítása, azaz a Béctől való függetlenedése, de legalábbis az alá-fölé rendeltségi viszony megszüntetése Bécs és Pest relációjában – pontosabban csak egy, az uralkodó által kinevezett személy, vélhetően a kormányzó irányító szerepét ismerné el Magyarországra nézve. Az 1848 előtti intézményrendszer és a hivatalnoki posztok hagyományos megnevezéseinek kívánalma magával vonja az 1849 óta bevezetett hivatalok és intézmények megszüntetésének vágyát, így a kerületi főispán intézményének és maguknak a kerületeknek az eltörlését is. Apponyi azzal érvel emellett, hogy egyrészt a korábbi közigazgatási rendszer helyreállítása feleslegessé és feleslegesen költségessé teszi további működésüket, másrészt az ország kerületekre osztása Magyarország feldarabolásának rémét kelti a lakosokban, nem mellesleg a kerületi főispáni pozíció a főispáni elnevezés megcsúfolása is egyben, nem alkalmas a korábbi főispáni hivatal iránt érzett közbizalom és tisztelet fenntartására.

A közigazgatáshoz kapcsolódik a hivatali nyelv kérdése. Apponyi és a konzervatív tábor véleménye egyértelmű: minden magyarországi intézkedés csak akkor lesz sikeres és tartós, amennyiben visszavezetik a magyar hivatali nyelvet. Az érvük is világos: a magyar az egyetlen alkalmas nyelv a közigazgatás és az igazságszolgáltatás munkájának végzésére, hiszen ezt ismerik és becsülik a legtöbben az országban. Ezzel szemben a német nyelv bevezetése ellenszenvet szül az országban, aminek következtében folyamatosan lazul a kapcsolat

Magyarország és Ausztria között, ami árt a birodalom áhított egységének. Történelmi távlatokban is azzal érvel Apponyi, hogy a német nyelv hivatalossá tételi kísérlete eddig mindig kudarcba fulladt az országban – minden bizonnyal II. József rendeletére utalva ezzel. Ugyanakkor nem zárna ki teljesen a német nyelvet a magyarországi ügyintézésből: német lenne a levelezés nyelve Bécs és Magyarország, a bécsi minisztériumok és a magyarországi szervek között, ám magyar lenne a magyar hatóságok között – kivéve a katonai és pénzügyi hatóságokat. A konzervatívok nemzetiségi nyelvhasználatról alkotott véleményében nincs változás a memorandum tanúbizonyosága szerint. Ott, ahol többségben vagy jelentős számban élnek nem magyar nemzetiségek, biztosítani kell számukra az anyanyelvhasználatot megyei és járási szinten, azaz csak az ügyintézés legyen anyanyelvű, a hivatalok belső nyelvéről nem ír. Tehát a hivatali anyanyelvhasználat továbbra is ott van a konzervatívok elképzelései között, azonban van egy feltételük: csak olyan személy tölthessen be hivatali helyet, aki magyarul és németül is tud.

Az igazságszolgáltatás terén is ugyanazokat az elveket vallja a memorandum, mint a közigazgatással kapcsolatban. A jelenlegi öt kerület eltörlése után a korábbi négy bírósági kerület helyreállítását javasolja, a régi elnevezések megtartásával és az arra legérdemesebb emberek alkalmazásával. A Magyar Királyi Kúriát, benne a Hétszemélyes Táblával, szintén helyre kell ez alapján állítani Pesten, függetlenül Bécstől. Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetése kapcsán hosszasan értekezik az emlékirat annak hátrányairól. Alapvetően nem tartja létszükségnek annak magyarországi bevezetését, de nem ellenzi kategorikusan; viszont kiemeli, hogy azt lassan és fokozatosan lehet csak megtenni, hiszen egyrészt Magyarországon teljesen más az öröklési jogrend, mint az örökös tartományokban, a magyarországi szakembereknek idő kell, míg megismerkednek az új törvénykönyvvel; másrészt a fokozatos bevezetés alatt arra kell a leginkább figyelni, hogy a nemesség érdekei ne sérüljenek. Itt elsősorban az ősiség törvényére célozhat a memorandum; ugyanakkor nem áll ki az ősiség védelmében, sőt annak eltörlésének szükséges voltára is tesz bizonytalan utalást.

Amit nem említ a közélet kapcsán a memorandum, az a magyar országgyűlés esetleges helyreállítása és összehívása, ami nem csoda, hiszen csak az 1851. december 31-i uralkodói döntés keretei között szólhatott az audiencia alkalmával elhangzott, tágabb uralkodói felhatalmazás is, abban pedig csak bizonytalan tanácskozái jogkörrel rendelkező testületek (országképviseleti szervek) majdani felállításáról esett szó. Apponyi a bizottságnak Drezdából küldött véleményében tesz azonban egy olyan kijelentést az osztrák polgári törvénykönyv esetleges bevezetése kapcsán, ami halvány utalás is lehet a magyar országgyűlés összehívásának igényére: Azt tartaná megnyugtatónak, ha „kielégítő módon és eszközökkel

valósítanák meg ezt a célt”, ami talán a magyar országgyűlés hozzájárulását volt hivatott sejtetni.⁷³³ Ezúttal tehát nyíltan nem kérték, avagy tanácsolták a konzervatívok a magyar országgyűlés összehívását, azonban úgy tűnik, ezt taktikai okokból tették, ugyanis apró utalások szintjén megtalálható érvkészletükben a magyar törvényhozásra való hivatkozás.

A cél, az ország megnyugtatása és az egységes birodalom szilárdságának biztosítása tehát ekképpen képzelhető el a konzervatívok szerint – és ennek külön nyomatékot is adnak. Úgy vélik, elérkezett a megfelelő pillanat a definitív rendezésre, sőt Apponyi szerint, ha így és most nem rendezik Magyarország helyzetét, akkor a békés úton történő megoldás utolsó lehetőségét szalasztja el a bécsi birodalmi politikai vezetés. Habár ezt nem részletezi a szerző, talán ellenkező esetben egy újabb forradalom rémképét vizionálja. Hangsúlyozza, a Monarchia nagyhatalmi állása, amely magyar és konzervatív szempontból is létkérdés – Apponyi egyenesen a szlávok természetes ellensúlyaként tekint a magyar–német szövetségre –, Magyarország politikai helyzetének megszilárdításától függ. A magyar nép egyébként ősi és múlhatatlannak minősített monarchikus érzelmeinek tovább élését is a rendezés mikéntjétől függően véli biztosíthatónak Apponyi. Fontosnak tartja kiemelni, az engedményeknek tűnő kívánságok teljesítése nem tűnne a gyengeség jelének a magyarok szemében, sőt hálával tartoznának érte uralkodójuknak.⁷³⁴ Ráadásul a régi, hagyományos magyarországi intézményeket csak „súlyos megrázkódtatások árán” lehetne átalakítani, ami csak az elégedetlenség további növelését eredményezné.⁷³⁵ Az emlékirat tehát a birodalom egységének szempontjából közelíti meg és sürgeti a magyarországi rendezés szükségességét, de ezzel párhuzamosan ellenkező esetre nézve enyhén fenyegető hangot megütve katasztrofális következményeket jósol.

A korábbi konzervatívok ihlette dokumentumokhoz képest ez az emlékirat rendkívül röviden értekezik a forradalmi eseményekről és azok következményeiről. 1850 tavaszán még érvelésük egyik központi elemét képezte a magyar lakosság forradalmi eseményekben való bűnrészességének tagadása és a forradalom vezetőinek hibáztatása, az 1852 eleji emlékirat

---

⁷³³ MNL OL Mikrofilmtár MF W3003-W3006 X 9567 - Ausztria - Österreichisches Staatsarchiv - Wien (Bécs) - Haus-, Hof- und Staatsarchiv - Kabinettsarchiv - Reichsrat (und Vestärkter Reichsrat) - Organisierungskommission - R (1852-1854). Apponyi meglátásai Drezdából címezve a bizottságnak, 1852. március 12.

⁷³⁴ HHStA KA KK Geheimakten 16-10. Denkschrift von Georg Graf Apponyi an Kaiser Franz Joseph über die Mittel zur Beruhigung Ungarns c. irat

⁷³⁵ HHStA KA KK Geheimakten 16-9. Denkschrift von Graf Apponyi über die Art, wie die Staatsgrundgesetze vom 31.12.1851 in Ungarn anzuwenden wären: a) Reinkorporierung der serbischen Woywodschaft, des Temeser Banats und der Murinsel; b) Organisation der politischen Verwaltung Ungarns, Sprachenfrage; c) Organisation der ungarischen Gerichtsverwaltung, an Schwarzenberg gerichtet c. irat

azonban már – nagyon röviden – úgy fogalmaz, Magyarország saját hibájából viseli a forradalom következményeit.⁷³⁶

Újdonságok is szerepelnek azonban a memorandumban, amelyek korábban nem képezték részét a konzervatív tábor egységesnek korántsem nevezhető programjának. Ilyen például a közös ügyekről való elmélkedés, melyet Apponyi mindössze említés szintjén hoz szóba, de úgy véli, azok jogosságát „senki sem vonhatja kétségbe Magyarországon”. Közös ügynek nevezi a védelmet, az adózást, avagy a pénzügyeket, illetve a kereskedelmet.⁷³⁷ Egyes titkosrendőri jelentések, ahogyan azokat Deák Ágnes feltárta, már 1851 augusztusában azt hangsúlyozták, hogy a magyar konzervatívok belső önállóságot szeretnének Magyarországnak számára, de elismernek közös ügyeket.⁷³⁸ A korábbi dokumentumokban azonban nem hangsúlyozták a közös ügyek létét és szükségességét. Újdonságként jelenik meg az is az emlékiratban, hogy a konzervatívok külön magyar osztályok felállítását kérik a bécsi belügyminisztériumban és az igazságügyi minisztériumban, melyeket megbízható magyar emberekkel – vélhetően konzervatívokkal – vélnek feltöltendőnek. Ennek és a magyarországi felső hivatalok betöltése kapcsán az is tetten érhető, a konzervatívok hogyan vélekedtek saját magukról. Az említett pozíciókra ugyanis a kormányzat érdekeit ismerő, azokkal szimpatizáló, a lakosság részéről megbecsült embereket javasoltak alkalmazni.

A korábbi konzervatív véleménynyilvánításokhoz képest Apponyi – Szécsen 1851-es röpiratához hasonlóan – hosszasan értekezik a konzervatívok egyedi nacionalizmus-értelmezéséről. Eszerint elítélik az erőszakos reformkori magyarosítási politikát, a nemzeti érzést a hagyományokra és szokásokra kívánják alapozni, a közös történelem és emlékezet, valamint a belügyek önálló intézése jegyében. Ez alapján az egy politikai nemzet koncepcióját vallják, amit alátámaszt, hogy más nemzetiségeket gyakorlatilag meg sem említ az emlékirat (a németeken és a szerbeken kívül, de őket is más relációban), és a magyarországi lakosokat mind magyarnak tekinti.⁷³⁹

Rendkívül fontos, hogy az emlékirat az 1851. augusztus 20-i és december 31-i elvekből indul ki, azokkal teljes mértékben azonosul, legalábbis az irat ezt hangsúlyozza. Ennek következtében új elem a törvényhozást illetően a magyar alkotmányos jogok említésen kívül hagyása. Úgy tűnik, a magyar konzervatívok az adott helyzetben kompromisszumként

---

⁷³⁶ Uo.

⁷³⁷ HHStA KA KK Geheimakten 16-10. Denkschrift von Georg Graf Apponyi an Kaiser Franz Joseph über die Mittel zur Beruhigung Ungarns c. irat

⁷³⁸ Deák Ágnes: Társadalmi ellenállási stratégiák Magyarországon az abszolutista kormányzat ellen 1851-1852-ben. Aetas 10. évf. 4. sz. 1995. 45-46.

⁷³⁹ HHStA KA KK Geheimakten 16-10. Denkschrift von Georg Graf Apponyi an Kaiser Franz Joseph über die Mittel zur Beruhigung Ungarn c. irat

elfogadták volna a közigazgatás és igazságszolgáltatás körében biztosított országos autonómiáért cserébe a lemondást a törvényhozói jogok gyakorlásáról. Persze szívük mélyén reménykedhettek, hogy majd a jövőben ezeket a jogokat is sikerülhet újra kivívni – de erre vonatkozólag források nem állnak rendelkezésre. Összességében tehát a memorandum a Szerb Vajdaság visszacsatolását, az önálló magyarországi politikai közigazgatás megszervezését, a magyar hivatali nyelv bevezetését, a Helytartótanács helyreállítását, a kerületi főispáni hivatalok és a kerületre osztás megszüntetését, a hivatalok megbízható emberekkel történő feltöltését és egy független magyar legfelsőbb bíróság felállítását óhajtja aktuális tennivalóként. Mindezek, vélik a konzervatívok, valódi nemzeti szükségletek, és a nyugalom megteremtése, valamint a birodalom nagyhatalmi pozíciójának zárkövei.

Nem tudjuk, hogy Apponyhoz egyáltalán eljutott-e Dessewffy tervezete (bár valószínűsíthetjük), és ha igen, akkor megfogadta-e Dessewffy tanácsait, és az „Ötlettöredékekben” lefektettek szerint volt-e, amit csak szóban közölt a miniszterekkel, a memorandum átnyújtásától függetlenül, illetve az emlékirat átnyújtásakor. De a miniszterekkel, illetve Albrecht főherceggel persze még közölhette szóban a pótlólagos megjegyzéseket.

Dessewffy többek között azt javasolta szóban közölni, hogy nemcsak a bizottság tagjainak összeállított utasításokkal, hanem a bizottság összetételével sem értett egyet – egyértelműen a konzervatívok alulreprezentáltságát emelve ki; ez a memorandum szövegéből valóban kimaradt. Ahogyan az is, hogy az idegen hivatalnokok alkalmazásának ugyan voltak pozitív hozadékaik, de a káros hatások ezeket mind háttérbe szorították. Azt is szóban javasolta hangsúlyozni Dessewffy, hogy elsősorban nem pusztán a lojalitás, hanem a három és fél éves sikertelen és költséges közigazgatás végének reménye vezette arra Apponyit, hogy elvállalja a bizottsági tagságot; illetve, hogy ez a politika az oka annak, hogy a jóérműek kivonultak a kormányzat mögül. A mondat első fele nem, a második fele áttételesen azonban megtalálható magában a memorandumban is.⁷⁴⁰ Ezek alapján feltételezhető, hogy Apponyi megfogadta Dessewffy intelmeit, s a konzervatív programnak voltak olyan elemei, amit a memorandum maga nem tartalmazott, és Apponyi csak szóban közölte a dokumentumátnyújtásakor. Az is egyértelműnek tűnik mindebből, hogy a konzervatívok közösen alkották meg 1852. eleji emlékiratukat.

V./4. Hatás

---

⁷⁴⁰ MNL OL P 90 5. tétel, a altétel. Idéen-Faszikel c. irat

A bizottság munkálatával és Apponyi emlékiratával, illetve különvéleményével nem foglalkoztak a minisztertanácsi üléseken. Egy dátum és név nélküli „Megjegyzések Gróf Apponyi György művéről” című dokumentum azonban betekintést nyújt a birodalmi vezetésnek az Apponyi memorandumának nézeteiről. A megjegyzések szerzője kiemeli, Apponyi már csak a bizottság működésének lezárulta után küldte meg észrevételeit, így a bizottság érdemben azzal már nem tudott foglalkozni, de ami szerinte a nagyobb probléma, az az, hogy a magyar konzervatív a bizottság működését meghatározó alapelvek ellenében fogalmazta meg véleményét. A dokumentum kifogásolja Apponyi népről alkotott fogalmát is, ugyanis szerinte Apponyi még mindig a Werbőczy-féle népfogalmat használja – azaz a nemességet érti alatta. Továbbá a magyar népben nem gyökerezhet olyan mélyen a monarchikus érzés, hiszen az megmutatkozott volna a forradalom után. Ezenfelül az sem igaz, folytatja a véleményező, hogy Magyarországon a forradalmak és felkelések csak egy szűk réteg akciói voltak – nem véletlenül menekültek el a „jóézelmeűek” 1848-ban, jegyzi meg ironikusan. A nemesség az 1848-as forradalom alatt nem a nép lojalitása folytán, hanem a politikai engedményeknek – a jobbágyfelszabadításnak és jogkiterjesztésnek – köszönhetően nyerte el a nép szimpátiáját. A nemesség, ha akarna, ugyanígy elégedetlenséget tudna szítani a nép körében a kormányzat ellenében. Mindebből úgy tűnik, a bécsi politikai vezetés nem tett különbséget konzervatív és nem konzervatív magyarországi arisztokraták között.⁷⁴¹

Az irat kiemeli, Apponyi nemcsak az 1848 előtti intézményrendszert és szervezetet, hanem az 1848 előtti jogszabályokat is fenntartaná, noha kancellársága idején Apponyi maga is elismerte, hogy a magyarországi bírósági rendszerből hiányzik a büntetőjogi szabályozás, és szükséges annak pótlása. Az sem igaz továbbá, hogy a magyarországi bírósági rendszer több évszázados intézményi struktúra, hiszen az 1848-ig érvényben lévő valójában III. Károly ideje alatt alakult ki. Apponyi mindenféle alap és bizonyíték nélkül bírálja, folytatta, a provizóriumot és annak hivatalnokait. Célja az elbizonytalanítás, aminek érdekében a valóságosnál sötétebben festi le a helyzetet. Ennek ellenére a vélemény megfogalmazója tisztában van vele, hogy Magyarországon és Horvátországban sem megfelelő a közhangulat, de annak oka szerinte az, hogy szándékosan több oldalról igyekeznek azt befolyás alatt tartani. Éppen ezért az akkor sem változna meg, ha az Apponyi által javasoltak alapján menne végbe a rendezés. Pozitív változásra csak akkor van esély, ha az emberek megtapasztalják az infrastruktúra és a közbiztonság javulását, az ügyintézés és a pereskedés pedig gyorsabbá és olcsóbbá válik – tehát

---

⁷⁴¹ MNL OL Mikrofilmtár MF W3003-W3006 X 9567 - Ausztria - Österreichisches Staatsarchiv - Wien (Bécs) - Haus-, Hof- und Staatsarchiv - Kabinettsarchiv - Reichsrat (und Vestärkter Reichsrat) - Organisierungskommission - R (1852-1854). Bemerkungen über das Operat des Grafen Apponyi c. irat

nem a régi intézmények és elnevezések visszahozatalára van szükség. Sőt, ha a kormányzat visszatér a korábbi útra, biztosra vehető a bukás, mivel a régi szervezet visszaállítása csak az arisztokratikus alkotmány egyidejű felélesztésével együtt képzelhető el; a nemesség pedig adómentességhez és saját törvényhozáshoz van szokva. Tekintve Apponyi múltját, a beadványában foglaltakat nem az ő, hanem a konzervatívok kollektív programjaként kell értelmezni; a javaslatok pedig csak egy célt szolgálnak: hogy visszajátsszák a hatalmat a konzervatívok kezébe. Így hiába tűnnek hűségeseknek és lojálisnak, valójában kevésbé aggódnak saját hazájuk és a monarchia, mint a saját maguk javáért. Azaz a véleményező szerint a konzervatívok saját önző érdekeiket és vágyaikat követik, amelyek kielégítésének alapfeltétele Magyarország különleges helyzetének biztosítása a birodalmon belül – ami viszont a birodalmi egység szempontjából elképzelhetetlen.⁷⁴²

V./5. A bizottság egyéb magyar tagjai

Apponyitól eltérő stratégiát követett a bizottság egy másik magyar konzervatív tagja, Cziráky János gróf. Gyakorlatilag ugyanazon véleményt fejtette ki az egyes kérdésekben, mint az ülésektől visszavonuló Apponyi, de ő aktívan részt vett a bizottsági munkában. Érvei is hasonlóak voltak: az ország öt kerületre történő beosztását ellenezte, mert az az ország felosztásának rémével fenyeget, és habár a forradalom alatt és közvetlenül utána szükséges volt, immár feleslegessé vált; ráadásul szerinte az a december 31-i elvekkkel is ellenkezett. Ehelyett a Helytartótanács visszaállítását ajánlotta a korábbi hivatali posztok elnevezéseivel együtt, és kiállt a helyi hivatalnokok alkalmazása mellett – ez utóbbit egyébként Hauer is pártolta. Cziráky igyekezett a bírósági és közigazgatási területi felosztást összhangba hozni egymással, a kerületi felosztás ellen pedig az ügyintézés terheinek növekedésével is érvelt. Emellett támogatta a korábbi négy bírósági kerület restaurálását, elsősorban a takarékosagra hivatkozva. Ez utóbbiban Vághy is egyetértett vele. Úgy tűnik tehát, hogy a bizottság magyar tagjai egyazon véleményen voltak a szervezést illetően. Az idős Vághy Ferenc, noha a bírósági kerületek kérdésében egyetértett Apponyival és Czirákyval, aligha tekinthető a konzervatív tábor ellenzéki tagjának, lévén a bécsi legfelsőbb törvényszék bírói tisztét is betöltötte, azaz a birodalom központjában volt hivatalviselő.⁷⁴³

---

⁷⁴² Uo.

⁷⁴³ MNL OL Mikrofilmár MF W3003-W3006 X 9567 - Ausztria - Österreichisches Staatsarchiv - Wien (Bécs) - Haus-, Hof- und Staatsarchiv - Kabinettsarchiv - Reichsrat (und Vestärkter Reichsrat) - Organisierungskommission - R (1852-1854). Bizottsági ülések jegyzőkönyvei: 1852. január 17. „Organisierung der politischen und gerichtlichen Behörden im Königreiche Ungarn.” Másolat: 1852. december 25., Purkhardt; 1852. február 11.

A konzervatívok tehát 1852 elején kaptak még egy esélyt, hogy szervezett körülmények között kifejtsék véleményüket Magyarország jövőjét illetően. Azonban ezzel a lehetőséggel nem volt alkalmuk élni, mivel habár voltak kapcsolódási pontok az 1851-es elvek és a konzervatívok elképzelései között, a bécsi kormányzat teljesen más eszközökkel képzelte el a birodalom és benne Magyarország definitív rendezését.

„Operate über die organische Grundzüge der Politische und Gerichts-Verfassung in Ungarn. Aus dem Amts-Nachlass Sr Excellenz des Herrn Präsidenten Baron von Kübeck.

Összegzés

A dolgozatban kísérletet tettünk arra, hogy áttekintsük a magyar konzervatívok egyik, politikai tekintetben legaktívabb csoportjának 1849 és 1852 közötti szerepét és tevékenységét. A felhasznált levéltári, online fellelhető és sajtóforrások, valamint a korábbi történeti szakirodalom segítségével rekonstruáltuk a birodalmi vezetés és ennek a konzervatív körnek a kapcsolatát és az egységesség hiányával küzdő tábornak a Magyarország történelmi politikai intézményrendszerének helyreállítása érdekében kifejtett erőfeszítését. A vizsgált konzervatív személyiségek 1849 és 1852 közötti szerepe és tevékenysége a külső tényezők, elsősorban a birodalmi politika hatására folyamatosan változott. Megvizsgáltuk, hogyan alakult viszonyuk a birodalmi vezetés különböző csoportjaihoz, s, hogyan reagáltak a konzervatívok a változó körülményekre. Politikai fórumok hiányában olyan állandó eszköz nem volt a kezükben, melynek segítségével véleményüket permanens módon kifejezhették; véleménynyilvánításuk módja is állandóan módosult.

1849 elején elvi vita még nem alakult ki közöttük és a birodalmi vezetés között: a forradalom mielőbbi leverését, a rend és béke helyreállítását kívánták. Ennél fogva amikor 1849 januárjában Windisch-Grätz, az Itálián kívül állomásozó cs. és kir. csapatok főparancsnoka a magyar konzervatívokat kérte fel az általa elfoglalt magyarországi területeken az adminisztráció újjászervezésére, ők szinte kivétel nélkül vállalták a feladatot. Még akkor is, ha nem feltétel nélkül: láttuk, például Szógyény László csak azután fogadta el az Ideiglenes Polgári Igazgatás vezető posztját, miután biztosítékot kapott az ország alkotmányos intézményeinek és területi integritásának tiszteletben tartására. Habár a kinevezett királyi biztosok közül – eddig ismeretlen okokból – Sennyey Pál és Ürményi József visszautasították a tisztséget, a hivatalokat kivétel nélkül a magyar konzervatívok soraiból töltötték fel.

A birodalmi vezetésen belüli hatalmi játszmák még nem dőltek el, amikor 1849 februárjában titokban összehívtak egy magyar bizottságot a forradalom és szabadságharc utáni teendők tárgyalására – szintén vezető magyar konzervatívok részvételével. Részletesen bemutattuk a bizottság által készített memorandumot. A bizottság még ülésezett, amikor I. Ferenc József kiadta a március 4-i birodalmi alkotmányt, mely erőteljes centralizáció keretében igyekezett Magyarországot beolvasztani a birodalomba. Ez már ütközött a konzervatívok céljával – hogy saját politikai vezetőszerüket helyreállítva megőrizték Magyarország birodalmon belüli különállását és hagyományos intézményeit –, így az oktrojált alkotmányt, annak liberális intézkedései miatt is, kemény bírálatban részesítették. A béke helyreállításának

akadályát, az ország történelmi jogainak megsértését fedezték fel a dokumentumban. Bemutattuk, hogyan fogadták az új birodalmi alkotmányt, és milyen ellenvetéseket emeltek az ellen. Ennek ellenére a kormányzat még nem fordult el a konzervatívoktól, s a konzervatívok is remélték, lehetőség adódik majd később a politikai irányváltásra.

A Magyarország császáriak kezén lévő területein hivatalban lévő konzervatívok nem vonultak vissza, de érzékelték, hogy nem elképzelésük szerint zajlanak az események. Ekkor a már korábbról már jól ismert memorandumkészítés útjára léptek: elsősorban Dessewffy Emil az uralkodóhoz címzett – a dolgozatban részletesen ismertetett – emlékiratokban fejtette ki véleményét 1849 májusában és júniusában, és igyekezett bizalmat ébreszteni a magyar konzervatív tábor irányába.

1849 őszétől változás állt be hivatalvállalási gyakorlatukban: innentől kezdve a korábbiakhoz képest tömegessé váltak a hivatali visszautasítások. A hivatalt visszautasítók érvei az ország hagyományainak és törvényeinek megsértése köré csoportosíthatók. Elveik kifejtése, a birodalmi vezetés magyarországi politikájának rosszallása következtében elkezdődött ellenzékbe szorulásuk. Fontos kiemelni, hogy a bécsi kormány intézkedései ellen szólaltak fel, az udvarhoz és a dinasztiahoz való lojalitásukat mindvégig hangsúlyozták. Ekkor tűnik fel érvkészletükben a rossz tanácsadók toposza, akik az ország viszonyai ismeretének hiányában képtelenek átlátni a helyzetet – éppen ezért lennének alkalmasak ők erre a tanácsadó és magyarországi politikai vezető szerepre, fejtették ki érveiket. Ez a két tűz közé kerülés, tudniillik hogy a dinasztiahoz vagy a nemzethez legyenek elsősorban hűségesek, azaz elfogadják-e a felkínált hivatalt egy olyan birodalmi kormányzattól, amelynek alapelveivel nem értenek egyet, vagy visszautasítsák-e azt, érhető tetten a lemondólevelekben. A dolgozatban behatóan megvizsgáltunk négy korábban nem ismert lemondó levelet, melyek konzervatívok tollából születtek.

A hivatali visszautasítások nyomán a bécsi kormány által támogatott sajtótermékek támadást indították a konzervatívok ellen – ami újabb jele a kabinet és a tábor közötti viszony elmérgesedésére. Nem véletlen, hogy a konzervatívok is a sajtó eszközához fordultak, és a Figyelmezőben, valamint a bécsi Der Lloydban fejtették ki nézeteiket. A cenzúrának köszönhetően azonban hamarosan ezek az ajtók is bezárultak előttük: a Figyelmezőt éppen Somssich Pál cikkei miatt tiltották be 1850 januárjában, s 1850 tavaszától a Der Lloyd is elzárkózott előlük. Áttekintettük a Figyelmező negyedik, egyben utolsó szakaszának vezércikkeit, így átfogó képet adva a konzervatív sajtóorgánum álláspontjáról és elveiről. A Bécsből irányított kormányajtó támadásai mellett elkezdődött a konzervatívok államrendőrségi megfigyelése is. Habár 1849-ben még nem terveztek, legalábbis a vezető

személyiségek nem támogattak egy közös politikai demonstrációt, 1850 elejére megváltozott a véleményük.

1850 tavaszán ugyanis sor került az első kollektív konzervatív kiállásra. Igyekeztek rekonstruálni a memorandum keletkezésének körülményeit, az aláírók közötti kapcsolatot, elemeztük az emlékirat tartalmát, s azt, hogy hogyan reagált arra a sajtó, és az milyen reakciót váltott ki a birodalmi vezetés köreiben. A Dessewffy és a vezető konzervatív politikusok által szövegezett, az uralkodónak címzett memorandum összefoglalta azokat az elveket, amelyekkel 1849 óta találkozhattunk a konzervatívok megnyilatkozásaiban: ez a csoport támogatta a birodalmi egység megerősítését, hangsúlyozta dinasztiahűségét, de elutasította a magyar törvények és hagyományok semmibe vételét, a bürokratikus közigazgatást és az ország területi integritásának megsértését. Ugyanakkor mind a Schwarzenberg-kormány, mind a konzervatív vezetők csoportja túlbecsülte ez utóbbiak szerepét. Mindkét fél úgy vélte, a magyarországi közvélemény hangadóiként lépnek fel; a konzervatívok így saját szerepüket, a kabinet pedig a konzervatívok – kétségkívül folyó – agitációját nagyították fel. Így beadványuk kapcsán újabb sajtóoffenzíva indult ellenük. Az emlékirat elkészülte jelzi, hogy a konzervatívok ekkorra végérvényesen kiábrándultak a bécsi kormányból, és egyenesen az uralkodóhoz fordultak. A memorandum átnyújtásának kudarca azonban azt is nyilvánvalóvá tette számukra, hogy áthidalhatatlan szakadék tátong a bécsi vezetés és az ő elképzeléseik között, s ebben I. Ferenc József miniszterei oldalán áll, így a hivatalos csatornákon való véleményformálási kísérleteket egy időre felfüggesztették.

A visszavonulás azonban, úgy tűnik, nem nyerte el mindannyiuk támogatását, és 1850 és 1851 folyamán néhányan egyéni véleményüket kifejtve a röpirat műfajához nyúltak. Ha eddig a politikai döntéshozók felé kívántak szólni, ezzel inkább a németül olvasó közvéleményt célozták. Az egyetlen kivétel Somssich Pál, aki röpiratát a német nyelvű kiadás után magyarul is megjelentette. Habár Somssich Pál, Szécsen Antal és Zsedényi Ede röpiratai között komoly eltérések is kimutathatók különböző kérdéseket illetően, az alapelvekben mind egyetértettek. Ugyanezek a közös pontok adták az 1850-es memorandum lényegét is, így vélhetően – habár ők hárman nem szerepeltek annak aláírói között – az emlékiratból indultak ki. A röpiratok mindenekelőtt igyekeztek a konzervatívok törekvéseit igazolni az uralkodó előtt, valamint fellépésükkel nyomást helyezni a bécsi kormányzatra.

1851 nyarán, válaszul a konzervatívok mozgolódására Alexander Bach támadó lépésre szánta el magát. A kerületi főispánokhoz küldött körlevelében élesen bírálta a konzervatívok szervezkedését, és felszólított annak felszámolására. A nyilvánosságra került levél természetesen heves tiltakozást váltott ki a konzervatív vezetők körében. Az elégedetlenség

szálai ezúttal Bretzenheim Ferdinándnál futottak össze, aki mintegy közvetítőként lépett fel a felháborodott konzervatívok és az újdonsült Birodalmi Tanács elnöke, Kübeck között. Ennek keretein belül megvizsgáltuk a konzervatívok Bretzenheim Ferdinándhoz küldött leveleit. Ebben az akcióban tehát ismét a Schwarzenberg-kormány megkerülésével igyekeztek az általunk vizsgált konzervatív csoport tagjai eljuttatni a véleményüket Ferenc Józsefhez, érzékelve azt, hogy az átrendeződő hatalmi viszonyok között Kübeck bírhat a legnagyobb befolyással az uralkodóra.

Noha a közös fellépés 1851 őszén elmaradt, Bretzenheim közvetítése akár sikeresnek is bizonyulhatott – ugyanis 1852 januárjában ismét hivatalos úton kérték fel a konzervatívok két illusztris vezetőjét, hogy vegyenek részt Magyarország közigazgatásának definitív kialakításában. Apponyi György, habár elfogadta a meghívást, az abszolutizmus és centralizmus eszméi által meghatározott új kormányzati rendszer és a konzervatívok véleménye – az országgyűlés összehívásának szükségessége, az ország területi egységének helyreállítása – közötti különbségek hamar ráébresztették, hogy álláspontjuk nem juthat érvényre; így a vizsgált konzervatív csoport ismét, ezúttal jóval hosszabb időre visszavonult a politikai szférától.

1849 és 1852 közötti tevékenységüket vizsgálata után egyértelműen cáfolható az a történeti szakirodalomban sokáig elfogadottnak tekintett nézet, miszerint az 1848 előtti Konzervatív Párt vezetői 1849 után az 1847-es magán- és közjogi állapotok kritika nélküli helyreállítására törekedtek. Habár forradalomellenességük és saját politikai vezető szerepük restaurálására tett erőfeszítéseik megkérdőjelezhetetlenek, a társadalmi átalakulást elősegítő forradalmi vívmányokat ők is támogatták. A közteherviselés, a jogkiterjesztés és a jobbágyfelszabadítás szerintük is visszafordíthatatlan és szükséges lépés volt – legfeljebb a reformok gyorsaságából fakadó elégtelen szabályozást kifogásolták.

Ugyanakkor valóban szorgalmazták olyan rendi eredetű intézmények, mint a Helytartótanács vagy a Kancellária helyreállítását. A népképviselőket elutasították, a rendiség modernizált változatára épülő törvényhozó testület felállítását propagálták, és ragaszkodtak az arisztokrácia politikai és gazdasági vezető szerepéhez, ám elfogadták az alsóbb hivatalok polgárság előtti megnyitását. Céljaik és elveik között tehát 1847-es és 1848-as elemek is megtalálhatók, programjuk – noha csak fenntartásokkal beszélhetünk egységes programról az esetükben – különböző elemeket vegyített.

Fontos megjegyezni, hogy az 1830-as évek végén megjelenő, akkor még „újkonzervatívok”-nak nevezett csoport a reformokat sohasem utasította vissza, csak a gyökeres, gyors átalakulást utasította el; a rendiségből való átmenetet a mezőgazdaság

modernizálásával vélték elindíthatónak és megvalósíthatónak. Nem véletlen, hogy Dessewffy Emil az 1840-es években is elsősorban gazdasági jellegű munkákat írt, és az sem, hogy a konzervatívok az 1850-es évek közepétől a kulturális és gazdasági életre helyezték át tevékenységük súlypontját. Már a reformkorban is előrehaladson elsősorban anyagi előrehaladást, az anyagi jólét széles körben történő terjedését értették. Ebben a relációban támogatták a közelebről nem részletezett közteherviselést – amitől egyébként az arisztokrácia tekintélyének megerősödését várták –, és a fokozatos, a jobbágy önerejéből történő örökváltást vagy éppen hitelintézetek alapítását.⁷⁴⁴

A megvizsgált konzervatív csoport több kérdésben is egyetértett a bécsi kabinettel a forradalom és szabadságharc után. A forradalmi hagyományokkal való leszámolás, az 1848 előtti rend és béke helyreállítása, vagy a liberális politikai hatalomgyakorlás intézményeinek leépítése ugyanúgy a konzervatívok, mint a Schwarzenberg-kormány céljai közé is sorolható. Ezek mellett a feltétlen dinasztiahűség, ebből kifolyólag az uralkodói tekintély és a birodalmi egység megerősítése, vagy a forradalom társadalmi vívmányainak helyben hagyása is közös alapot jelentett a két fél elveit tekintve. Eleinte ugyanígy egyetértettek abban, hogy a megtorlást csak a forradalmi megmozdulások vezetőire korlátozzák, a helyzet konszolidálása érdekében ideiglenes állapotot, katonai igazgatást vezessenek be Magyarországon, és hogy a közigazgatást a magyar konzervatívok véleményét is kikérve szervezzék újjá.

Ugyanakkor számos kérdésben eltért a bécsi kormányzat és a bemutatott tábor véleménye. A magyar konzervatívok egy része elutasította a szigorú központosítást, a vártnál hosszabbra nyúló ideiglenes állapotot és a kívátnál keményebb megtorló intézkedéseket. Konkrét sérelmeket is megfogalmaztak a bécsi kormányzat magyarországi politikáját illetően: bírálták az idegen hivatalnokok magyarországi alkalmazását, a hivatalnokok saját megyéjükön kívüli alkalmazását, az ország területi integritásának megsértését, a magyar nyelv háttérbe szorítását és ezzel párhuzamosan a nemzeti egyenjogúsítás módját, a hagyományosnak tekintett magyarországi intézmények – elsősorban az országgyűlés és a Helytartótanács – mellőzését. Álláspontjukkal azonban 1849 őszétől kisebbségbe szorultak a birodalmi politika fősodrával szemben, háttérbe szorításukra pedig végül háttérbe vonulással válaszoltak. Ezek alapján úgy vélem, a konzervatív mozgalom dolgozatban ismertetett csoportja valóban ellenzéki pozícióba szorult az 1850-es évek elejére.

A dolgozat ugyan áttekintette a vizsgált konzervatív csoport szerepét és tevékenységét a neoabszolutizmus első éveit alatt, a megvizsgált három év értelemszerűen nem nyújt teljes

---

⁷⁴⁴ Dessewffy Emil: Alföldi levelek (1839-1840) és néhány toldalék (1841). A Magyar Királyi Egyetem betűivel, Buda, 1842.

képet 1850-es évekbeli tevékenységükről. További kutatási téma lehet e konzervatívok 1850-es évek közepén beöltött szerepe. 1851-ben Szögyény Lászlót és Zichy Ferencet is a Birodalmi Tanács tagjává nevezte ki az uralkodó, így Bécsben kifejtett és Magyarországra gyakorolt szerepük vizsgálata – melynek iratanyaga Bécsben található és ezidáig teljes egészében feldolgozatlan – új kutatás témát kínál. Megválaszolandó kérdés lehet, hogy mennyiben volt lehetőségük a magyar érdekek érvényesítésére, illetve mennyire törekedtek azok érvényesítésére. Egy másik kutatási irány lehet, hogy a politikától hosszabb időre 1852 elején visszavonuló és társadalmi–kulturális–gazdasági egyesületekben szerepet vállaló konzervatívok milyen tevékenységet fejtettek ki Magyarországon. Az 1850-es közös memorandumhoz hasonlóan – a historiográfiai áttekintésben már emlegetett – 1857-es konzervatív emlékirat megtörte politikai hallgatásukat, bár ennek történetéről többet tudunk, annak történetének feldolgozása, keletkezésének rekonstruálása még várat magára. Ugyanez elmondható ennek a csoportnak az 1859-es és 1860-as szerepéről és tevékenységéről is – a közelmúltban fellendülő tudományos érdeklődés ellenére. Ennek vizsgálata pedig majd közelebb vihet minket annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy milyen szerepet töltöttek be a magyar konzervatívok az 1867-es kiegyezéshez vezető úton

Mindezen kérdések vizsgálata sem tenné még lehetővé, hogy rekonstruálhassuk a magyar konzervatívok első generációjának történeti képét. Ugyanis az általunk a vizsgálat fókuszába emelt csoport mellett a reformkori konzervatív tábor egy tekintélyes másik része kiegyezett a neoabszolutizmus kormányzatával, és végig szolgálta a kormányzati kurzust. Említhetjük például Augusz Antal bárót, 1850-től pesti kerületi főispánt, vagy Forgách Antal grófot, 1851-től kassai kerületi főispánt. Ők nem emeltek elvi kifogást az önkényuralmi rendszer magyarországi politikájával szemben. Az ő tevékenységük tovább erősíti a konzervatív tábor politikai megosztottságáról alkotott képet. Pedig ennek a csoportnak a vizsgálata szintén a konzervatív politikai hagyományok történeti vizsgálatának részét kell, hogy alkossa.

Irodalomjegyzék

Források

Levéltári források

- MNL OL D 51 = Magyar Nemzeti Levéltér, Országos Levéltár, Abszolutizmuskori-levéltár, Der Bevollmächtigte kaiserliche Commissär für die Civilangelegenheiten in Ungarn Karl Freiherr von Geringer, (K.k. Statthalterei für Ungarn) Elnöki iratok
- MNL OL D 55 = Magyar Nemzeti Levéltér, Országos Levéltár, Abszolutizmuskori-levéltár, Der Bevollmächtigte kaiserliche Commissär für die Civilangelegenheiten in Ungarn Karl Freiherr von Geringer, (K.k. Statthalterei für Ungarn) Általános iratok
- MNL OL D 284 = Magyar Nemzeti Levéltér, Országos Levéltár, Abszolutizmuskori-levéltár, Szécsen Antal gróf tárcanélküli magyar miniszter
- MNL OL P 66 = Magyar Nemzeti Levéltér, Országos Levéltár, Családi levéltárak, Bretzenheim család levéltára, A Bretzenheim család sárospataki iratai
- MNL OL P 90 = Magyar Nemzeti Levéltér, Országos Levéltár, Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Dessewffy család cserneki és tarkői grófi ágának levéltára, Acta Publica
- MNL OL P 1888 = Magyar Nemzeti Levéltér, Országos Levéltár, Családi levéltárak, Forgách missilisek
- MNL OL X 10871 W sorozat = Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Másolatok Gyűjteménye, Használati mikrofilmek, MF W3003-W3006 X 9567 - Ausztria - Österreichisches Staatsarchiv - Wien (Bécs) - Haus-, Hof- und Staatsarchiv - Kabinettsarchiv - Reichsrat (und Verstärkter Reichsrat) - Organisierungskommission - R (1852–1854)
- ÖStA AVA Nachlass Bach = Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Nachlass Bach, Briefe
- ÖStA HHStA Geheimakten = Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Geheimakten

Sajtóforrások

- Allgemeine Zeitung (1850)
- Budapesti Híradó (1848)

- Der Lloyd (1849, 1850)
- Die Presse (1850)
- Figyelmező (1849, 1850)
- Hölgyfutár (1850)
- Magyar Hírlap (1849, 1850)
- Österreichische Reichszeitung (1850)
- Pester Morgenblatt (1850)
- Preßburger Zeitung (1850)
- Religio (1850)
- Wiener Zeitung (1850)

Online elérhető forrásgyűjtemény

- ÖMR = Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, Abteilung II.: Das Ministerium Schwarzenberg 1848-1852 <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html>
Utolsó letöltés: 2023. október 30.

Röpiratok

- [Fiáth Ferenc] Értsük meg egymást! Budapest, Tettey N. és társai, 1875.
- Kemény Zsigmond: Forradalom után. Pest, Heckenast Gusztáv sajátja, 1850.
- [Ludassy Mór]: Drei Jahre Verfassungstreit. Leipzig, F. A. Brockhaus, 1864.
- Somssich Pál: Magyarországnak és királyának törvényes joga. Bécs, Jasper, Hügel und Manz, 1850.
- Széchenyi István „Blick”-je. Közli Papp Miklós. Kolozsvár, Stein János Erd. Muz. Egl. könyvtár bizománya, 1870.
- Szécsen Antal: Politische Fragen der Gegenwart. Wien, Jasper, Hügel und Manz, 1851.
- Török János: Magyarország primása. Közjogi és történeti vázolat. Laufer és Stolp, Pest, 1859.
- Zsedényi Ede: Ungarn's Gegenwart. Wien, Jasper, Hügel und Manz, 1850.
- Zsedényi Ede: Die Verantwortlichkeit des Ministeriums und Ungarns Zustände. Wien, Jasper, Hügel und Manz, 1851.

Forráskiadványok, memoárok

- Angyal Dávid (szerk.): Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Budapest, Pesti Lloyd Társulat, 1925.
- Asbóth János: Magyar conservativ politika. Budapest, Légrády Testvérek, 1875.
- Barta István (szerk.): Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Budapest, Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, 1952.
- Barta István (s.a.r. és szerk.): Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951.
- Berzeviczy Albert: Régi emlékek 1853-1870. Budapest, Révai testvérek irodalmi intézet, 1905.
- Dessewffy Emil: Alföldi levelek (1839-1840) és néhány toldalék (1841). A Magyar Királyi Egyetem betűivel, Buda, 1842.
- Fiáth Ferenc: Életem és élményeim I.-II. Budapest, Tettey Nándor Nyomdája, 1878.
- Fürsten Richard Metternich-WInnenburg: Metternich's nachgelassenen Papieren. VII. kötet. Bécs. Wilhelm Branmüller, 1883.
- Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. I. füzet. Buda, Egyetemi Nyomda, 1849.
- Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. II. füzet. Buda, Egyetemi Nyomda, 1849. Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1836-1848. I. kötet. Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny. 1903.
- Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1849-1859. II. kötet Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny. 1917.
- Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1860-1861. III. kötet Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny. 1918.
- Kákay Aranyos: Országgyűlési árny- és fényképek. Emich Gusztáv, magyar akadémiai nyomdász, Pest, 1861.
- Kákay Aranyos: A politika svindlerei. Fény és árnyképek. Grimm és Horovicz, Budapest, 1878.

- Kecskeméthy Aurél: Vázlatok egy év történetéből: 1860 october huszadikától 1861 octoberig. Pest, Emich Gusztáv, 1862.
- Kónyi Manó (szerk.): Deák Ferencz beszédei: 1842-1861. II. 2. kiad. Budapest, Franklin Társulat, 1903.
- Kübeck, Max (Hg.): Metternich und Kübeck: Ein Briefwechsel. Bécs. Carl Gerold, 1910.
- Kübeck, Max (Hg.): Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau. Bécs, Gerold und Comp, 1909.
- Lévay József (szerk.): Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből. Budapest, Franklin Társulat, 1899.
- Mayr, Joseph Karl (Hg.): Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859. Wien und Leipzig, Österreichischer Bundesverlag, 1931.
- Mikszáth Kálmán: A konzervatívokról. (Magyar Néplap, 1875. február 26. 9. sz.) In: Cikkek és karcolatok. Mikszáth összes műve 52. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó 1874-1875. 61-62.
- Somssich Miklós (szerk.): Somssich Pál beszédei 1843-1844. Budapest, Vajna és Bokor, 1942.
- Török János emlékirata s azon nemzeti petitiók, melyek az octoberi diplomát megelőzték. Pest, Nyomatott Nosáda Gyulánál, 1864.
- Wertheimer Ede (szerk.): Báró Ambrózy Lajos kiadatlan emlékirataiból. Budapesti Szemle. 1898. 95. (259-261)
- Wirkner Lajos: Élményeim: néhány lap 1825-től 1852-ig terjedő, nyilvános pályám naplójegyzeteiből. Pozsony, Stampfel, 1879.

Szakirodalom

- Adriányi Gábor: Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai. In: Világtörténet, 1993. 45-51.
- Adriányi Gábor: A Bach-korszak egyházpolitikája. Budapest, Kairosz Könyvkiadó Kft., 2009.
- Andics Erzsébet: Az egyházi reakció 1848–49-ben. Budapest, Szikra Kiadó, 1949.
- Andics Erzsébet: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-1849-ben. II. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952.

- Andics Erzsébet: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-1849-ben. III. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.
- Andics Erzsébet: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-1849-ben. I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- Andics Erzsébet: Metternich és Magyarország. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.
- Angelovics Helga: Vay Miklós Zemplén megyei követi működése az 1830. évi országgyűlésen. Történelmi Szemle, 2019. 61. évf. 3. sz. 433–450.
- Angelovics Helga: Vay Miklós Zemplén megyei közéleti pályakezdése (1825–1831). Aetas, 2019. 34. évf. 2. sz. 37–53.
- Angyal Dávid: Bevezetés. In: Angyal Dávid (szerk.): Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Budapest, Pesti Lloyd Társulat, 1925. 3-222.
- Asbóth János (névtelen közlés): Báró Sennyey Pál és gróf Apponyi Albert. Budapest, Révai Kiadó, 1884.
- Barany, George: Ungarns Verwaltung: 1848-1918. In: Wandruszka, Adam és Urbanitsch, Peter (szerk.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band II. Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Bécs, 1975. 306-468.
- Beke Margit (s.a.r.): A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-1948 között. Válogatta, bevezette, sajtó alá rendezte Beke Margit. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest 2015.
- Békés Márton, Majoros István (szerk.): A hagyomány elmélete: Tanulmányok a konzervativizmus tárgyköréből. Budapest, ELTE Művelődéstörténeti Tanszék, 2005.
- Békés Márton, Majoros István (szerk.): A hagyomány politikája: Fejezetek a konzervativizmus történetéből. Budapest, ELTE BTK Történeti Intézet, 2006.
- Beksics Gusztáv: I. Ferenc József és kora. In: Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története X. kötet. A modern Magyarország. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1894. 332-865.
- Beksics Gusztáv: Kemény Zsigmond: forradalom s a kiegyezés. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1883.
- Benedek Gábor: Kollektív amnézia: honvédtisztek hivatalvállalása a Bach-korszakban. In: (szerk.) Dobrossy István: Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai. Miskolc, 2003. 394-413.

- Benedek Gábor: A bürokratizáció történetéhez: az 1853-54. évi definitív rendezés személyi következményei. In: (szerk.) Kövér György: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon. Budapest, Századvég Kiadó, 2006.
- Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon: 1849-1865. I. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1922.
- Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon: 1849-1865. II. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1925.
- Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon: 1849-1865. III. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1932.
- Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon: 1849-1865. IV. kötet. Budapest, Franklin Társulat 1937.
- Berzeviczy Albert: Régi emlékek 1853-1870. Budapest, Révai testvérek irodalmi intézet.
- Buchmann, Bertrand Michael: Felix Fürst zu Schwarzenberg – Eine Karriere in der „Ersten Gesellschaft“. In: Zellenberg, Ulrich E. (szerk.): Konservative Profile. Ideen & Praxis in der Politik zwischen FM Radetzky, Karl Kraus und Alois Mock. Graz-Stuttgart, Leopold Stocker Verlag 2003. 67-102.
- Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2016.
- Buzinkay Géza: Az abszolutizmus első szakaszának sajtója 1849-1859. In: Szabolcsi Miklós (főszerk.): A magyar sajtó története II/1. 1848-1867. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 291–510.
- Cieger András: Deák Ferenc írásban és képben: miként ábrázolható a kiegyezés? Századok, 2017. 151. évf. 6. sz. 1247–1268.
- Czinege Szilvia: Apponyi György a reformkori országgyűléseken. In: Dobszay–H. Németh–Pap–Szijjártó–M. István (szerk.): Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselés és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig Magyar Nemzeti Levéltár; Eszterházy Károly Egyetem, Budapest; Eger 2020. 297-322.
- Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György a kortársak szemével. Történelmi Szemle, 2018. 9. évf. 4. sz. 611–624.
- Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok – kancellár és kancellária a reformkor végén. Századok, 2012. 146. évf. 3. sz. 609–662.

- Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György, a „fontolva haladó” kancellár. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2013.
- Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré. PhD. értekezés.
<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/169673/CzinegeTezis-magyar-t.pdf?sequence=5&isAllowed=y> Utolsó letöltés: 2023. január 19.
- Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás” 1849-1860. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.
- Deák Ágnes: „Az alattomos ellenforradalmi ellenállás szürke eminenciása”? Szógyény László 1848 őszén. *Acta Historica*, 2011. 133. évf. 12-13.
- Deák Ágnes: Dessewffy Emil újfajta közvetítő szerepben – 1860-1861. *Századok*, 2017. 151. évf. 3. sz. 549–574.
- Deák Ágnes: „Számon tartó és példává emelő ítélkezés” – forradalom és kiegyezés metszéspontján. In: *Kitörés a kánonból. Szabad György történetírói munkássága*. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Ráció, Budapest, 2018. 57–81.
- Deák Ágnes: Konzervatív kiegyezési kísérlet 1863 tavaszán. *Századok*, 2019. 153. évf. 6. sz. 1236–1247.
- Deák Ágnes: Közigazgatási határok és nemzetiségpolitika Magyarországon az 1850-es években. *Századok*, 155. évf. 2020 5. sz. 1055-1075.
- Deák Ágnes: Ismeretlen konzervatív kiegyezéstervezet – 1864. *Történelmi Szemle*, 63. évf. 2021. 2. sz. 241–258.
- Deák Ágnes: Politikusok a színpalak előtt és mögött, 1849–1850. In: *Szabad nemzet szabad hazában. Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára*. Szerk. Varga Zsuzsanna és Melkovics Tamás. L’Harmattan, Budapest, 2021. 265–274.
- Deák Ágnes: Társadalmi ellenállási stratégiák Magyarországon az abszolutista kormányzat ellen 1851-1852-ben. *Aetas* 10. évf. 4. sz. 1995.27-59.
- Deák Ágnes: Vonzások és taszítások: Dessewffy Emil konziliáriusi szerepben, 1859-1860. *Levéltári közlemények*, 2017. 88. évf. 1-2. sz. 241–259.
- Deák Ágnes: Ferenc József, az önkényúr? In: Fónagy Zoltán (szerk.): *A véreskezű kamasztól Ferenc Jóskaig. I. Ferenc József és a magyarok*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudomány Intézet, Budapest, 2018. 79-114.
- Deák Ágnes, Tamás Ágnes: *Sziszifuszok küzdelme. Kormányzat és sajtópolitika Magyarországon 1860-1875*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2021.

- Dénes Iván Zoltán: Az önrendelkezés érvényessége. Budapest, Magvető Kiadó, 1988.
- Dénes Iván Zoltán: Közüggyé emelt kiváltságörzés: a magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.
- Dénes Iván Zoltán: Liberális kihívásra adott konzervatív válasz. Budapest, Argumentum Kiadó, 2008.
- Dénes Iván Zoltán: Conservative Ideology in the Making. CEU Press, Budapest, 2009.
- Dessewffy Sándor: A Dessewffy nemzetség közéleti szerepe a Habsburg korszakban. Budapest, Kele, 1941.
- Dobszay Tamás: A rendi országgyűlés utolsó évtizedei 1790–1848. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2019.
- Fábiánné Kiss Erzsébet: A honárulók vagyonának lefoglalása és kezelése. Az 1848–1849-es pénzügyi adminisztráció egyik speciális feladata. Századok, 128. évf. 1994. 1. sz. 46-90.
- Fazekas Csaba: A Konzervatív Párt 1847. március 15-i értekezlete. Levéltári Közlemények, 2003. 74. 257–268.
- Fazekas Csaba: A Konzervatív Párt 1847. március 15-i értekezlete. Levéltári Közlemények, 2003. 74. évf. 257–268.
- Fazekas Csaba: Egy katolikus közíró a 19. században: Körmöczy Imre. Irodalomtörténeti Közlemények, 2012. 116. évf. 640–675.
- Fazekas Csaba: Katolikus egyháziak „platformja” a Konzervatív Pártban: Adalékok a partalakulás kezdeteihez a reformkori Magyarországon. In: Molnár András (szerk.) Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak. Zalaegerszeg, Zalaegerszegi Szabadelvű Kör, 1998. 73–112.
- Friedjung, Heinrich: Österreich von 1848 bis 1860. Band I. J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, Stuttgart und Berlin, 1908.
- Gergely András: Áruló vagy áldozat? Helikon Kiadó, Budapest, 1989.
- Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. Nyugat, Budapest, 1910.
- Hanák Péter: 1867 európai térben is időben (S. a. r. Somogyi Éva). Budapest, História Kiadó, 2001.
- Heckenast Gusztáv, Karácsonyi Béla, Lukács Lajos és Spira György (szerk.): A magyar nép története – rövid áttekintés. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1951.
- Heindl, Waltraud: Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich. Band 2: 1848–1914. Wien – Köln – Graz, Böhlau Verlag, 2013.

- Hermann Róbert: Megtorlás az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után. Press Publica, Budapest, 1999.
- Hermann Róbert: I. Ferenc József és a megtorlás. Új Mandátum K., Budapest, 2009.
- Hermann Róbert: Kossuth, az ördög. In: Aetas, 2009. 24. évf. 4. sz. 63-79.
- Hermann Róbert: Az együttműködés útjai, tévútjai, zsákutcája 1848-1849-ben – Magyar konzervatívok a túloldalon. Korunk, 2014. 25. évf. 11. sz. 31-41.
- Hidas I. Péter: Pacifikálás. Ferenc József hadserege Magyarországon 1849-1859. Történelmi Szemle, 35. évf. 1993. 3-4. sz. 243-257.
- Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. I.-II. kötet. Genf, Puky Ny., 1864.
- Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben I-III. kötet. Baráth Mór, Pest, 1872.
- Károlyi Árpád: Az 1848-diki törvénycikk az udvar előtt. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1936.
- Kletečka, Thomas, Schmied-Kowarzik, Anatol: Einleitung. In: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates. Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848-1852. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/show.html?document=MRP-1-2-05-0-00000000-einleitung.xml&directory=editions> Utolsó letöltés: 2023. október 29.
- Kletečka, Thomas: Die Installation der Autokratie: Von den Augusterlässen 1851 bis zur Demontage des Ministerrates 1852. In: Harm-Hinrich Brandt (szerk.): Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen EPOCHENBEGRIFF. Bécs, Köln, Weimer, Böhlau Verlag, 2014. 95-120.
- Kontler László (szerk.): Konzervativizmus 1593-1872. Szöveggyűjtemény. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.
- Lukács Lajos: A magyar nép története. III. rész (1849-től napjainkig). Budapest, Tankönyvkiadó, 1952.
- Lukács Lajos: Magyarország története az abszolutizmus és a dualizmus korában 1849-1918. I. füzet. Budapest, Tankönyvkiadó, 1957.c
- Manhercz Orsolya: Bécsi sajtópolitika a forradalom után (1849-1852). In: In Medias Res: Folyóirat a sajtószabadságról és a médiaszabályozásról, 4. évf. 1. sz. 2015. 103-127.

- Márki Sándor: Az 1848-49-ik évi szabadságharc története. In: Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története X. kötet. A modern Magyarország. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1894. 1–331.
- Melkovics Tamás: A reformkori főrendi ellenzék 1839–40-es zászlóbontása. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2020.
- Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Budapest, Szikra Kiadó, 1954.
- Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, I–XIII. Pest, Ráth Mór kiadása, 1857–1868.
- Németh G. Béla: A jozefinista illúzió fölvilágosítása 49 után, In: Uő: Létharc és nemzetiség, Budapest, Magvető, 1976. 414–444.
- Pálmány Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825-1848. I. kötet. Argumentum Kiadó – Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2011.
- Pap József: Kontinuitás és diszkontinuitás kérdése Magyarország vármegyei tisztikaraiban (A reformkor végétől a kiegyezést követő újjászervezésig). In: A szabadságharc leverésétől a kiegyezésig. Deák Ferenc Emlékezete: A Göcseji Múzeum konferenciái a Deák-évben. Zalaegerszeg, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága., 2004. 47-67.
- Pap József: Deák Ferenc az 1850-es években. In: Balogh Elemér, Sarnyai Csaba (szerk.): Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon: a 2003. november 4-5-én a szegedi városházán tartott konferencia előadásai. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005. 165-174.
- Papp László: A rendes bírósági szervezet változásai Magyarországon 1849–1861 között, In: Acta Juridica et Politica, 4. (2014) 157–167.
- Ress Imre: A neoabszolútizmus és a provizórium kronológiája. Budapest–Sofia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2022.
- Révész Imre: Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957.
- Romsics Ignác: Clio bővületében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Budapest, Osiris Kiadó, 2011.
- Rózsa Mária: Karl Beck mint a Journal des Österreichischen Lloyd tárcarovatának szerkesztője. Irodalomtörténeti Közlemények 2019. 123. évf. 4. sz. 533–542.

- Rózsa Mária: Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850-1920. Berichte und Forschungen 11. 2003. 59-141.
- Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie. In: Wolfram, Herwig (szerk.): Österreichische Geschichte 1804-1914. Bécs, Ueberreuter 1997.
- Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.
- Sashegyi Oszkár: Magyarország beolvasztása az ausztriai császárságba. Levéltári Közlemények, 39. évf. 1968. 63-104.
- Sashegyi Oszkár: Ungarns Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860. Institut für Geschichte der Universität Graz, 1979.
- Sashegyi Oszkár: A magyarországi polgári államrendszerek. Szerk. Pölöskei Ferenc–Ránki György. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat 1981. 81–139.
- Schrenck-Notzing, von Caspar (szerk.): Lexikon des Konservativismus. Leopold-Stocker Verlag, Graz-Stuttgart 1996.
- Seiderer, Georg: Liberalizmus és neoabszolutizmus. Alkotmánypolitika és igazgatási reform a Habsburg Birodalomban Alexander Bach minisztersége idején, 1849-1859. Aetas, 27. évf. 2012. 1. sz. 5-30.
- Seiderer, Georg: Österreichs Neugestaltung: Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849-1859. Bécs, ÖAW 2015.
- Sereg Péter – Koncz Ibolya Katalin: Gróf Székhelyi Mailáthok a haza szolgálatában. In: Publicationis Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, 34. (2016) 57–64.
- Somogyi Éva: Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.
- Somogyi Éva: Ferenc József. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.
- Spira György: Tarnóczy Kázmér kísérlete az 1848-i jobbágyszabadság megszorítására. In: Agrártörténeti Szemle, 1962, 4. évf., 1-2. sz. 266–277.
- Steier Lajos: I. A magyar konzervatív párt Magyarország átszervezésére vonatkozó memorandumának bevezető fejezete. In: Uő.: A tót nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben II. Okmánytár. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937. 314–326.

- Stickler, Matthias: Erzherzog Albrecht von Österreich: Selbstverständnis und Politik eines konservativen Habsburgers im Zeitalter Kaiser Franz Josephs. Husum, Matthiesen Verlag, 1997.
- Szabad György: Az önkényuralom kora. In.: Magyarország története 6/1-2. 1848-1890. Főszerk. Kovács Endre, szerk. Katus László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. 435–767.
- Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszutján (1860-61). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.
- Szabó Mátyás: A bírói szervezet változásai Győrben és a vármegyében a szabadságharc bukását követő évtizedekben (1849–1871). In: Tanulmányok a győri felsőbbbíráskodás történetéből a XIX–XX. század fordulóján. Szerk. Molnár Andrea – Széplaki László. Győr, Győri Ítéltábla, 2019. 9–28.
- Szekfű Gyula: A tizenkilencedik és a huszadik század. In: Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet VII. kötet. Budapest, Kir. M. Egyet. Ny., 1932.
- Szekfű Gyula: Három nemzedék: egy hanyatló kor története. Budapest, Élet Kiadó, 1920.
- Szilágyi Márton: Egy nemzeti ügy: Vörösmarty temetése. Századok, 2017. 151. évf. 3. sz. 537–548.
- T. Erdélyi Ilona: Az Akadémia tagjainak „magatartása” 1848–49-ben. „Igazolás az alább megnevezett magyar tudós Társasági tagok politikai magatartásáról”. In: Magyar Tudomány, 86. köt. 1979. 5. sz. 395–401.
- Thallóczy Lajos: Gróf Szécsen Antal. Budapest, Athenaeum, 1901.
- Ujváry Jolán: Saárdy Somssich Pál: 1811–1888. Kaposvár, Szabó L. Könyvny., 1936.
- Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Magverő Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Vaderna Gábor: Dessewffyék. A konzervativizmus három útja. Századok, 2017. 151. évf. 3. sz. 461–498.
- Varga János: Helyét kereső Magyarország: politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
- Velkey Ferenc: Egy reformkori baráti-politikai szövetség és próbája: Széchenyi István és Dessewffy Emil. Századok, 2017. 151. évf. 3. sz. 513–536.
- Véssey Lajosné Somssich Agatha: Somssich Pál élete. Budapest, Dr. Vajna és Bokor 1944.

- Völgyesi Orsolya: Gróf Dessewffy Emil az 1843–44. évi országgyűlésen. Századok, 2017. 151. évf. 3. sz. 499–512.
- Wertheimer Ede: Neue Beiträge zur Geschichte der ungarischen Altkonservativen I. Ungarische Rundschau, 1915. Bd. 4. Nr. 3-4. 848–870.
- Wertheimer Ede: Neue Beiträge zur Geschichte der ungarischen Altkonservativen II. Ungarische Rundschau, 1916-17. Bd. 5. Nr. 1. 107–129.
- Wertheimer Ede: Zur Geschichte der ungarischen Altkonservativen I. Ungarische Rundschau, 1913. Bd. 3. Nr. 4. 737–756.
- Wertheimer Ede: Zur Geschichte der ungarischen Altkonservativen II. Ungarische Rundschau, 1914. Bd. 4. Nr. 1. 52–78.
- Wertheimer Ede: Ungedruckte Tagebuchblätter des Hofkanzlers Baron Samuel Jósika. Österreichische Rundschau XIX. kötet 3. füzet 190–205.
- Zakar Péter – Kozári József: A „hosszú” 19. század (1789-1914). In: Salamon Konrád (főszerk.): Világtörténet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. 733-758.
- Zakar Péter: Egyház és (ellen)forradalom. Korunk, 2014. 25. évf. 11. sz. 42–50.
- Zakar Péter: Adalékok a felföldi mértékletességi egyesületek történetéhez. Ján Andráscsik szlovák katolikus pap élete. In: Századok, 2015. 149. évf. 5. sz. 1211-1246.
- Zibolen Endre: Az Entwurf kiterjesztése Magyarországra. In: Magyar Pedagógia, 1984. 84. évf. 2. sz. 423-441.

Függelék

Elkülönítettük a többiektől a vezető konzervatív politikusokat; a dolgozat elején említetteken kívül ide került Zichy Ferenc gróf, illetve azok a személyek, akik meghívást kaptak az 1849. februári titkos magyar bizottságba. Utánuk következnek azok a konzervatívok, akik szintén ellenzéki szerepben tűntek fel 1849 és 1852 között, de nem sorolhatók az elsővonalbeliek közé. Végül egy olyan szűk csoportot is elkülönítettünk, akik végig hivatalt vállaltak a neoabszolutizmus alatt, ám a dolgozatban szintén szó volt róluk.

Vezető konzervatív politikusok

Andrássy György gróf (1797–1872)

1825-ben Torna megye követe, 1830-tól a felsőtábla tagja, 1844 és 1848 között Sáros megye főispánja, korábban pedig Gömör megye főispáni helyettese 1838 és 1842 között. 1848–1849 folyamán az ő elnöklete alatt intézte egy tizenkét fős bizottság a Gazdasági Egyesület ügyeit – mely egyesületet Széchenyi István és ő alapított 1835-ben. A Konzervatív Párt alapító gyűlésének résztvevője. Az 1848-as márciusi pesti forradalom után is részt vett az országgyűlés munkájában, a földesurak és jobbágyok közti kompromisszumos megegyezést szorgalmazta, úgy vélte, „az úrbéri viszonyoknál tett intézkedésekben visszalépés többé nem történhetvén”,⁷⁴⁵ elfogadt a jobbágyfelszabadítást. A népképviselői országgyűlésen felszólalt a népképviselői országgyűlés képviselőinek adandóapidíj ellen. 1848. júliusában az országgyűlés engedélyével elhagyta a diétát és Bécsbe távozott. 1849 nyarán Gömör, Szepes és Torna megyék polgári kerületi főbiztosává nevezte ki Haynau. A Gazdasági Egyesület elnökeként felhasználta az egyesületet a konzervatív tábor céljai érdekében majd az 1850-es évek közepétől. Aláírta az 1850-es közös konzervatív emlékiratot.

Apponyi György gróf (1808–1899)

1808-ban született Pozsonyban, 1840-ben Sztáray Mihály unokáját, Júliát vette feleségül. Jogi tanulmányai után a királyi akadémia jurátusa, illetve Tolna megyei aljegyző lett. 1829-ben fogalmazógyakornokként a Magyar Udvari Kancelláriához került, 1832-től titkári beosztásban folytatta ott hivatali tevékenységét. 1835-től császári és királyi kamarás, 1840-től táblabíró. Először az 1839–1840-es országgyűlésen vett részt, a főrendi házban a fiatal konzervatívok között foglalt helyet, 1843–1844-ben pedig már a fontolva haladók vezére lett a diétán. Az

---

⁷⁴⁵ Budapesti Híradó, 1848. március 28. 797. szám. Országgyűlés.

1840-es években megváltozott birodalmi politikában fontos pozíció jutott neki: 1844-től másod- és alkancellár, 1846-ban másodkancellár, 1847-ben pedig főkancellár lett, a nevéhez kapcsolódott az úgynevezett adminisztrátori rendszer bevezetése. Az egyébként betegeskedő Apponyi 1848. március 13-án, még a pesti forradalom előtt lemondott kancellári tisztségéről, és visszavonult a magyarországi politikától. 1849 kora tavaszán az ő elnöklete alatt ült össze Bécsben titkos magyar bizottság, majd 1852-ben is meghívták a magyarországi definitívumot előkészítő bizottságba.

Barkóczy János gróf (1798-1872)

Vas megyei arisztokrata, császári királyi kamarás Az 1843–1844-es országgyűlésen beválasztották a pénzügyi bizottság tagjai közé, többek között ifjabb Mailáth György, Széchenyi István, Batthyány Lajos, Zichy Ferenc és Apponyi György társaságában. Részt vett az utolsó rendi országgyűlés felsőtáblájának munkájában is, azonban 1848. júliusában felmentették. 1849-ben tagja lett a februári bécsi titkos magyar bizottságnak. Aláírta az 1850-es konzervatív memorandumot

Dessewffy Emil gróf (1814–1866)

1830-tól Szabolcs megye tiszteletbeli jegyzője lett, 1835-ben a Gazdasági Egyesület választmányi tagjává választották. 1844-ben átvette a konzervatív szellemiségű Budapesti Hiradó szerkesztését, ekkor vett részt először a pozsonyi országgyűlésen. Egyik célja volt a közteherviselés megvalósítása, az úrbéri terhek megváltása, több politikai röpiratot is megjelentetett gazdaságpolitikai kérdésekben. 1848–1849-ben aktív politikai szerepet nem vállalt, elutasította az együttműködést a magyar kormánnyal, emlékirataival igyekezett a birodalmi kormányzatot támogatni. Tagja volt az 1849. tavaszi bécsi titkos magyar bizottságnak, és közvetlen kapcsolatban állt a bécsi politikai vezetéssel. A konzervatív tábor fő teoretikusának számított, ő szövegezte 1850-ben közös memorandumukat is.

Jósika Samu báró (1805–1860)

Erdélyi arisztokrata politikus. 1825-től az Erdélyi Udvari Kancellária fogalmazója, 1827-től titkára, 1829-től Torda megye főispáni helytartója, 1831-től a Magyar Udvari Kancellária udvari tanácsosa. 1834-ben az erdélyi országgyűlés aulikus regalistája, ahol feladata és célja az ellenzék letörése volt. 1835 és 1837 között ismét Bécsbe került a kancelláriára. 1839-ben már a pozsonyi országgyűlésen vett részt, 1841 és 1842 között a büntető törvénykönyvvel foglalkozó országos választmány tagjaként tevékenykedett. 1844-ben az erdélyi kancellária alelnökévé nevezte ki V. Ferdinánd, majd 1846-ban erdélyi kancellárrá. 1848 márciusában részt

vett Bécsben a dietális bizottság ülésein, melyen az áprilisi törvényeket tárgyalták meg. 1848. április 10-én, a Magyarország és Erdély unióját kimondó törvénycikkely jóváhagyása nyomán lemondott kancellári pozíciójáról. 1849 késő tavaszán felmerült a neve mint Magyarországra küldendő császári biztos. Aláírta a közös konzervatív memorandumot 1850-ben.

ifj. Mailáth György (1818–1883)

Az 1839–1840-es országgyűlésen Baranya megye követe volt. A diéta napirenden lévő kérdéseiben egyetértett Széchenyi Istvánnak a Hitelben megfogalmazott elveivel. Az 1843–1844-es országgyűlésen szintén Baranya követeként vett részt. Az országgyűlés után baranyai alispánná nevezték ki majd főispánná nevezte ki V. Ferdinánd, 1848. áprilisában rövid ideig főispáni helytartóként is tevékenykedett Baranyában a főispáni tisztség átszervezését követően, ám ezalatt hat hónapig szabadságon volt és külföldre ment. Az 1848-as népképviselési országgyűlés októberi feloszlását követően visszavonult a politikától. Az Ideiglenes Polgári Igazgatás alatt, 1849 februárja és szeptembere között királyi biztosként működött Baranya megyében. 1849 decemberében visszautasította a nagyváradi miniszteri biztosi tisztséget. Aláírta a közös konzervatív memorandumot 1850 tavaszán.

Sennyey Pál báró (1822–1888)

1841-től Zemplén megye aljegyzője, 1842-től főjegyzője volt, majd titkár a Helytartótanácsban. 1846-ban az Udvari Kancellária elnöki titkárságán alkalmazta Apponyi György, és császári királyi kamarássá is kinevezte az uralkodó. Az utolsó rendi országgyűlésen Zemplén megyét képviselte követként. 1848. szeptember elején Kossuth Lajosnak a szabadságharcot előrevetítő beszéde után a dinasztiával való szívélyes viszony fenntartására szólított fel. A képviselői posztról történt lemondása után visszavonult a politikai élettől, és zempléni birtokaira tért vissza. 1849 elején Windischgrätz főparancsnok királyi biztosi tisztséggel kínálta, de Sennyey visszautasította azt. Részt vett májusban a konzervatívok Kempen szervezte pozsonyi gyűlésén, de a szabadságharc leverése után ismét visszavonult családi birtokaira. Aláírta a közös konzervatív memorandumot 1850 áprilisában.

Szécsen Antal gróf (1819–1896)

1819-ben született Budán, szoros barátságban állt ifj. Mailáth Györggyel és Cziráky Jánossal. Első nyilvános szereplésére 1835-ben Pozsega megyében került sor, majd a család hosszabb időre Bécsbe költözött. A császárvárosban közeli kapcsolatot alakított ki az ifjú bécsi arisztokratákkal, köztük Alfred Windischgrätz herceggel. Leginkább a diplomáciai pálya vonzotta, ám előbb a belpolitikai életben szerzett tapasztalatot. 1838-ban Moson megye

aljegyzője, majd főjegyzője lett, később a felsőtábla tagjaként részt vett az 1839–1840-es országgyűlésen. Ekkor ismerkedett meg Jósika Samuval és Dessewffy Auréllal, valamint Szőgyény László mellett volt jurátus. Az országgyűlés után fogalmazóként a Magyar Udvari Kancellária hivatalnoka lett. Felkeltette Klemens Metternich kancellár érdeklődését, aki szárnyai alá vette az 1843 óta kancellári titkárként működő Szécsent. Az 1843–1844-es országgyűlésen szorosabb kapcsolatot épített ki a konzervatívok fiatal generációjával: Apponyi Györggyel, Dessewffy Emillel, Ürményi Józseffel és Barkóczy Jánossal. 1846-ban ifj. Mailáth Györggyel európai körútra indult. Apponyi és Jósika kancellársága idején cikket írt a Dessewffy Emil szerkesztette Budapesti Hiradóba. Az utolsó rendi országgyűlésen is részt vett, a februári francia forradalom után a diéta feloszlatása mellett foglalt állást. Részt vett az áprilisi törvények országgyűlési vitájában, szentesítésük után viszont elfogadta őket. Ezt követően jobbára Bécsben tartózkodott. 1849-ben felmerült a neve mint Magyarországra küldendő császári biztosé. Lamberg Ernesztinát, az 1848 szeptemberében Pesten meggyilkolt Lamberg Ferenc gróf altábornagy lányát vette feleségül. 1850 tavaszán a bécsi kormány megbízásából Londonban tartózkodott, így a közös konzervatív memorandumot nem tudta aláírásával ellátni, azonban 1851-ben a memorandum elveihez illeszkedő röpirattal lépett a nyilvánosság elé.

Szentiványi Vince (1811–1868)

1811-ben született a Zemplén megyei Málcán. Jogi tanulmányai után királyi táblai jegyző, majd 1839-ben főjegyző lett Zemplénben. 1835-től a Helytartótanács titkára, 1845-től helytartótanácsi tanácsos. Tagja volt az 1846-ban felállított, Széchenyi István vezette közlekedési bizottságnak. 1848-ban visszavonult a magyarországi politikától. Tagja volt az 1849. februárjában alakult titkos magyar bizottságnak, majd Haynau igazgatása alatt betöltötte a pesti polgári kerületi főbiztosi tisztséget, melyről 1850 tavaszán távozott. Még lemondása előtt visszautasította a pesti kerületi miniszteri biztosságot. Az 1850-es konzervatív memorandumot vélhetően éppen főbiztosi állása miatt nem írta alá.

Szőgyény László (1806–1893)

Bécsi, majd pesti tanulmányai után Pest megye tiszteletbeli al-, majd főjegyzője lett, 1832-ben pedig a Magyar Udvari Kancellária titkára. Az 1839–1840-es országgyűlésen nádori ítélmesterként vett részt, majd udvari tanácsossá nevezte ki V. Ferdinánd. A forradalom előtt alkancellár volt, részt vett Bécsben az áprilisi törvények előzetes tárgyalásain. Ezt követően a magyarországi politikai élettől visszavonult Fejér megyei birtokaira, ahol községének nemzetőr kapitányává is megválasztották, ám nem vett részt aktívan a közéletben. 1849 januárjában

Windisch-Grätz hadparancsnok megbízta a magyarországi Ideiglenes Polgári Igazgatás vezetésével, mely pozíciót 1849 júniusáig töltötte be. Az 1850. évi konzervatív memorandumot nem írta alá, ám aktívan kivette részét a tábor tevékenységéből. 1851-től a birodalmi tanács tagjává nevezte ki I. Ferenc József, így a konzervatívok elsőszámú bécsi emberének számított.

Ürményi József (1807–1880)

Császári és királyi kamarás, 1838 és 1839 között Fejér megye alispánja, 1839–1840-ben Fejér megye követe az országgyűlésen, majd királyi táblai ülnök, 1841 és 1846 között alnádor, 1845-től Tolna megye főispánja 1848 májusáig. A politizálástól a forradalom után sem szándékozott visszavonulni, megpróbált soproni képviselőként bejutni az országgyűlésbe – de nem választották meg képviselőnek. A forradalom idején Bécsben tartózkodott, ahol egyike volt a bécsi kormánnyal tárgyaló konzervatívoknak. A forradalom után is a konzervatív tábor első vonalához tartozott, részt vett az 1849. februári magyar titkos bizottsági munkálatokban. 1848. december 19-én kinevezték Pozsony megye királyi biztosává, azonban azt elutasította.

Zichy Ferenc gróf (1811–1900)

1811-ben született Pozsonyban. Jogi tanulmányai végeztével Pest megyében, majd a Magyar Udvari Kancellárián dolgozott titkárként. 1839-ben Fiume alkormányzójának nevezték ki, 1841-ben pedig ő alapította Pozsony első takarékpénztárát, később a város váltótörvénytörvényének elnöke lett. Jelentős részt vállalt Magyarország vasúti hálózatának fejlesztése érdekében. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1847-ben Budára költözött, ahol a Helytartótanács alelnökévé nevezte ki V. Ferdinánd Széchenyi István minisztersége idején államtitkári pozíciót töltött be. 1848 szeptemberében követte Széchenyi példáját, ő is lemondott, majd hazautazott Pozsonyba. Miután nagybátyját, Zichy Ödön gróftól Görgei Artúr hazaárulás vádjával kivégeztette, teljesen szembefordult a magyar kormánnyal. 1848 őszén pozsonyi királyi biztos lett, 1849 januárjában az ő neve is felmerült a februári titkos magyar bizottság felállításakor, de végül nem kapott felkérést. 1849 nyarán főhadbiztos lett, az oroszországi sereg mellé kinevezett császári biztos. 1851-től a birodalmi tanács tagja volt.

További konzervatívok ellenzéki pozícióban

Ambrózy György báró (1807–1867)

Ambrózy István, illetve Ambrózy Lajos testvére. 1838-tól főszolgabíró Temes megyében, 1844-ben Temes megye követének választották, 1845-től 1848-ig Temes megye alispánja volt.

1845-ben István testvéréhez hasonlóan bárói rangot kapott. Hivataláról 1848 áprilisában mondott le. 1850-ben aláírta a konzervatívok közös memorandumát.

Ambrózy István báró (?–1854)

1847 és 1848 között temesi alispán. Részt vett az utolsó rendi országgyűlésen, de a népképviselési országgyűlésen már nem. Aláírta az 1850-es konzervatív memorandumot.

Ambrózy Lajos báró (1803–1890)

Testvéreivel ellentétben már 1838-ban bárói rangra emelte V. Ferdinánd. 1835-től Temes megye alispánja, 1841-től királyi kamarai igazgató, 1845-től Temes megye főispáni helytartója. Az 1848. áprilisi törvények kihirdetése és a magyar felelős kormány felállítása után Bécsbe távozott, majd 1848 májusában visszatért temesi birtokaira. 1848. október 3-tól a császári oldalon foglalt helyet. 1849 elején királyi biztosi tiszteletet töltött be, 1849 végén azonban már visszautasította az egri polgári kerületi főbiztosi pozíciót.

Babarczy Antal (1813–1881)

Csongrád megye szolgabírója, 1840-től helytartósági titkár, 1845 és 1848 között helytartótanácsi tanácsos. Az 1847–1848. évi rendi országgyűlésre csongrádi követnek választották Klauzál Gáborral szemben. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. A forradalomban nem vett részt, de 1848 márciusában tagja volt a királyhoz tartó országgyűlési küldöttségnek. A forradalomban nem vett részt, 1849. januárjában Pest megye és a Jász-Kun Kerület királyi biztosává, majd nagyváradai miniszteri biztossá nevezték ki, ám ez utóbbi posztot visszautasította. Neve felmerült mint a Geringer báró császári biztos mellé kinevezendő bizalmi személyé. A császári hadsereg élelmezési biztosi posztját is betöltötte. 1846-ban kapott szegedi díszpolgári címét a város 1848-ban visszavonta. A bécsi vezetés 1850 tavaszán a konzervatív tábor egyik „ügynökeként” tartotta számon, így lapindítási szándékát is megtagadták; megszűnéséig aktívan támogatta a konzervatív Figyelmező című lapot.

Batthyány János gróf (1784–1865)

A népképviselési országgyűlésen egészségügyi okokból nem vett részt. 1849 májusában részt vett a Kempen pozsonyi katonai kerület parancsnoka elnöklete alatt Pozsonyban tartott konzervatív tanácskozáson. Aláírta a konzervatívok 1850. tavaszi memorandumát.

Bretzenheim Ferdinánd herceg (1801–1855)

Észak-magyarországi földbirtokos, a sárospataki vár tulajdonosa. Szoros kapcsolatot ápolt Széchenyi Istvánnal, A forradalmi kormányokkal ugyanakkor nem ápolt barátságos viszonyt. Egy 1848. novemberi, a Nemzeti című újságban megjelent, ironikus hangvételű újságcikk a zempléni önkéntesek elégtelen felszerelése kapcsán úgy nyilatkozott: „herceg Brezenheim Ferdinánd adott egy szélütötte lovat”. Telkibányai porcelángyárát és vele teljes vagyonát elkobozta a Batthyány-kormány, miután Bretzenheimet és feleségét, Schwarzenberg Karolina hercegnőt „hűtlennek” nyilvánította. A forradalmi időszakot a herceg Bécsben töltötte. Az 1850. tavaszi konzervatív memorandum egyik aláírója. 1851 nyarán a konzervatív tábor szószólójaként lépett fel a bécsi kormány ellenében.

Cziráky János gróf (1818-1884)

Jogi tanulmányai után külföldi tanulmányútra indult, majd a Magyar Udvari Kancellária fogalmazója lett. Először 1843-ban vett részt az országgyűlés felsőtábláján. 1845-ben királyi táblai bírónak nevezték ki. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1848-ban visszavonult a politikától, és Pozsonyba költözött. 1850-től a bécsi legfelsőbb törvényszék osztályvezetője lett. 1849-ben hadseregbiztosi tisztet töltött be, 1849 decemberében azonban lemondott a pozsonyi polgári kerületi főbiztosi pozícióról. Aláírta a közös konzervatív memorandumot 1850 tavaszán. 1850 júniusában ennek ellenére meghívták a magyarországi provizórium tervezetét kidolgozó bizottságba. 1850 nyarán a pesti törvényszéki kerület élére került. 1850 szeptemberében Szent István-rendet adományozott számára Ferenc József. 1852 januárjában bírósági referensként részt vett a magyarországi definitívumot előkészítő bizottság munkálataiban is.

Czindery László (1792–1860)

1825-ben Somogy megye alispánja és országgyűlési követe, 1839-től alispán, 1844-ben pedig Vas megye főispáni helyettese. 1839-től 1849-ig a Gazdasági Egyesület másodalelnöke volt, mezőgazdasági munkáiról és gazdasági fejlesztéseiről ismert. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1848 tavaszán lemondott somogyi főispáni helyettesi címéről, birtokait 1849 tavaszán a somogyi megyegyűlés elkobozta. 1849 elején királyi biztosi tisztet töltött be a Windisch-Grätz-féle közigazgatás időszakában. 1850 szeptemberében Lipót-rendet kapott Ferenc Józseftől.

Dőry Gábor (1803–1871)

Jogi tanulmányai után Tolna megye alszolgabírója, 1836-tól 1840-ig másodalispánja, 1840 és 1845 között pedig első alispánja. 1845-től a királyi ítélőtábla bírója. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1849 elején királyi biztosi pozíciót töltött be, majd az év végén fehérvári kerületi főbiztos lett. 1849 decemberétől pedig a nagyváradi kerületi miniszteri biztosi tisztséget töltötte be. 1850 nyarától aztán a nagyváradi törvényszéki kerület élére nevezték ki.

Eszterházy Ferenc gróf (1804–1885)

A népképviselői országgyűlésről engedéllyel külföldre távozott. 1850 tavaszán aláírta a közös konzervatív memorandumot.

Fiáth Ferenc (1815–1885)

Jogi tanulmányai után Veszprém megyében lett aljegyző, 1844-től Fejér megye alispánja, 1845-től pedig helytartótanácsi tanácsos. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. Az 1848. áprilisi törvények kihirdetése után alispáni tisztségéről lemondott, és birtokaira vonult vissza; 1848 szeptemberében nemzetőrségi parancsnokká választották. Visszaemlékezésének tanúbizonysága szerint jó kapcsolatot ápolt a konzervatívok első vonalával. 1849 elején királyi biztos volt Zala és Veszprém megyékben. Ezután távol maradt a politikától.

Gaál Eduárd (1808–1883)

1845-től részt vett a Tolna megyei közgyűléseken. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1848 márciusában részt vett a királyhoz küldött küldöttségben. A Windisch-Grätz-féle közigazgatás időszakában királyi biztosként tevékenykedett, majd 1849 nyarán hadseregbiztosi posztot töltött be. A szabadságharc lezárulta után székesfehérvári polgári kerületi főbiztossá nevezték ki, 1850-ben pedig Békés, Csanád és Csongrád kerületi főbiztosa lett.

Gyertyánffy Dávid (1794–1878)

Kancelláriai udvari tanácsos, 1845-től Torontál megye főispáni helytartója. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. Az utolsó rendi országgyűlésen a felsőtábla tagja. Királyi biztosként tevékenykedett 1849 elején.

Hedry Ernő (1816–1896)

1839-ban Sáros megye alszolgabírója, 1846-tól alispánja. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. A Windisch-Grätz-féle igazgatás időszakában királyi biztosként működött.

Járy György (1804–1875)

1843–1844-ben Pest megyei követ, királyi udvari tanácsos, később Schwarzenberg miniszterelnök egyik bizalmi embere volt. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. Neve felmerült 1849 elején a februári titkos magyar bizottsággal kapcsolatban, de végül nem kapott felkérést.

Kapy Ede (1817–1886)

1848 előtt Sáros megye főszolgabírója és alispánja, az utolsó rendi országgyűlésen a konzervatívok egyik prominens tagja. A szabadságharc alatt Welden főparancsnoksága idején hadseregbiztos, majd egri polgári kerületi főbiztos volt. A főbiztosság megszűnte után a kassai kerületi miniszteri biztosi posztot töltötte be, 1850 szeptemberétől, ideiglenes jelleggel.

Luka Sándor (1802–1872)

Az 1830-as években még a liberális ellenzék tagja volt, előbb alispán, majd főispáni helyettes lett Hont megyében. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1848-ig honti főispáni helytartó, ahol hírhedté vált a szabadelvű elemek kiiktatásáról a megyei közgyűlésből. A Windisch-Grätz-féle igazgatás időszakában királyi biztosként tevékenykedett. 1850 nyarán a pesti igazságügyi miniszteri biztosi pozíciót töltötte be.

id. Mailáth György (1786–1861)

Jogi tanulmányai után 1809-től 1810-ig aljegyzőként, 1811-ben főjegyzőként, 1814-től pedig pozsonyi első alispánként működött. Már az 1811-es országgyűlésen részt vett Pozsony megye követeként. 1821-től helytartótanácsi tanácsos, 1822-től ítélmester, 1825-től személynök, 1839-től pedig országbíró és udvari tanácsos. 1828-tól Hont megyei főispán. Az 1848. áprilisi törvények bécsi tárgyalásán is részt vett. 1848. decemberében tagja volt annak a bizottmánynak, amelyet az országgyűlés Windisch-Grätz táborába küldött tárgyalni. 1850 tavaszára már visszavonult az aktív politikától és zavari birtokán élt.

id. Majthényi László (1797–1881)

1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. A népképviselői országgyűlés ideje alatt Pesten élt, de az országgyűlésen nem vett részt. A Windisch-Grätz-féle igazgatás alatt királyi biztos, ám a pozícióról 1849. áprilisában tisztázatlan okokból lemondott. Aláírta a közös konzervatív memorandumot 1850 tavaszán. 1850-ben Pest, 1851-ben Hont és Trencsén megyék császári királyi főnöke.

ifj. Majthényi László (1820–1908)

1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1845-től 1846-ig Hont megye alispánja, a Windisch-Grätz-féle igazgatás idején királyi biztosi, Welden főparancsnoksága alatt hadseregbiztosi pozíciót töltött be. Aláírta a konzervatív memorandumot 1850 tavaszán. 1850 nyaráról Pest megye megyefőnöke.

Pallavicini Alfonz örgróf (1807-1875)

Császári királyi kamarás, tábornok, Csongrád megyei földbirtokos. A forradalom alatt a császári oldallal szimpatizált, ami miatt a Batthyány-kormány hazaárulónak bélyegezte. 1850 tavaszán aláírta a közös konzervatív memorandumot.

Péchy Imre (1789–1864)

Császári királyi kamarás, udvari tanácsos, majd 1847-től 1848-ig zágrábi főispánvált. 1849 elején a Windisch-Grätz-féle igazgatás időszakában tornai királyi biztos, Welden főparancsnoksága alatt főhadbiztos. 1849 nyarán szepesi polgári kerületi főbiztos, majd hadseregbiztos. „muszkavezető” is Fjodor Vasziljevics Rüdiger lovassági tábornok mellett.

Péchy Manó gróf (1817–1889)

Jogi tanulmányai után az 1839–1840-es országgyűlésen Abaúj megye követeként vett részt, ahol megyei al-, majd főjegyző is volt. 1843–1844-ben pedig már főrendiház tagjaként jelent meg Pozsonyban, mivel 1841 és 1848 között Zemplén megye főispáni helytartója volt. 1848-ban elindult a kassai képviselői tiszteret, de nem választották meg; ezért az országgyűlés főrendi tagja volt. Részt vett 1849. májusában a Kempen vezette, konzervatívok gyűlésén. 1848 és 1849 folyamán semleges álláspontra helyezkedett, és birtokaira vonult vissza. Aláírta a konzervatívok 1850-es memorandumát.

Rohonczy Ignác (1802–1867)

A reformkorban a magyar kancellárián udvari tanácsos, referens és Sopron megyei adminisztrátor. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1848. márciusában a címről lemondott. 1849 nyarán az elsők között nevezték ki királyi biztossá, majd soproni polgári kerületi főbiztossá. Pécsi kerületi főbiztosi kinevezését azonban 1849 szeptemberében visszautasította. 1850 nyarától azonban újra hivatalban találjuk, ugyanis a soproni kerületi igazságügyi miniszteri biztosi tiszteletet töltötte be.

Somssich Pál (1811–1888)

Tanulmányai befejezése után nagybátyja, Somssich Pongrác mellett volt joggyakornok, aki ekkor az országos szervező bizottság közjogi-közigazgatási bizottságának tagja, és Baranya megye első alispánja volt. 1830-ban apja kívánságára hazatért, és Somogy megye aljegyzője lett. Gróf Schödegg József helyett mint „követi küldött” részt vett az 1830. évi országgyűlésen. 1837-től táblabírónak választották. 1838-ban külföldi tanulmányútra indult, hazatérése után ismét bekapcsolódott a megyei közéletbe. Az 1843–1844-es országgyűlésen Somogy megye követeként részt vett – vélhetően a liberális szellemiségű követutasítások szerkesztésében ő maga is részt vett. A Konzervatív Párt tagjaként működött, de működése a liberális ellenzék elismerését is elnyerte. 1845-ben V. Ferdinánd helytartósági tanácsossá nevezte ki. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. 1847-ben királyi biztosként vett részt a baranyai tisztújításon, ugyanebben az évben a megye országgyűlési követének is megválasztotta. A diétán jelentősen kivette részét a konzervatívok szervezkedéséből, mint a párt vezérszónoka. Tagja volt a március 15-én a királyhoz küldött országgyűlési bizottságnak. A pesti forradalom után a Baranya megyei közgyűlés leváltotta Somssichot, és új követet küldött helyette Pozsonyba. Az új kormány kinevezése után lemondott a helytartósági tanácsosi posztról. Belépett a nemzetőrségbe 1848 nyarától nővérénél, Latinovics Lajosnénál, illetve nagynénjénél, Siskovics Józsefnénál a Bácskában tartózkodott. 1849 végén és 1850 elején a Figyelmező című lapban jelentek meg cikkei, majd 1850-ben röpiratban is bírálta a birodalmi kormány magyarországi politikáját.

Széchenyi Pál gróf (1789–1871)

Széchenyi István fiatalabb bátyja, császári királyi alezredes, 1820-tól császári királyi kamarás. 1848-ban 10 000 forinttal segítette a magyar államot. Nem vett részt a népképviseleti országgyűlésen. 1850 tavaszán aláírta a közös konzervatív memorandumot.

Szirmay István gróf (1794–1857)

Szirmabesenyői földbirtokos, császári alezredes, ítélőmester. A forradalmat a kezdetektől elítélte. Már 1848 márciusában csapatokat állított ki a forradalom ellen, és azok alezredese lett. Decemberben is csapatokat szervezett Sáros megyében a császáriak megsegítésére 1849. május 23-án a konzervatívok a Kempen pozsonyi kerületi katonai parancsnok hívására rendezett pozsonyi gyűlésük alkalmával egy kiáltványt adtak ki, melyben Szirmay példájának követésére hívták fel az arisztokratákat. 1850. tavaszán aláírta a közös konzervatív memorandumot.

Szirmay Sándor gróf (1797–1877)

Eleinte 1848-ban részt vett a népképviselői országgyűlés felsőházának munkájában, majd júliusban engedéllyel távozott. Egy évvel később, 1849 júliusában már Ung, Bereg és Ugocsa megyék polgári kerületi főbiztosává nevezték ki, 1849 őszén pedig kassai kerületi főbiztos lett belőle. 1850 tavaszán családi okokra hivatkozva lemondott a pozícióról. 1850 szeptemberében Ferenc József Szent István-renddel tüntette ki a forradalom és szabadságharc alatt tanúsított hűsége elismeréseként.

Tallián Sándor (?–?)

Helytartótanácsi fogalmazó, majd 1845-től titkár. 1846-ban aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát. Welden főparancsnoksága idején hadseregbiztosi pozíciót vállalt, majd 1850 nyaratól Somogy megye megyefőnöke lett.

Waldstein János gróf (1809-1876)

Széchenyi István ifjúkori barátja – 1830-ban együtt utazták be az Al-Duna vidékét. Megélhetési okokból vállalt – kamarási és belső titkos tanácsosi – hivatalt Budán és Bécsben, ám 1849-ben a festészet felé fordult. Politikai beállítottságát jelzi, hogy 1847-ben párbajra hívta ki Kossuthot, miután élesen bírálta a felsőtábla konzervatív tagjait. Aláírta az 1850-es konzervatív emlékiratot.

Wirkner Lajos (1802–1882)

Bécsben született, tanulmányait is ott végezte. 1825-től a Magyar Udvari Kancellárián fogalmazó, majd udvari tanácsos, 1833-ban pedig kancelláriai titkár lett, illetve a magyar ügyek referense az Államkancellárián. Szoros kapcsolatot ápolt Metternichhel. Az 1848-as forradalom

után visszavonult a politikától. 1849-ben tagja volt a februári titkos magyar bizottságnak, 1850 tavaszán és nyarán Bécsben már mint a konzervatívok „ügynökét” tartották számon. 1852-ben nyugdíjazták.

Zichy Félix gróf (1810–1885)

1839-től császári királyi kamarás, 1845 és 1848 között főispáni helyettes Vas megyében. Az utolsó rendi országgyűlésen (Ürményivel és Szécsen Antallal együtt) szorgalmazta az országgyűlési ifjúság megregulázását. 1848. március elején bevásztották a felsőtábla közteherviselést vizsgáló országos. A népképviselési országgyűlésen nem vett részt. 1848 decemberében, az Ideiglenes Polgári Igazgatás alatt Pozsony és Sopron megyék királyi biztosa. 1850 áprilisában aláírta a konzervatívok közös memorandumát.

Zichy Henrik gróf (1812–1892)

1836-tól császári királyi kamarás, belső titkos tanácsos. Rövid ideig betöltötte Moson megye alispáni posztját, 1842-től táblabíró, majd a megye főispánja lett 1843-ban. Ezt a tisztséget a magyar kormány alatt is megtartotta, egészen 1848 végéig; 1848. augusztusban bevásztották az elemi oktatást tárgyaló országos választmányba. 1848 végén birtokaira vonult vissza. 1850-ben aláírta a közös konzervatív memorandumot.

Zsedényi (Pfannschmidt) Ede (1804–1879)

1804-ben született Lőcsén, Szepes megye egyik legtekintélyesebb protestáns családjában. 1833-ban Szepes megyei követ az országgyűlésen, ahol a kormányzat embereként tűnt fel. 1836-ban a Magyar Udvari Kancellária titkára lett, 1842-ben helytartósági tanácsos. 1843–1844-ben ismét szepesi követként vett részt az országgyűlésen, míg az 1847–1848-as diétán a Kancellária referenseként működött. Részt vett az udvar részéről az áprilisi törvényeket tárgyaló dietális bizottságban, majd udvari tanácsosként Eszterházy Pál herceg király személye körül miniszter mellé nevezte ki a Batthyány-kormány. A második bécsi forradalom (1848. május) után az udvarral együtt Innsbruckba menekült, ahol Batthyány Lajos és az udvar között közvetített. Eszterházy lemondása után ő maga is lemondott. 1849-ben Batthyány Lajos mellett tanúskodott a volt miniszterelnök perében. 1850-ben és 1851-ben két röpirattal jelentkezett, melyekben felszólalt a Magyarországon követett birodalmi politikai és a március 4-i alkotmány ellen.

Ellenzéki pozícióba szorult konzervatívok tevékenysége a neoabszolútizmus első éve alatt –
összefoglaló táblázat

	K. P. alapító	Kir. biz.	Had. biz.	Ker. biz.	Min. biz.	1850-es memoran- dum	Febr. biz.	Röpi rat
Ambrózy György						X		
Ambrózy István						X		
Ambrózy Lajos				<u>X</u>				
Andrássy György	X					X		
Apponyi György						X	X	
Babarczy Antal	X	X	X		<u>X</u>	X		
Barkóczy János						X	X	
Batthyány János								
Bretzenhei m Ferdinánd						X		
Cziráky János	X		X	<u>X</u>				
Czindery László	X	X						
Dessewffy Emil	X					X	X	
Dőry Gábor	X	X		X				
Eszterházy Ferenc						X		
Fiáth Ferenc	X	X						
Gaál Eduárd	X	X	X	X				
Gyertyánffy y Dávid	X	X						
Hedry Ernő	X	X						
Járy György								

Jósika Samu						X	X	
Kapy Ede			X	X				
Luka Sándor	X	X						
id. Mailáth György	X							
ifj. Mailáth György	X	X		<u>X</u>	<u>X</u>	X		
id. Majthényi László	X	X						
ifj. Majthényi László	X	X	X					
Pallavicini Alfonz						X		
Péchy Imre		X	X	X				
Péchy Manó						X		
Rohonczy Ignác	X	X		<u>X</u>				
Sennyey Pál		<u>X</u>				X		
Szécsen Antal	X							X
Szentiványi Vince	X			<u>X</u>	<u>X</u>		X	
Széchenyi Pál						X		
Somssich Pál	X			<u>X</u>				X
Szirmay István						X		
Szirmay Sándor				<u>X</u>				
Tallián Sándor	X		X					
Szógyényi László								
Ürményi József	X	<u>X</u>		<u>X</u>		X	X	
Waldstein János						X		

Wirkner Lajos							X	
Zichy Félix		X				X		
Zichy Henrik						X		
Zichy Ferenc	X	X	X					
Zsedényi Ede								X

Magyarázat: A bal oldali oszlopban az ellenzékinek tekintett konzervatívok nevei olvashatók. Az oszlopok balról jobbra: aláírta a Konzervatív Párt alapító okiratát, kinevezték királyi biztossá, kinevezték hadseregbiztossá, kinevezték kerületi főbiztossá, kinevezték miniszteri biztossá, aláírta az 1850-es memorandumot, a februári titkos bizottság tagja, röpiratot írt.

Aláhúzott X: visszautasította a hivatalt, vagy lemondott a pozícióról.

Félkövér: A konzervatív tábor vezető személyiségei.